

Жул Верн Великите мореплаватели на XVIII век

В тази книга Жул Верн разгъва живо и увлекателно богатата история на научните географски открития през XVIII век. Образите на повече или по-малко известни нам велики пътешественици, учени и изследователи израстват пред погледа ни със забележителна яркост, защото авторът е успял да види и разкрие интересната закономерност между психическия им облик и техните исторически дела.

Богатството на фактическия материал, голямата научна стойност и интересните картини, възсъздаващи вълнуващи сцени от преживяванията на откривателите на нови земи – всичките тия качества говорят за високите постижения на повествованието и правят книгата желано и приятно четиво за всеки любознателен читател. Ние се запознаваме с изключителната всеотдайност на науката и неизчерпаемата енергия на неуморния капитан Кук, най-великият от всички пътешественици на Англия, научаваме за откритията на френските мореплаватели през XVIII век, проследяваме делата на изследователите на Африка и Азия и пр.

Книгата не само ни дава много полезни и интересни знания за морските пътешественици – тя открива и безкрайни възможности за въображението, за мечти по красотата и хуманността на научния подвиг.

Имена на най-видните пътешественици, за които се разказва в тази книга

Част първа

Касини. – Пикар. – Ла Ир. – Ж. Делил и д'Анвил – Мопертюи. – Ла Кондамин. – Рогевайн. – Байрън. – Уолис. – Картрет. – Бугенвил и Гюйо-Дюкло. – Кук и Фюрио.

Част втора

Буве де Лозие. – Де Сюрвил. – Марион-Дюфрен. – Крозе. – Де Грение. – Де Кергелен-Темарек. – Де Флорио. – Де Борда. – Вердъон де ла Крен. – Гало де ла Перуз и де Лангл. – Брюню д'Антрекасто и Юон де Кермадек. – Д'Есмиви д'Орибо. – Де Росел. – Маршан и Шанал. – Бас и Флиндърс. – Н. Боден и де Фресине. – Шоу. – Хорнеман. – Адансон. – Хътн. – Мунго-Парк. – Спарман. – Тунберг. – Левайан. – Ласерда. – Брюс. – Броун. – Вицен. – Отец дю Ало. – Абат Грозие и йезуитите. – Макартни. – Волней. – Де Шоазьол-Гуфие-ле Шевалие. – Оливие. – Палас. – Хуан де Фука. – Де Фонте. – Беринг. – Ванкувър. – С. Хърп. – Макензи. – Ла Кондамин. – Хумболд и Бонплан.

Част първа

Глава първа
Астрономи и картографи

I

Касини, Пикар и Лаир. – Меридианът и картата на Франция. – Ж. Делил и д'Анвил. Формата на Земята. – Мопертюи в Лапония. – Ла Кондамин на екватора.

Преди да започнем разказа за големите експедиции през XVIII век, трябва да посочим огромния напредък на науката през тази епоха. Поправят се множество утвърдени грешки, установява се сериозна основа за работа на астрономите и географите. Конкретно по въпроса, който ни занимава, трябва да подчертаем, че картографията основно се изменя, а на мореплаването се осигурява една непозната до това време безопасност.

При все че Галилей е забелязал още в 1610 година затъмненията на Юпитеровите сателити, поради безразличието на правителствата, липсата на

достатъчно мощни съоръжения, грешките, допуснати от учениците на великия италиански астроном, това важно откритие остава безрезултатно.

В 1668 Жан-Доминик Касини обнародва своя „Списък на юпитеровите сателити“, заради който Колбер го назначава в следващата година за директор на Парижката обсерватория.

През юли 1671 г. Филип де ла Ир заминава за наблюдения в Ураниборг на остров Хуен, на самото място, гдето се е намирала обсерваторията на Тихо-Брахе. Там, използвайки списъка на Касини, той изчислява с недостигната дотогава точност разликата между географските дължини на Париж и Ураниборг.

През същата година Академията на науките изпраща в Кайен астронома Жан Рише, за да проучи паралакса на слънцето и луната, както и разстоянията от Марс и Венера до Земята. Това пътуване, завършило във всяко отношение успешно, има неочаквани последици и дава повод да започнат проучвания за формата на Земята. Рише установява, че в Кайен махалото на часовника се забавя с две минути и двадесет и осем секунди, а това доказва, че земното привличане тук е по-слабо, отколкото в Париж. От това Нютон и Хюйгенс стигат до заключението, че земното кълбо е сплеснато на полюсите. Но скоро след това измерванията на земния радиус, извършени от абат Пикар, както и на меридиана, извършени от Касини-баща и Касини-син, довеждат учените до напълно противоположен резултат, като им дават основание да сметнат, че земното кълбо е удължено към полюсите елипсовидно тяло. Това предизвиква горещи спорове и огромни трудове, много полезни за астрономическата и математическата география.

Пикар се заема да установи пространството, включено между паралелите на Амиенс и Малвоазин, равно на един градус и една трета. Но Академията намира, че ще може да се постигне по-точен резултат, ако се изчисли по-голямо разстояние, и решава да измери в градуси цялата дължина на Франция от север към юг. За тази цел избират меридиана, минаващ през Парижката обсерватория. Този огромен труд, започнат двадесет години преди края на XVI век, се прекъсва, възобновява се и накрая приключва към 1720 година.

В същото време, по внушение на Колбер, Людовик XIV заповядва да се изработи карта на Франция. След пътувания от 1679 до 1682 г. учените установяват чрез астрономически наблюдения положението на океанските и средиземноморски брегове на страната.

Но тези трудове – проучванията на Пикар, допълнени с измерването на меридиана, изчисленията, с които се определят географската ширина и дължина на някои от най-големите френски градове, една подробна карта на парижките околности, установена с геометрични данни – са все още недостатъчни, за да се изготви една карта на Франция. Налага се следователно да пристъпят, както при установяването на меридиана, към покриване на цялата страна с мрежа от свързани помежду си триъгълници. Върху тази основа се изработва голямата карта на Франция, получила съвсем справедливо името на Касини.

Първите наблюдения на Касини и ла Ир принуждават двамата учени да приберат Франция в много по-тесни граници от ония, в които е представяна дотогава.

„Те й отнеха – пише Десбъръ Кули в своята „История на пътешествията“ – доста много градуси географска дължина покрай западното крайбрежие, от Бретан до Бискайския залив, и намалиха по същия начин половин градус от бреговете на Лангдок и Прованс. Тези промени дадоха повод на Людовик XIV да се пошегува, като каза буквално на академиците, когато ги поздравяваше за трудовете им: „Виждам с мъка, господа, че вашето пътуване ми струва доста голяма част от моето „кралство““.

Всъщност картографите никога преди това не са вземали под внимание корекциите на астрономите. Към средата на XVII век Перез и Гасенди нанасят върху картите на Средиземно море една корекция от „петстотин“ мили разлика в разстоянието между Марсилия и Александрия. Тази толкова важна поправка остава непризната до деня, когато хидрографът Жан-Матийо де Шазел, сътрудник на Касини при проучванията на меридиана, заминава на изток, за да изготви пътеводител за Средиземно море.

„Забелязали бяха също – се казва в Дневниците на Академията на науките, – че картите разширяваха твърде много европейския, африканския и американския материци, а стесняваха Тихия океан между Азия и Европа. Тези грешки стават причина за странни недоразумения. При пътуването на де Шомон, пратеник на Людовик XIV в Сиам, пилотите, доверявайки се на своите карти, объркаха

изчисленията си както на отиване; така и на връщане и изминаваха повече път, отколкото предполагаха. Тръгнали от нос Добра надежда за остров Ява, те смятаха, че са още далеко от Зундския проток, когато разбраха изведнъж, че са го отминали с повече от шестдесет мили и трябваше да пътуват два дни обратно при попътен вятър, за да минат през него; а на връщане от нос Добра надежда за Франция се озоваха пред остров Флорес, най-западния от Азорските острови, когато смятаха, че се намират на повече от сто и петдесет мили по на изток; и трябваше да пътуват още дванадесет дни в източна посока, за да стигнат до френското крайбрежие.“

Както вече споменахме, поправките, нанесени върху картата на Франция, са значителни. Установява се например, че Перпинян и Колиур се намират много по на изток, отколкото се е предполагало. Впрочем, за да има човек съвсем ясна представа, достатъчно е да погледне картата на Франция, поместена в първата част на том VII от Дневниците на Академията на науките. Там са взети под внимание астрономическите наблюдения, които току-що споменахме, а по-раншната карта, обнародвана от Сансон в 1679 година, дава възможност да се установи колко чувствителни са нанесените промени.

Касини твърди с основание, че картографията не се намира на еднаква висота с науката. Сансон приема всъщност сляпо географските дължини, дадени от Птоломей, без да държи сметка за напредъка в астрономическите познания. Синовете и внуците му чисто и просто преиздават неговите карти с известни допълнения, а останалите географи следват същия отъпкан път. Гийом Делил изработва пръв нови карти, като използва съвременните данни и отхвърля пристрастно всичко, извършено преди него. Увлечението му е такова, че още двадесет и пет годишен завършва цялостно своя проект. Брат му Жозеф-Никола преподава астрономия в Русия, откъдето изпраща на Гийом материали за картите му. През това време най-малкият му брат, Делил де ла Коайер, посещава крайбрежието на полярното море, установява астрономически положението на най-важните точки, заминава с кораба на Беринг и умира в Камчатка.

Това са тримата братя Делил. Но на Гийом се пада славата да промени из основи картографията.

„Той успя – казва Кули – да съгласува старите и нови измервания и да състави повече данни; вместо да ограничи корекциите си само в една част на земното кълбо, той го обхвана изцяло, а това му дава съвсем основателно право да се смята за създател на съвременната география. При престоя си в Париж сам Петър Велики му прави честта да го посети, за да му даде всички сведения, които е имал на свое разположение, за географията на Русия.“

{img:velikite_moreplavатели_karta_na_francia.jpg|#Карта на Франция}

Има ли нещо по-убедително от тази проява на почит от страна на един чужденец? И ако нашите географи са надминати днес от германските и английските, не е ли утеха и насърчение да знаем, че сме били първи в една наука, в която се стремим да си възвърнем някогашното превъзходство?

Делил доживява да види успехите на своя ученик Жан-Батист д'Анвил. Д'Анвил има може би по-слаби исторически познания от Адриен Валоа, но заслужава напълно голямата си известност чрез относителната точност на рисунъка, чрез ясната и художествена външност на своите карти.

„Мъчно може да се разбере – казва М. Е. Дежарден в своята „География на Римска Галия“ – защо се отдава толкова малко значение на неговото дело като географ, математик и чертожник. А тъкмо тук той проявява напълно несравнимото си дарование. Д'Анвил пръв успява да състави една карта върху научни данни, а това е достатъчно за славата му... В областта на историческата география д'Анвил дава доказателство за рядко здравомислие в обясненията и за чудесен топографски усет при уточняванията; но трябва да признаем, че той не е бил нито учен, нито дори достатъчно запознат с класическите съчинения.“

Най-прекрасният труд на д'Анвил е картата му на Италия, чиито размери, дотогава преувеличени, са удължени от изток към запад (според схващанията на древните географи).

Филип Бюаш, основателно прочут като географ, въвежда през 1735 година нов метод, който прилага в картата си за дълбочината на Ламанш, като представя с криви линии неравността на почвата.

Десет години по-късно д'Апре де Маневилет обнародва своя „Източен Нептун“, в който коригира картите за африканските, китайските и индийските брегове. Към

него е прибавен и един указател за мореплавателя, още по-ценен поради факта, че е първото съчинение от този род за епохата. И до края на живота си той усъвършенствува този сборник, служил като пътеводител на всички наши офицери от края на XVIII век.

В Англия Халей заема първото място между астрономите и физиците. Той обнародва една теория за Магнетичните колебания и една История на мусоните, с което си извоюва командването на кораб, за да може да провери на дело своята теория.

Това, което д'Апре постига във Франция, Александър Делримпл извършва за англичаните. Само че неговите възгледи остават докрай някак хипотетични; той вярва, че на Южния полюс съществува материк. Негов наследник е Хорсбър, чието име ще бъде винаги скъпо за мореплавателите.

Но трябва да споменем и две важни експедиции, предназначени да сложат край на разпаления спор за формата на Земята. Академията на науките изпраща в Америка една мисия, състояща се от Годен, Буге и ла Кондамин, за да измери дъгата на меридиана при екватора. И решава да повери на Мопертюи ръководството на подобна мисия на север.

„Ако – казва този учен – Земята не е по-сплесната, отколкото предполага Хюйгенс, разликата в градуси между измерения във Франция меридиан и първите градуси на най-близкия до екватора няма да бъде толкова голяма и би могла да се отдаде на възможни грешки от страна на наблюдателите или на несъвършенство на уредите. Но ако наблюдението се извърши на полюса, разликата между първия градус на меридиана, съседен с екватора, и, примерно взето, на 66-ия паралел, пресичащ полярния кръг, ще бъде твърде голяма дори като се приеме предположението на Хюйгенс, и ще се прояви безусловно въпреки всички допустими грешки, защото ще се повтори при всички междинни градуси.“

Въпросът се поставя по този начин напълно ясно и получава при полюса, както и при екватора, едно разрешение, което приключва спора, като дава право на Хюйгенс и Нютон.

Експедицията заминава с кораб, екипиран в Дюнкерк. Тя се състои, извън Мопертюи, от Клеро, Камю и Лемоние, академици, абат Утие, каноник от Байо, секретар – Сомрьо, – един чертожник – Ербло – и шведския астроном Целзиус.

Когато приема в Стокхолм членовете на мисията, шведският крал им заявява:

„Участвувал съм в кръвопролитни битки, но бих предпочел да бъда отново в най-жестоката от тях, вместо да предприема пътуване като вашето.“

Това не е, разбира се, пътуване за развлечение. Трудности от всякакъв вид, непрекъснати лишения, невероятен студ очакват тия учени физици. Но какво са техните страдания в сравнение с тревогите, опасностите и изпитанията, които ще изживеят по-късно полярните изследователи Рос, Пари, Хол, Пейър и толкова други!

„В Торнео, в дъното на Ботническият залив, почти до полярния кръг – казва Дамирон в своята Възхвала на Мопертюи – къщите бяха заровени в снега. Навън въздухът като че раздираше гърдите, градусите на засилващия се студ се узнаваха по пропукването на дърветата, от които са построени всички къщи. Гледайки пустите улици, човек би казал, че всички жители на града са измрели. На всяка стъпка се срещаха сакати, загубили крак или ръка поради непоносимия студ. А при това Торнео не беше крайната цел на изследователите.“

Днес, когато тия области са по-добре известни, когато се знае суровостта на полярния климат, човек може да има по-правилна представа за трудностите, пред които са се озовали наблюдателите.

Те започват работа през юли 1736 година. След Торнео виждат само необитавана пустощ. Трябва да се задоволят със собствените си съоръжения при изкачване на планините, гдето забиват знаци, за да образуват непрекъсната триангулационна верига. Разделени на две групи, за да получат две измервания и да намалят по този начин възможните грешки, след безброй перипетии, описани в Дневниците на Академията на науките от 1737 година, смелите физици успяват след нечувани усилия и умора да установят, че дъгата на меридиана между Торнео и Китил е 55,023,5 тоаза*. Следователно под полярния кръг градусът на меридиана има около 1000 тоаза повече, отколкото е предполагал Касини, а земният градус надминава с 377 тоаза дължината, която Пикар бе измерил между Париж и Амиенс. Земята е следователно значително сплесната на полуосите – едно заключение, което Касини-баща и Касини-син дълго време бяха отказвали да признаят.

[* Старофренска мярка за дължина = 1,95 м.]

{img:velikite_moreplavатели_pier_lui.jpg|#Пиер Луи Моро де Мопертюи}

Пратеник на физиката, нов аргонавт,
преминал през планини и морета
и докарал от климати, подвластни на трима крале,
своите стълбове, сектори и главно двете лапонки,
вие потвърдихте в ония, изпълнени със скука места това,
което Нютон разбра, без да излезе от къщи.

Така казва Волтер с лукава насмешка; после, като намеква за двете сестри,
доведени от Мопертюи (една от които успяла да го прелъсти), Волтер заключава:

Този грях е съвсем обикновен
и при това единственият,
извършен на полярния кръг.

„Все пак – казва М. А. Мори в своята История на Академията на науките –
доверието в уредите и методите, използвани от изпратените на север астрономи,
даде на тия, които твърдяха, че земното кълбо е сплеснато, повече основание,
отколкото имаха всъщност; а през следващия век шведският астроном Сванберг
поправи неволните им преувеличения със своя прекрасен труд, написан на френски.“

През това време експедицията, която Академията е изпратила в Перу,
извършва същите проучвания. Ла Кондамин, Буге и Годен, и тримата членове на
Академията, Жозеф де Жусио, професор от медицинския факултет, натоварен с
ботаническите проучвания, хирургът Сениерг, часовникарят Годен де-з-Одоне и един
чертожник заминават от Ла Рошел на 16 май 1635 година. Учените пристигат в Сан
Доминго, гдето правят някои астрономически наблюдения, след това продължават до
Картахена*1, Пуерто-Бело*2 минават през Панамския провлак и на 9 март 1736
година слизат в Манта, на перуанска територия.

[*1 Колумбия. – Б.пр.]

[*2 Панама. – Б.пр.]

Там Буге и Ла Кондамин се отделят от другарите си, за да проучат
движенията на махалото, после по различни пътища пристигат в Кито.

Ла Кондамин върви все по крайбрежието до Рио де лас Есмералдас и съставя
карта на цялата област, която е пропътувал с невероятна умора.

Буге тръгва на юг към Гуайакил, като минава през блатисти гори, и стига до
Караколес, в подножието на Кордилерите, които успява да премине за седем дни.
Това е пътят, по който някога П. д'Алварадо е загубил седемдесет души от хората
си, между тях и трима испанци, първите, направили опит да проникнат в тази
страна. Буге стига в Кито на 10 юни. Градът има по това време около тридесет-
четиридесет хиляди жители, един епископ – председател на съда, голям брой
религиозни общини и два колежа. Животът е доста евтин; само вносните стоки
стигат до невероятни цени: една стъклена чашка струва от 18 до 20 франка.

Учените се изкачват на съседната на Кито планина Пичинча, чиито изригвания
са били неведнъж гибелни за града; но скоро разбират, че трябва да се откажат от
намерението да изнесат толкова на високо триангулационните си уреди и се
задоволяват да поставят само знаци по хълмовете.

„Почти всеки ден – казва Буге в доклада, който прочита в Академията на
науките – по върха на тия планини се наблюдава едно явление, което трябва да е
старо колкото света, а все пак изглежда, че не е било забелязано от никого преди
нас. Когато го забелязахме за пръв път, всички се намирахме на планината
Памбамарка. След като облакът, който ни бе обгърнал, се разсея, можахме да видим
едно необикновено блестящо, изгряващо слънце. Облакът остана от другата страна.
Нямаше повече от тридесет стъпки между нас и него, когато всеки от нас видя
върху облака своя силует, и то само своя, защото повърхността на облака не беше
гладка. Малкото разстояние позволяваше да забележим всички подробности на
силуета; виждаха се ръцете, нозете, главата; но това, което ни учуди, беше
фактът, че главата беше обкръжена от сияние, съставено от три-четири
концентрични и твърде ярки коронки, всяка с багрите на дъгата, с червения цвят
откъм външния им край. Разстоянията между тези кръгове бяха еднакви; последният
беше по-блед от другите; а най на края един бял кръг затваряше всичко. За
зрителя това беше нещо като божествен ореол.“

Тъй като уредите на тия учени нямат точността на днешните и се влияят от промените в температурата, трябва да се работи особено грижливо и внимателно, за да не се допусне сборът от малките неточности да се превърне в значителни грешки. Затова при изчисляване на триъгълниците Буге и другарите му не извличат никога третия ъгъл от наблюдението чрез първите два, а измерват всеки поотделно.

След като изчисляват в тоази изминатия път, остава да открият каква част от земната окръжност представлява това пространство; а този въпрос може да се разреши само чрез астрономически наблюдения.

След много пречки, които не можем да опишем в подробности, и след интересни открития – между другото на отклонението, което планинското привличане предизвиква в махалото – френските учени стигат до заключения, потвърждаващи напълно резултата от експедицията в Лапония. Те не се завръщат във Франция едновременно. Жусио продължава още няколко години своите естествоизпитателски изследвания, а Ла Кондамин се прибира в Европа по Амазонка – едно важно пътешествие, на което ще имаме случай да се върнем по-нататък.

II

Пътешествие на Ууд Роджърс. – Приключения на Александър Селкирк. – Островите Галапагос – Пуерто Сегуро. – Завръщане в Англия. – Експедиция на Джордж Ансън. – Остров Естадос. – Остров Хуан Фернандес. – Тиниан. – Макао. – Залавянето на галиона. – Река Кантон. – Постиженията при това пътешествие.

По това време е в разгара си войната за испанското наследство. Някои корабостроители от Бристол решават да екипират няколко кораба за преследване на испанските плавателни съдове из Тихия океан и опустошаване бреговете на Южна Америка. Двата избрали за целта кораба, Дюк и Дъчис, под командването на капитаните Роджър и Кауртни, биват грижливо въоръжени и снабдени с всички провизии, необходими за такова дълго пътешествие. Прочутият Демпиър, спечелил голяма слава със своите набези и пиратства, не се колебае да поеме поста пръв пилот. При все че тази експедиция е по-богата с материални придобивки, отколкото с географски открития, докладът ѝ съдържа все пак някои интересни подробности, които заслужават да бъдат запазени.

Дюк и Дъчис напускат кралското пристанище Бристол на 2 август 1708 година. Още отначало трябва да се отбележи нещо интересно: през цялото времетраене на плаването екипажът има на разположение дневник, в който ще се записват всички събития от похода, за да могат и най-малките грешки и недоглеждания да се поправят още докато не са забравени.

Нищо особено не се случва до 22 декември. В този ден забелязват Фолклъндоките острови, известни дотогава на малцина мореплаватели. Роджърс не спира на тях; задоволява се да отбележи, че брегът прилича на портландския, макар да не е толкова висок.

„Всички хълмове – добавя той – изглеждаха с добра почва; наклонът е лек, обрасли са с гори, а крайбрежието не е лишено от добри пристанища.“

В тези острови, както ще видим по-нататък, няма ни едно дърво и добрите пристанища никак не са чести. От това личи колко точни са сведенията, които имаме от Роджърс. Затова и мореплавателите са постъпвали много добре, като не са им се доверявали.

След като отминават този архипелаг, двата кораба се насочват право към юг, до 60°58' южна ширина. Тук вече няма нощ, студът е много силен, а морето толкова бурно, че Дъчис претърпява аварии. Тогава висшите офицери от двата кораба се събират на съвещание и решават, че няма смисъл да продължават на юг, и се насочват към запад. На 15 януари 1709 година установяват, че са отминали кап Хорн и са навлезли в Южното море.

Всички карти от тази епоха си противоречат, що се отнася до мястото на остров Хуан Фернандес. Така че Ууд Роджърс, който иска да се отбие там, за да вземе вода и прясно месо, се озовава пред него почти без да го търси.

На 1 февруари той спуска лодка, за да намерят място за пускане котва. Докато чакат завръщането на лодката забелязват голям огън на брега. Дали френски или испански моряци са вече слезли тук? И дали ще трябва да се бият, за да си доставят вода и провизии? През нощта вземат всички необходими мерки; но на

утрото не виждат никакъв кораб. Започват да се питат дали неприятелят се е оттеглил, когато лодката се завръща и разсейва всички съмнения; защото води един мъж, загърнат в кози кожи, по-див наглед от облеклото си.

{img:velikite_moreplavатели_selkirk_se_tyrkalia.jpg|#Селкирк се търкаля заедно с плячката си}

Това е шотландецът Александър Селкирк, изоставен преди четири години и половина на необитавания остров след някаква разправа с капитана. Забелязаният огън е запален от него.

През време на своя престой на Хуан Фернандес Селкирк виждал да минават много кораби; но само два – испански – пуснали котва. Открит от моряците и подгонен от стрелбата им, Селкирк успял да се спаси само благодарение на пъргавината си, като се покатерил незабелязано на едно дърво.

„На сушата го оставили – се казва в доклада – с дрехи, легло, пушка, един фунт барут, куршуми, тютюн, котел, библия и други религиозни книги, както и моряшки съоръжения и ръководства. Нещастният Селкирк се справял, както можел; но през първите месеци с голяма мъка понасял скръбта и ужаса от тази страшна самота. Построил си две колиби от миртово дърво на известно разстояние една от друга, покрил ги с тръстика, „тапетирал“ ги отвътре с кожи от козите, които убивал, докато имал барут. Когато барутът започнал да намалява, открил начин да си пали огън, като търкалял едно от другото две парчета от пиперово дърво... А след като барутът му се свършил съвсем, ловял козите с ръце; станал толкова пъргав чрез непрекъснати упражнения, че тичал невероятно бързо из горите, по скалите и хълмовете. Убедихме се сами, когато дойде на лов с нас; той изпреварваше и караше да се задъхват и най-добрите ни бегачи, както и несравнимото куче, което водехме; много скоро настигаше козите и ни ги донасяше на гръб. Разправи ни как един ден гонил една коза с такова увлечение, че я сграбчил до ръба на пропаст, скрита от храсти, и се търкулнал в нея заедно с жертвата си. От удара при падането загубил съзнание; когато дошъл на себе си, намерил козата умряла под него. Прекарал цяло денонощие на това място и с голяма мъка се довлякъл до колибата си, която се намирала на една миля; а оттам могъл да излезе едва след десет дни.“

Репи, посадени от екипажа на някакъв кораб, палмови пъпки, ямайски пипер и пиперки служели на този самотник за подправка на храната му. Когато обувката и дрехите му станали на парцали – твърде скоро, – той си приготвил нови, като използвал за игла един гвоздей. Когато ножът му се изхабил до дръжката, си направил друг от намерени на брега обръчи. Дотолкова бил отвикнал да говори, че мъчно можел да се изразява, когато Роджърс го прибира на кораба си и го назначава за боцман.

Селкирк не е първият моряк, изоставян на остров Хуан Фернандес. Читателят си припомня може би, че Демпиър е намерил един нещастен москито, изоставен на този остров от 1681 до 1684 година, а от разказите на Шарп и други пирати из американските морета узнаваме, че единственият оцелял от екипажа на някакъв кораб, претърпял крушение край бреговете му, прекарал там пет години, докато друг кораб минал и го прибрал. Страданията на Селкирк са описани от съвременния писател Сентин в романа „Сам!“

Двата кораба напускат Хуан Фернандес на 14 февруари и започват набезите си срещу испанците. Роджърс заема Гуайакил, отгдето изтръгва огромен откуп, и залавя няколко плавателни съда, от които взема повече пленници, отколкото пари.

От този дял на пътешествието му, с което няма да се занимаваме, ще отбележим само някои подробности за остров Горгона, гдето виждат някаква маймуна, която за невероятно бавните ѝ движения наричат „ленивец“; за Текамец, чиито жители, въоръжени с отровни стрели и пушки, ги отблъскват със загуби, както и за островите Галапагос, разположени на два градуса северна ширина. Този архипелаг се състои според Роджърс от множество острови; но на нито един от петдесетината острова на архипелага той не намира сладка вода. Вижда само много гугутки и необикновено големи земни и морски костенурки, както и извънредно свирепи акули, от които една дори дръзва да го нападне.

„Бях на брега – казва той, – когато тя излезе с раззинала паст от водата, бърза и свирепа като разярено куче, което се е откъснало от веригата си. Нападна ме на три пъти. Аз забих пиката в гърдите ѝ и при всяко ново нахвърляне ѝ нанасях дълбока рана, което я принуди да се отдалечи с ужасни крясъци. След това се обърна към мене, спря се и започна да ръмжи и да се зъби. Само преди едно

денонощие тези зверове щяха без малко да разкъсат един моряк от екипажа ми.“

През декември Роджърс се оттегля в Пуерто Сегуро, на калифорнийското крайбрежие, заедно със заловения галион от Манила. Мнозина от хората му проникват във вътрешността, гдето има високи гори и нито следа от земеделие; но често виждат пушечи – доказателство, че страната е населена.

„Жителите – казва абат Прево в своята История на пътешествията – били високи, снажни мъже, но много по-черни от всички индианци, които бил виждал в Южното море. Носели дълги, черни, гладки коси, които достигали до бедрата им. Мъжете ходели голи, а жените се покривали с кожи или с перушина... Някои имали огърлици и гривни от дърво и раковина или от дребни червени топчета и мъниста, които не умеели, изглежда, да пробиват, защото ги издълбавали на края и ги навързвали на връв. Толкова много харесвали своите накити, та отказали стъклените гердани на англичаните. Проявили голям интерес само към ножовете и другите сечива.“

Дюк и Дъчис напускат Пуерто Сегуро на 12 януари 1710 година и стигат след два месеца на остров Гуахам – от Марианския архипелаг. Тук вземат храни и през Бутанския и Салаярски проток стигат до Батавия. След задължителната почивка в този град, както и при нос Добра Надежда на 1 октомври Роджърс пуска котва пред устието на Темза.

При все че той не съобщава подробно огромните богатства, които донася, можем да си съставим някакво понятие за тях, като имаме пред вид, че Роджърс говори за трупчета злато, за златни и сребърни прибори и съдове, за бисери, които предал на щастливите корабоприитежатели.

Пътуването на адмирал Ансън, което ще предадем по-долу, е също от категорията на морските набези; но то приключва поредицата пиратски експедиции, които позорят победителите, без да разоряват победените. При все че и той не прави никакъв принос към географията, докладът му е изпъстрен с правилни разсъждения и интересни наблюдения за малко познати области. Според Никлс литерери еникдоутс те се дължат не на капелана на експедицията Ричард Уолтър, както е посочено в заглавието, а на Бенджамин Робинс.

Джордж Ансън е роден в 1697 година в Стафордшир. Моряк още от детинство, той не закъснява да се прояви. Имал е вече славата на способен и щастлив капитан, когато получава през 1739 година командването на една ескадра, съставена от Сенчуриън (с 60 оръдия), Глостър (50), Сивир (също), Пърл (с 40 оръдия), Уеджър (28), ветроходката Трайал и два кораба с храни и бойни припаси. Освен 1400 души екипаж тази флота получава като подкрепление и 470 инвалиди и войници от военния флот.

Напуснала Англия на 18 септември 1740 година, експедицията спира на островите Мадейра и Санта Катерина, минава покрай бреговете на Бразилия, залива Сан Хулиан и през протока Лемер.

„Колкото ужасен и да е видът на Огнена земя – се казва в доклада, – остров Естадос е още по-ужасен. Той представлява само поредица от недостъпни, невероятно високи скали с остри върхове, покрити с вечни снегове, обкръжени от пропасти. Въображението не може да си представи нищо по-тъжно и по-диво от това крайбрежие.“

Последните кораби на ескадрата току-що напускат протока, когато поредица от внезапни пристъпи на вятър, вихрушки и бури принуждава и най-опитните моряци да признаят, че всички досегашни бури са нищо в сравнение с тези. Ужасното време трае цели седем седмици. Излишно е да се питаме, какви аварии са претърпели корабите, колко моряци са били отнесени от вълните и от болестите, които избухват твърде скоро поради влагата и лошата храна.

Две единици от ескадрата, Сивир и Пърл, потъват, а четири други изчезват безследно. Ансън не успява да се спре във Валдивиа, определена като място за среща, в случай че корабите се загубят. Отнесен много по-далеко, той успява да се спре едва на Хуан Фернандес, гдето пристига на 9 юни. Сенчуриън има много голяма нужда от тази почивка. Загубил е осемдесет души от екипажа си, няма вече вода и моряците са дотолкова отслабнали от скорбута, че няма дори десет души, годни да поемат вахта. Наскоро към него се присъединяват още три кораба в същото жалко състояние.

{img:velikite_moreplavатели_zabi_pikata.jpg|#Заби пиката в гърдите й}

Преди всичко трябва да се възстановят силите на изтощените екипажи и да се извършат най-неотложните поправки на корабите. Ансън сваля болните на сушата,

настанява ги на открито, в добре закътана болница; след това, придружен от най-смелите моряци, обхожда острова по всички посоки, за да установи заливите и крайбрежията. Най-удобното място за пускане котва е според Ансън заливът Къмбърленд. Югоизточната част на Хуан Фернандес – островче, което няма повече от пет на две мили – е безводна, камениста, без дървета, ниска и сравнително гладка в сравнение със северната част. В изобилие се среща мокреш, тучница, киселец, обикновена и сицилийска ряпа, овес и детелина. Ансън засява моркови, марули, посажда костилки от сливи, кайсии и праскови. Не след много забелязва, че броят на козлите и козите, оставени тук от пирати и успели твърде бързо да се размножат, е чувствително намалял. За да не оставят на враговете тази ценна храна, испанците свалили на острова голям брой гладни кучета, които подгонват козите и изядат толкова много, че сега не са останали повече от двеста.

Началникът на ескадрата – както се нарича Ансън в доклада за пътуването – се насочва към остров Маса-Фуеро, на двадесет и пет мили от Хуан Фернандес. Този остров е по-малък, по-горист, с повече вода и кози.

В началото на декември екипажите са вече достатъчно възстановени и Ансън може да помисли за набези срещу испанците. Той залавя най-напред няколко кораба, натоварени с ценни стоки и злато на пръчки, после опожарява град Паита. Испанците са изчислили загубите си при този случай на милион и половина пиастри.

След това Ансън отива в залива Кибо (близо до Панама), за да издебне галиона, който пренася всяка година в Акапулко богатствата на Филипините. При все че не срещат тук никакви жители, англичаните намират пред няколко жалки колиби цели купища раковини и прекрасен седеф, оставен през лятото от панамските ловци на бисери. Между изобилната храна в тия места трябва да се споменат костенурките, които тежат обикновено до двеста фунта и се ловят по особен начин. Щом забележат, че над водата се люлее заспала костенурка, някой добър плувец се гмурва на няколко тоаза дълбочина, улавя костенурката откъм опашката и се опитва да я удави. Тя се събужда, започва да се бори и при това движение задържа и себе си, и човека, докато дойде лодка да ги прибере.

След едно напразно крейсеруване Ансън се вижда принуден да изгори трите испански кораба, които е заловил и въоръжил. След като разпределя екипажа и товара им на „Сенчуриън“ и „Глостър“ (единствените кораби, които му са останали), той решава на 6 май 1742 година да се отправи за Китай, гдето се надява да намери подкрепления и храна. Но този преход, който смята да извърши за шестдесет дни, трае в действителност четири месеца. След една ужасна буря в „Глостър“ започва да нахлува вода и тъй като намаленият екипаж не е в състояние да го спаси, се налага да го изгорят. На „Сенчуриън“, последна останка от великолепната флота, потеглила преди две години от английските брегове, прехвърлят само парите и храната.

Отхвърлен много по на север от своя път, Ансън забелязва на 26 август островите Анатахан и Сериган; а на другия ден и островите Сайпан, Тиниан и Аниган, които са част от Марианския архипелаг. Един испански сержант, когото залавят из тия места на малък плавателен съд, го осведомява, че остров Тиниан не е населен, но има в изобилие добитък, птици и прекрасни плодове – портокали, китри, лимони, кокосови орехи, хлебно дърво и така нататък. Не би могло да се намери по-удобно място за почивка на „Сенчуриън“, останал само със седемдесет и един човек, изтощени от лишения и болести, единствените живи от 2000 души, с които флотата е отплавала.

„Почвата тук е суха и малко песъчлива – се казва в доклада, – поради което тревата из ливадите и гората е по-тънка и гладка, отколкото е обикновено в горещите климати; местността се издига неусетно от водоснабдителната станция на англичаните към средата на острова; но преди да се достигне до най-високата и точка, се минава през няколко стръмни просеки, обрасли с нежна детелина, изпъстрени с различни други цветя и заградени с красиви гори от чудесни плодни дървета... Животните, които през по-голямата част от годината са единствените господари на хубавия кът, съставят също дял от романтичното му очарование и немалко допринасят за чудесния му изглед. Хиляди говеда пасат често пъти заедно сред някоя просторна ливада, едно още по-необикновено зрелище поради факта, че всички имат млечнобяла козина, с изключение на ушите, които са обикновено черни. При все че островът е необитаем, присъствието и постоянните обаждания на различни домашни животни будят представи за чифлици и села“.

Една наистина очарователна картина! Дали авторът не ѝ е предал чар,

съществувал само в неговото въображение? След толкова продължително плаване, след толкова бури не е чудно големите зелени лесове, богатата растителност, изобилието на животни да са направили дълбоко впечатление върху другарите на лорд Ансън. Скоро ще узнаем впрочем дали тези, които са го последвали в Тиниан, са били очаровани като него.

Но Ансън има все пак свои тревоги. Вярно е, че корабът е поправен, обаче много от болните са все още на сушата, за да се възстановят окончателно, и на борда са останали съвсем малък брой моряци. Тъй като дъното на крайбрежното море е от корали, трябва да се вземат мерки за предпазване на кабелите от прерязване. Въпреки тези мерки, при новолуние се извива силна буря и корабът бива отнесен. Котвите удържат, въжетата не и _Сенчуриън_ изхвърква в открито море. Непрекъснато гърми, дъждът е толкова силен, че на брега не чуват отчаяните сигнализации за помощ, изпращани от кораба. Ансън, повечето офицери и голяма част от екипажа, на брой сто и тринадесет души, са на брега, лишени от единствената възможност да напуснат Тиниан.

{img:velikite_moreplavатели_centurion_vs_galleon.jpg|#Сражение на фрегатата Сенчуриън с испански галион}

Отчаянието и униятието им са неизразими. Но Ансън, енергичен и съобразителен мъж, изтръгва скоро другарите си от отчаянието им. Остава им все пак лодката, която са заграбили от испанците, и те намислят да я удължат, за да може да побере всички заедно с необходимите провизии, и така да стигнат с нея до Китай. Обаче след деветнадесет дни _Сенчуриън_ се завръща, англичаните се прибират на борда му на 21 октомври и не след много стигат в Макао. Откакто са напуснали преди две години Англия, за пръв път влизат в пристанище на приятелска, цивилизована страна.

„Макао — пише Ансън, — някога богат, с многобройно население и в състояние да се отбранява срещу съседните китайски управители, е загубил извънредно много от миналото си величие. Макар да е все още населен с португалци и да се управлява от губернатор, назначаван от португалския крал, той е напълно зависим от китайците, които могат да го лишат от продоволствие и да го завладеят; затова португалският губернатор внимава да не ги дразни.“

Едва след като праща едно високомерно писмо до китайския губернатор, Ансън получава разрешение да купи — и то на много, висока цена — храните и резервните части, от които има нужда. След това съобщава официално, че заминава за Батавия, и на 19 април 1748 година вдига платната. Но вместо да отплава към холандските владения, се насочва към Филипините, гдето чака няколко дни галеона, който трябва да се върне от Акапулко, след като е продал богато стоките си. Този вид плавателни съдове имат обикновено четиридесет и четири оръдия и наброяват повече от петстотин души екипаж. Ансън разполага само с двеста души, от които тридесетината са юнги; но огромната несъразмерност в силите не го спира, защото го привлича примамката на богатата плячка, а алчността на хората му е гаранция за смелостта им.

„Защо — пита един ден Ансън своя готвач — не ми поднасяте вече от овнешкото, което купихме в Китай? Нима го изядохме?“ „Моля господин началника на кадрата да ме извини — отговаря готвачът. — Имаме още два овена, но ги пазя, за да нагостя капитана на галеона.“

Никой следователно, дори домакинът, не се съмнява в успеха! Ансън разполага впрочем много умело силите си и съумява да компенсира малобройността на своите хора с подвижността им. Сражението е ожесточено; рогозките, с които са запълнени отбранителните прегради, се подпалват и пламъците се издигат до върха на предната мачта. Испанците не са в състояние да се борят с двама неприятели. И се предават след двучасова битка, която им струва седемдесет и седем убити и осемдесет и четири ранени.

Плячката е богата: 1 313 483 монети осминки*1 и 35 682 унции сребро на пръчки, освен пратките с кошинила*2 и други стоки, много по-малоценни от парите.

[*1 Испанска златна монета, наречена така, понеже е осмина от дублона; равнява се на 10,75 франка. — Б.пр.]

[*2 Насекомо, от което се добива кармин. — Б.пр.]

Плячката от всички набези възлиза общо почти на 400 000 лири стерлинги, без да се включват изгорените или унищожени от английската ескадра кораби, стоки и др. на стойност, не по-малка от 600 000 лири стерлинги.

Ансън се връща при река Кантон с плячката си, която продава много по-ниско

от пазарната цена, именно за 6000 пиастра, заминава на 10 декември и пристига в Спитхед на 15 юни 1744 година след отсъствие от три години и девет месеца. Влизането му в Лондон е тържествено. Под звуците на тръби, барабани и приветствията на тълпата тридесет и две коли пренасят десетте милиона, на които възлиза разнообразната плячка, разделена между него, офицерите и моряците. Никой друг, нито дори кралят, няма право да участва в тази делба.

Наскоро след завръщането си в Англия Ансън е произведен контраадмирал и получава няколко важни назначения. В 1747 година след героична борба той залавя маркиз де ла Жонкиер-Тафанел. Назначен след този успех за пръв лорд на адмиралтейството и произведен адмирал, той закриля в 1758 година опита за десант на англичаните при Сен Мало и умира в Лондон наскоро след завръщането си.

Глава втора

Предшествениците на капитан Кук

I

Рогевайн. — Оскъдните данни за него. — Съмненията за откритията му. — Великденският остров. — Баумановите острови. — Нова Британия. — Пристигане в Батавия. — Байрън. — Почивка в Рио де Жанейро и в Пуерто Десеадо. — Навлизане в Магелановия проток. — Фолкълъндските острови и Порт Егмонт. — Жителите на Огнена земя и Патагония. — Мас-а-фуеро. — Островите на разочарованието. — Островите на опасността. — Тиниан — Завръщане в Европа.

Още през 1669 година бащата на Рогевайн представя на Холандската компания за Западна Индия един доклад, с който иска да се въоръжат три кораба за нови открития в Тихия океан. Неговият проект е приет благосклонно, но едно обтягане на отношенията между Испания и Холандия принуждава правителството на Батавия да се откаже временно от тази експедиция. На умиране Рогевайн накарва сина си Якоб да обещае, че ще продължи изпълнението на замисления план.

Но независимо от волята му обстоятелства дълго време пречат на сина да изпълни обещанието си. Едва след като е пътувал из индийските морета и дори след като е бил съветник в съдебната палата в Батавия, ние виждаме Якоб Рогевайн да прави постъпки пред Западноиндийската компания. На каква възраст може да е бил Рогевайн през 1721 година? Какво право е имал да иска командването на една изследователска експедиция? Не е известно. Повечето биографски речници не му посвещават и два реда; самият Флѐриъ, който се е постарал в прекрасна научна студия да определи откритията на холандския мореплавател, не е успял да открие нищо в това отношение.

Нещо повече: не той, а един германец, по име Беренс, е написал доклада за пътуването му. Така че неяснотите, противоречията, неточностите, които се срещат в този доклад, трябва да се отдадат по-скоро на повествователя, отколкото на мореплавателя. Често пъти дори изглежда — нещо твърде неправдоподобно, — че Рогевайн не познава пътешествията и откритията на своите предшественици и съвременници.

На 21 август 1721 година от Тесел заминават под негово командване три кораба: „Аделаар“ (с 36 оръдия и 111 души екипаж), „Тийнховен“ (с 28 оръдия, 100 души екипаж и капитан Жак Бауман), галерата „Африканен“ (с 14 оръдия, 60 души екипаж и капитан Анри Розентал). Това плаване из Атлантика не представлява никаква интересна особеност. След като спира в Рио Рогевайн тръгва да търси острова, наричан от него Аукес Магделанд, който е навярно „Земята на света Дева“ (Вирджиния) на Хаукинс, а може би Фолкклъндският (или Малвински) архипелаг или дори Южна Джорджия. Макар тези острови да са по онова време твърде известни, трябва да се предположи, че холандците са имали доста неустановени познания за местонахождението им, защото, след като изоставят търсенето на Фолкълъндските острови, се заемат да търсят архипелага, наричан от французите Сен Луи, без да се досетят, че това е същата суша.

Малко места са имали в действителност толкова много названия: наричани са и острови Дейпис, Конти, без да се броят ония имена, които отминаваме като по-неизвестни. Бихме могли да наброим цяла дузина.

След като открива, или по-точно след като съзира южно от паралела на

Магелановия проток, на осемдесет мили от американския материк един остров с „двеста мили окръжност“, на който дава името Южна Белгия, Рогевайн навлиза в протока Лемер, гдето течението го отнася до 62,5° южна ширина; после се връща към бреговете на Чили, пуска котва пред остров Моа, който се оказва изоставен, стига след това до остров Хуан Фернандес, където се среща с _Тийнховен_, с който се е разделил от 21 декември.

Трите кораба напускат тази спирка преди края на март и вземат курс запад-северозапад по направление на сушата, открита от Дейвис между 27° и 28° южна ширина. След няколкодневно търсене на 6 април 1722 година Рогевайн забелязва един остров и го нарича Великденски.

Няма да се спрем на преувеличените размери, които холандският мореплавател дава на тази суша, нито на наблюденията му върху нравите и обичаите на местните жители. Ще имаме случай да се върнем на този въпрос с по-точните и подробни доклади на Кук и ла Перуз.

„Но това, което не се намира в тези доклади – казва Флѐриѐ, – е учеността на боцмана Беренс, според когото листата на банановото дърво били шест до осем стъпки дълги и две до три стъпки широки; по-нататък той ни осведомява, че с такъв именно лист нашите прародители скрили голотата си след грехопадението, и за по-голяма яснота добавя: „Това твърдение се основава на факта, че тези листа са най-големите, които могат да се срещнат на изток или на запад.“

Тази бележка доказва какво високо мнение е имал Беренс за размерите на нашите прародители.

Един туземец се качва без страх на борда на _Аделаар_. Той привлича всички със своето добродушие, веселост и приятелско държане. На следния ден Рогевайн забелязва на плажа, гдето се издигат огромни статуи, една многобройна тълпа, която очаква сякаш с нетърпение и любопитство пристигането на чужденците. Но неизвестно по какъв повод се дава изстрел, един островитянин пада убит и уплашеното множество се разбягва. След малко обаче се връща в по-гъсти редици. Тогава Рогевайн заповядва на своите сто и петдесет души да дадат общ залп, който поваля голям брой жертви. За да укротят тия страшни гости, ужасените туземци им поднасят всичките си притежания.

Флѐриѐ не смята, че Великденският остров е едно и също нещо със Земята на Дейвис; но въпреки основанията, с които подкрепя мнението си, въпреки различията, които изтъква в описанието и местоположението на двата острова, из тия места, много добре изучени днес, не съществува никакъв друг остров.

Прогонен поради силна буря от източния бряг на Великденския остров, гдето е хвърлил котва, Рогевайн взема курс запад-северозапад, минава „Лошото море“ на Схаутен и на осемстотин мили от Великденския остров съзира друг, взема го за Кучешкия остров на Схаутен и му дава името Карлсхоф, което му остава и досега.

Ескадрата минава покрай този остров, без да слезе, а на следната нощ вятърът и теченията я отнасят между група ниски острови, които моряците не са очаквали да срещнат. Галерата _Африканен_ се разбива о подводна скала, а другите два кораба с мъка се спасяват от същата участ. Едва след петдневни усилия, тревоги и опасности те успяват да се измъкнат и да стигнат до открито море.

Жителите на този архипелаг са високи, с дълги, гладки коси и разноцветни татуировки. Всички днес са напълно съгласни, че описаните от Рогевайн _Гибелни острови_ са всъщност архипелагът, наречен от Кук острови Пелисър.

На сутринта след измъкването от опасностите при Гибелните острови Рогевайн открива друг остров, на който дава името Аврора. Този съвсем нисък остров едва се подава над водата и ако слънцето се бе позабавило, _Тийнховен_ би загинал.

Наближава да мръкне, когато забелязват нов остров, който: наричат Веспер; мъчно може да се определи каква е точно тази суша, ако не се приеме за част от архипелага Пелисър.

Рогевайн продължава да плава към запад между петнадесетия и шестнадесетия паралел и не след много се озовава „внезапно“ сред полупотънали острови.

„Когато наближихме – казва Беренс, – видяхме множество лодки, които плаваха покрай брега, и решихме, че островът трябва да е много населен. Но като наближихме още малко, забелязахме, че сме пред група от няколко острова, разположени съвсем близо един до друг; навлязохме най-после толкова навътре между тях, че започнахме да се страхуваме дали ще можем да се измъкнем и адмиралът накара един от пилотите да се покатери на мачтата, за да разбере отгде

бихме могли да излезем. Спаси ни само затишието, което бе настъпило по това време: и най-слабото вълнение би запратило корабите ни срещу скалите, без никаква възможност да им се помогне. Както и да е, отървахме се без злополука. Тези острови са шест на брой, много привлекателни, с обща повърхност около тридесет мили. Разположени са на двадесет и пет мили западно от Гибелните острови. Нарекохме ги Лабиринт, защото трябваше да правим големи завои, за да се измъкнем.“

{img:velikite_moreplavатели_voenen_syvet.jpg|#Военният съвет приема втората възможност}

Някои автори идентифицират този архипелаг с островите, на които Байрън е дал името Уелски принц. Но Флоридо не е на това мнение. Дюмон д'Юрвил пък смята, че става дума за островите Флиген, забелязани вече от Схаутен и Лемер.

След тридневна плаване все на запад холандците съзират един остров с много хубав изглед. Кокосови дървета, палми и богата растителност говорят за плодородна почва. Тъй като близо до брега няма удобно място за пускане на котва, те се задоволяват да изпратят на сушата добре въоръжени отреди.

Холандците проливат и този път съвсем излишно кръвта на мирното население, което ги очаква на брега и има само една вина – че е многобройно. След този подвиг, достоен повече за диваци, отколкото за цивилизован народ, те се опитват да се помирят с туземците, като дават подаръци на главатарите и проявяват едно измамно приятелство. Но туземците не се улавят на въдицата, а привличат моряците във вътрешността и се нахвърлят с камъни върху тях. Макар че един залп поваля мнозина от нападателите, те все пак продължават да се нахвърлят смело срещу чужденците и ги принуждават да се приберат на корабите си, като отнасят и своите ранени и убити.

Холандците заявяват, разбира се, че постъпката е предателска, и не намират думи да очернеят коварството и непочтеността на своя противник! Но кой е първият виновник? Кой е нападателят? Дори да приемем, че е имало някоя и друга кражба – нещо напълно възможно, – трябва ли да се накаже така жестоко цялото население заради вината на няколко души, които нямат нашите представи за собствеността?

Въпреки претърпените загуби холандците наричат този остров Почивка – за спомен от отмората и освежителните плодове, които са намерили. Рогевайн го поставя на шестнадесетия паралел; но географската му дължина е така неправилно посочена, че и до днес не е могло да бъде установено къде точно се намира.

Дали да продължат на запад, за да търсят остров Еспирито Санта, открит от Кирос? Или, напротив, да се насочат на север към Източна Индия, при благоприятните мусони? Военният съвет, пред който Рогевайн поставя този въпрос, приема второто мнение.

На третия ден, откакто са поели новия курс, откриват едновременно три острова, наречени Бауман – на капитана на „Тийнховен“, който пръв ги забелязва. Островитяните веднага наобикалят корабите, за да търгуват, а огромна тълпа, въоръжена с лъкове и копия, чака на брега. Туземците са бели и се различават от европейците само по загара от силното слънце. Телата им не са татуирани. Красива тъкан с ресни закрива тялото от кръста до петите. Главите им са покрити с шапки от същата материя. А на шията си носят огърлици от уханни цветя.

„Трябва да се признае – казва Беренс, – че това е най-облагороденото и честно население, което видяхме из островите на Тихия океан; зарадвани от пристигането ни, те ни посрещнаха, като че бяхме божества, и искрено съжаляваха, когато се приготвихме да си тръгваме.“

Това са по всяка вероятност жители от Мореплавателските острови.

След като минава покрай острови, които Рогевайн взема за Кокосовите и за Острова на предателите, посетени вече от Схаутен и Лемер, а Флоридо смята за открити от холандците и затова ги нарича Рогевайн; след като съзира островите Тийнховен и Гронингс, които Пенгре взема за Санта Крус от архипелага Мендана (друго име на Маркизките острови), експедицията стига най-после до бреговете на Нова Ирландия, гдето се проявява пак с кланета. Оттам се озовава пред бреговете на Нова Гвинея, минава през Молукския проток и хвърля котва в Батавия.

Тук сънародниците на Рогевайн, по-безчовечни от някои диви племена, които той е посетил, конфискуват двата кораба, затварят моряци и офицери без разлика на чин и ги изпращат в Европа, за да бъдат съдени. Извършили са непростимо престъпление – слизали са на територии, принадлежащи на Източноиндийската компания! Но съдът осъжда компанията да върне всичко, което е конфискувала, и да

заплати значително обезщетение.

Не знаем какво става с Рогевайн след завръщането му в Тесел на 11 август 1723 година и нямаме никакви сведения за последните години от живота му. Трябва да бъдем особено благодарни на Фльориъ, загдето е успял да се оправи в обърканите данни за това дълго пътуване и да хвърли малко светлина върху една експедиция, която заслужава да бъде по-добре изучена.

На 17 юни 1764 година капитан-лейтенант Байрън получава инструкции, подписани от лорда на адмиралтейството, които започват така:

„Тъй като нищо не може да даде по-голям принос за славата на нашата нация като морска държава, за честта на британската корона и за развитието на нашата търговия и мореплаване от този, който би дало откриването на нови земи; и тъй като има основание да се предполага, че в Атлантическия океан, между нос Добра надежда и Магелановия проток, могат да се намерят земи и острови със значителна площ, неизвестни досега на европейските държави и разположени в географски области, удобни за мореплаване, с климат, осигуряващ производството на полезни търговски стоки; тъй като освен това островите на Негово величество в посочената зона, наричани Пейпис или Фолклъндски не са достатъчно грижливо проучени, за да имаме ясна представа за крайбрежието и производството им, при все че са били открити и посещавани от английски мореплаватели; Негово величество, като има предвид горните съображения и като намира, че за начинание от този род няма по-благоприятни условия от мирновременната обстановка, на която се радват неговите владения, прецени за уместно да заповяда осъществяването му...”

А кой е опитният моряк, избран от английското правителство? Това е капитан втори ранг Джон Байрън, роден на 8 ноември 1723 година. Той проявява още от детинство необикновена страст към мореплаването и на осемнадесет години заминава с един кораб от ескадрилата на адмирал Ансън, натоварена да унищожи испанските заселища по бреговете на Тихия океан.

Разказахме вече какви нещастия сполетяват тази експедиция преди невероятната сполука, с която приключва.

Корабът Уеджър, на който е отплавал Байрън, претърпява крушение на излизане от Магелановия проток и екипажът, пленен от испанците, е изпратен в Чили. След пленничество, траяло цели три години, Байрън успява да избяга на кораб от Сен Мало, който го довежда в Европа. Той постъпва веднага на служба, проявява се в няколко битки през време на войната с Франция и може би споменът за така злополучно прекъснатото околосветско пътешествие привлича върху него вниманието на адмиралтейството.

Корабите, които му поверяват, са грижливо въоръжени. Дофин е боен кораб шести разряд с 24 оръдия, 150 моряка, трима лейтенанти и 37 низши офицери. Тамар е ветроходка с 16 оръдия, с 90 души моряци под командата на капитан Муат, трима лейтенанти и 27 низши офицери.

Началото не е щастливо. На 21 юни експедицията напуска лондонското пристанище, но още докато се спускат по Темза, Дофин засяда на дъното на реката и трябва да отидат в Плимут, за да почистят кила му.

Най-после на 3 юли вдигат окончателно котва и след десет дни Байрън спира във Фуншал, на остров Мадейра, за да се снабди с пресни провизии. Принуден е да спре и на островите на Зеления нос, за да вземе вода, тъй като взетата много бързо се е развалила.

Двата английски кораба плават безпрепятствено до нос Фрио. Байрън забелязва само това, което и мнозина други ще установят след него: че медната облицовка на корабите прогонва сякаш рибите, които би трябвало да изобилствуват по тия места. Изнурителната жегата и непрестанните дъждове свалят на легло голяма част от екипажа. Затова се чувствава наложителна нужда от почивка и пресни провизии.

Намират и едното, и другото, в Рио де Жанейро, гдето пристигат на 12 декември. Байрън е посрещнат много любезно от вицекраля; ето как предава той първата им среща:

„Когато отидох да го посетя, бях приет най-тържествено; около шестдесет души офицери бяха строени пред двореца. Почетната стража беше на оръжие. Красиви мъже, много добре екипирани. Негово превъзходителство, придружен от аристокрацията, дойде да ме посрещне на стълбите. Бях поздравен с петнадесет оръдейни изстрела, дадени от най-близкото укрепление. После влязохме в приемната зала, гдето разговаряхме четвърт час, след което се сбогувах и бях изпратен със

същия церемониал.“

По-нататък ще кажем колко малко посрещането на капитан Кук след няколко години прилича на приема, оказан на Байрън.

Капитан Байрън получава без мънотии позволение да свали болните на сушата; дават му и всички възможни улеснения при доставянето на пресни храни. Може да се оплаква само от многократни опити на португалците да уговорят моряците му да го напуснат. Нетърпимата горещина в Рио скъсява престоя им. На 16 октомври корабите вдигат котва, но трябва да чакат четири-пет дни пред изхода на залива, докато вятър откъм сушата им позволи да излязат в открито море.

Крайната цел на пътуването се пази до този момент в тайна. Байрън повиква на своя кораб капитана на „Тамар“ и в присъствие на събраните моряци прочита инструкциите, които му предписват не да отиде в Източна Индия, както се е смятало досега, а да навлезе в Тихия океан, за да направи открития, които биха могли да бъдат от полза за Англия. За тази цел адмиралтейството отпуска на моряците двойна заплата, извън повишенията и възнагражденията, които ще получат, ако бъде доволно от тях. От това кратко слово особено приятна за моряците е втората част, която се посреща с радостни овации.

До 29 октомври пътуват без приключения на юг. От този ден задухват непрестанни ветрове, които се превръщат в страхотна буря и принуждават капитан-лейтенанта да изхвърли в морето четири оръдия, за да не потъне. На следния ден морето се поукротява: но е студено като в Англия по същото годишно време, при все че ноември в южното полукукло отговаря на май от северното. Тъй като вятърът отнася непрекъснато кораба на изток, Байрън започва да се страхува, че ще му бъде мъчно да достигне патагонските брегове.

Неочаквано на 12 ноември, при все че на картите няма отбелязана никаква суша по тия места, на няколко пъти се чува вик: „Земя! Земя! Пред нас!“ В този миг хоризонтът е почти изцяло закрит от облаци и гръмотевици следват безспир светкавиците.

{img:velikite_moreplavатели_karta_na_magelanovia_protok.jpg|#Карта на Магелановия проток}

„Стори ми се – казва Байрън, – че това, което взехме отначало за остров, бяха всъщност две стръмни планини; но като загледах откъм страната на вятъра, ми се стори, че сушата, свързана с тия планини, се простира далеко на югоизток; движехме се следователно към югозапад. Заповядах на няколко офицери да се качат на мачтите, за да наблюдават и проверяват откритието; всички потвърдиха, че виждат просторна суша. Поехме курс изток – югоизток. Сушата продължаваше да се вижда в същата форма. Планините се синееха, нещо обикновена при мрачно и дъждовно време, когато човек не е далеко от тях... Не след много някои чуха и рев на прибой върху пясъчен бряг, но след като плавахме около един час с най-голяма предпазливост, това, което бяхме взели за суша, изчезна изведнъж и ние се убедихме за голяма изненада, че то е било само мъгла... От двадесет и седем години почти непрекъснато плавам – продължава Байрън, – но не помня да съм виждал по-обща и продължителна измама... Ако времето не бе се проявило и не бе разсеяло, това, което взехме за суша, всички на борда биха се заклели без съмнение, че сме открили земя на тази географска дължина. Намирахме се на 43°46' южна ширина и 60°5' западна дължина.“

На другия ден ги връхлита страшен вятър, възвестен от крясъците на огромни птици ята, които бягат пред него. Вихрушката не трае повече от двадесет минути. Но това не е достатъчно, за да килне кораба на една страна, преди да разхлабят долното въже на платното, което се скъсва. Въжето на голямото платно събаря в същото време първия лейтенант, който се претъркулва до другия край на палубата, а несвалената напълно предна мачта става на трески.

Следващите дни не са много по-благоприятни. Освен това корабът гази много плитко и при малко по-силен вятър се отклонява значително от посоката.

След едно толкова тежко пътуване Байрън стига най-после на 24 ноември – представяме си с каква радост! – в Пуерто Десеадо на Острова на пингвините. Но прелестите на тази спирка не оправдават нетърпението на екипажа да се добере до нея.

Когато излизат на сушата и тръгват из вътрешността, английските моряци намират само една пуста равнина и пясъчни хълмове без нито едно дърво. Единственият забелязан дивеч са няколко южноамерикански ламы, но толкова далеко, че не е възможно да ги улучат; улавят все пак малко диви зайци. Само ловът на

тюлени и водни птици дава достатъчно месо – „за угощаване на цяла флота“.

Зле поддържано, незаслонено, пристанището Дезире представлява още едно голямо неудобство – тук има само възгорчива солена вода. Нито следа от население. Един продължителен престой на това място е безполезен и опасен. На 25 Байрън заминава да търси остров Пейпис.

Местоположението му е съвсем неопределено. Халей го поставя 80° източно от континента. Коули, единственият мореплавател, който твърди, че го е виждал, настоява, че се намирал на 47° южна ширина. Но не определя географската дължина. Следователно това е въпрос, който заслужава да се разреши.

След като кръстосва на север, на юг и на изток, убеден, че такъв остров не съществува, Байрън се насочва към Себолдинските острови и към първото пристанище, гдето би могъл да намери вода и дърва, от които има неотложна нужда. Но ето че ги връхлита буря, при която вълнението е такова, каквото Байрън не е виждал никога, дори когато е минал покрай кап Хорн заедно с адмирал Ансън. След като бурята стихва, той съзира Кабо Вирхенес пред северния вход на Магелановия проток.

Когато корабът приближава брега, моряците забелязват отряд конници, които развяват бяло знаме, и им правят знаци да слязат на сушата. От любопитство да види патагонците, за които по-ранните пътешественици дават противоречиви сведения, Байрън слиза на брега със силен отряд въоръжени войници.

На брега намира около петстотин души, почти всички на коне, грамадни, просто чудовища в човешки образ. Телата им са отвратително татуирани, лицата набраздени с разноцветни черти, очите оградени със сини, черни или червени кръгове като огромни очила. Почти всички са голи, ако изключим кожата, метната на плещите им с козината навътре; някои имат обуца. Странно, първобитно, евтино, облекло.

Те водят със себе си множество кучета и грозни дребни кончета, които се оказват необикновено бързоноги. Жените яздат като мъже, без стремена, и всички препускат по крайбрежието въпреки хлъзгавите камъни.

Срещата минава приятелски. Байрън подарява на това племе от великани разни дреболии, панделки, стъклени украшения и тютюн.

Щом се прибира на Дофин, Байрън навлиза заедно с прилива в Магелановия проток. Няма намерение да го преплава, иска само да стигне до някой сигурен и удобен залив, гдето би могъл да намери вода и дърва, преди да поднови търсенето на Фолклъндските острови.

На излизане от втората теснина Байрън забелязва островите Санта Елизабета, Сан Бартоломео, Сан Джорджио и нос Санди. Близко до него намира една прекрасна страна, извори, гори, ливади, изпъстрени с цветя, които изпълват въздуха с уханье. Местността е населена от безброй птици, едни от които получават името „пъстра гъска“ поради своята ярка разноцветна перушина. Но никъде не се вижда място, гдето лодка би могла да се доближи безопасно до брега. Дъното е навред много плитко, а прибойт много силен. Екипажът успява все пак да налови много риба, най-вече великолепни кефали; убиват освен това много гъски, бекаси, диви патици и други вкусни птици.

Следователно Байрън се вижда принуден да продължи пътя си до Пуерто Хамбре, гдето пристига на 27 декември.

„Бяхме – казва той – на завет от всякакви ветрове, като изключим югоизточния, който духа наредко, така че ако някой кораб навлизаше по-навътре в залива за риболов, не се излагаше на никаква опасност, защото дъното е меко. Покрай бреговете плават огромно количество дървета, с които могат да се натоварят лесно хиляди кораби, затова не ни се наложи да ги сечем в гората.“

В този залив се влива река Седжър, която има великолепна вода. Край бреговете ѝ растат прекрасни високи дървета, подходящи за превъзходни мачти. По клоните им има много папагали и безброй други пъстри птици. В това пристанище моряците имат в изобилие всичко през целия си престой.

{img:velikite_moreplavатели_beli_znamena.jpg|#Конниците размахваха бели знамена}

На 5 януари 1765 година, след като екипажите са отпочинали от умората си и корабите са снабдени с провизии, капитан Байрън тръгва отново да търси Фолклъндските острови. Подир седем дни съзира някаква суша, която взема за островите Себалд де Веерт; но когато се приближава до тях, забелязва, че това, което е сметнал за три острова, е всъщност само един, който се простира далеко

на юг. И не се съмнява, че се е озовал пред архипелага, обозначен на картите от онова време под името Ню Айландс, на 51° южна ширина и 62°32' западна дължина.

Байрън се задържа отначало в открито море, защото се страхува да не би теченията да го отнесат към непознат бряг. Но след кратък оглед на мястото и данните изпраща лодка, която ще обиколи по-отблизо крайбрежието, за да намери сигурен и удобен пристан, какъвто и намира. Наричат го Порт Егмонт в чест на граф Егмонт, по това време пръв лорд на адмиралтейството.

„Не смятам – казва Байрън, – че може да се намери по-хубав пристан; дъното му е отлично, снабдяването с прясна вода лесно, всички английски кораби биха могли да пуснат котва тук, на завет. Гъски, патки, диви патици има в такова изобилие, че моряците се преситиха. Дърва изобщо липсват, като се изключат някои плаващи трупи покрай брега, довлечени вероятно откъм Магелановия проток.“

Дивият киселец и керевизът – отлични противоскорбутни храни – се срещат на всяка стъпка. Броят на обикновените и гривести тюлени е толкова голям, че щом слезе на плажа, човек ги вижда как бягат на цели стада. Животни, които приличат на вълк, а имат лисича муцуна, но не и ръста и опашката на лисица, нападат често моряците, които с голяма мъка се отбраняват от тях. Не е лесно да се обясни как са дошли по тия места, отдалечени най-малко на сто мили от материка, нито где се крият. Защото на тези острови растат само тръстики, гладиOLI и никакви дървета.

В биографията на Байрън, издадена от Дидо, разказът за тази част от пътешествието му е една неизбродима низа от грешки. „Флотилията – казва Алфред де Лаказ – навлезе на 17 февруари в Магелановия проток, но беше принудена да спре недалече от Пуерто Хамбре в един залив, наречен Порт Егмонт...“ Странно объркване на понятията, което доказва с каква лекота са били съставяни понякога статиите на този важен сборник.

Байрън заема от името на английския крал Порт Егмонт и съседните острови, наричани Фолклъндски. Коули ги бе нарекъл острови Пейпис, но първият им откривател в 1592 година е по всяка вероятност капитан Дейвис. Две години по-късно сър Ричард Хаукинс забелязва една суша, която е навярно същата и която той нарича Вирджиния в чест на своята господарка – кралица Елизабета. Архипелагът е посетен накрая и от кораби от Сен Мало. Това по всяка вероятност накарва Фрезие да ги нарича Малвински острови.

След като дава имена на разни скали, островчета и носове, на 27 януари Байрън напуска Порт Егмонт и се отправя към Пуерто Десеадо, гдето пристига след девет дни. Там намира транспортния кораб _Флорида_, който му носи от Англия храните и запасните части, необходими за такова дълго пътешествие. Но прехвърлянето им би било много опасна операция, тъй като _Флорида_ и _Тамар_ са в много лошо състояние, което не позволява продължително трансбордиране. Затова Байрън изпраща на _Флорида_ един от своите низши офицери, познаващ отлично Магелановия проток, и така, придружен от двата кораба, се отправя към Пуерто Хамбре.

В протока той среща няколко пъти един френски кораб, който има сякаш същия курс. След като се връща в Англия, научава, че това е _Егл_, командван от господин де Бугенвил, дошъл в Патагония да сече и товари дърва за новата френска колония на Фолклъндските острови.

При спиранията си по бреговете на протока английската експедиция бива посещавана неведнъж от жителите на Огнена земя.

{img:velikite_moreplavатели_kysashe_sys_zybi.jpg|#Един от тях късаше със зъби}

„Не бях виждал досега – казва Байрън – по-бедни същества. Бяха съвсем голи, като изключим вонящата тюленова кожа, метната на плещите им; въоръжени с лъкове и стрели, каквито подариха и на мене срещу, няколко мъниста за огърлици и други дреболии от тоя род. Стрелите, дълги две стъпки, бяха от тръстика, със зеленикав камък на края; лъковете им с тетива от животинско черво, са три стъпки дълги.“

Храната им се състои от малко плодове, миди, останки от разложена риба, изхвърлена от бурята на брега. Само свинете ни приеха да вкусат яденето им: голямо парче китово месо, започнало вече да се разлага и вмирисало цялата околност. Един от тия диваци късаше със зъби тази мърша и подаваше парчета на другарите си, които ги изяждаха с лакомията на хищници.

Някои от тия нещастници се осмелиха да дойдат на кораба. Един от моите низши офицери реши да ги поразвлече и им посвири на цигулка, а някои моряци

потанцуваха. Туземците бяха възхитени от това зрелище. В желанието си да изкажат веднага своята благодарност един от тях побърза да слезе в пирогата и донесе оттам кесийка от тюленова кожа, пълна с червеникава мас, с която намаза лицето на виолониста. Много му се искаше да окаже същата чест и на мене, но аз отказах; той положи големи усилия да надвие скромността ми, но аз успях все пак, макар и с голяма мъка, да се спася от вниманието, с което желаше да ме удостои.“

Не е безполезно да предадем тук мнението на Байрън, опитен моряк, върху предимствата и неудобствата при минаването през Магелановия проток. Той не е съгласен с мнозинството мореплаватели, посещавали тия места.

„Опасностите и мъчнотиите, които изпитахме – казва той, – биха могли да накарат хората да мислят, че не е благоразумно да се минава през този проток и че параходите, които тръгват от Европа за Тихия океан, биха сторили по-добре да заобикалят кап Хорн. Аз не споделям никак това мнение, при все че съм минавал на два пъти покрай кап Хорн. Съществува едно годишно време, когато не само отделен кораб, но цяла флота може да премине за три седмици Магелановия проток; и за да се използва този благоприятен сезон, най-удобно е да се навлезе в протока през декември. Едно неоценимо предимство, което трябва винаги да привлича мореплавателите, е фактът, че тук има в изобилие керевиз, кохлеария*, плодове и още много други противоскорбутни растения... Трудностите, които трябваше да преодоляваме и които ни задържаха в протока от 17 февруари до 8 април, се дължат само на равноденствието, едно обикновено бурно годишно време, което неведнъж постави на изпитание нашето търпение.“

[* Лъжичник – Противоскорбутно лечебно растение. – Б.пр.]

До 20 април, когато стигат в Мас-а-Фуеро, остров от групата Хуан Фернандес, Байрън плава към северозапад. Той бърза да свали няколко души моряци, които вземат вода и дърва, а след това се отдават на лов за диви кози и ги намират така вкусни, както и най-хубавия английски дивеч.

При това спиране се случва нещо необичайно. Страшен прибой се разбива с брега и не позволява на никакъв плавателен съд да се доближи до плажа. Макар че има спасителен пояс, един от слезлите моряци, който не умее да плува, не смее да се хвърли в морето, за да стигне до ветроходката. И въпреки опасността да бъде изоставен на този пустинен остров, отказва упорито да се изложи на риска да плува, но един от другарите му успява да му метне около тялото клупа на въже, другият край на което е във ветроходката. „Когато го изтеглиха в нея, се казва в доклада на Хауксуърт, нещастникът бе нагълтал толкова вода, че изглеждаше безнадеждно удавен. След като го оставиха с главата надолу, той дойде в съзнание, а на другия ден беше вече напълно възстановен. Но все пак не се осмеляваме да препоръчаме на спасителните дружества това наистина чудотворно спасение.“

След като напуска Мас-а-Фуеро, Байрън сменя курса, за да търси Земята на Дейвис – днес Великденския остров, – която географите поставят на 27°30' и на сто мили приблизително западно от американския бряг. Търсенето трае осем дни.

Като не открива нищо при това отклонение, което не може да продължава повече, защото възнамеряват да посетят и Соломоновия архипелаг, Байрън се насочва към северозапад. На 22 май на корабите се появява скорбут, който взема върше скоро тревожни размери. За щастие на 7 юни на 14°58' западна дължина от върха на мачтите съзират суша.

На следния ден се намират пред два острова, които изглеждат на пръв поглед много привлекателни. Виждат се големи клонести дървета, храсти, горички, гдето се мяркат туземци, които не след много се събират на плажа и запалват огньове.

Байрън спуска веднага лодка, за да потърсят място за хвърляне котва. Но лодката се връща, без да е открила дъно, при все че е стигнала на 200 метра от брега. Нещастните болни от скорбут, успели да се завлекат до горната палуба, гледат с мъка и копнеж тази плодородна земя, гдето биха намерили цял за болестта си, ако би било възможно да слязат.

„Те виждаха – казва докладът – изобилието от кокосови палми, чийто сок е може би най-сигурното противоскорбутно средство; предполагаша основателно, че трябва да има лимони, банани и други тропически плодове, а като връх на разочарованието виждаха и пръснати по плажа костенуркови черупки. Тези пресни храни, които можеха да им възстановят здравето, бяха за тях недостижими, сякаш се намираха на другия край на земното кълбо; а като ги виждаха, те чувстваха още по-мъчително нещастieto, че са лишени от тях.“

Байрън не желае да продължава повече танталовите мъки на своите нещастни моряци; и след като дава на тази земя името Острови на разочарованието, на 8 юни вдига платната. Още на другия ден съзират нова суша, дълга, ниска, покрита с кокосови палми. В средата ѝ има лагуна с малко островче. Това е достатъчно да докаже звездокораловия ѝ произход; тя е обикновен атол, който още не е, но ще стане остров. Лодката, изпратена за разузнаване, открива навред стръмен и отвесен като стена морски бряг.

През това време туземците проявяват своето враждебно настроение. Двама от тях дори нахълтват в лодката. Единият открадва палтото на един моряк, другият улавя края на тривърхата шапка на боцмана; но като не знае как да я грабне, започва да я дърпа, вместо да я вдигне, и по този начин дава възможност на собственика да осуети опита му. В това време две големи пирог, всяка с по тридесетина души гребци, като че се готвят да нападнат ветроходките, които веднага ги подгонват. Но ветроходките засядат на брега; започва битка, в която англичаните, почти обградени от по-многобройния противник, трябва да си послужат с оръжие. Трима-четирима островитяни остават на място.

На следния ден няколко души моряци и ония болни от скорбут, които могат да станат от койките си, слизат на сушата. Уплашени от урока, получен миналия ден, туземците не се показват, докато англичаните берат кокосови орехи и противоскорбутни растения. Тези пресни храни им помагат така добре, че след няколко дни на кораба няма вече нито един болен. Папагали, извънредно красиви и питомни гълъби и много други неизвестни птици са единствената фауна на острова, който получава името Крал Джордж. Следващият е наречен на Уелския принц. Тези земи са част от архипелага Помоту; наричат ги и Ниските острови, едно съвсем подходящо наименование.

{img:velikite_moreplavатели_ogledaloto_uchudvashe.jpg|#Само огледалото успява да предизвика учудване}

На 21 – нова редица острови с пояс от крайбрежни подводни скали. Поради това Байрън се отказва да ги опознае по-отблизо – опасностите са повече от предполагаемите изгоди. И ги нарича Опасните острови.

Шест дни по-късно откриват острова Йоркски херцог. Тук англичаните не срещат никакви жители, но събират двеста кокосови ореха, които им се струват невероятно ценни.

Малко по-нататък, на 1°18' южна ширина и 173°46' западна дължина, един уединен остров, на изток от архипелага Гилбер, е наименуван на Байрън. По това време горещината е непоносима и моряците, отслабнали от дългото пътуване, недостатъчната и нездравословна храна и замърсената вода, заболяват почти до един от дизентерия.

Най-после на 28 юли Байрън забелязва с радост островите Сайпан и Тиниан, които са част от Марианския архипелаг, наречен още Архипелаг на крадците, и пуска котва на същото място, гдето лорд Ансън бе пуснал някога котва със _Сенчуриън_.

Веднага опъват палатки за болните от скорбут. Почти всички моряци са засегнати от ужасната болест, някои дори са в безнадеждно състояние. Командуващият се решава да проникне в гъстите гори, които се спускат до самия бряг, за да търси прекрасните места, описани така вълшебно от капелана на лорд Ансън. Но колко далеко от действителността са тия възторжени приказки! Отпред се издигат непроходими гори, преплетени растения, тръни и храсти, из които човек оставя на всяка стъпка част от дрехите си. Цели облаци комари връхлитат изследователите и жестоко ги хапят. Дивеч се среща рядко и е много свиреп, водата е отвратителна, заливът необикновено опасен през това годишно време.

Изгледите за престоя са следователно лоши. Но все пак успяват да намерят лимони, горчиви портокали, кокосови орехи, хлебно дърво, индийски круши и някои други плодове. Тези храни са превъзходни за болните от скорбут и те скоро се поправят, но блатистата местност предизвиква такива заболявания от треска, че двама моряци умират от нея. Освен това непрекъснато вали, жегата е непоносима... „Бил съм – казва Байрън – по бреговете на Гвинея, в западна Индия и на остров Сан Тома, точно под екватора; но никъде не съм попадал на такава жегата.“

Успяват все пак да се снабдят с птици и диви прасета, които тежат обикновено до двеста фунта; но месото трябва да се консумира веднага, защото след един час вече се разлага. А уловената риба е толкова лоша, щото всички, които хапват от нея, се разболяват така, че едва успяват да ги спасят.

Богато снабдени с пресни храни и провизии, двата кораба напускат на 1 октомври Тинианския залив – след един престой от девет седмици. Байрън забелязва остров Анатахан, отбелязан вече от Ансън, и продължава на север с надежда да срещне североизточния мусон, преди да стигне до архипелага Баши, който съставя северния край на Филипините. На 22 забелязва остров Грефън, най-северния от цялата група, а на 3 ноември стига до остров Тимоан, посочен от Демпиър като място, гдето лесно могат да се получат пресни храни. Но жителите, от малайската раса, отхвърлят с презрение секирите, ножовете и железните сечива, които моряците им предлагат срещу птици. Искат рупии. Най-после приемат няколко носни кърпи срещу десетина птици и една коза с яренцето ѝ. За щастие риболовът е изобилен; но е почти невъзможно да се намерят други пресни храни.

На 7 ноември Байрън вдига отново платната, заобикаля отдалеко Пуло Кондор, спира в Пуло Тайа, гдето среща една ветроходка с холандско знаме, заета само от малайци. След това стига в Суматра, приближава се до брега на 28 ноември и пуска котва пред Батавия, главно седалище на холандската власт в Източна Индия.

В залива има повече от сто малки и големи кораби, толкова преуспяваща е по това време търговията на Източноиндийската компания. Градът е на върха на своя разцвет. Широкие, прави улици, прекрасно поддържаните канали, край които растат грамадни дървета, европейските къщи напомнят поразително холандските градове. Португалци, китайци, англичани, холандци, персийци, маври и малайци се разминават по булевардите за разходка и в търговските квартали. Празненства, приеми, развлечения от всякакъв род оставят у чужденеца незабравимо впечатление за благоденствието на този град и правят още по-привлекателен престоя в него. Единственото неудобство – доста тежко за моряци, пристигнали от толкова дълго пътешествие – е нездравословният климат, който е причина да върлува постоянна треска. Байрън знае това и бърза да натовари храните и провизиите, за да може да отплава само след дванадесетдневна почивка.

Макар и съвсем кратък, престоят се оказва все пак прекалено дълъг. Едва са успели да излязат от Зундския проток, когато половината екипаж ляга от злокачествена треска и трима от моряците умират.

На 10 февруари, след четиридесет и осем дневно плаване Байрън съзира африканския бряг и три дни по-късно хвърля котва.

В Кейптаун намират всички запаси, от които се нуждаят. Храни, вода, лекарства – натоварват всичко с бързина, която се обяснява лесно с нетърпението им да се приберат по-скоро, и корабите тръгват най-после към родните брегове.

Пътуването през Атлантика е отбелязано с две приключения:

{img:velikite_moreplavатели_karta_na_polinezia.jpg|#Карта на Полинезия}

„Край Света Елена – казва Байрън – при прекрасно време и хладен вятър, на голямо разстояние от сушата усетихме сътресение, сякаш корабът се бе ударил о подводна скала. То беше толкова силно, та всички изтичахме уплашено на палубата. Забелязахме, че морето беше окървавено на доста голямо разстояние и това разсея страховете ни. Решихме, че сме се сблъскали с някой кит, при което корабът ни навярно не е пострадал, както и беше всъщност.“

След няколко дни се оказва, че Тамар е толкова разнебитен, рулят му е претърпял такива аварии, че се налага да го заместят с някаква набързо изобретена машина, за да стигне някак до Антилските острови. Защото не е възможно да продължи плаването.

На 9 май 1766 година след двадесет и три месечно околосветско пътуване Дофин пуска котва в лондонското пристанище.

От всички околосветски плавания, предприети от англичаните, това е най-успешно. Дотогава не е правен опит за нито едно чисто научно пътешествие. Ако резултатите не са така ползотворни, както се е очаквало, отговорността за това трябва да се носи не от командувачия, а по-скоро от лордовете на адмиралтейството, които не са му дали достатъчно точни инструкции и не са се погрижили да изпратят с експедицията, както се практикува по-късно, учени специалисти от всички отрасли на науката.

Байрън получава все пак пълно признание. Повишават го в адмиралски чин и му поверяват важен команден пост в Източна Индия. Но последните години от живота му, приключил през 1786, не са в нашия обseg. Затова и няма да говорим за тях.

Уолис и Картрет. – Подготовка на експедицията. – Тежко плаване през Магелановия проток. – Раздяла между Дофин и Суалоу. – Остров Уайтсънди. – Остров Кралица Шарлота. – Къмбърландските острови, остров Хенри и пр. – Таити. – Островите Хоу, Боскафен и Кепел. – Остров Уолис. – Батавия. – Кап. – Лондон. – Картрет открива островите Питкърн, Оснабрук и Глостър. – Архипелагът Санта Крус. – Соломоновите острови. – Каналът Сен Джордж и Нова Ирландия. – Портландските и Адмиралтейските острови. – Макасар и Батавия. – Среща с Бугенвил в Атлантическия океан.

Починът следователно е даден и Англия навлиза в ерата на големите научни експедиции, които ще бъдат така ползотворни и ще издигнат така високо името на нейната флота. Каква блестяща школа са тия околосветски плавания, при които екипажите, офицери и моряци, са непрестанно изправени пред неочакваности, налагащи им да се проявяват като моряци, войници и просто като хора! Ако през време на революцията и империята английската флота почти винаги ни е побеждавала поради своето превъзходство, дали не трябва да отдадем това не само на нашите вътрешни раздори, които ни бяха лишили почти напълно от флотски щат, но и на факта, че нейните моряци са се подготвили за тежката задача?

Както и да е, веднага след завръщането на Байрън английското адмиралтейство организира нова експедиция. Изглежда дори, че е попрекало с избързването при подготовката ѝ. Дофин се връща в Лондон в началото на май, а само след шест седмици, на 19 юни, капитан Сеймюел Уолис поема командването му.

След като спечелва всичките си чинове във военната флота, този офицер заема важна длъжност в Канада и спомага за завладяването на Луисбург. Какви са качествата, поради които адмиралтейството го предпочита пред останалите му другари по оръжие за експедиция от този род? Не знаем. Но благородните лордове не ще имат повод да се разкаят за направения избор. Уолис пристъпва незабавно към поправките, от които се нуждае Дофин, и на 21 август, тоест по-малко от месец след като е получил назначението си, той се присъединява в Плимут към ветроходката Суалоу и транспортния кораб Принц Фредерик. Последната единица се командува от лейтенант Брайн; капитан на първата е Филип Картрет, един от най-известните офицери, току-що бил на околосветско плаване с капитан Байрън. Това второ пътуване особено много увеличава славата му.

За нещастие Суалоу изглежда твърде малко пригоден за задачата, която му се поставя. Този плавателен съд с тридесетгодишна служба е твърде леко облицован, килът му няма дори гвоздеи, които – при липсата на облицовка – биха го предпазвали от червеи; освен това провизиите и запасните части са така странно разпределени, че Суалоу получава много по-малка част от Дофин. Картрет напразно иска прежда за въжета, ковачница, желязо и други неща, каквито – от опит знае – ще му бъдат необходими. Адмиралтейството отговаря, че корабът и екипировката му са напълно пригодени за задачата, която очакват от него. Този отговор затвърдява убеждението на Картрет, че не ще може да стигне по-далеко от Фолклендските острови. Но той взема все пак всички мерки, продиктувани от опита му.

Щом привършва товаренето, на 22 август 1766 година корабите вдигат платната. Уолис открива твърде скоро, че Суалоу е невероятно лош кораб, който ще го изненада с не една мъчнотия по време на плаването. Обаче никаква неприятност не се случва до Мадейра, гдето спират, за да попълнят изчерпаните си запаси.

На излизане от пристанището командувачият експедицията предава на Картрет препис от инструкциите и му определя среща – в случай че се разделят – в Пуерто Хамбре, на Магелановия проток. Престоят в Пуерто Прая, на остров Сантяго, се съкращава поради върлуващата там вариола; Уолис дори не позволява на екипажа да слезе на сушата. Наскоро след преминаването на екватора Принц Фредерик подава сигнал за авария; налага се да му изпратят дърводелец, за да запуши един пробив на левия борд. На този плавателен съд с лошокачествени храни има вече доста много заболели.

На 19 ноември към 8 часа вечерта екипажите забелязват на североизток някакъв необикновен метеор, който се движи хоризонтално и с невероятна скорост в югозападна посока. Наблюдават го почти цяла минута; а след като се изгубва, той оставя такава светла диря, че на палубата е светло като посред бял ден.

На 8 декември съзират най-после Патагонските брегове. Уолис плава покрай тях до Кабо Вирхенес, гдето слиза на сушата с въоръжени отреди от Суалоу и Принц Фредерик. Тълпа туземци, дошли да ги чакат на брега, приемат с изрази на задоволство ножовете, ножиците и другите дреболии, които обикновено се раздават в такива случаи; но на никаква цена не се съгласяват да дадат южноамериканските ламы, камилските птици и другия дивеч, който носят.

„Измерихме – казва Уолис – най-високите. Един беше шест стъпки и шест пръста, мнозина имаха по пет стъпки и пет пръста, но повечето бяха пет стъпки и шест пръста или шест стъпки.“

Трябва да се отбележи, че става дума за английски стъпки, които са само 305 милиметра. И макар да не достигат ръста на великаните, за които споменават по-раншните пътешественици, тези туземци са все пак необикновено високи.

„Всеки от тях – се добавя в доклада – носеше в пояса си особено метателно оръжие: два кръгли камъка, обвити в гладка кожа, всеки по един фунт приблизително, завързани за двата края на въже, дълго около осем стъпки. Използуваха го като прашка: вземаха в ръка единия камък, а другия започваха да въртят над главата си, докато придобие достатъчна скорост; тогава го хвърляха срещу предмета, който искаха да ударят. Така умело си служат с това оръжие, че могат да улучат с двата камъка едновременно предмет, не по-голям от шилинг, и то на разстояние от петнадесет аршина. Но никога не го използват при лов на ламы или камилски птици.“

Уолис завежда на кораба си осем души патагонци. Диваците не се изненадват така, както би могло да се очаква, когато виждат толкова необикновени и нови за тях предмети. Само едно огледало успява да предизвика учудване. Те се приближават, отдръпват се, въртят се, правят какви не гримаси пред него, смеят се с глас и разговарят оживено помежду си. Стъписват се за миг пред живите свини; но най-много се забавляват да гледат гвинейските кокошки и пуйките. С голяма мъка ги убеждават да си отидат. Все пак слизат на брега с песни и радостни ръкомахания към сънародниците си, които ги очакват.

На 17 декември Уолис сигнализира на Суалоу да мине начело на ескадрата и да влезе в Магелановия проток. В Пуерто Хамбре командувачият разполага на сушата две палатки за болните, секачите на дърва и шивачите на корабни платна. Риба в достатъчно количество за всекидневна храна, голямо изобилие на керевиз и кисели плодове от рода на блатните боровинки и трънките – това са изгодите, които предлага тази спирка; но те все пак привдигат за петнадесет дни голям брой заболели от скорбут. Що се отнася до самите плавателни съдове, успяват отчасти да ги поправят и запушат с кълчища, да закърпят платната, да прегледат и заменят износените части от въжетата. И не след дълго са вече в състояние да продължат.

Уолис успява да натовари на Принц Фредерик и голямо количество дървета за Фолклъндските острови, гдето няма никакви гори. Същевременно нарежда да извадят много внимателно хиляди фиданки с достатъчно пръст около корените им, за да ги засадят по-лесно в Порт Егмонт. И ако се хванат – както би могло да се предполага, – да станат ценно богатство за този онеправдан от природата архипелаг. На края разпределят запасите от транспортния кораб между Дофин и Суалоу. Първият получава храни и материали за една година, вторият за десет месеца.

Няма да се спираме на отделните приключения, отбелязали плаването на двата кораба през Магелановия проток: непредвидени ветрове, бури и снежни виелици, бързи и несигурни течения, приливи, мъгли, при които и двата кораба са неведнъж на две стъпки от своята гибел. Суалоу особено е така разнебитен, щото капитан Картрет моли Уолис да смята кораба му безполезен за експедицията и да му възложи нещо по-изгодно за държавните интереси.

„Заповедите на адмиралтейството са изрични – отговаря Уолис. – Трябва да се съобразявате с тях и да придружавате Дофин, докогато бъде възможно. Зная, че Суалоу е лош платноход, не ще изисквам да бърза и ще следя движенията му, защото е много важно, в случай че един от двата плавателни съда претърпи някаква авария, другият да е наблизо, за да му окаже всичката възможна помощ!“

Картрет не може да възрази; замълчава, но не предвижда нищо добро за края на експедицията.

Когато корабите наближават изхода на протока към Тихия океан, времето става отвратително. Гъста мъгла, виелици с дъжд и сняг, течения, които отхвърлят корабите към крайбрежните подводни скали – тези препятствия задържат

мореплавателите в протока до 10 април. В тоя ден, стигнали на един паралел с кап Пилар, Дофин и Суалоу се загубват и не се намират вече, тъй като Уолис е пропуснал да определи място за среща, ако се разделят.

Преди да проследим Уолис при пътуването му из Тихия океан, ще заемем от него някои подробности за нещастните жители на Огнена земя и за общия виц на страната. Невъобразимо диви и жалки, тези туземци се хранят със суровото месо на тюлени и пингвини.

„Наш моряк, който ловеше риба с въдица – казва Уолис, – даде на един от тия американци току-що уловена жива риба, малко по-голяма от скумрия. Американецът я грабна лакомо, като куче, на което са подхвърлили кокал, умъртви я, прегризвайки я със зъби до хрилете, и я изяде цялата, от главата до опашката, без да хвърля костите, перките, люспите или вътрешностите.“

Туземците гълтат впрочем всичко, каквото им дадат, все една дали е сурово или варено, прясно или солено; но не пият нищо друго освен вода. Единственото им покривало е само една жалка, дълга до коленете тюленова кожа. Единственото им оръжие са дълги харпуни с рибена кост на края. Всички имат болни очи; англичаните го отдават на това, че живеят сред пушек, за да се пазят от комарите. И накрая миришат нетърпимо, като лисици, навярно поради прекалената си нечистоплътност.

Колкото, и да е непривлекателна, тази картина е поразително вярна, както потвърждават всички пътешественици. За тези диваци, толкова близки до дивите животни, светът не е направил, както изглежда, нито крачка напред. Постиганията на цивилизацията са за тях мъртва буква и те продължават да влачат жалкото съществуване на своите бащи, без стремеж да подобрят бита си, без да изпитват нужда от по-големи удобства.

„Така напуснахме – казва Уолис – тази дива и необитаема област, гдето почти четири месеца бяхме непрекъснато изложени на опасност от корабокрушение, гдето посред лято времето беше мъгливо, студено и бурно, гдето долините бяха почти навред без зеленина, а планините без гори, гдето най-послед гледките напомнят повече развалини от някакъв изчезнал свят, отколкото местност, обитавана от живи същества.“

Щом напускат протока, Уолис поема курс към запад, при силни ветрове, гъсти мъгли и толкова бурно море, щото няколко седмици подред на кораба няма сухо кътче. Постоянната влага докарва простуди и опасни трески, последвани твърде скоро от скорбута. Когато стигат до 32° южна ширина и 100° западна дължина, мореплавателят се насочва право към север.

На 6 юни, за обща радост, забелязват два острова. Незабавно въоръжени и екипирани лодки стигат до брега под командата на лейтенант Фюрно.

Събират малко кокосови орехи и противоскорбутни растения; но макар че виждат колиби и навеси, англичаните не срещат нито един жител. Този остров, открит в навечерието на петдесетница и наречен поради това Уайтсънди (английското наименование на празника), разположен на 19°26' южна ширина и 137°56' западна дължина, принадлежи, както и следващите, към архипелага Помоту.

На следния ден англичаните се опитват да влязат във връзка с жителите на друг остров; но настроението на туземците изглежда така враждебно, островът е толкова отвесен, че е невъзможно да слезат на брега. След като обикаля цяла нощ, Уолис изпраща отново лодките, като заповядва да не правят никакво зло на жителите освен при крайна необходимост.

Когато приближава сушата, лейтенант Фюрно забелязва с изненада седем големи двумачтови пироги, в които всички туземци се готвят да се качат. Англичаните слизат на брега веднага след отплаването им и обхождат острова по всички направления. Намират няколко щерни с много хубава вода. Почвата е равна, песъчлива, с много дървета, главно кокосови и други палми, изпъстрена с противоскорбутни растения.

„Жителите на този остров – се казва в доклада – имат среден ръст, тъмна кожа, дълги черни коси, които покриват плещите им. Мъжете са стройни, жените красиви. Облеклото им се състои от завързано около кръста грубо платно направено така, че да може да се мята и върху плещите.“

Следобед Уолис изпраща отново лейтенанта на сушата да вземе вода и да завладее новооткрития остров от името на крал Джордж III; наричат го Кралица Шарлота – на английската кралица.

След като извършва и личен оглед, Уолис решава да остане на това място

една седмица поради лесното снабдяване с храна и вода.

При разходките си английските моряци събират сечива от изострени раковини и камъни, снабдени с дръжки и оформени като секири, ножици и шила. Забелязват и няколко недовършени лодки, направени от свързани дъски. Но най-много ги изненадват гробовете, гдето умрелите гният на открито под нещо като навес. На тръгване англичаните оставят брадви, гвоздеи, шишета и други вещи – като възмездие за щетите, които са нанесли на местното население.

Осемнадесетият век изтъква често своето човеколюбие; и трябва да се признае, по разказите на всички пътешественици, че това модно схващане се прилага при всички случаи. Човечеството е направило голяма крачка напред. Разликата в цвета на кожата не е вече пречка да виждаме във всеки човек свой брат, а към края на века Конвентът, прогласявайки освобождаването на негрите, затвърдява окончателно едно разбиране, което има вече много последователи.

Същия ден на запад от Кралица Шарлота съзират нова суша, чието крайбрежие Дофин заобикаля, без да намери дъно. Нисък, горист, без кокосови палми, без следа от жилища, той служи, както изглежда, само за лов и риболов на туземците от съседните острови. Затова Уолис не намира за уместно да спре. Нарича го Егмонт, в чест на граф Егмонт, по това време пръв лорд на адмиралтейството.

През следващите дни правят нови открития. Това са островите Глостър, Къмбърленд, Уилям-Хенри и Оснабрук. Без да слезе на последния от тях, лейтенант Фюрно успява все пак да се снабди с малко пресни храни. Забелязал на плажа няколко двойни пироги, той решава, че наблизко трябва да има по-големи острови, гдето сигурно ще могат да се намерят в изобилие провизии и достъпът до тях ще бъде може би не толкова мъчен.

{img:velikite_moreplavатели_tuzemci_s_vejki.jpg|#Туземци държаха в ръце вейки от бананови палми}

Тези предвиждания скоро се потвърждават. На 19, още при изгрев-слънце, английските моряци виждат с изненада, че са заобиколени от стотина малки и големи пироги, на които има повече от осемстотин души. След като се съвещават известно време, няколко души туземци се приближават с бананови вейки в ръка, решават да се качат на кораба и размяната започва. Но една твърде смешна случка едва не проваля тези приятелски отношения.

Една коза блъсва застаналия на палубата туземец. Той се обръща, забелязва това неизвестно животно, изправено на задните си крака, което се готви да го нападне отново. Обзет от ужас, туземецът се хвърля във водата; другарите му го последват. Също като овните на Панюрж*! Но скоро се съвземат от уплахата, връщат се на кораба и проявяват всичката си сръчност и ловкост, за да си откраднат по нещо. Успяват да откраднат обаче само шапката на един офицер. През това време корабът продължава да обикаля острова, за да намери някое сигурно и добре заслонено пристанище, а лодките се движат до самия бряг, за да търсят дъно.

[* Герой от роман на Рабле. За да си отмъсти на един търговец, той бутва един от овните в морето и всички други се хвърлят след него. – Б.пр.]

Никога досега при това пътуване англичаните не са виждали по-живописна и привлекателна страна. Крайбрежните горички, над които се извисяват прекрасните пера на кокосовите палми, осигуряват сянка за колибите на туземците. Цяла редица хълмове със зелени склонове се издигат едни над други във вътрешността, а сред зеленината се виждат сребристите бразди на множество поточета, които се спускат към морето.

Пред входа на голям залив, гдето са влезли да измерват морското дъно, лодките се виждат внезапно заобиколени от множество пироги. За да избегне опасността от сблъскване, Уолис заповядва да изстрелят девет камъка от катапулта през главите на туземците; но въпреки уплахата от гърмежите те продължават да се приближават. Тогава капитанът дава знак на лодките да се приберат на борда. Щом забелязват, че могат да достигнат моряците, туземците започват да хвърлят по тях камъни и раняват неколцина. Но командуваният ветроходката отговаря на това нападение с пушечна стрелба, от която един от нападателите е ранен, а другите избягват.

На другия ден Дофин успява да хвърли котва пред устието на красива река с двадесет разтега* дълбочина. Всички моряци се радват. Отначало доста много пироги наобикалят кораба, като носят свини, птици и голямо количество плодове, които разменят срещу железария и гвоздеи. Но една от лодките, изпратени да проучат морското дъно по-близо до сушата, е нападната с весла и тояги и моряците

са принудени да си послужат с оръжие. Един туземец е убит, друг тежко ранен, останалите се хвърлят във водата. След като виждат, че никой не ги преследва, и съзнали навярно вината си, те се връщат да търгуват на „Дофин“, сякаш нищо не се е случило.

[* Стара мярка, от 1,02 до 1,83 м. – Б.пр.]

Когато се прибират на кораба, офицерите докладват, че туземците настоятелно ги канели да слязат на сушата, най-вече жените, и то със съвсем недвусмислени знаци. Освен това недалеч от брега имало удобно място за пускане на котва, близо до извора със сладка вода. Единственото неудобство в случая е много силното вълнение на морето. Затова „Дофин“ вдига котва и навлиза в открито море, за да преодолее вятъра; но само на седем-осем мили се появява залив, гдето решават да спрат. Една поговорка казва, че по-хубавото е враг на хубавото. Капитан Уолис ще изпита това на гърба си.

При все че ветроходките плават напред, за да определят дълбочината, „Дофин“ се удря о подводна скала и носът му се вклучва в нея. Незабавно се вземат мерките, препоръчани в подобни случаи. Но не откриват никакво дъно освен една поредица от коралови скали. Невъзможно е следователно да пуснат котва и да издърпат кораба с въже. Каква да се прави при това критично положение? „Дофин“ се блъсва о скалата, а няколкостотин пироги очакват сигурното коработрушение, за да се нахвърлят за грабеж. За щастие след един час благоприятният бриз откъм сушата освобождава „Дофин“, който успява да се добере без приключения до удобно място за пускане котва. Аварии не са големи и много скоро ги поправят и забравят.

Принуден да бъде много предпазлив поради многократните нападения на туземците, Уолис разпределя хората си на четири команди, една от които трябва да е непрекъснато въоръжена, и заповядва да се заредят оръдията. Междувременно след няколко мирни размени броят на пирогите се увеличава. Вместо да носят птици, свине и плодове, те изглеждат натоварени само с камъни. Големите имат и многоброен екипаж.

{img:velikite_moreplavатели_pricheski.jpg|#Прически на жители от Таити}

Изведнъж по дадена команда върху кораба се изсипва градушка от дребни камъни. Уолис заповядва обща стрелба. Две оръдия стрелят с картеч. След известно слисване и колебание нападателите повтарят още два пъти и то много храбро опита си и капитанът, виждайки растящото множество на бойците, започва вече да се страхува за изхода на борбата, когато тя приключва поради един неочакван инцидент.

На една от пирогите, които нападат най-ожесточено предната част на „Дофин“, се намира навярно някой главатар, защото от нея именно е даде сигналът за нападението. Един добре насочен оръдеен изстрел разделя на две тази двойна пирога. Това е достатъчно да накара туземците да се оттеглят толкова бързо, че след половин час никакъв плавателен съд не се вижда. Тогава англичаните заличат кораба на буксир в пристанището и го приготвят за защита на дебаркирането. Лейтенант Фюрно слиза със силен отряд от моряци и морски пехотинци, забива английското знаме, завладява острова от името на английския крал и го нарича в негова чест Джордж III. Това е островът, наричан от туземците Таити.

След като падат по очи и дават доказателство за разкаянието си, туземците като че решават да завържат с чужденците приятелска и добронамерена търговия; но Уолис, останал на кораба поради неразположение, забелязва изведнъж, че се подготвя едновременно нападение по суша и по море срещу хората му, заети да пълнят съдове със сладка вода. Колкото по-кратко е сражението, толкова по-малко ще бъдат жертвите. Затова, щом вижда, че туземците са в обсега на оръдията му, той заповядва да се дадат няколко изстрела, които веднага разпръскват флотилията им.

За да се избегне повтарянето на тези опити, трябва да се даде добър пример. Уолис решава със съжаление да го стори. Изпраща веднага на сушата силен отряд, придружен от дърводелци, за да разрушат всички пироги, изтеглени на брега. Унищожават петдесет пироги, някои повече от шестдесет стъпки дълги. Тази екзекуция принуждава таитяните да се примирят. Те оставят на брега свине, кучета, платове и плодове и се оттеглят. Англичаните им оставят в замяна брадви и разни дреболии, които те отнасят с голяма радост в горите си. Мирът е постигнат и още на другия ден се установява редовна търговия, която осигурява на екипажа изобилна прясна храна.

Може да се предполага, че приятелските отношения ще продължат през целия престой на англичаните, след като туземците са опитали силата и обсега на европейските оръжия. Затова Уолис разполага една палатка близо до сладката вода и настанява в нея множество болни от скорбут, а здравите се заемат да кърпят платната и въжетата, да запущват с кълчища пробивите, да боядисват кораба, да го поставят, с една дума, в състояние да продължи дългото пътешествие, което ще трябва да ги отведе до Англия.

В това време заболяването на Уолис взема тревожен обрат. Първият лейтенант не е в по-добро състояние. И цялата отговорност пада върху лейтенант Фюрно, който успява да се справи със задачата си. След петнадесет дни, през които нищо не смущава мирните отношения, Уолис намира хората си отново здрави и бодри.

Но хранителните запаси започват да намаляват. По-неотстъпчиви, след като са се снабдили с гвоздеи и брадви, туземците стават по-взискателни. На 15 юли една грамадна, около четиридесет и пет годишна жена с величествена осанка, на която туземците засвидетелствуват особена почит, се качва на борда на „Дофин“. По достойното ѝ държане и непринудени обноски, отлика на хора, свикнали да командуват, Уолис разбира, че тя трябва да е важна особа. И ѝ подарява разкошно синьо наметало, огледало и други дреболии, които тя приема с голямо задоволство. На тръгване поканва Уолис да слезе на сушата и да ѝ върне посещението. Уолис слиза на другия ден, макар че е все още твърде слаб. Приемат го в грамадна колиба, дълга 327 стъпки и широка 42; покривът от палмови листа се поддържа от петдесет и три стълба. Голяма тълпа, събрана за случая, образува шпалир и поздравява почтително Уолис. Това посещение се развеселява от една твърде комична случка. Изпотен от ходенето, хирургът на кораба сваля перуката си, за да се поразхлади.

„Внезапното възклицание на един от индианците привлече вниманието на всички върху това чудо. Цялото събрание се вцепени за известно време в такова мълчание, сякаш бяха видели, че от тялото на другаря ни се е отделил един от крайниците му.“

Пратеникът, който отива на следния ден да занесе на кралица Обереа подарък за любезния ѝ прием, я намира в момент, когато тя дава пир на хиляда души.

„Прислужниците ѝ донасяха готовото ядене, месото в кокосови орехи, а мидите и стридите в дървени коритца, подобни на тези, с които си служат нашите месари; тя раздаваше собственоръчно храната на гостите, насядали около голямата ѝ къща. След това седна на нещо като естрада, а две жени, застанали от двете ѝ страни, започнаха да я хранят. Поднасяха ѝ яденето с пръсти, а тя само отваряше уста и гълташе.“

Последиците от тази размяна на любезности не закъснява и на пазара отново настана изобилие, макар че цените не се връщат вече назад.

Лейтенант Фюрно предприема оглед по крайбрежието, тръгвайки на запад, за да се запознае с острова и да види какво може да се получи от него. Навсякъде ги приемат добре. Виждат една приятна, доста населена страна, чиито жители не бързат много да продават стоката си. Всичките им сечива са от камък или кост, от което лейтенант Фюрно изважда заключение, че таитяните вероятно не познават никакъв метал. Като не притежават никакви глинени съдове, те нямат представа, че водата може да се грее. Научават го при едно посещение на кралицата на кораба. Като забелязва, че хирургът сипва вода от казанчето в чайника, една важна личност от свитата ѝ отваря също кранчето и си изгаря ръката с врялата вода. Нещастникът започва да пиши, да тича по палубата, да се превива в най-невероятни пози. Другарите му, които не разбират какво се е случило, го гледат втрещени и уплашени. Хирургът веднага се притича на помощ, но минава доста време, докато успее да го успокои.

След няколко дни Уолис забелязва, че моряците започват да крадат гвоздеи, за да ги дават на жените. Започват дори да повдигат и изваждат дъските на кораба, за да се снабдяват с винтове, гвоздеи, клинове и всякакви железни предмети, които ги прикачват към корпуса. Въпреки строгите наказания на Уолис и при все че никой не може да слезе на сушата, без да бъде предварително и най-щателно претърсен, кражбите не престават.

Една експедиция, изпратена във вътрешността на острова, открива широка долина, през която тече прекрасна река. Почвата е навсякъде най-грижливо обработена, прокопани са вади за напояване на градините и засажденията с овощни дръвчета. Колкото по-навътре навлизат, толкова по-своенравни стават завоите на

реката; долината се стеснява, хълмовете се превръщат в планински възвишения, пътят става все по-мъчен. Изкачват се на един самотен връх, около шест мили от мястото на дебаркирането, с надежда да обгърнат оттук целия остров, е всичките му кътчета. Пейзажът е затворен от още по-високи планини. Нищо не закрива обаче възшебния изглед, който се разкрива, към морето: навсякъде хълмове, покрити с великолепни гори; колибите на туземците се открояват ярко върху тяхната зеленина; гледката е още по-радостна в долините – с множеството колиби и градини с жив плет. Захарната тръстика, исиот, тамариси, грамадни папрати, кокосови палми – това са главните растения в тази плодородна земя.

В желанието си да я обогати с произведения от нашия климат, Уолис засажда костилки от праскови, череши и сливи, както и семки от лимони, портокали, китри. Засява и разни зеленчукови семена. На кралицата подарява една бременна котка, два петела, кокошки, гъски и разни животни, които биха могли лесно да се размножават.

Но времето напредва и Уолис трябва да замине. Когато съобщава тази вест на кралицата, тя се отпуска в креслото си и горчиво заплаква; нищо не е в състояние да я утеши. Остава до последния момент на кораба и когато вдигат платната, „тя разцелува най-нежно всички – казва Уолис, – продължавайки да плаче, а приятелите ни таитяни се сбогуваха с нас така трогателно и с такова съжаление, щото и моето сърце се сви и очите ми се насълзиха“.

Не особено любезното посрещане и многократните опити на туземците да завземат кораба не са подсказвали такава тъжна раздяла; но, както казва поговорката, краят украсява делото.

От сведенията, които Уолис събира за нравите и обичаите на таитяните, ще се спрем само на някои, защото ще имаме случай да се върнем към този въпрос, когато разказваме за пътешествията на Бугенвил и Кук.

Високи, стройни, пъргави, със загорели от слънцето лица, туземците се обличат с някаква бяла тъкан, изработена от дървесина. От двете парчета, съставлящи облеклото им, едното е четвъртито и прилича на чаршаф. В средата има отвор за главата и напомня „царапа“ на мексиканците или „пончо“-то на туземците от Южна Америка. Другото парче се навива около тялото, без да го стяга. Почти всички, мъже и жени, имат обичая да се татуират с гъсти черни линии, теглени наблизо една до друга и образуващи различни фигури. Тази операция се върши по следния начин: одраскват кожата и запълват драскотините с тесто от растително масло и сажди, което оставя незаличими следи.

Културата не е много висока. Казахме по-горе, че таитяните не познават глинени съдове. Когато Уолис подарява на кралицата една тенджерка, всички се изреждат да гледат с най-голямо любопитство.

Що се отнася до религията, командуваният експедицията не открива нито следа от подобно нещо. Забелязва само, че в определени места, по всяка вероятност гробища, влизат с почит, благоговение и скръб.

Един таитянин, който изглежда по-склонен от другарите си да възприеме английските обноски, получава европейски костюм, който му стои много добре. Джонатан – така го кръщават европейците се гордее твърде много с новите си дрехи. За да се усъвършенствува напълно, той пожелава да се храни с вилица; но не успява да научи как да си служи с нея. Поради силата на навика винаги поднася към устата ръката си, а храната, набодена на върха на вилцата, отива към ухото му.

Уолис напуска остров Джордж III на 27 юли. След като минава покрай бреговете на Дюк оф Йорк, той открива последователно няколко острова и островчета, на които не спира. Това са островите Чарлс Саундърс, Лорд Хоу, Сили, Боскавен и Кепел, гдето враждебното настроение на туземците и мъчнотиите при дебаркирането не му позволяват да слезе на сушата.

В южното полукуълбо наближава настъпването на зимата. Корабът пропуска отвред вода, кърмата е много пострадала от руля. Разумно ли е при тези условия да вземе курс към кап Хорн или Магелановия проток? Не е ли равносилно да се изложи на сигурно коработушение? Не е ли по-добре да се отправи за Тиниан или Батавия, гдето ще могат да извършат необходимите поправки, и да се върне в Европа покрай нос Добра надежда? Уолис се спира на второто решение. Поема следователно курс северозапад и на 19 септември, след щастливо плаване, за което няма какво да се разказва, пуска котва в залива Тиниан.

Неприятностите, изпитани от Байрън из тия области, се повтарят прекалено

точно. И Уолис не може – като предшественика си – да се похвали с лесно снабдяване, нито с температурата на страната. Но болните от скорбут оздравяват за няколко дни, платната се закърпват, корабът е поправен, екипажът има неочакваното щастие да не се разболе от треска.

На 16 октомври 1767 година Дофин излиза в открито море; този път обаче го връхлитат цяла поредица ужасни бури, които изпокъсват платната, разкриват отново пробивите, разрушават руля и отнасят площадките на палубата, както и всичко, което се намира на носа.

Заобикалят все пак архипелага Баши и минават пред протока Формоза. Забелязват островите Сенди, Смол бей, Лонг Айланд, Ню Айланд, Кондор, Тимор, Арос и Писанг, Пулотайя, Пулототе и Суматра, докато най-после на 30 ноември пристигат в Батавия.

Последната част от пътуването минава през местности, за които вече сме имали неведнъж случаи да говорим. Достатъчно е да кажем, че от Батавия, гдето екипажът се разболява от треска, Уолис стига в Кап, оттам в Света Елена и на 20 май след шестстотин тридесет и седем дни плаване пристига в лондонското пристанище.

Трябва да се съжалева, че Хауксуърт не възпроизвежда инструкциите, които адмиралтейството е дало на Уолис. Понеже не ги знаем, не можем да решим дали този смел моряк е изпълнил точно дадените заповеди. Виждаме, че той е следвал без никакво отклонение маршрута, начертан от предшествениците му в Тихия океан. Почти всички спират в Опасния архипелаг, като оставят настрана онази част от Океания, гдето има най-много острови и гдето Кук прави по-късно толкова много и така важни открития. Опитен мореплавател, Уолис успява да използва една прибързана и поради това непълна екипировка, като завършва благополучно и с неочакван успех рискованото начинание. Трябва да бъде похвален и за честността, и за усилията си да събере сериозни данни за бита на племената, които посещава. Ако би имал на борда си учени специалисти, няма съмнение, че научните постижения щяха да бъдат повече. Вината в случая пада върху адмиралтейството.

Казахме, че на 10 април 1767 година, когато Дофин и Суалоу навлизат в Тихия океан, първият кораб, отнесен от попътен бриз, скоро загубва из очи втория, който успява да го последва. Тази раздяла е много тежка за капитан Картрет. Той знае по-добре от екипажа си в какво окаяно състояние е корабът им, колко недостатъчни са запасите. Знае освен това, че не може да се надява на среща с Дофин, преди да стигнат в Англия, тъй като не са уговорили никакъв общ план, нито са определили място за среща – много сериозен пропуск от страна на Уолис, който е знаел колко разнебитен е спътникът му. Въпреки това Картрет не споделя тревогите си със своя екипаж.

Впрочем отвратителното време, което ги посреща в Тихия океан (Какво неподходящо име!), не оставя на моряците никакво време за размишления. Опасностите на настоящето, с които трябва да се борят, за да не загинат, скрива от тях още по-големите опасности на бъдещето.

Картрет взема курс към север, покрай брега на Чили. Когато вижда какво количество прясна вода му е останало на борда, разбира, че тя няма да стигне за пътуването, което предприема. Затова, преди да поеме към запад, решава да се снабди с вода на остров Хуан Фернандес или Мас-а-Фуеро.

Между това лощото време продължава. На 27 вечерта една буря променя вятъра, който пресреща кораба точно откъм носа. Ураганът едва не отнася мачтите и не праща кораба на дъното на океана. Бурята продължава бясно, платната са съвършено мокри и така прилепнали до мачтите и рейте, че е почти невъзможно да се маневрира с тях.

{img:velikite_moreplavатели_ostrovi_kralica_sharlota.jpg|#Острови Кралица Шарлота}

На другия ден една вълна пречупва реята на задната мачта точно там, гдето е зарибено платното, и в продължение на няколко минути целият кораб остава под водата. Бурята стихва само колкото да даде време на екипажа на Суалоу да отдъхне и да поправи авариите; после избухва и продължава със силни краткотрайни пристъпи до 7 май. Тогава вятърът става попътен и след три дни забелязват остров Хуан Фернандес.

Картрет не знае, че испанците са укрепили този остров. Затова се изненадва твърде много, като вижда до самия бряг много хора и батарея с четири оръдия, а на хълма укрепление с двадесет войника и испанско знаме. Силен вятър му попречва

да влезе в залива Къмбърленд и след като кръстосва цял ден пред него, трябва най-после да отплава за Мас-а-Фуеро. Но същите пречки и силният прибой попречват и тук на операциите му; с голяма мъка успяват да пренесат на кораба няколко бурета прясна вода. Някои от хората му, принудени от бурното море да останат на сушата, убиват доста много токачки, с които се гощава по-късно целият екипаж. Това заедно с тюлените и голямото количество наловена риба е единствената печалба от престоя, отбелязан с поредица от вихрушки и бури, които излагат неведнъж кораба на гибел.

Подгонен от неблагоприятни ветрове, Картрет се връща няколко пъти на Мас-а-Фуеро, така че има възможност да го разгледа доста добре, да отбележи грешки на автора, описал пътешествието на адмирал Ансън, и да даде ценни за мореплавателите подробности.

Когато напуска Мас-а-Фуеро, Картрет взема курс на север с надежда да срещне югоизточен пасат. Отнесен по-далеко, отколкото е предполагал да стигне, той решава да търси островите Сан Амбросио и Сан Фелис (или Сан Паоло). Щом испанците са заели и укрепили Хуан Фернандес, тези острови биха могли да бъдат от полза на англичаните в случай на война. Но картите на Грийн и _Основните начала в мореплаването_ от Робертсън не се съгласуват по въпроса за местоположението им. Картрет има по-голямо доверие в книгата на Робертсън, търси островите на север и не ги намира. След като предпочита описанието на Уезър, хирурга на Дейвис, Картрет решава, че двата острова са навярно сушата, забелязана от този пират на юг от островите Галапагос, а Земята на Дейвис изобщо не съществува. Той прави в случая двойна грешка – като смесва островите Сан Феликс със Земята на Дейвис и отрича съществуването ѝ, когато тя е всъщност Великденският остров.

„При този паралел – казва Картрет (на 18° западно от изходната му точка) – усетихме захладжане, силно северно течение и други – основания, които ни караха да предполагахме, че сме близо до Земята на Дейвис, която така старателно търсехме. Но при неочакван попътен вятър ние се насочихме на югозапад и стигнахме до 28,5° южна ширина, от което следва, че ако тази земя или нещо подобно на нея съществуваше, непременно щях да я срещна или поне щях да я забележа. След това се придържах към 28° южна ширина, 40° западно от изходната ни точка, и (според изчисленията ми) на 121° западно от Лондон.“

Тъй като всички мореплаватели по това време приемат, че на южния полюс съществува континент, Картрет не може да си представи Земята на Дейвис като едно островче, една точица, загубена сред безбрежния океан. И щом не среща никакъв континент, той заключава, че Земята на Дейвис не съществува. Но и в това се нами.

Той продължава издишванията си до 7 юни. Намира се на 28° южна ширина и 112° западна дължина, което значи, че е в непосредствена близост с Великденския остров. Това става посред зима. Морето е в непрекъснато вълнение, ветровете са бурни и променливи, времето е мрачно, мъгливо и студено, с гръмотевици, дъжд и сняг. Тази именно невероятна тъмнина, гъстата мъгла, която скрива в продължение на няколко дни слънцето, попречва на Картрет да забележи Великденския остров, макар известни указания – многото птици, плаващите водорасли – да му подсказват, че наблизо трябва да има суша.

Атмосферните смущения забавят още повече плаването. Освен това _Суалоу_ е съвсем жалка платноходка и можем да си представим досадата, грижите, тревогите на капитана, който вижда, че екипажът му е на път да измре от глад. Както и да е, плаването продължава денонощно до 2 юли все в западна посока с всички разгънати платна.

Този ден съзират суша на север, а на другия ден Картрет се приближава достатъчно близо до нея, за да я разгледа. Това е само една огромна скала с пет мили окръжност, покрита с дървета, наглед необитавана и недостъпна поради прибоа, особено силен в това годишно време. Наричат я Питкърн, по името на тоя, който пръв я е забелязал. Из тия именно места моряците, дотогава почти здрави, усещат първите пристъпи на скорбута.

На 11 забелязват нова суша – на 22° южна ширина и 141°34' дължина. Наричат я Оснабрук, на втория син на краля.

На следния ден Картрет изпраща отреди на други два острова, гдето не намират нито годни за храна растения, нито вода. Улавят с ръце доста птици, толкова питомни, че не бягат при приближаването на човек. Всички тези острови са

част от Опасния архипелаг, дълга верига от ниски атоли, отчайващи всички мореплаватели със своята негостоприемност. Картрет смята, че е забелязал сушата, за която споменава Кирос; но този остров, наричан от туземците Таити, се намира по на север.

Междувременно болестта взема все по-големи размери. Внезапните пориви на вятъра, а най-вече аварията на кораба забавят невероятно много плаването. Картрет решава, че е необходимо да поеме друг курс, при който би имал изгледи да намери пресни храни и удобства за наложителните поправки.

„Имах намерение – казва Картрет, – ако успеем да поправим кораба, с настъпването на подходящо годишно време да направя нови открития в тази част на земното кълбо. Възнамерявах също, ако открия някой материк и намеря там достатъчно храна, да се придържам покрай южния му бряг, докато слънцето мине екватора, след това да стигна до най-далечната южна ширина и да се насоча на запад към нос Добра надежда или да се върна към изток, след като спра на Фолклендските острови, ако ми се наложи, и оттам да отплавам веднага за Европа.“

Тези похвални намерения доказват, че Картрет е истински изследовател, когото опасностите не плашат, а поощряват. Но за съжаление той няма никаква възможност да ги изпълни.

{img:velikite_moreplavатели_karta_na_taiti.jpg|#Карта на остров О Таити}

Пасата срещат едва на 16°, а времето продължава да е отвратително. Затова, макар и да плава близо до Острова на опасностите, открит от Байрън през 1765 година, както и от други изследователи, Картрет не го забелязва.

„Вероятно сме минали покрай някой остров – казва той, – който мъглата ни е попречила да забележим, защото при това плаване множество птици прелитаха често около кораба. Капитан втори ранг Байрън бе минал при последното си плаване северната граница на тази част от океана, гдето се предполага да са Соломоновите острови; а тъй като аз отминах южната граница на същата област, без да ги видя, имам сериозно основание да мисля, че местоположението им е погрешно посочено във всички карти.“

Това предположение е вярно; обаче Соломоновите острови си съществуват и само след няколко дни Картрет ще слезе там, без да ги познае.

През това време запасите от храни са почти напълно изчерпани или развалени, платната – изпокъсани от бурите, запасните части са се свършили, половината екипаж е прикован на койките, а за капитана се явява нов повод за тревога. Забелязва се нов пробив в корпуса на кораба. Той е малко под ватерлинията и затова е невъзможно да бъде запушен, докато са в открито море. Но по някаква неочаквана и щастлива случайност на другия ден забелязват суша. Излишно би било да казваме с какви радостни възгласи я посрещат. „Изненадата и успокоението на екипажа, казва Картрет, – можеха да се сравнят с това, което би изпитал осъден на смърт, комуто съобщават пред гилотината, че е помилван.“ Този остров е Нитендит, забелязан преди това от Мендана.

Щом пускат котва, пращат и лодка, за да търсят сладка вода. На брега се появяват съвършено голи черни туземци с гъсти черни коси, но избягват веднага щом виждат, че лодката ще акостира. Хубав поток със сладка вода сред непроездива гора от дървета и храсти, която стига до самото море, дива планинска страна – такова е описанието на боцмана, заминал с лодката.

На другия ден го изпращат отново да търси по-удобно място за декарбиране, като му заповядват да спечели с подаръци благосклонността на туземците. Изрично му поръчват да не се излага на опасност, да се върне на борда, ако забележи, че към него се насочват повече пирого, да не напуска лодката си, да не позволява на сушата да слязат повече от двама души наведнъж, а другите да са готови за отбрана. Картрет изпраща освен това и своята лодка, за да донесат с нея сладка вода. Неколцина туземци я замерват със стрели, които за щастие не улучват никого. През това време ветроходката се прибира на Суалоу. Боцманът се връща с три стрели в тялото, а половината му хора са така опасно ранени, че сам той и трима моряци умират след няколко дни.

Ето какво се е случило. Боцманът слиза след четирима моряци в един край, гдето е забелязал няколко колиби, и започва размяна с туземците. Техният брой скоро се увеличава, в същото време няколко големи пирого се насочват към неговата ветроходка и той успява да стигне до нея едва при започване на нападението. Преследван със стрели от туземците, които нагазват до рамене във водата, подгонен от пирогите, той успява все пак да избяга, като убива няколко

туземци и потапя една пирога.

Този опит да потърсят по-удобно място за измъкване _Суалоу_ на пясък се оказва така злополучно, че Картрет заповядва да почистят кила и да запушат пробива на място. При все че дърводелецът, единственият донейде здрав човек на кораба, не сполучва да го запуши напълно, все пак твърде много го намалява. Към мястото за снабдяване с вода изпращат нова лодка, като прочистват същевременно горите, стреляйки от кораба с оръдията, а от ветроходката с пушки. Моряците работят вече от четвърт час, когато ги нападат отново със стрели и раняват тежко един от тях в гърдите. При всяко отиване за вода трябва да вземат все същите предпазни мерки.

По това време тридесет души са извън строя. Боцманът агонизира от раните си. Лейтенант Гауър е много зле. Самият Картрет, болен от възпаление на жлъчката, е принуден да лежи. Само тези трима офицери биха могли да върнат _Суалоу_ в Англия, а и тримата са почти на края на силите си.

Ако желаят да прекратят напредването на болестта, трябва да си доставят на всяка цена прясна храна, а тук това е невъзможно. Затова на 17 август Картрет вдига котва, след като дава на острова името Егмонт, в чест на първия лорд на адмиралтейството, а залива, гдето е пуснал котва, нарича Суалоу. Макар и убеден, че това е същата суша, която испанците наричат Санта Крус, мореплавателят все пак отстъпва пред модната тогава мания да се дават нови имена на всички посетени места. Тъй като плава не много далеко от брега, той установява, че населението е многобройно, и неведнъж има разпавии с него. Тези пречки, както и невъзможността да си достави прясна храна, не позволяват на Картрет да разгледа останалите острови от тази група, на които дава името архипелаг Кралица Шарлота.

„Жителите на остров Егмонт – пише той – са необикновено пъргави, силни, дейни. Изглеждат свикнали да живеят толкова във водата, колкото и на сушата, защото почти всяка минута скачат от пирогите си в морето... Една от стрелите им мина през дъските на лодката и рани опасно в бедрото офицера при кърмата. Стрелите им са с каменно острие – не видяхме никакъв метал. Страната е изобщо гориста, планинска, разсечена с много долини.“

Картрет напуска архипелага на 18 август 1767 година с намерение да стигне до Нова Британия. Надява се, че преди да стигне дотам, ще срещне някои острови, където повече ще му провърви. И наистина, на 20 август откриват едно ниско островче, което наричат Гауър; там намират малко кокосови орехи. На следния ден забелязва островите Симсън и Картрет, както и група от девет острова, които взема за Оханг-Ява, открити от Тасман; а подир тях последователно и островите Уинчълси на сър Чарлс Харди, които не смята за част от Соломоновия архипелаг, Схаутеновия остров Сен-Жан и на края на 28 август пристига в Нова Британия.

Картрет плава все покрай брега на този остров, за да търси удобно и безопасно пристанище, спира в няколко залива и взема дърва, вода, кокосови и мушкатови орехи, алое, захарна тръстика, бамбук и палмови зелки.

{img:velikite_moreplavатели_sualou_vs_prao.jpg|#Сражение между Суалоу и малайско прао}

„Те са бели, къдрави и сочни – казва той; – ако се ядат сурови, имат вкус на кестени, а когато са сварени, превъзхождат и най-хубавия пашърнак. Ние ги нарязваме на тънки резенчета в бульона, който сварявахме с таблетките си, сгъстявахме го с овесен булгур и получавахме по този начин много вкусно ядене.“

Горите са пълни с гълъби, гугутки, папагали и разни непознати птици. Англичаните посещават доста изоставени жилища. Ако за културата на даден народ може да се съди по жилищата, тези островитяни трябва да са на най-ниското стъпало, защото имат най-жалките колиби, каквито Картрет е виждал досега.

Капитанът на кораба се ползува от престоя си тук, за да наклони отново _Суалоу_ на една страна и да прегледа пробива, който дърводелците запушват, доколкото им е възможно. Тъй като облицовката му е много износена, а килът прояден от червоточина, намазват го с гореща смес от смола и катран.

На 7 септември Картрет извършва смешната церемония на завладяване острова от името на Джордж III; след това изпраща на разузнаване една лодка, която донася доста голямо количество кокосови орехи и палмови зелки, много ценни пресни продукти за многобройните болни на кораба.

Макар че мусонът още дълго време ще духа откъм изток, капитанът, вземайки предвид лошото състояние на кораба, решава да тръгне веднага за Батавия, гдето се надява, че екипажът ще се съвземе, а _Суалоу_ ще може да бъде поправен.

Затова напуска на 9 септември естествено пристанище Картрет, най-доброто, което е срещал след излизането от Магелановия проток.

Не след много прониква в залива, наречен от Демпиър Сен Джордж, и разбира, че това е протоктът, който разделя Нова Британия от Нова Ирландия. Познава канала, оставя му името Сен Джордж и го описва в доклада си с грижливост, която трябва да е била високо оценена от мореплавателите в негово време. После продължава покрай брега на Нова Ирландия до най-западната му точка. Край едно островче, наречено от него Сендуич, Картрет влиза отново във връзка с туземците.

„Тези островитяни – казва той – са черни, с гъста и къдрава негърска коса, но нямат сплеснат нос и дебели устни. Сметнахме, че са от една раса с жителите на остров Егмонт. Съвършено голи са като тях, ако изключим накитите от раковини, които носят по ръцете и нозете си. Имат обаче една привичка, без която и нашите дами и елегантни младежи не смятат тоалета си за завършен. Косата, или по-точно вълната по главите на тия туземци, беше посипана с бяла пудра, от което следва да се заключи, че модата да се пудри косата датира навярно от дълбока древност и е по-разпространена, отколкото обикновено се предполага... Въоръжени са с капия и големи тояги във форма на боздуган, но не забелязахме нито лъкове, нито стрели.“

В югозападния край на Нова Ирландия Картрет съзира нова суша, на която дава името Нов ХанOVER; след това забелязва и архипелага Портландски херцог.

Макар тази част от пътните му бележки за непознати дотогава земи да изобилствува с ценни подробности, Картрет, много по-точен и старателен мореплавател от предшествениците си Байрън и Уолис, се извинява, че не е могъл да събере повече данни.

„Описанието на страната – казва той, – на плодовете и жителите ѝ би било много по-пълно и по-подробно, ако не бях така отслабнал и изтощен от боледуването, че просто изнемогах от задълженията, които трябваше да изпълнявам поради недостига на офицери. Едва можех да се влача, а трябваше да застъпвам вахта след вахта и да разделям още много други задачи с лейтенанта, чието здраве беше също в много лошо състояние.“

След като излизат от канала Сен Джордж и вземат курс на запад, Картрет открива още няколко острова, но тъй като болестта не му позволява няколко дни да се качи на палубата, не успява да определи точно местоположението им. Нарича ги Адмиралтейски и на два пъти се вижда принуден да си послужи с огнестрелно оръжие, за да отблъсне нападенията на туземците. По-късна забелязва остров Дюрур, Мети и Куедския архипелаг, чиито жители се радват като деца на получения железен обръч. Картрет заявява, че за няколко железни сечива би могъл да получи цялото им производство. Макар да е съседно на Гвинея и току-що изследваните архипелази, това население не е черно, а червенокожо, с красива и дълга черна коса, с правилни черти и ослепително бели зъби. Средни на ръст, яки и пъргави, тези жители са весели, общителни и се качват без страх на кораба. Един дори моли Картрет да го вземе в пътешествието си и въпреки всички увещания на сънародниците му и на капитана отказва да напусне _Суалоу_. Картрет отстъпва пред тази непреклонна воля, но нещастният индианец, комуто дават името Джозеф Фриуил, скоро залянява и умира в Целебес.

На 29 октомври англичаните достигат североизточния край на Минданао. Продължавайки да търси сладка вода и храни, Картрет напразно се стреми да намери залива, гдето Демпиър твърди, че има в изобилие дивеч. Малко по-далеко намират сладка вода, но враждебното настроение на жителите ги принуждава и този път да отплават.

След като напуска Минданао, капитанът се насочва към протока Макасар, между островите Борнео и Целебес. Навлизат в протока на 14 ноември. Корабът се движи толкова зле, че изминава двадесет и осемте мили за цели петнадесет дни.

„Болни – казва Картрет, – отслабнали, почти умиращи, виждайки земи, до които не можехме да стигнем, изложени на бури, които не можехме да преодолеем, ние бяхме нападнати и от един пиратски кораб.“

С надежда да издебне англичаните заспали, пиратският кораб ги напада посред нощ. Но вместо да позволят на новата опасност да ги сломи, моряците се отбраняват така храбро и умело, че потопяват малайското прао*.

[* Пиратски кораб. – Б.пр.]

На 12 декември Картрет вижда с тъга, че е задухал западен мусон. _Суалоу_ не е в състояние да се бори с този вятър и с течението, за да стигне до Батавия откъм запад. Трябва следователно да се примири с необходимостта да стигне до

Макасар, по онова време главно холандско заселище в Целебес. Англичаните пристигат там тридесет и пет седмици след като са излезли от Магелановия проток. Едва пуснали котва пред пристанището, на борда на _Суалоу_ пристига един холандец, изпратен от губернатора. Той се разтревожава особено много, като узнава, че корабът принадлежи на английската военна флота. Затова, когато Картрет изпраща на следния ден лейтенант Гауър да поиска разрешение да влязат в пристанището, за да купят прясна храна за умирация екипаж, да поправят разнебитения кораб и да дочакат смяната на мусона, холандците не само не му позволяват да слезе на сушата, но побързват да свикат войска и да въоръжат корабите си. Най-после, след пет часа, отнасят на _Суалоу_ отговора на губернатора. Този отговор е съвсем неучтив и неприкрит отказ. Той забранява изобщо англичаните да слязат където и да е на холандска територия.

{img:velikite_moreplavатели_presledvane_sys_streli.jpg|#Преследване със стрели}

След възраженията на Картрет за безчовечността на този отказ и след враждебните му демонстрации му позволяват да купи малко провизии и да се оттегли в едно съседно заливче, гдето – както го уверяват – ще може да се заслони от мусона и да устрои лазарет за болните; там ще може да си достави и повече пресни продукти, отколкото в Макасар, откъдето обещават да му изпращат всичко, от което има нужда. За да не умрат от глад и да не потънат, англичаните са принудени да приемат тези условия и Картрет решава да отплава за залива Бонтайн.

Там на болните, настанени в една къща, не се позволява да се отдалечават повече от тридесет аршина от болницата. Поставени са под постоянно наблюдение, за да не влизат във връзка с туземците. Забранено им е също да купуват каквото и да е освен чрез посредничеството на холандски войници, които злоупотребяват страшно с това право, като си докарват до хиляда на сто печалба. Всички оплаквания на англичаните са безполезни; през целия си престой те трябва да търпят един крайно унизителен надзор.

Едва на 22 май 1768 година, при смяната на мусона капитан Картрет може да напусне Бонтайн след дълга поредица от неприятности, притеснения и тревоги, които не можем да опишем подробно и които поставят на тежко изпитание търпението му.

„Целебес – казва той – е ключът на Молукските острови, или тъй наричаните Острови за колониални стоки, които са естествено под властта на народа, техен господар. Макасар е разположен на един нос; през самия град и в съседство с него протичат две реки. Почвата е равна и много хубава наглед. Има многобройни плантации и гори от кокосови палми, гдето се виждат много къщи, от което може да се заключи, че страната е гъсто населена... В Бонтайн има чудесно говеждо месо, но мъчно би се намерило в достатъчно количество за изхранване на цяла ескадра. Ориз, птици и плодове човек може да намери, колкото желае: горите изобилствуват с диви свини, които може да се получат евтино, защото туземците са мохамедани и не ги ядат.“

Макар и непълни, тези сведения са много ценни за епохата, когато са били събрани, а ние сме склонни да вярваме, че макар да са отпреди сто години, са донякъде верни и днес.

Никакво произшествие не отбелязва плаването до Батавия. След доста закъснения, предизвикани от желанието на холандската компания да изтръгне от капитана едно *satisfecit** за поведението на макасарския губернатор, което Картрет категорично отказва да даде, му позволяват най-сетне да поправи кораба си.

[* Декларация, че няма да се оплаче. – Б.пр.]

Ремонтиран как да е, _Суалоу_ вдига платна на 15 септември. Получил е допълнителен английски екипаж, без който не би бил в състояние да стигне до Европа. Двадесет и четири души от първоначалния му екипаж са умрели, а други двадесет и четири са в такова състояние, че седем от тях умират още преди да стигнат нос Добра надежда.

След престой в това пристанище, продължил до януари 1769 година и много благотворен за екипажа, Картрет отплава и малко над остров Възнесение, гдето се е отбил, се среща с един френски кораб. Това е фрегата _Ла Будьоз_, с която Бугенвил току-що е приключил околосветското си плаване.

На 20 март 1769 година _Суалоу_ пуска котва в залива Спитхед след тридесет и един месеца тежко и опасно пътуване.

Само мореплавателското умение, хладнокръвието и неуморността на Картрет го спасяват от гибел на този негоден плавателен съд и му позволяват да направи при тези условия толкова важни открития. Ако славата му получава нов блясък от тези пречки, които е бил принуден да преодолява, позорът за жалката екипировка пада изцяло върху английското адмиралтейство, което въпреки предупрежденията на опитния моряк излага и неговия живот, и живота на толкова достойни моряци при това така продължително пътуване.

III

Бугенвил. — Превращенията на един син на нотариус. — Колонизиране на Малвинските острови. — Буенос Айрес и Рио де Жанейро. — Предаване на Малвинските острови на испанците. — Хидрография на Магелановия проток. — Жителите на Огнена земя. — Катр-Факарден. — Таити. — Произшествия при престоя в пристанището. — Произведения на страната и нрави на жителите. — Островите Самоа. — Земята Еспирито Санто (Новите Хебриди). — Луизиана. Островът на отшелниците. — Нова Гвинея. — Бутан. — От Батавия до Сен Мало.

Докато Уолис довършва своето околосветско пътешествие, а Картрет продължава бавното си и тежко плаване около света, една френска ескадра е екипирана за открития в Тихия океан.

При стария режим всичко се върши произволно, титлите, чиновите и длъжностите се раздават по благоволение. Никак не е чудно, следователно някой военен, напуснал едва преди четири години сухопътната армия с чин полковник, да постъпи във флотата с чин капитан първи ранг.

По изключение това необикновено назначение се оказва оправдано поради дарбите на този, който е бил удостоен с него.

Луи-Антоан де Бугшвил е роден в Париж на 13 ноември 1729 година. Син на нотариус, той е предопределен за адвокатска кариера и действително става адвокат. Но без влечение към професията на бащата, той се отдава на науката и обнародва „Ръководство по интегрални изчисления“, а в същото време постъпва и в полка на Черните мускетари*. От започнатите три професии той напуска безвъзвратно първите две, изневерява малко на третата за четвърта — дипломатията, — която най-после напуска окончателно за пета — флотата. И след шестото превъплъщение умира като сенатор.

[* Мускетарите се делят на сиви и черни според цвета на конете им. — Б.пр.]

{img:velikite_moreplavатели_buganvil.jpg|#Луи Антоан де Бугенвил}

Адютант на Шевер, след това посолски секретар в Лондон, гдето го избират за член на Кралското дружество, той заминава в 1756 година от Брест с чин драгунски капитан, за да се присъедини в Канада към Монкалм. Като адютант на този генерал се отличава в много случаи, спечелва доверието на началника си и се връща във Франция да иска подкрепления.

Но нашето нещастно отечество търпи неизброими неуспехи в Европа, гдето се нуждае от всичките си резерви. И когато младият Бугенвил излага пред де Шоазьол целта на мисията си, министърът му отговаря грубо:

„Когато гори къщата, никой не се занимава с конюшните. — Във всеки случай, господине — отвръща Бугенвил, — не може да се каже, че разсъждавате като кон.“

Това прекалено духовито и хапливо остроумие не му спечелва благосклонността на министъра. За щастие мадам де Помпадур обича духовитите хора; тя представя на краля Бугенвил, който не сполучва да издействува нищо за своя генерал, но съумява да получи за себе си чин полковник и да стане кавалер на ордена Свети Людовик, при все че има само седемгодишна служба във войската. След завръщането си в Канада той се заема да оправдае доверието на Людовик XV и се отличава в много сражения. След загубването на Канада служи в Германия под заповедите на господин де Шоазьол-Стенвил.

Мирът от 1763 година приключва военната му кариера. Гарнизонната служба не е подходяща за такъв деен и подвижен човек, какъвто е Бугенвил. Тогава му хрумва странното намерение да колонизира Фолклъндските острови, в най-южния край на Южна Америка, и да пресели там върналите се във Франция заселници от Канада, избягали от английското иго. Въодушевен от тази идея, той се обръща към

неколцина корабоприитежатели от Сен Мало, които са посещавали още от началото на века този архипелаг и са му дали името Малвински острови.

Спечелил тяхното доверие, Бугенвил представя пред министерския съвет изгодите – макар и твърде проблематични – от тази колония, която може поради благоприятното си положение да служи за спирка на корабите, плаващи към Тихия океан. Осигурил си силна поддръжка, той получава исканото разрешение и просто изтръгва назначението си за капитан първи ранг.

Намираме се в 1763 година. Малко е вероятно флотските офицери, спечелили нашивките си, след като са минали последователно през всички чинове, да погледнат с добро око подобно с нищо неоправдано назначение. Но това няма особено значение за министъра на флотата господин де Шоазьол-Стенвил. Бугенвил е служил при него, а Шоазьол е прекалено важна личност и може да пренебрегне роптанията на офицерския корпус.

След като спечелва за намеренията си господата де Нервил и д'Арбулен, неговите братовчед и чичо, Бугенвил нарежда веднага на Гюйо-Дюкло да построи и въоръжи в Сен Мало кораба Егл с 20 оръдия и Сфинкс с 12 оръдия. С тези кораби изпраща няколко канадски семейства. Сам той заминава от Сен Мало на 15 септември 1763 година, спира на остров Санта Катерина, на бразилския бряг, в Монтевидео, отгдето взема много коне и рогат добитък и дебаркира на Малвинските острови, в широк залив, който му се струва напълно подходящ за целта; но твърде скоро установява, че това, което почти всички мореплаватели са вземали за средно високи гори, са всъщност само храсти. Нито едно дърво, нито една фиданка не расте на тези острови. За щастие за гориво може да се използва отличният торф. Има също големи възможности за лов и риболов.

Колонията се състои отначало само от двадесети девет души, на които построяват колиби и склад за храни. В същото време начертават планове и изграждат укрепление, гдето ще могат да се поместят четиринадесет оръдия. Господин де Нервил се съгласява да остане за управител на колонията, а Бугенвил заминава на 5 април за Франция. Там набира нови заселници и натоварва значително количество разнообразни провизии, които сваля на 5 януари 1765 година. След това отива да докара от Магелановия проток запаси от дърва, гдето, както вече казахме, се среща с корабите на капитан Байрън, когото придружава до Пуерто Хамбре. Оттам натоварва повече от десет хиляди фиданки на различна възраст с намерение да ги пренесе на Малвинските острови. Когато той напуска архипелага на 27 април, колонията се състои от осемдесет души, включително платения от краля административен щаб. Към края на 1765 година двата кораба се връщат с провизии и нови жители.

Колонията започва вече да се оформява, когато англичаните се установяват на Порт Егмонт, открит от Байрън. В същото време капитан Макрид се опитва да завземе колонията, като твърди, че тези земи принадлежат на английския крал, макар Байрън да е открил Малвинските острови през 1765, година, когато французите са вече от две години там. Междувременно за тях предявява искане и Испания, защото ги смята за част от Южна Америка. Но нито Англия, нито Франция желаят да нарушат мира заради този архипелаг без особено търговско значение и Бугенвил е принуден да се откаже от начинанието си при условие, че мадридският двор ще му заплати разноските. Нещо повече, френското правителство го натоварва да предаде Малвините на испанските комисари.

Този безразсъден опит за колонизиране е начало и източник за успеха на Бугенвил, защото, за да използва последната му екипировка, правителството го натоварва да се върне през Тихия океан, за да направи нови открития.

В първите дни на ноември 1766 година Бугенвил отива в Нант, гдето неговият помощник, Дюкло-Гюйо, бивш капитан на кораб-подпалвач и опитен моряк, остарял в низшите чинове, защото не е от дворянски произход, надзирава подробностите по въоръжаването на фрегатата Ла Будьоз с 26 оръдия.

Бугенвил отплава на 15 ноември от залива Менден, при устието на Лоара, и се насочва към река Ла Плата, гдето трябва да се срещне с двете испански фрегати Ла Есмералда и Ла Либере. Но Ла Будьоз току-що е излязла в открито море, когато настъпва ужасна буря. Такелажът на фрегатата е съвсем нов, тя претърпява доста тежки аварии и се вижда принудена да се завърне за поправки в Брест, гдето влиза на 21 ноември. Това изпитание е достатъчно, за да може капитанът да си даде сметка, че Ла Будьоз не е подходяща за задачата, която очакват от нея. Той заповядва да намалят височината на мачтите и сменя оръдията с други, по-

леки; но въпреки тези промени Ла Будьоз си остава непригодна за плаване в развълнувано море и за бурите на кап Хорн. Обаче срещата с испанците е определена и Бугенвил трябва отново да отплава. Щабът на фрегата се състои от единадесет офицери и трима доброволци, между които и принц Насау-Зиген. Екипажът се състои от двеста и трима моряци, юнги и прислуга.

{img:velikite_moreplavатели_karta_na_nova_zelandia.jpg|#Карта на Нова Зеландия}

До Ла Плата морето е доста спокойно, а това позволява на Бугенвил да направи твърде много наблюдения за теченията, поради които мореплавателите правят често грешки при пресмятанията си.

На 31 януари Ла Будьоз хвърля котва в залива Монтевидео, гдето от един месец вече я чакат двете испански фрегати под командването на Дон Филипо Рюис Пуенте. Престоят на Бугенвил в този залив, а наскоро след това и в Буенос Айрес, гдето отива да се разбере с губернатора във връзка със своята мисия, му дава възможност да събере за града и нравите на жителите му много интересни сведения, които не можем да отменим с мълчание. Буенос Айрес му се струва застроен на прекалено голяма площ, като се има предвид, че жителите му са само двадесет хиляди души. Това се дължи на факта, че къщите са едноетажни, с голям двор и градина. Градът няма не само пристанище, но дори вълнолом, затова корабите са принудени да разтоварват стоките си на плоскодонни мауни, които навлизат в устието на една малка река, отгдето каруците вземат товарите, за да ги откарат до града.

Оригиналността на Буенос Айрес е големият брой женски и мъжки братства.

„Цялата година е запълнена – казва Бугенвил – с празници на светии, чествувани с процесии и фойерверки. Култовите тържества заместват театрите... Иезуитите предлагат тук на набожните жени едно средство за спасение, много по-строго от всички досегашни. До манастира им има една сграда, наречена *casa de los ejercicios de las mujeres*, което значи дом за подвизи на жените. Жени и девойки без съгласието на съпрузите и родителите си идват тук да се спасяват чрез дванадесетдневно подвижничество. Живеят и се хранят за сметка на братството. Никой мъж не се допуска в това светилище, ако не носи дрехата на свети Игнатий; дори жени-прислужнички не могат да придружават господарките си. Подвизите в това свято място са съзерцание, молитва, катехизис, изповед и бичуване.

Показаха ни стените на параклиса, гдето още личат петна от кръвта, изтръгната от бича в ръцете на тия каещи се Магдалини.“

Околностите на града са обработени и изпъстрени с много вили, наричани „кintas“. Но само на две-три мили от Буенос Айрес вече започват необятни равнини, изоставени на бикове и конете, които са почти единствените им обитатели. Тези животни са в такова изобилие, казва Бугенвил, „че огладнелите пътници убиват някой вол, вземат, колкото им трябва, и изоставят останалата част за плячка на дивите кучета и тигрите“.

Индианците от двата бряга на Ла Плата не са още покорени от испанците. Наричат ги *indios bravos* (индиански юнаци).

„Те са средни на ръст, много грозни и почти до един крастави. Кожата им е загоряла, а от мазнината, с която постоянно се търкат, още повече почерняват. Облеклото им се състои само от ярешка кожа, с която се загръщат до петите... Тези индианци прекарват почти целия си живот на кон около испанските заселища, гдето идват понякога заедно с жените си да купуват ракия и да пият до припадане. Понякога се събират на чети от двеста-триста души, за да отвлекат добитък от земите на испанците или да нападнат пътнически кервани. Те грабят, колят, отвличат в робство и са една неизцерима напасть; как може да се покори едно скитническо племе в просторна пустинна страна, гдето е мъчно дори да го срещнеш?“

Що се отнася до търговията, тя далеч не е цветуща, откакто е забранено да се пренасят по сушата за Перу и Чили стоки, пристигнали от Европа. Въпреки това Бугенвил присъства в Буенос Айрес при заминаването на кораб, който носи един милион пиастри. „И ако всички жители на страната – добавя той – биха могли да изпращат обработени кожи в Европа, тази търговия би била достатъчна да ги обогати.“

Заливът Монтевидео е сигурен, макар че понякога се появява „памперос“ – югозападен вятър, придружаван от ужасни бури. Градът не представлява никакъв

интерес; околността е толкова пуста, че брашно, сухари и всичко необходимо за корабите трябва да се доставя от Буенос Айрес. Намират се обаче в изобилие различни плодове – смокини, праскови, ябълки, дюли и пр., както и месо, каквото има изобщо в цялата страна.

Данните на Бугенвил (отпреди повече от сто години) са интересни, като се сравнят с пътеписите на съвременните пътешественици, по-специално на г. Емил Деро в книгата му за Ла Плата. Тази картина е все още вярна в много отношения. Но в други насоки – например в образованието, което Бугенвил не споменава, защото то не е съществувало – има огромен напредък.

След като натоварват храните и запасите от вода и живо месо, трите кораба вдигат платна на 28 февруари 1767 година с курс към Малвинските острови. Плаването не е щастливо. Ветрове с различни посоки, бурно време и развълнувано море причиняват аварии на „Ла Будьоз“. На 23 март тя пуска котва във Френския залив, където на другия ден я настигат и двата испански кораба, сериозно пострадали от бурята.

На 1 април предават тържествено заселището на испанците. Малцина французи се възползват от позволенията на краля да останат на Малвинските острови; почти всички предпочитат да отплават с испанските фрегати, които се връщат в Монтевидео. Що се отнася до Бугенвил, той е заставен да чака товарния военен кораб „Л’Етоал“, който трябва да му донесе провизии и да го придружи в околосветското му плаване.

Обаче март, април, май минават, но „Л’Етоал“ все още не пристига. А не е възможно да пропътуват Тихия океан само със запасите, които се намират на борда на „Ла Будьоз“. Затова Бугенвил решава на 2 юни да замине за Рио де Жанейро, второто пристанище, гдето е определил да се срещне с господин де ла Жироде, капитан на „Л’Етоал“, в случай, че непредвидени обстоятелства му попречат да стигне до Малвинските острови.

Плаването минава при такова благоприятно време, че само осемнадесет дни са достатъчни, за да стигнат до португалската колония. „Л’Етоал“, който чака там от четири дни, е отплавал със закъснение още от Франция. Освен това е бил принуден да се подслони в Монтевидео от бурята и едва тогава да се насочи за Рио – според инструкциите, които е имал.

Много добре посрещнати от граф д’Акунха, вицекрал на Бразилия, французите слушат в операта комедии от Метастаз, играни от мулатски състав, и шедьоврите на италиански майстори, изпълнявани от лош оркестър, дирижиран от гърбав абат в духовно облекло.

Но добрите обноски на град д’Акунха не траят дълго. Бугенвил купува с разрешението на вицекраля един двумачтов транспортен кораб, обаче впоследствие се отказват без обяснения да му го предадат. Забраняват му да вземе от кралската корабостроителница необходимия и вече спазарен дървен материал; не му позволяват най-после и да се настани заедно с щаба си, докато траят поправките на Ла Будьоз, в една близка до града къща, оставена от собственика на негово разположение. За да избегне каквито и да са пререкания, Бугенвил се приготвя набързо за заминаване.

Преди да напусне столицата на Бразилия, френският капитан се впуска в някои подробности за красотата на пристанището, за живописните му околности и завършва с много интересно отклонение за невероятните богатства на страната, които се складирали на пристанището.

„Така наречените Главни мини – казва той – са най-близо до града, от който отстоят само на седемдесет и пет мили.“ Чрез правото му на една пета от дохода те носят ежегодно на краля най-малко сто и дванадесет аربي*1 злато; през 1762 година му донасят сто и деветнадесет. Областта на Главните мини включва мините „Рио де Мор“, „Сабара и Серо-Фрио“. Последната дава не само злато, но и всички диаманти, които се изнасят от Бразилия. Търговията с всички видове скъпоценни камъни, с изключение на диамантите, не се смята за контрабанда; те са собственост на предприемачи, които са длъжни да дават точна сметка само за намерените диаманти, които предават на интенданта, назначен за целта от краля. Интендантът ги прибира веднага в касетка с железен обръч, която се заключва с три отделни ключа. Единият ключ остава у него, другият у вицекраля, третият у „проведор де хациенда реале“*2. Тази касетка се затваря в друга, запечатана с печатите на тримата гореспоменати чиновници; в нея се намират трите ключа на първата касетка. Вицекралят няма право да проверява съдържанието ѝ. Той я

поставя в каса, която изпраща в Лисабон, след като е запечатал със своя печат ключалката ѝ.

[*1 Мярка за течности или тегло в Испания и Португалия – от 12 до 15 литра или килограма. – Б.пр.]

[*2 Управител на кралските имения. – Б.пр.]

Въпреки тези предпазни мерки и строгите наказания за кражбата на диаманти с тях се върши невероятна контрабанда. Но това не е единственият приходен източник и Бугенвил пресмята, че след като се приспадне издръжката на войските, заплатата на гражданските чиновници и всички административни разходи, доходите на португалския крал от Бразилия надминават десет милиона франка.

Никакво произшествие от Рио де Монтевидео; но при една буря по Ла Плата някакъв испански кораб се сблъсква с „Л'Етоал“, счупва му бонпреса и нос а скъсва много от вантите. Аварии и силният удар, от който в кораба започва да нахлува още повече вода, го принуждават да се върне към Енсеняда де Бараган, гдето могат по-лесно отколкото в Монтевидео да направят необходимите поправки. Поради това успяват да излязат от реката едва на 14 ноември.

След тринадесет дни двата кораба се появяват пред Кабо Бирхенес, при входа на Магелановия проток, гдето веднага навлизат. Заливът Посесион, първият, до който стигат, е дълбоко врязан в сушата, открит е за всички ветрове и не предлага никакви удобства за пускане на котва. От Кабо Вирхенес до нос Оранж има почти петдесет мили, а самият проток е широк навсякъде от пет до седем мили. Минават без мъчнотии първата теснина и пускат котва в залива Буко, гдето десетина души офицери и моряци слизат на сушата.

Те установяват веднага връзка с патагонците и разменят някои ценни за туземците дреболии срещу кожи на питони и диви перуански ламы. Туземците са високи, но нито един не надминава шест фута.

„Това, което ми се стори великанско, беше едрото туловище, голямата глава и дебелият крайници. Тези индианци са здрави, добре охранени, с будни нерви и с яката, издръжлива мускулатура на хора, които живеят сред природата, хранят се с пресни храни и са отлично развити.“

От първата до втората теснина, през която минават също така благополучно, има може би шест-седем мили. Втората теснина е широка само миля и половина, а дълга четири мили. В тази част на протока корабите се озовават скоро пред островите Сан Бартоломео и Санта Елизабета. Французите слизат на втория остров, но не намират нито дърва, нито вода. Съвършено пуста земя.

{img:velikite_moreplavатели_ov_na_kopienosci.jpg|#0 островът на копиеносците}

От тук нататък американският бряг на протока е обраснал с гъсти гори. Първите мъчнотии са преодоляни щастливо, но Бугенвил има нови поводи да изпита търпението си. Климатът из тези места се отличава с такава бърза смяна на атмосферните явления, че е невъзможно да се предвидят внезапните им и опасни настъпвания. От това следват аварии, които не е възможно да се избягнат и които, ако не принудят корабите да потърсят крайбрежен подслон за поправки, най-малко забавят плаването.

Заливът Гюйо-Дюкло е превъзходно място за пускане на котва; има удобно дъно, от шест до осем разтега дълбоко. Бугенвил спира тук, за да напълни няколко бъчви със сладка вода и да си достави прясно месо; но намира само съвсем диви животни. След това забелязват носа Санта Ана. Там именно Сармиенто е основал през 1581 година колонията Филипвил. В един от по-раншните томове разказахме за страшната катастрофа, поради която това място се нарича Пуерто Хамбре.

Французите забелязват още няколко залива, суши и речни устия, при които спират. Именно: залива Бугенвил, гдето запущват пробивните в корпуса на „Л'Етоал“, пристанището Бо-Басен, залива Ла Курмандиер, по брега на Огнена земя, нос Форуърд – най-южната точка на протока и на Патагония, залива Каскейд в Огнена земя, който по безопасност, удобство за пускане котва и за вземане дърва и вода е несравним подслон за мореплавателите. Тези току-що открити от Бугенвил пристанища са много ценни, защото позволяват лекатушни и изгодни преходи за заобикаляне на нос Форуърд, един от най-страшните за моряците поради бурните и насрещни ветрове, бушуващи обикновено около него.

Годината 1768 започва за експедицията в залива Фортескю, гдето се намира пристанището Галан, чийто план е бил много точно начертан някога от господин де Жен. Отвратително време, за което и най-лошата парижка зима не може да даде

представа, задържа повече от три седмици френската експедиция. Тук я посещават индианците от Огнена земя, които се качват и на корабите.

{img:velikite_moreplavатели_make_them_dance.jpg|#Накараха ги да танцуват}

„Накарахме ги да пеят – казва описанието, – да танцуват, дадохме им възможност да чуят нашите инструменти, а главно да се нахранят, което те изпълниха с голяма охота. Всичко им се стори отлично: хляб, солено месо, лой – изгълтаха всичко предложено... Не се изненадаха нито от вида на корабите, нито от различните предмети, които им показахме; навярно защото, за да се изненада от художествени неща, човек трябва да има все пак някаква представа за тях. Тези първобитни хора се отнасяха към най-висшите произведения на човешката изобретателност като към природни явления и закони... Тукашните диваци са дребни, грозни, мършави и нетърпимо вонят. Ходят почти голи, наметнати само с мръсни кожи от акула, които не могат да ги покрият изцяло... Жените им са отвратителни, а мъжете не са никак внимателни към тях... Живеят общо мъже, жени и деца, в колиби с огнище по средата. Хранят се главно с миди, стриди и изобщо с черупести животни; обаче имат кучета и ласа, направени от китови косми... Изглеждат добри хора, но са толкова слаби, че човек се изкушава да не се възхищава за добротата им... От всички диваци, които съм видял досега, тези изглеждат най-бедни.“

Престоят на това място се помрачава от тъжна случка. Едно десетинагодишно дете се качва на кораба, гдето му дават парчета стъкло, без да предвидят как ще ги използва. Тези диваци имат, както изглежда, обичая да пхат в гърлото си късчета талк за талисман. Момченцето пожелава навярно да постъпи по същия начин с късчетата стъкло; и когато слизат на сушата, французите го намират да повръща и храчи кръв. Глътката и венците му са издраскани и окървавени. Въпреки баенето и разтривките на някакъв шарлатанин, а може би дори именно поради тези прекалено силни разтривки, детето умира в страшни мъки. За туземците това е сигнал за незабавно бягство. Те се страхуват навярно, че французите им са направили магия, от която всички могат да умрат по същия начин.

На 16 януари, когато се опитва да стигне до остров Руперт, „Ла Будьоз“ е отвлечена от течението на стотина метра от брега. Незабавно пуснатата котва се скъсва и без задухалия откъм сушата бриз фрегатата би заседнала. Налага се да се върнат към речното устие Галан. Тъкмо навреме, защото на следния ден се разразява страхотен ураган.

„След като изтърпяхме в продължение на двадесет и шест дни в пристанището Галан все бурни насрещни ветрове, само тридесет и шест часа попътен вятър, на какъвто не смеехме да се надяваме, бе достатъчно да ни отнесе в Тихия океан, което е, струва ми се, единствен пример за непрекъснато плаване от пристанището Галан до изхода на протока. Цялата му дължина от Кабо Вирхенес до носа Пилар трябва да е приблизително сто и четиринадесет мили. Изминахме ги за петдесет и два дни... Въпреки трудностите, които изпитахме при преминаването на Магелановия проток (в това Бугенвил е напълно съгласен с Байрън), винаги ще съветвам от началото на септември до края на март да се предпочита този път пред кап Хорн. През останалите месеци от годината бих се осмелил да плавам в открито море. Противният вятър и бурното море не са опасности; не е благоразумно обаче да се плава опипом между две суши. Възможно е, разбира се, да се забавите в протока, но това закъснение не е чиста загуба. Тук се намира в изобилие сладка вода, дърва и много вкусна риба; а колкото до скорбута, не се съмнявам и най-малко, че той би направил толкова пакост на екипажа, сигнал до западния океан през кап Хорн, колкото и на екипаж, минал през Магелановия проток. Когато излязохме от него, ние нямахме нито един моряк на легло.“

Това мнение на Бугенвил е срещало доскоро много възражения и пътят, така горещо препоръчван от него, е бил напълно изоставен от мореплавателите. Още по-изоставен е днес, когато парата преобразява напълно мореплаването и изменя всички условия за плавателското изкуство.

Още щом навлиза в Тихия океан, Бугенвил среща за най-голяма своя изненада южни ветрове. Затова е принуден да се откаже от намерението си да стигне на остров Хуан Фернандес, както е решил.

С господин де ла Жироде, капитан на „Л'Етоал“, е уговорено, че за да могат да огледат по-голямо пространство от океана, двете единици ще плават колкото е възможно по-далеко една от друга, без все пак да се изгубват от очи. И транспортният кораб ще се приближава всяка вечер на половин миля от фрегатата, та ако „Ла Будьоз“ се озове пред някаква опасност, „Л'Етоал“ да може лесно да я

отбегне.

Бугенвил търси известно време Великденския остров, без да го намери. След това през март стига до паралела на онази суша и острови, погрешно отбелязани върху картата на Белен е името острови на Кирос. На 22 март той забелязва четири островчета, които нарича Четирите Факарден; те са част от Опасния архипелаг, сбор от ниски и заливани от водата островчета от звездообразен корал, които всички мореплаватели, все едно дали са навлезли в Тихия океан през Магелановия проток или покрай кап Хорн, сякаш са се наговорили да срещнат по пътя си. Малко по-нататък откриват плодороден остров, населен от съвършено голи диваци, размахващи заплашително дългите си копия, поради което островът получава името Остров на копиеносците.

Няма да повторим това, което неведнъж казахме за природата на тези острови, за мъчния достъп до тях, за дивото и негостоприемно население. Кук нарича Острова на копиеносците Дрънкащият нос, а остров Ла Арп, забелязан от Бугенвил на 24 март – остров Лък (Боу).

Капитанът знае, че Рогевайн едва не е загинал при посещението си на тия земи, и смята, че изследването им не заслужава опасностите, на които би се изложил затова се насочва към юг и скоро загубва от поглед огромния архипелаг, който се простира на сто и петдесет мили дължина и наброява повече от шестдесет острова или островни групи.

На 2 април Бугенвил забелязва висока и стръмна планина, която назовава Ла Будьоз. Това е остров Маитеа, наречен от Кирос Десана. На 4 април сутринта корабите са пред Таити, дълъг остров, съставен от два полуострова, съединени с провлак, не повече от една миля широк.

Двата кораба са заобиколени почти незабавно от стотина пироги с балансир, натоварени с кокосови орехи и други прекрасни плодове, които разменят много лесно срещу разни дреболии. След мръкване на брега запалват безброй огньове, на които корабите отговарят с няколко фойерверки.

{img:velikite_moreplavатели_marshrut_na_bugenvil.jpg|#Карта на маршрутът на Бугенвил}

„Видът на този амфитеатрален бряг – пише Бугенвил – е необикновено приятен. При все че са много високи, скалите не са никъде голи – всичко е обрасло с гори. Просто не вярвахме на очите си, когато забелязахме едно възвишение, високо почти като планина и съвсем усамотено в южната част на острова, покрито до върха с дървета; надали имаше повече от сто и тридесет тоаза и седемдесет фута в диаметър и все повече изтъняваше нагоре; отдалеко човек можеше да го вземе за огромна пирамида, която ръката на изкусен декоратор е украсила с гирлянди от зеленина. По-ниските места са изпъстрени от ливади и гори, а по целия бряг от самото море до подножието на височините, се простира ниска ивица с плантации. По нея, между бананови и кокосови палми и други, претоварени с плод дървета, зърнахме жилищата на островитяните.“

Целият следващ ден минава в търгуване. Освен плодове, туземците предлагат кокошки, гълъби, риболовни съоръжения, други сечива, платове, раковини, срещу които искат гвоздеи и обици.

На 6 сутринта, след тридневна криволичене, за да огледа брега и да намери пристан, Бугенвил решава да пусне котва в залива, който е забелязал още в деня на пристигането си.

„Толкова много пироги наобиколиха корабите ни – пише той, – че с голяма мъка успяхме да пуснем котва сред тази шумна тълпа. Всички идваха и викаха: „Тайо!“ – което значи приятел, и ни засвидетелствуваха по хиляди начини приятелството си... Пирогите бяха пълни с жени, неотстъпващи по хубост на повечето европейки, а по красота на тялото могат успешно да съперничат на всички.“

Готвачът на Бугенвил успява въпреки забраната да се измъкне и да слезе на сушата. Но щом стига на брега, огромна тълпа го заобикаля и съблича, за да го разгледа най-подробно. Като не знае какво възнамерявал да правят с него, той се смята за загубен, но туземците му връщат дрехите и го отвеждат ни жив, ни умрял на кораба. Бугенвил се опитва да го смърми, обаче нещастникът му признава, че никакви заплахи не могат да го сплашат така, както се е изплашил на сушата.

Щом привързват кораба, Бугенвил слиза на брега с няколко души офицери, за да направи оглед на мястото, отгдето ще вземат вода. Веднага ги наобикаля огромно множество, което ги разглежда с любопитство и викове: „Тайо! Тайо!“ Един туземец ги поканва у дома си, гдето им поднасят плодове, пържена риба и вода.

Когато се връщат на плажа, друг красив островитянин, легнал под едно дърво, им предлага да седнат на тревата при него.

„Приехме – казва Бугенвил. – Тогава този човек се наведе към нас и е много мило изражение, с приглас на флейта, в която друг индианец духаше с носа си, ни изпя бавно някаква песен, по всяка вероятност анакреоновска; прекрасна сценка, достойна за четката на Буше*! Четирима островитяни дойдоха с голямо доверие да вечерят и да пренощуват на борда. Посвириха им на флейта, на бас, на цигулка, пуснахме и фойерверки, които ги смаяха и уплашиха.“

[* Буше (Франсоа) – френски живописец (1703-1778). – Б.пр.]

Преди да продължим с други извлечения от разказа на Бугенвил, смятаме, че е уместно да предупредим читателя да не взема буквално тези картини, достойни за Виргилиевите Буколики. Плодовитото въображение на повествователя желае да разкраси всичко. Той не се задоволява с възхитителните гледки, с живописната природа, която вижда, и мисли, че добавя нова красота на картината, а всъщност само я претоварва. Но го върши добронамерено, почти несъзнателно. Въпреки това всичките му описания трябва да се приемат извънредно резервирано. Твърде странен пример за тази обща склонност по онова време намираме в разказа за второто пътешествие на Кук. В желанието да ни представи слизането на англичаните на остров Мидлбург художникът Ходж, аташиран към експедицията, ни рисува хора, които не приличат в никакъв случай на полинезийци, а биха могли да бъдат взети – със своите тоги – за съвременници на Цезар или Август. При все че оригиналите са пред очите му и за него би било съвсем лесно да представи една сцена, на която е очевиден! Колко повече умеем днес да зачитаме истината! Никакво преувеличение, никакво разкрасяване в докладите на днешните пътешественици! Дори когато ни дават един малко сух протокол, който не се харесва твърде много на светския читател, ученият винаги намира в него данни за сериозно проучване, основа за научнополезни трудове.

След тези уговорки да продължим по следите на нашия повествовател.

Бугенвил настанява болните и съдовете за вода заедно с охраната им по бреговете на рекичката, която се влива в залива. Тези действия пробуждат веднага недоволство и недоверие у туземците. Те са съгласни чужденците да слизат на острова и да се разхождат из него през деня при условие да нощуват на корабите си. Бугенвил не отстъпва, макар че на края е принуден да определи срок за престоя си.

Добрите отношения веднага се възстановяват. Посочват на французите един просторен навес за приютяване на тридесет и четиримата болни от скорбут и на охраната им, която се състои от тридесет души. Този навес е грижливо затворен от всички страни; оставят му само един изход, пред който туземците струпват донесените за размяна предмети. Единствената неприятност е, че трябва да следят най-внимателно за всичко, което свалят от кораба, „защото никъде в Европа няма такива изкусни джебчи“. Съгласно един похвален обичай, който започва да се възприема от всички, Бугенвил подарява на главатаря по една двойка пуйки и патици, след това разоравя едно землище и засява пшеница, ечемик, овес, ориз, царевица, лук и прочие.

На 10 април един туземец е убит с огнестрелно оръжие и въпреки старателните издирвания Бугенвил не успява да открие автора на това отвратително убийство. Но туземците приемат по всяка вероятност, че то е станало по вина на сънародника им, защото продължават да снабдяват все така доверчиво пазара. Обаче капитанът знае, че заливът не е добре заслонен от ветрове; освен това дъното му е един огромен корал.

При една вихрушка на 12 Ла Будьоз, на който коралът е прерязал едно котвено въже, без малко не се блъсва и не нанася тежка авария на Л'Етоал. Докато моряците на борда са заети да поправят аварията, а една лодка заминава да търси нов проток, откъдето биха могли да се измъкнат при какъвто и да е вятър, Бугенвил узнава, че трима островитяни са били убити и ранени с щикове в колибите им и поради настаналата паника всички туземци са се оттеглили във вътрешността на острова.

{img:velikite_moreplavатели_karta_izt_nova_holandia.jpg|#Карта на източното крайбрежие на Нова Холандия}

Въпреки опасността, на която могат да бъдат изложени корабите, капитанът слиза на сушата и заповядва да оковат във вериги предполагаемите автори на едно престъпление, което би могло да разбунтува срещу французите цялото население.

Благодарение на тази строга и незабавна мярка туземците се успокояват и нощта минава без произшествия.

Най-големите тревоги на Бугенвил не идват впрочем от тази страна. Затова той се прибира при първа възможност на кораба. Една буря, придружена от вятър, силно вълнение и гръмотевици едва не изхвърля на брега двата кораба; спасява ги само появилият се навреме бриз откъм сушата. Въжетата на котвите се скъсват и малко остава корабите да се ударят о подводните скали, гдето твърде скоро биха се разбили. За щастие „Л'Етоал“ успява да излезе в открито море, а не след много я последва и Ла Будьоз, изоставяйки в този негостоприемен залив шест котви, които биха били много полезни при по-нататъшното пътуване.

Щом забелязват предстоящото заминаване на французите, островитяните идват на тълпи с най-разнообразни пресни продукти. В същото време един туземец по име Аотуру настоява и на края получава позволение да придружи Бугенвил при пътешествието му. След като пристигат в Европа, Аотуру прекарва единадесет месеца в Париж, гдето му оказват най-радушен прием. Когато в 1770 година решава да се завърне в родината си, правителството се ползува от случая и го изпраща на Ил де Франс*, отгдето трябва да се прибере в Таити, щом времето позволи; но той умира в Ил де Франс и не успява да отнесе в своя остров огромното количество разнообразни сечива, семена и добитък, които френското правителство му е подарило.

[* Някогашното име на о-в Маврикий. – Б.пр.]

Таити, наречен от Бугенвил „Нова Китера“ – заради красивите жени, – е най-голям от групата Дружествени острови. При все че е бил посетен от Уолис, както споменахме по-горе, ще предадем някои сведения, които дължим на Бугенвил.

Главното производство в това време са кокосовите орехи, бананите, хлебното дърво, индийските картофи, захарната тръстика и други. Естественикът де Комерсон, който пътува с „Л'Етоал“, установява, че Таити има индийска флора. Единствените четириноги са свинете и кучетата. Освен това островът гъмжи от плъхове.

„Климатът е толкова здравословен – казва Бугенвил, – че въпреки усиления труд, при който хората ни бяха непрекъснато във вода и на слънце, а спяха на открито и на земята, никой не се разболя. Макар че нямаха нито една спокойна нощ, болните от скорбут, които свалихме, закрепнаха и се възстановиха твърде скоро, а някои и напълно оздравяха, след като се прибраха на кораба. Впрочем здравето и силата на островитяните, които живеят в къщи, открити за всички ветрове, и спят върху пръст, постлана само с някой и друг лист, щастливата старост, до която стигат без недъзи, остротата на всичките им сетива и необикновено хубавите зъби, които запазват до дълбока старост – какво по-добро доказателство за здравословния въздух и за режима, следван от жителите!“

По нрав тези хора изглеждат кротки и добри. Макар, както изглежда, да не воюват помежду си – при все че островът е разделен на малки участъци с независими главатари, – те воюват твърде често с жителите на съседните острови. След като избият мъжете и момчетата, заловени с оръжие в ръка, те им одират кожата от долната част на лицето заедно с брадата и пазят грижливо този отвратителен трофей. Бугенвил е събрал съвсем бегли данни за религията и обредите им. Имал е все пак случай да установи култа им към мъртвите. Туземците оставят дълго трупове на открито, върху скеля под навес. Въпреки вонята, която се разнася от тях разлагащи се тела, жените всеки ден ходят да плачат недалеч от тях паметници и да обливат със сълзите си и с кокосово мляко отвратителните останки на своята някогашна любов.

Земята е толкова плодородна и дава толкова много срещу съвсем малко труд, че мъжете и жените прекарват живота си в едно почти непрекъснато безделие. Затова никак не е чудно, че грижата да се харесват е единственото занимание на жените. Танци, песни, разговори, които се водят с волно веселие, са развили у таитяните една крайно подвижна впечатлителност и едно лекомислие, изненадало дори французите – народ, който не се слави със сериозност навярно защото е по-жив, по-весел и по-духовит от тях, които му отправят този укор. Невъзможно е да задържите вниманието на тези туземци. Всяка дреболия им прави впечатление, но нищо не ги занимава по-продължително. Въпреки тази неразсъдливост те са работливи и сръчни. Пирогите им са построени разумно и здраво. Вдиците и всичките им риболовни прибори са с тънка изработка. Мрежите им приличат на нашите. Платовете, приготвени от дървесна кора, са умело изтъкани и разноцветно

боядисани.

Смятаме, че ще изразим правилно впечатления на Бугенвил, ако наречем таитяните един народ от „безделници“.

На 16 април в осем часа сутринта Бугенвил се намира на десетина мили северно от Таити, когато забелязва суша откъм подветрената страна. Макар да изглежда съставена от три отделни острова, това е всъщност един-единствен. Според Аотуру той се нарича Умаити. Като не намира за уместно да спре на него, командувачият се насочва така, че да избегне Гибелните острови, нещо, което му се налага от злополуката с Рогевайн. До края на април времето се задържа все хубаво, само че с неприятно безветрие.

На 3 май Бугенвил се насочва към друга суша, която току-що е забелязал, а в същия ден съзира и още няколко острова. Бреговете на най-големия са почти отвред стръмни; това е в действителност само една планина, обрасла с гори до самия връх, без никакви долини или плаж. Мореплавателите съзират огньове, колиби, построени под кокосови палми, и тридесетина души, които подтичват покрай брега.

Вечерта доста много пирого се приближават към корабите и след едно съвсем естествено колебание размяната започва. За своите кокосови орехи, индийски картофи и платове, много по-прости от таитянските, туземците искат червено сукно и отблъскват с презрение желязото, гвоздеите и обичите, спечелили такива успехи в Бурбонския архипелаг – както Бугенвил нарича Таитянските острови. Мъжете боядисват гърдите и бедрата си до коленете в тъмносиньо; не носят бради, а косата си прибират в сноп на темето.

{img:velikite_moreplavатели_bare_adventure.jpg|#Приключението на Баре}

На другия ден забелязват нови острови от същия архипелаг. Жителите им, доста диви наглед, не се решават да отидат към корабите.

„Географската дължина на тези острови – гласи докладът – е почти същата, на която е смятал, че се намира Абел Тасман, когато открива островите Амстердам и Ротердам, Пилстарските, Принц Вилхелм и плитчината Флеемскерк. Почти същата географска дължина се посочва и за Соломоновите острови. А пирогите, които забелязахме в открито море да плават в южна посока, са може би указание за съществуването и на други острови в тази област. Така че те образуват, както изглежда, доста дълга верига по един и същ меридиан. Островите, съставляващи този Архипелаг на мореплавателите, се намират под 14-ия паралел на юг от екватора, между 171 и 172 градуса дължина западно от Париж.“

С изчерпването на пресните храни се появява отново скорбутът. Налага се следователно да помислят за нова почивка. На 22 май и през следващите дни забелязват островите Пентекост, Аврора и Острова на прокажените, които са част от архипелага Нови Хебриди, открит през 1606 година от Кирос. Тъй като акостирането изглежда лесно, командувачият решава да изпрати на сушата един отряд за кокосови орехи и други противоскорбутни плодове. По-късно през деня към него се присъединява и Бугенвил. Моряците секат дърва, а туземците им помагат да ги товарят в лодката. Въпреки привидното добро разположение островитяните са недоверчиви и работят с оръжие в ръка; а които нямат оръжие, държат големи камъни и всеки миг са готови да ги хвърлят. След като напълват лодките с дърва и плодове, Бугенвил прибира хората си. В този миг туземците се приближават на тълпи и обсипват лодките с градушка от стрели; някои дори нагазват във водата, за да се прицелят по-добре. Няколко изстрела във въздуха от страна на французите не оказват никакво въздействие, но един солиден залп принуждава нападателите да се разбягат.

След няколко дни лодката, изпратена да търси място за пускане котва край Острова на прокажените, дава повод на туземците да я нападнат. Първият залп в отговор на двете стрели е последван от такава непрекъсната стрелба, щото Бугенвил предполага, че лодката трябва да се намира в голяма опасност. Броят на жертвите е значителен; туземците крещат страхотно из горите, гдето са избягали. Настъпва истинско клане. Крайно обезпокоен от тази продължителна стрелба, командувачият се готви да изпрати втора лодка в помощ на първата. Но забелязва, че тя завива покрай един нос. И веднага ѝ дава сигнал да се прибере. „Взех – казва той – мерки да не се излагаме вече и да не злоупотребяваме с превъзходството на силите си.“

Колко тъжна е лекотата, с която всички мореплаватели злоупотребяват със силата си; тази мания за разрушение без повод, без нужда, дори без

привлекателност е наистина възмутителна! Всички изследователи постъпват по един и същ начин, независимо към каква нация принадлежат. Така че в жестокост трябва да бъдат укорени не един или друг народ, а цялото човечество.

След като се снабдява с необходимите провизии, Бугенвил продължава пътуването си.

Изглежда, че главната цел на този мореплавател е да открива колкото е възможно повече земи, защото той оглежда съвършено повърхностно и набързо всяка срещната суша и между всички многобройни карти, които илюстрират пътеписа му, ни една не обхваща изцяло даден архипелаг, нито разрешава различните въпроси, които могат да възникнат при ново откритие.

Не така постъпва капитан Кук. И затова неговите изследвания, водени винаги грижливо, с рядка последователност, го поставят на много по-високо равнище от френския мореплавател.

Земите, току-що посетени от французите, са Еспирито Санто, Маликоло, Сан Бартоломео и прилежащите към него малки островчета. Макар да е разбрал много добре, че това е групата, наречена от Кирос Тиера дел Еспирито Санто, Бугенвил не устоява на изкушението да ѝ даде ново име и нарича архипелага „Големите цикладски острови“ – име, което е било по-късно заменено с „Новите Хебриди“.

„Готов съм да приема – казва той, – че Рогевайн забелязва към единадесетия паралел именно техния северен край и тъкмо тях нарича Тийнховен и Гронинг. Но когато слязохме на сушата, всичко ни убеждаваше, че се намираме на Южната земя Еспирито Санто. Външният ѝ вид отговаряше на описанията на Кирос, а всекидневните открития ни насърчаваха към нови проучвания. Твърде странно е, че точно на същата географска дължина и ширина, гдето Кирос поставя големия залив Сантяго и Сан Филипо, по крайбрежие, което изглежда на пръв поглед част от материк, ние намерихме проток със същата ширина, каквато той дава за входа на залива. Дали испанският мореплавател не е забелязал добре? Или е искал да прикрие откритието си? Отгатнали ли бяха вярно географите, когато сметнаха земята Еспирито Санто за една и съща с Нова Гвинея?

За да се реши този въпрос, трябваше да продължим по същия паралел на повече от 350 мили. Реших се да го сторя, макар че състоянието и количеството на провизиите ни ме предупреждаваше да потърся колкото е възможно по-скоро някоя европейска колония. Ще се види по-нататък, че без малко не станяхме жертва на своето постоянство.“

Докато се намират из тия места, служебни задължения принуждават Бугенвил да отиде на придружаващия го кораб „Л'Етоал“, гдето проверява един необикновен факт, за който от известно време шушука целият екипаж. Естественикът де Комерсон има прислужник по име Баре. Неуморен, интелигентен, твърде опитен ботаник, този Баре взема участие в изготвянето на всички хербарии, пренася кутии, провизии, оръжие и тетрадките с растения със смелост, заради която естественикът го нарича „моето товарно животно“. Но от някое време се носи слух, че Баре е жена. Гладкото му лице, гласът, сдържаността и други някои признаци като че оправдават това предположение, когато една случка в Таити превръща подозренията в действителност.

Де Комерсон слиза на сушата, за да събира растения, и Баре го придружава както винаги с кутиите; но туземците започват да викат изведнъж, че той е жена, заобикалят го и решават да докажат твърденията си. Мичман де Бурнан успява с голяма мъка да отърве Баре от ръцете на туземците и да я придружи до лодката.

При посещението си на „Л'Етоал“ Бугенвил изслушва изповедта на Баре. Разплаклатата помощник-естественичка признава, че е жена, и моли да ѝ простят, загдето е излъгала началника си, като се явила в мъжки дрехи и то пред самото заминаване. Тъй като нямала нийде никого и била разорена от някакво дело, девойката решила да се облече в мъжки дрехи, за да не я задяват. Знаела, че корабът заминава на околосветско пътешествие, но това не само не я уплашило, а, напротив, затвърдило решението ѝ.

{img:velikite_moreplavатели_zaliv_i_ovi_luiziana.jpg|#Залив и острови Луизиана}

„Това е първата жена, обиколила света – казва Бугенвил, – и трябва да призная, че се държа винаги безукорно. Не е нито грозна, нито хубава и няма повече от двадесет и шест-двадесет и седем години. Но ако двата кораба бяха претърпели коработушение пред някой пуст остров, съдбата на Баре щеше да е доста особена.“

На 29 май експедицията не вижда вече суша. Плават с курс към запад. На 4 юни на 15°10' южна ширина и 148°10' западна дължина забелязват опасна подводна скала, която едва се подава над водата, така че на две мили от нея никой не я съзира дори от върха на мачтите. Появата на други подводни скали, на голям брой трупи, плодове и водорасли, тихото море – всичко подсказва близостта на голяма суша към югоизток. Това е Нова Холандия!

Тогава Бугенвил решава да напусне тези опасни места, гдето има изгледи да срещне само негостоприемни области, море, осеяно с подводни скали и плитчини. И друго основание го принуждава да смени курса си: провизиите му са на привършване, соленото месо се е вмирисало, така че предпочитат да ядат уловени плъхове, хляб имат за два месеца, зеленчуци за четиридесет дни. Всичко това налага да се насочат на север.

За нещастие южните ветрове стихват, а когато задухvat отново, довеждат експедицията на два пръста до гибелта. На 10 юни съзират суша на север. Това е дъното на залива Лузиада, наречен Безизходната оранжерия. Страната е великолепна. Ниска равнина, покрита с дървета и храсти, чиито ухания стигат до корабите, се издига амфитеатрално от самия морски бряг към планини с приоблачни върхове.

Но скоро се оказва невъзможно да посетят тази богата и плодородна земя, както и да потърсят на запад някакъв проток, отгдето да минат на юг, към Нова Гвинея, а оттам през залива Карпънтейриа да стигнат бързо до Молукските острови. Пък и дали съществува такъв проток? Това е твърде проблематично, защото сушата като че се простира далеко на запад. И трябва да излязат колкото е възможно по-скоро от залива, гдето така непредпазливо са се вмъкнали.

Но желанието и действителността са две различни неща. До 21 юни двата кораба правят напразен опит да се отдалечат на запад от тази бряг, осеян с подводни скали и прибои, гдето ветровете сякаш искат да ги изхвърлят. Към това се присъединяват мъгла и дъжд, така че двата кораба могат да поддържат връзка само с оръдейни изстрели. Щом вятърът се променя, те го използват веднага, за да се насочат към открито море; но той задухва твърде скоро отново откъм изток-югоизток и напредъкът бързо е изгубен. При това тежко плаване се налага да намалят хлебната дажба и зеленчуците, да се забрани под страх на най-строгото наказание изяждането на вехти ремъци и други кожени вещи, както и да се пожертвува единствената коза на борда.

Читателят, седнал спокойно край камината си, мъчно може да си представи с какви тревоги е придружено плаването из тия непознати морета при постоянна заплаха от ненадейна поява на подводни скали, при насрещни ветрове, неизвестни течения и мъгла, която скрива опасностите.

Едва на 26 заобикалят Носа на спасението (на остров Лузиада). Сега вече е невъзможно да поемат курс север-североизток.

Два дни по-късно, след като са изминали почти шестдесет мили в северна посока, съзират напред суша. Бугенвил смята, че това е част от архипелага Лузиада; но обикновено я вземат за част от Соломоновия архипелаг, макар че нито Картрет, който я е забелязал миналата година, нито френският изследовател я смята за Соломоновите острови.

Множество пироги без балансир заобикалят веднага двата кораба. Те са заети от черни като африканци мъже с дълга, гъста, къдрава червеникава коса. Въоръжени с африкански копия, а настроението им не е особено миролюбиво. Но мореплавателите трябва и без това да се откажат от акостиране. Прибойт е навсякъде много бурен, а плажът толкова тесен, че почти не се забелязва.

Заобиколен откъдето с острови, обгърнат от гъста мъгла, Бугенвил навлиза инстинктивно в един проток, широк четири-пет мили, при такова бурно море, че Л'Етоал е принуден да затвори всичките си люкове. На източния бряг съзират хубав залив, който обещава удобно място за пускане котва. Веднага изпращат лодки да го намерят. Докато те са заети с това занимание, десетина пироги с не по-малко от сто и петдесетина души с щитове, копия и лъкове се насочват към тях. Пирогите се разделят скоро на два отряда, за да обкръжат френските лодки. Щом се приближават достатъчно, туземците обсипват французите с градушка от стрели и метателни копия. Първият залп не ги стряска. Едва вторият ги накарва да избягат. Французите залавят две пироги, чиито екипаж се е хвърлил във водата. Дълги, с красива направа, те са украсени на носа с изваяна човешка глава, на която очите са от седеф, ушите от люспи на костенурка, а устните боядисани в червено.

Протокът, гдето става това нападение, получава името Река на бойците, а самият остров наричат Шоазьол – в чест на министъра на морината.

След като излизат от този проток, забелязват нова суша: остров Бугенвил, чийто северен край, наречен нос Лаверди, като че ли се слива с остров Бука. Този остров, забелязан от Картрет миналата година и наречен от него Уинчълси, изглежда много гъсто населен, ако се съди по броя на колибите му. Жителите, които Бугенвил нарича негри (вероятно за да ги отличи от молинезийците и малайците), са папуаси, от една и съща раса с туземците в Нова Гвинея. Късите им къдрави коси са боядисани в червено, зъбите им са придобили същия цвят от листата на пиперовото дърво, което те постоянно дъвчат. Крайбрежието, гдето растат кокосови палми и други дървета, обещава в изобилие пресни плодове; но насрещните ветрове и течения много бързо отвлечат двата кораба навътре в морето.

На 6 юли Бугенвил пуска котва в пристанището Прален, пред южния бряг на откритата от Схаутен Нова Ирландия, на същото място, гдето е спрял и Картрет.

{img:velikite_moreplavateli_tuzemen_hram.jpg|#Вътрешен вид на туземен храм}

„Изпратихме на сушата съдовете за вода – се казва в доклада; – разгънахме палатки и се заехме да се запасяваме с вода и дърва и да се изперем – което беше крайно наложително. Дебаркирането беше великолепно, на много ситен пясък, без скали или прибой; на едно разстояние от четиристотин стъпки в пристанището се вливаха четири рекички. Използвахме три: от едната взехме вода за _Ла Будьоз_, от другата за _Л’Етоал_; на третата се избрахме. Дървата бяха до самия бряг, от различни видове, но отлични като гориво, някои много добри и за строеж и дърводелство, дори за мебели. Двата кораба бяха толкова близо един до друг и до брега, че се чувахме, като говорим. Освен това самото пристанище и околностите му бяха необитавани, което ни осигуряваше неоценима свобода и спокойствие. Не можехме да си пожелаем по-сигурно място за пускане котва, нито по-удобно за вземане вода и дърва, из извършване поправките, от които корабите имаха наложителна нужда, както и за спокойни разходки на болните от скорбут из гората. Това бяха предимствата на тази спирка; но тя имаше и свои неудобства. Въпреки старателното търсене не можехме да открием нито кокосови орехи, нито банани, изобщо никакви храни, каквито бихме могли да вземем доброволно или насила от едно населено място. Ако и риболовът се окажеше слаб, бихме могли да имаме тук само спокойствие и най-необходимото. В такъв случай имаше опасност моряците да не възстановят силите си. Нямахме наистина тежко болни; но мнозина бяха вече заболели и ако не оздравееха, болестта щеше скоро да се разпространи.“

Французите са едва от няколко дни на това място, когато един моряк намира оловна плочка, върху която има откъс от някакъв надпис на английски. Така откриват, че тук именно Картрет е спрял миналата година.

Възможностите, които островът предлага на ловците, са твърде скромни. Те съзират наистина някой и друг глиган – така наречените кафяви свини, – но е невъзможно да ги улучат. В замаяна избиват рядко красиви гълъби – със сребристосиви ши и корем и златистозеленикави пера, – гургулици, индийски врабци, папагали и гарвани, чийто грач не може да се различи от кучешки лай. Дърветата са високи и величествени; среща се пиперово дърво, тръстики, чер пипер и прочие.

Тези бластисти места и девствени гори гъмжат от опасни влечуги – змии, скорпиони и безброй други отровни животни, които се срещат не само на сушата. Един моряк, тръгнал да търси „чукчета“ – един много рядък вид миди, – е ухапан от особен род змия. След пет-шест часа ужасни мъки и страхотни гърчове болките намаляват, а даденото след ухапването успокоително лекарство успява най-после да го привдигне. Тази случка охлаждава твърде много усърдието на любителите на раковини.

На 22-и след силна буря на корабите усещат няколко земни труса, морето се издига и спуска няколко пъти подред и моряците, заети да ловят риба, се уплашват твърде много. Въпреки непрекъснатите дъждове и бури един отряд слиза редовно да търси палмови зелки и гургулици. Обикновено тръгват с големи надежди; но почти винаги се връщат измокрени до кости, с празни ръце. Едно естествено чудо, хиляди пъти по-красиво от чудесата, измислени за украса на царските дворци, привлича всеки ден недалеко от мястото, гдето корабите са пуснали котва, множество посетители, които не се насищат да му се възхищават.

„Това беше един водопад. Невъзможно е да се опише. За да се разбере

красотата му, би трябвало да предадем с четка огрените от слънцето води, прозрачната сянка на тропическите дървета, изникнали от самата вода, фантастичните отражения на светлината върху величествената гледка, непохабена още от човешка ръка.“

Щом времето се подобрява, корабите напускат пристанището Прален и продължават до 3 август все по бреговете на Нова Британия. Нападнат от множество пироги, „Л'Етоал“ се вижда принуден да отвърне на камъните и стрелите с няколко изстрела, от които нападателите се разбягват. На 4 август забелязват сушите, наречени от Демпиър остров Матиас и Бурният остров. След три дни съзират Острова на отшелниците, наречен така, защото множество туземци, заети с риболов, не се трогват от появата на „Л'Етоал“ и „Ла Будьоз“ и не благоволяват да влязат във връзка с чужденците.

След цяла поредица от полупотънали островчета, наречени от Бугенвил Шахмат, гдето корабите без малко не засядат, съзират брега на Нова Гвинея. Високият планински бряг се простира в западна и северозападна посока. На 12-и забелязват голям залив; обаче теченията, до този момент насрещни, отвлечат твърде скоро корабите далеко от тази база, подсказана на повече от двадесет мили разстояние от двата исполински стража – върховете Циклоп и Бугенвил.

След това съзират островите Аримоа, от които най-големият има само четири квадратни мили; но лошото време и насрещните течения принуждават корабите да се държат в открито море и да преустановят всякакви изследвания. Налага им се все пак да се приближат малко към сушата, за да не направят някоя опасна грешка и да пропуснат изхода към Индийския океан. Така отминават островите Миспулу и Вежиу, от които вторият се намира до североизточния край на Нова Гвинея.

Минават благополучно и през Французкия канал, който позволява на двата кораба да се измъкнат от това сборище на островчета и скали. Сега вече Бугенвил навлиза в Молукския архипелаг, където разчита да намери необходимите пресни храни за четиридесет и петимата болни от скорбут.

Лишен от каквито и да е сведения за събитията, които са станали в Европа след заминаването му, Бугенвил не се решава да се отбие в една колония, гдето не би бил в безопасност. Малката търговска колония, учредена от холандците на остров Боеро или Буру, отговаря напълно на намеренията му, защото там може да се доставя лесно прясна храна. Екипажите посрещат с най-голяма радост заповедта да навлязат в залива Кайети. Почти всички на борда са заболели от скорбут и половината екипажи, казва Бугенвил, са съвършено негодни да изпълняват службата си.

„Продуктите, които ни бяха останали, бяха толкова загнили и така воняха на разложено, че най-тежките мигове в нашите тъжни дни бяха, когато камбаната ни подканяше да ядем тази отвратителна и нездрава храна. А от това прекрасната гледка на островите Буру ставаше още по-красива! Още към полунощ приятният мирис на ароматичните растения, с които са покрити Молукските острови, стигна до нас, на няколко мили навътре в морето, като предвестник за края на страданията ни. Видът на доста голямото градче в дъното на залива, на закотвените кораби, на добитъка из ливадите в околностите на града ни изпълниха с ликуване, което и аз споделях, но не мога да опиша.“

{img:velikite_moreplavатели_taitiansko_momche.jpg|#Таитянско момче, което свири на флейта}

Щом Ла Будьоз и „Л'Етоал“ пускат котва, шефът на колонията изпраща двама войници да се осведомят за причините, накарали френския главнокомандуващ да спре именно тук, когато трябва да му е известно, че достъпът в това пристанище е позволен само за кораби на Индийската компания. Бугенвил изпраща веднага при него офицер да му обясни, че поради заболяването на екипажите и поради глада се е наложило да спрат в първото срещнато пристанище. Освен това ще напуснат Боеро, щом получат подкрепата, от която имат неотложна нужда и за която молят в името на човечността. Шефът на колонията му изпраща заповедта на губернатора в Амбоан*, който изрично му забранява да приема в пристанището какъвто и да е чужд кораб; а същевременно моли Бугенвил да му съобщи писмено причините за престоя си, за да може той от своя страна да докаже на началника си, че е нарушил заповедта поради непреодолими обстоятелства.

[* Един от Молукските острови. – Б.пр.]

След като Бугенвил подписва тази декларация, между него и холандците се установяват най-сърдечни отношения. Наместник-губернаторът приема на трапезата

си щабовите на двата кораба и сключват договор за доставка на прясно месо. Хлябът се заменя с ориз, който е обичайната храна на холандците, а пресните зеленчуци, обикновено произвеждани в острова, се доставят на екипажите от самия шеф, който ги взема от градините на Компанията. За възстановяването на болните би било по-добре, разбира се, този престой да бъде по-продължителен; но краят на източния мусон налага на Бугенвил да отплава от Батавия.

Той напуска Буру на 7 септември с убеждението, че плаването из този архипелаг не е толкова мъчно, колкото уверяват холандците. Но не може и да се помисли за използване на френските карти, които могат по-скоро да заблудят корабите, отколкото да посочат пътя. Бугенвил поема следователно през протоците Бутон и Салаяр. Този път, известен на холандците, е твърде малко познат на другите народи. Затова докладът за пътуването описва най-грижливо изминатия път от нос до нос. Няма да се спрем на тази част от пътешествието, при все че тя е много поучителна; но тъкмо затова е интересна главно за специалистите.

На 28 септември, десет месеца и половина след напускането на Монтевидео, „Л'Етоал“ и „Ла Будьоз“ пристигат в Батавия, една от най-красивите колонии на земното кълбо. Може да се каже, че пътешествието вече е приключило. След като спира в Ил-де-Франс, на нос Добра надежда и на остров Възнесение, при който се среща с Картрет, Бугенвил се прибира на 16 февруари 1769 година в Сен Мало, като през тия две години и четири месеца, откакто е отплавал от Нант, е загубил само седем души.

По-нататъшната кариера на този щастлив мореплавател не влиза в нашия обсег; затова ще кажем само няколко думи за нея. Той участва в Американската война и в 1781 година се сражава доблестно пред Фор Роял в Мартиника. Командуващ ескадра от 1780 година, след десет години е натоварен да възстанови реда в разбунтуваната флотилия на Албер де Рион. Назначен вицеадмирал в 1792 година, той намира, че не бива да приеме този висок чин, който – по собствените му думи – е титла без съдържание. Последователно приет в Бюрото за географските измервания и в Института, назначен за сенатор, получил графска титла от Наполеон I, Бугенвил умира на 31 август 1811 година, претоварен с почести и години.

Името му става всеизвестно главно с това, че той е първият французин, обиколил света. Въпреки заслугата, че е открил и описал, дори когато не ги е изследвал, няколко дотогава неизвестни или малко познати архипелази, може да се каже, че той дължи славата си по-скоро на увлекателния, лек и жив пътепис, отколкото на откритията си. Той е по-известен от много други френски моряци, работили в същата насока, не защото е извършил нещо повече или по-добре от тях, а защото съумява да разкаже приключенията си така, че възхищава своите съвременници.

Що се отнася до Гюйо-Дюкло, тъй като заема второстепенна длъжност и не е от дворянски произход, той не получава никакво признание. По-късно става кавалер на ордена Свети Людовик, но това е за заслугата му по спасяването на „Ла бел пул“. При все че е роден през 1722 година и плава още от 1734, в 1791 е все още само капитан-лейтенант. Едва когато идват на власт министри, пропити с новите идеи, той получава чин капитан първи ранг – закъсняла награда за дълга и забележителна служба. Той умира в Сен Серван на 10 март 1794 година.

Глава трета

Първо пътешествие на капитан Кук

I

Началото на мореплавателската му кариера. – Поемане командването на Адвенчър. – Огнена земя. – Откриване на някои острови от архипелага Помоту. – Пристигане в Таити. – Нрави и обичаи на жителите. – Изследване на други острови от Дружествения архипелаг. – Пристигане в Нова Зеландия. – Срещи с туземците. – Откриване на протока Лук. – Обиколно пътуване покрай двата големи острова. – Нрави и произведения на страната.

Когато трябва да се разкаже за кариерата на една прочута личност, добре е да не се пренебрегва ни един от дребните факти, които биха изглеждали твърде малко интересни у друг човек. Те придобиват понякога особено значение, защото в

тях често се откриват указания за едно призвание, което още не се е осъзнало, и хвърлят винаги ярка светлина върху характера на описвания герой. Затова ние ще се спрем малко повече върху скромното начало на един от най-именитите мореплаватели, с които Англия може да се гордее.

Джеймс Кук е роден в Мортън, Йоркшир, на 27 октомври 1728 година. Той е деветото дете на един земеделски ратай и на селянка на име Грейс. Още осемгодишен малкият Джеймс помага на баща си в тежкия земеделски труд във фермата Ейри-Холм, близо до Ейтън. Неговото послушание и трудолюбие трогват фермера, който го научава да чете. Когато детето става на тринадесет години, той го изпраща да учи занаят при галантериста Уилям Сандерсън, в Стейт, едно, макар и малко, но доста значително риболовно пристанище. Но работата на щанда не привлича младия Кук, който използва всеки свободен миг, за да разговаря с моряците на пристанището.

{img:velikite_moreplavатели_djeims_kuk.jpg|#Капитан Джеймс Кук}

Със съгласието на родителите си Джеймс напуска скоро магазинчето на галантериста и постъпва юнга при Джон и Хенри Уокър, чиито кораби пренасят въглища по английското и ирландско крайбрежие. Юнга, моряк, капитан – Кук усвоява бързо всички подробности на новия си занаят.

През пролетта на 1755 година, когато започват първите враждебни действия между Англия и Франция, плавателният съд, на който служи Кук, се намира на котва в Темза. Военната флота набира по това време екипажите си с „натиск“ върху моряците. Отначало Кук се укрива; но подтикнат навярно от някакво предчувствие, отива да се запише в _Ийгл_, кораб с шестдесет оръдия, чието командване се поема почти веднага от капитан сър Хюз Пелисър.

Интелигентен, пъргав, запознат с всички подробности на занаята, Кук е твърде скоро забелязан от офицерите и посочен на вниманието на командувачия, получил по същото време от депутата на Скарборо писмо, с което по настойчивите молби на всички жители от селото Ейтън му препоръчва горещо младия Кук; и твърде скоро Джеймс Кук е назначен за боцман. На 15 май 1759 година той заминава с кораба _Меркюр_ за Канада, отгдето се присъединява към ескадрата на сър Чарлс Саундърс, който обсажда заедно с генерал Уолф град Квебек.

През тази именно война Кук има първия случай да се прояви. Натоварен да измери дълбочината на реката Свети Лаврентий между остров Орлеан и северния ъбръг, той изпълнява с голямо умение задачата си и успява да скицира една карта на канала въпреки всички трудности и опасности на това начинание. Тези хидрографски измервания са признати за толкова точни и пълни, че той получава заповед да проучи течението на реката под Квебек. Той изпълнява и тази задача с такова старание и разбиране, че картата му на Свети Лаврентий бива издадена от самото английско адмиралтейство.

След превземането на Квебек Кук се прехвърля на _Нортъмберланд_, командван от лорд Колвил, и се ползува от престоя си по бреговете на Нова земя, за да се отдаде на изучаване астрономията. Не след много му възлагат важни поръчения. Той рисува плана на Пласенсия и бреговете на Сен Пиер и Микелон. Назначен в 1764 година флотски инженер за Нюфъндлънд и Лабрадор, той се занимава три години подред с хидрографски проучвания, които привличат вниманието на министерството и служат за поправяне безбройните грешки в картите на Америка. В същото време изпраща на кралското дружество в Лондон едно изложение за слънчевото затъмнение, което е наблюдавал в Нова земя през 1766 година; изложението е обнародвано в списание „Философски дневник“. Не след дълго Кук получава наградата за всички тях така умело изпълнени задачи и търпеливи проучвания, за които има още по-голяма заслуга поради това, че му липсвало първоначалното образование и е трябвало да се подготвя сам, без помощта на учители.

Учените от цял свят са развълнувани по това време от много важен научен въпрос – минаването на Венера пред слънцето, предвидено за 1769 година. Убедено, че наблюдаването на това явление ще може да стане успешно само в Тихия океан, английското правителство решава да изпрати там една научна експедиция. Предлагат командването ѝ на прочутия хидрограф А. Делримпл, еднакво известен както със своите астрономически познания, така и с географските си проучвания на южните морета. Но неговата възискателност, искането му да бъде назначен за капитан първи ранг, упорито отхвърляно от сър Едуард Хаукър, принуждават секретаря на адмиралтейството да предложи друг ръководител за подготвяната експедиция.

Изборът му се спира върху Джеймс Кук, горещо подкрепен от сър Хюз Пелисър; на него именно, с чин капитан-лейтенант, поверяват командването на Индевър.

Кук е по това време четиридесетгодишен. Това е първото му командване в кралската военна флота. Възложената задача изисква множество качества, които се срещат нарядко по това време у един и същ моряк. Макар и главен повод на пътуването, наблюдаването на Венера не е единствената негова цел: Кук трябва да извърши един разузнавателен и откривателски поход в Тихия океан. Но скромният йоркширец не се оказва недостоеен за трудната задача, която му е възложена.

Докато се извършва съоръжаването на Индевър; докато изберат осемдесет и четирима души, които ще съставят екипажа му; докато натоварят храните за осемнадесет месеца, десетте му оръдия и дванадесетте стенобойни машини с необходимите припаси, капитан Уолис, току-що завършил своето околосветско пътешествие, се връща в Англия. Когато го запитват кое ще бъде най-благоприятното място за наблюдаване минаването на Венера, мореплавателят посочва открития от него остров Джордж III, известен по-късно с туземното име Таити. Този пункт именно определят на Кук за наблюденията му.

Заедно с Кук заминават Чарлс Грийн, помощник на д-р Брадли от обсерваторията в Гринич, комуто е поверена астрономическата част, д-р Соландер, шведски лекар, ученик на Линея, професор в Британския музей, натоварен с ботаническата част, и накрай сър Джозеф Банкс, който търси да вложи в пътешествия своето трудолюбие и огромно богатство. Щом завършва Оксфорд, този човек от висшето английско общество посещава бреговете на Нова земя и Лабрадор и се пристрастява към ботаниката. Той води със себе си двама художници – един пейзажист и портретист, друг само за натюрморти, – един секретар и четирима прислужници, от които двама негри.

На 26 юли 1768 година Индевър напуска Плимут, а на 13 септември спира във Фуншал, на остров Мадейра, за да вземе пресни провизии и да направи някои проучвания. На експедицията се оказва извънредно сърдечен прием. Когато щабът на Индевър отива да посети монахините от ордена на кларисите, нещастните неукни затворнички молят най-сериозно офицерите да им кажат кога ще има гръмотевици и да им намерят в двора извор със сладка вода, от каквата се нуждаят. Колкото и да са учени, Банкс, Соландер и Кук не са в състояние да задоволят тези наивни искания.

От Мадейра до Рио де Жанейро, гдето пристигат на 13 ноември, не се отбелязва никаква произшествие; но Кук не получава от португалците посрещане, каквото е очаквал. Целият престой минава в разпавии с вицекраля, човек почти без образование и съвсем неподготвен да разбере научното значение на експедицията. Не може все пак да откаже на англичаните пресни хранителни продукти, от които се нуждаят. Но на 5 декември, когато Кук минава покрай крепостта Санта Крус, на излизане от залива, срещу флотата му дават два оръдейни изстрела; това го принуждава да хвърли незабавно котва и да поиска обяснение за тази обида. Вицекралят отговаря, че комендантът на крепостта имал заповед да не позволява на никой кораб да напусне пристанището, ако не е бил предупреден за отплаването му и при все че самият вицекрал бил предупреден от Кук за заминаването на експедицията, просто от нехайство не предупредили коменданта на крепостта. Дали това е било крайно невъзпитано пристрастие от страна на вицекраля? Или просто небрежност? Ако този управник е бил така нехаен във всички области на управлението, португалската колония трябва да е била много добре управлявана!

Едва на 14 януари 1768 година Кук стига в протока Лемер.

„Приливът беше толкова силен – казва Кипис в своя Живот на капитан Кук, – че водата се издигаше до носа Сан Диего, а бонпресът оставаше дълго време под водата паради силното люшкане. На другия ден пуснаха котва в едно малко пристанище, което се оказа Порт Маврикий, а не след много и в залива Буен Сусесо. Докато се намираха там, се случи едно странно и неприятно приключение с господата Банкс, Соландер, д-р Грийн, господин Монкхауз, корабен хирург, и още няколко придружаващи ги лица. Запътили се бяха към една планина да търсят растения и вече се изкачваха, когато ги изненада такъв силен и неочакван студ, че имаше опасност да загинат. Доктор Соландер цял се вцепени. Двама прислужници негри умряха на място; най-после след два дни групата успя да се прибере на кораба. Честитяха си избавлението с радост, каквато могат да разберат само хора, които са успели да се спасят от подобни опасности, а Кук се радваше, че са се

прекратили тревогите, предизвикани от отсъствието им. Тази случка доказва колко е суров климатът по тия места. По това годишно време тук беше лято, а в деня, когато ги изненада студът, утрото беше топло като майска сутрин в Англия.“

Джеймс Кук успява да направи и някои наблюдения върху диваците, обитатели на тия пусти земи. Лишени напълно от каквито и да е битови удобства, без дрехи, без сносен подслон срещу почти непрекъснатото лошо време в този полярен климат, без оръжия, без промишленост, която би им позволила да си изработят най-необходимите домашни съдове и сечива, те водят окаяно съществуване и едва преживяват. А при това от всичко, което им се предлага за размяна, избират най-безполезните неща. Приемат с готовност гривните и огърлиците, но не поглеждат секирите, ножовете и въдиците. Равнодушни към удобствата, така ценни за нас, те смятат излишните неща за необходими.

Кук може да се поздрави, загдето е избрал този път. Само след тридесет дни той е заобиколил Огнена земя – от входа на протока Лемер до три градуса северно от Магелановия проток. Няма никакво съмнение, че би имал нужда от много повече време, за да мине през криволиците на Магелановия проток. Извънредно точните астрономически наблюдения, които той прави заедно с Грийн, наставленията, които съставя за това опасно плаване, улесняват задачата на неговите наследници и поправят картите на Л'Ермит, Лемер и Схаутен.

От 21 януари, когато заобикалят кап Хорн, до 1 март, на едно пространство от шестстотин и шестдесет морски мили, Кук не забелязва нито едно значително течение. Открива някои острови от Опасния архипелаг, които нарича Лагон, Боне, Лък, Групови, Птичи и Верижни. Повечето са населени, покрити с растителност, която се струва разкошна на моряците, свикнали от три месеца да виждат само небе, вода и ледените скали на Огнена земя. Следват островите Маитеа, наречени от Уолис Оснабрук, и накрая, на 11 юни сутринта, откриват остров Таити.

Два дни по-късно _Индевър_ пуска котва в пристанището Матаваи, наречено от Уолис залив Порт Роял, гдето този капитан е трябвало да се сражава с туземците, които впрочем твърде лесно побеждава. Като знае неприятностите на своя предшественик при престоя му в Таити, Кук иска на всяка цена да предотврати повтарянето на подобни сцени. Освен това за успеха на наблюденията му е от значение да не го отвличат никакви тревоги, да не го разсейват никакви грижи. Затова първата му задача е да прочете на екипажа си правилник, който всички са длъжни да спазват под страх от най-строги наказания.

{img:velikite_moreplavатели_dyrvoto_kuk_venera.jpg|#Дървото, под което Кук наблюдавал пътя на Венера}

Преди всичко Кук заявява, че ще се опита с всички възможни средства да спечели приятелството на туземците; след това определя лицата, които ще трябва да закупуват необходимите провизии, и забранява на останалите да вършат каквато и да е размяна без изрично разрешение. Най-после на слезлите на брега не се разрешава под никакъв предлог да се отдалечават от определения им пост, а ако някой работник или войник допусне да му отнемат инструмента или оръжието, не само ще му удържат стойността, но и ще го накажат според случая.

Освен това, за да запази наблюдателите от всяко възможно нападение, Кук решава да построи нещо като укрепление, гдето ще се затворят, в обсега на оръдията от _Индевър_. И така той слиза на сушата заедно с господата Банкс, Соландер и Грийн, намира скоро удобно място и веднага начертава пред туземците границите на площта, която възнамерява да заеме. Един от местните жители на име Оухау, поддържал добри отношения с Уолис, проявява особено голямо приятелство. Щом начертават плана на укреплението, Кук оставя тринадесет души войници и един офицер да пазят палатките, а сам тръгва с другарите си из вътрешността на острова, но няколко изстрела ги принуждават почти веднага да се върнат.

Станало е много неприятно произшествие, което би могло да има тежки последици.

Някакъв туземец, от тия, които скитат около палатките, издебва един от часовите и му грабва пушката. Войниците дават веднага залп срещу безобидното множество, но за щастие не засягат никого. Обаче крадецът е заловен и убит.

Лесно е да си представим последвалото вънание. Кук трябва да прояви необикновено старание да успокои туземците. Той им заплаща всичко, което му е нужно за построяването на укреплението, и не позволява никому да пипне дори дърво без тяхно позволение. Най-после заповядва да завържат за мачтата и да нашибат с въже касапина на _Индевър_, който си позволил да заплаши с убийство

жената на един от главатарите. Това държане изглажда неприятния спомен от първото произшествие и като се изключат някои дребни кражби, извършени от островитяните, отношенията остават докрай приятелски.

Между това наближава времето за осъществяване главната цел на пътуването. Кук взема веднага мерки да изпълни получените инструкции. За тази цел изпраща част от наблюдателите с Банкс в Еимео – един от съседните острови. Други четирима заемат едно удобно място, доста отдалечено от укреплението, гдето самият Кук възнамерява да дочака минаването на планетата; това място запазва името си „нос Венера“.

Нощта минава в тревоги за времето; но на 3 юни слънцето изгрява в пълния си блясък и през целия ден ни едно облаче не попречва на наблюдателите.

„Наблюдението беше уморително за астрономите – казва де Фонвиел в статия в Ла натюр от 28 март 1874 година, – защото започна в 9 часа и 21 минути и приключи в 3 часа и 10 минути следобед, когато горещината е непоносима. Термометърът показваше 120° по Фаренхайт*. Кук ни съобщава (и човек може лесно да му повярва), че сам не е бил сигурен дали ще може да довърши наблюдението. При такива температурни условия великолепният инструмент, наричан човешки организъм, винаги изгубва част от своята мощ.“

[* Около 49° по Целзий. – Б.пр.]

Когато минава пред слънцето, краят на Венера се удължава, като че ли огромната звезда се дърпа; образува се една черна точка, един вид тъмна връзка, малко по-светла от слънчевото тяло. Същото явление се повтаря и при втория вътрешен допир.

„Изобщо – казва Кук – наблюдението беше извършено еднакво успешно от укреплението, както и от лицата, които бях изпратил в източния край на острова. От изгрева до залеза на слънцето на небето не се появи ни едно облаче и ние – господин Грийн, д-р Соландер и аз – наблюдавахме много удобно цялото минаване на Венера. Телескопът на г. Грийн и моят бяха еднакво мощни, този на д-р Соландер беше по-голям. Около планетата забелязахме атмосфера или светла мъгла, която пречеше за съвсем ясното забелязване на допира, особено на вътрешните допири, затова между наблюденията ни се явиха по-големи различия, отколкото трябваше да очакваме.“

Докато офицерите и учените са заети с това важно наблюдение, някои членове на екипажа изкъртват вратата на склада със стоки и открадват цял квинтал гвоздеи. Това е сериозно произшествие, което може да има гибелни последици за експедицията. Пазарът се затрупва изведнъж от тази разменна стока, към която туземците имат особена слабост, и може да се очаква, че те ще увеличат претенциите си. Един от крадците е открит, но у него намират само седемдесет гвоздеа, а макар че му удрят осемдесет тояги, той не издава съучастниците си.

Има още няколко подобни случки, но отношенията не се влошават сериозно, така че офицерите могат да се поразхождат из вътрешността на острова, за да получат представа за нравите на туземците и да извършат някои научни изследвания.

При един подобен излет Банкс среща група скитащи музиканти и импровизатори. И не без изненада забелязва, че пристигането на англичаните и някои случаи от престоя им са дали вече повод за съставяне на песни. Банкс навлиза доста навътре в острова все покрай реката, която се влива в морето при Матаваи, и открива следи от отдавна угаснал вулкан. Той засява и раздава на туземците семена от разни зеленчуци и плодове, като пъпеши, портокали, лимони и други, а освен това накарва да разработят край укреплението градина, която засява със семена, донесени от Рио де Жанейро.

Преди да вдигнат котва, Кук и главните му сътрудници пожелават да обиколят целия остров, който има според тях тридесетина мили окръжност. При тази обиколка те се запознават с главатарите на различните области и събират множество интересни наблюдения за нравите и обичаите на туземците.

Един от най-интересните обичаи е оставянето на мъртъвците да се разлагат на открито, като заравят след това само костите им. Поставят трупа под навес, петнадесет стъпки дълъг, единадесет широк и съответно висок; едната му страна е отворена, трите други са затворени с плет от раката. Подът, върху който почива тялото, се издига на около пет стъпки над земята. Мъртвецът лежи обвит в платове, а до него е боздуганът му и една каменна секира. До единия край на отворената страна на навеса са окачени няколко нанизани на броеница кокосови

ореха; отвън е сложен половин кокосов орех, пълен със сладка вода, на една греда е закачена торба с няколко препечени парчета от хлябно дърво. Този вид паметник се нарича „тупапау“. Как се е установил този странен начин на излагане на мъртвеца високо над земята, докато плътта изгние? Не успяват да научат. Кук отбелязва само, че гробищата, наричани „морай“, са места, гдето туземците отиват сякаш да извършват някакъв религиозен обред и винаги гледат с безпокойство, когато към тия места се приближават чужденци.

Едно от най-изтънчените ястия е кучешкото месо. На кучетата, отглеждани за храна, не дават никога месо, а само плодове на хлябно дърво, кокосови орехи, индийски картофи и други растителни храни. Положено в трап върху нажежени камъни, покрито със зелени листа и горещи плочи, затрупани с пръст, животното се изпича за четири часа като задушено и Кук признава, че месото му е много вкусно.

На 7 юли започват приготвянията за заминаване. Прибират набързо вратите и оградата на укреплението, а стените събарят.

Тогава именно един туземец, посрещнал най-приятелски европейците, отива на борда на Индевър заедно с прислужника си, тринадесетина годишно момче. Нарича се Тупиа. Бивш пръв министър на кралица Обереа, а сега един от главните жреци в Таити, той изказва желание да замине за Англия. По различни съображения Кук решава да го вземе. Твърде добре осведомен за всичко, което се отнася до Таити поради заеманата някога висока длъжност и поради тази, която все още изпълнява, този туземец е в състояние да даде най-подробни сведения за своите сънародници, а в същото време ще може и да се запознае с европейската култура. Освен това е посещавал съседните острови и познава отлично мореплаването из тия места.

На 13 юли на борда на Индевър се е събрала тълпа. Туземците са дошли да се сбогуват със своите приятели англичани и със сънародника си Тупиа. Едни плачат със скромна и мълчалива скръб, други, напротив, сякаш се състезават кой повече да вика, при все че във виковете им има не толкова истинска мъка, колкото преструвка.

Според Тупиа в непосредствено съседство с Таити се намират четири острова: Хуахейне, Улиетеа, Отаха и Болабола, отгдето могат лесно да се доставят свине, птици и други пресни храни, които са липсвали до някъде към края на престоя в Матаваи. Кук предпочита да посети островчето Тетуроа, на осем мили северно от Таити; но тъй като туземците не са уседнали, решават, че е безполезно да спират там.

Когато наближават Хуахейне, към Индевър се насочват пирого; обаче туземците се решават да се качат на борда едва след като виждат Тупиа. Крал Оре, който е в числото на посетителите, е поразен от това, което вижда на кораба. Твърде скоро, успокоен от любезния прием на англичаните, той се сближава с тях дотолкова, че предлага на Кук да си разменят имената, и през целия престой се нарича сам Куке, а към капитана се обръща със собственото си име. След като пускат котва в прекрасно пристанище, офицерите веднага слизат на сушата. Същите нрави, език и продукти както в Таити.

На седем-осем мили югозападно се намира Улиетеа. Кук слиза и там и завладява тържествено както този остров, така и трите съседни. В същото време използва престоя си за хидрографски проучвания на бреговете, а екипажът запушва един пробив, който се е появил в барутния склад на Индевър. След като правят оглед на още няколко малки острова, Кук дава на цялата група името Дружествени острови.

Вдигат платна на 7 август. След шест дни забелязват остров Отероа. Но враждебното настроение на жителите не позволява на Индевър да се спре и той продължава на юг.

На 25 август екипажът празнува годишнината на заминаването от Англия. На 1 септември, на 40°22' южна ширина и 174°29' западна дължина, излиза силен западен вятър; морето е толкова бурно, че Индевър е принуден да се насочи на север и да бяга пред бурята. Времето не се променя до 3 септември, след това се оправя и корабът може да вземе отново западен курс.

Към края на месеца различни признаци – дървета, плаващи снопове трева, земни птици – сочат за близостта на остров или материк. На 5 октомври водата променя цвета си, а на 6 сутринта съзират дълъг бряг, който се простира от запад към северозапад. Колкото повече наближават, толкова брегът става по-голям. Всички решават единодушно, че са открили най-послед прочутия материк, така отдавна търсен и смятан от космографите необходим за запазване земното

равновесие, именно *Terra australis incognita**. В действителност това е източното крайбрежие на по-северния от двата острова, наречени впоследствие Нова Зеландия.

[* Непознатата южна земя. – Б.пр.]

{img:velikite_moreplavатели_biagstvo.jpg|#Те отстъпват с бягство}

Много скоро забелязват по разни точки на брега да се вие дим, а започват да различават и други подробности. Хълмовете са гористи, в долините се виждат грамадни дървета. След това се появяват малки, чисти къщички, пирог и накрай събрани на плажа туземци. На една височинка забелязват висока правилна ограда, която затваря целия връх на хълма. Едни смятат, че това е – кошара за елени, други – за добитък, без да изброяваме още много, все така остроумни предположения, които се оказват до едно погрешни, когато по-късно научават, че това е едно „и-паи“.

На 8 към четири часа следобед хвърлят котва в един залив, при устието на малка река. От двете му страни – високи, бели скали; по средата кафява пръст, която се издига постепенно и с цялата поредица накацали едни над други склонове стига до голяма планинска верига, доста надалеко във вътрешността; такъв е изгледът на тази част от крайбрежието.

Кук, Банкс и Соландер скачат в две лодки, заети от отряд моряци. Когато приближават до плажа, събраните туземци се разбягват. Въпреки това англичаните слизат на сушата, като оставят в едната лодка четирима юнги, а другата стои в открито море.

Тримата англичани едва са се отдалечили от ветроходката, когато четирима души, въоръжени с дълги копия, изскачат от горите и се втурват към нея с намерение да я заемат. И лесно биха успели да го сторят, но екипажът на лодката, останала в открито море, ги забелязва и извиква на юнгите да се отдалечат по течението. Туземците ги подгонват толкова отблизо, че командувачият лодката трябва да стреля във въздуха. Туземците спират за миг, после подновяват преследването, докато втори изстрел убива един от тях на място. Другарите му се опитват да го отнесат със себе си, но са принудени да го изоставят, за да не се бавят. Сред тая престрелка слезлите офицери се прибират на кораба, отгдето чуват след малко как върналите се на плажа туземци разискват оживено случката.

Обаче Кук желае да завърже връзки с тях. Затова въоръжава три лодки и слиза на сушата с Банкс, Соландер и Тупиа. Петдесетина туземци, насядали на брега, ги очакват. Въоръжени са с дълги копия или с някакъв лъскав инструмент от зелен талк, една стъпка дълъг и навярно четири-пет фута тежък. Това е „пату-пату“, или „токи“ – бойна секирка от талк или кост с много остър край. Всички стават веднага и правя знаци на англичаните да си вървят.

Щом слизат морските пехотинци, Кук и другарите му тръгват към туземците. Тупиа им заявява, че англичаните идват с миролюбиви намерения, искат само сладка вода и провизии и ще заплатят всичко донесено с желязо. Обяснява им и употребата му. Англичаните виждат със задоволство, че туземците го разбират, защото и те говорят едно таитянско наречие.

След доста дълги преговори тридесетина туземци минават отсам реката. Дават им разни стъклени украшения и желязо, което не им прави особено впечатление. Но един от тях успява да грабне ненадейно камата на Грийн, а другите започват отново да се държат враждебно; тогава англичаните стрелят срещу крадеца и го убиват; а туземците се хвърлят в реката, за да избягат на отсрещния бряг.

След като тези няколко опити за влизане в търговски връзки с местните жители се оказват злополучни, Кук се отказва да ги продължи и решава да търси другаде сладка вода. Междувременно забелязват две пирог, които се стараят да се доберат до брега. Кук взема мерки да им пресече пътя. Едната успява да избяга поради сръчността на гребците, но другата е настигната. Въпреки виковете на Тупиа, че англичаните идват с приятелски намерения, туземците грабват оръжието си и започват да нападат. Един залп убива четирима от тях, а трима други, които са се хвърлили в морето, биват заловени въпреки отчаяната им съпротива.

Разсъжденията, внушени на Кук от това неприятно произшествие, му правят такава чест и така ярко противоречат на общоприетото тогавашно държане, че се налага да ги предадем изцяло.

„Не мога да скрия от себе си – казва той, – че всички човечни и чувствителни хора ще ме укорят, загдето съм заповядал да се стреля срещу нещастните индианци и сам аз не бих могъл да не осъдя подобно насилие, ако го разглеждам хладнокръвно. Те сигурно не заслужаваха смърт, загдето отказаха да се

доверят на думите ми и да дойдат на кораба, дори ако не допускаха, че ги заплашва някаква опасност: но естеството на моята задача ме задължаваше да изуча страната им, а аз можех да сторя това само ако проникна там било с открита сила, било като спечеля доверието и доброжелателството на жителите. Опитал бях вече безуспешно пътя на подаръците; желанието да избягна нови враждебни действия ме бе подтикнало да приема няколко туземци на кораба като едничко средство да ги убедя, че не само не искаме да им сторим зло, но сме готови да им бъдем полезни. Дотук в намеренията ми няма сигурно нищо престъпно; вярно е, че при сражението, което не очаквах, бих могъл да победя и без да погубя четирима индианци, но трябва да се има предвид, че при подобно положение, след като е била дадена заповед да се стреля, никой няма възможност да отмени или да смекчи последиците.“

Приети на кораба с необходимите приятелски проявления, за да бъдат подготвени, ако не да забравят, то поне по-малко да страдат от пленяването, отрупани с подаръци, нагиздени с гривни и огърлици, тези туземци трябва да бъдат вече свалени на брега; но щом лодките се насочват към устието на реката, те заявяват изведнъж, че там живеят техни врагове, които ще ги убият и изядат. Въпреки това ги свалят на сушата, гдето – доколкото е известно – не им се случва нищо лошо.

На другия ден, 11 октомври, Кук напуска този жалък край. Нарича го Заливът на бедността, защото от всичко необходимо успява да намери само дърва. Разположен на 38°42' южна ширина и 18°36' западна дължина, този залив има форма на подкова и е удобен за пускане котва, макар че е открит за югоизточните ветрове.

Кук продължава да плава все покрай брега, в южна посока, като дава имена на по-забележителните места и нарича Портланд един остров, който прилича твърде много на едноименния в Ламанш. Отношенията с местното население продължават да са лоши, но не се израждат в открита борба само поради голямото търпение на англичаните.

Един ден корабът бива заобиколен от голям брой пироги; докато разменят гвоздеи и стъклени украшения срещу риба, туземците грабват Тайето, прислужника на Тупиа, и се опитват да избягат. Налага се да стрелят срещу похитителите; малкият таитянин използва суматохата, предизвикана от залпа, и се хвърля в морето, отгдето го прибира риболовният шлеп на Индевър.

Като не успява да намери удобно пристанище и съобразява, че при все побурното море би загубил време, което би било по-добре използвано за проучване на северното крайбрежие, Кук сменя на 11 октомври курса и се връща по току-що изминатия път.

На 23 октомври Индевър стига до залива Толага, гдето не се чувства никакво вълнение. Водата е превъзходна, а лесно могат да си набавят и необходимите провизии, защото туземците проявяват добро разположение.

След като вземат всички мерки за защита на тия, които ще работят, господата Банкс и Соландер слизат на сушата да събират растения, при което виждат интересни неща.

В дъното на една долина, издълбана между стръмни скали, се издига скала с пролом, отгдето се виждат от една страна морето, а от другата – част от залива и околните хълмове. Когато излетниците се връщат към кораба, един старец ги спира и им представя местни военни упражнения с копия и пату-пату. При друга разходка д-р Соландер купува пумпал, съвършено еднакъв с европейските; туземците му обясняват със знаци, че трябва да го удря с камшик, за да се завърти.

На един остров вляво от входа на залива англичаните виждат най-голямата пирога, която са срещали досега. Тя е дълга цели шестдесет и осем и половина стъпки, широка е пет и висока три стъпки и шест пръста, а на носа е украсена с чудновати, релефно изваяни фигури със странни очертания в спирални линии.

На 30 октомври, щом приключва снабдяването с вода и провизии, Кук вдига платната и продължава покрай брега към север.

На един остров, който наричат Меър*, туземците се показват още по-нахални и крадливи от срещаните досега. Налага се все пак да се спрат пет-шест дни в този кът, за да наблюдават минаването на планетата Меркурий. За да докажат на тия диваци, че никой не може да тормози безнаказано англичани, стрелят със сачми по един крадец, успял да заграби парче платно; изстрелът го улучва в гърба, но не му прави впечатление толкова, колкото и някой по-силен удар с тръстика. Обаче

едно гюлле, което рикошира във водата и прелита няколко пъти над пирогите, всява такъв ужас у туземците, че те не виждат как избягват.

[* Кмет (англ.). – Б.пр.]

На 9 ноември Кук и Грийн слизат на сушата, за да наблюдават минаването на Меркурий. Грийн наблюдава сам навлизането на планетата в слънчевия кръг, а Кук измерва височината на слънцето.

Нямаме намерение да проследим повседневно и всечасно английските мореплаватели в задълбоченото проучване на Нова Зеландия. Непрекъснато повтаряните еднакви произшествия, разказите за едни и същи стълкновения с туземците, описанието на природните красоти, колкото и привлекателни да са те, не могат да се харесат за дълго на читателя. По-добре е следователно да минем набързо хидрографската част на пътешествието и да се спрем само на описанието на така дълбоко изменените днес нрави на местните жители.

Заливът Меркурий се намира в основата на дългия нарязан полуостров, който се простира от изток към североизток и образува северния край на Нова Зеландия. На 15 ноември, когато Индевър напуска този залив, към кораба се отправят няколко лодки едновременно.

{img:velikite_moreplavатели_tools_and_weapons.jpg|#Предмети и оръжия на новозеландци}

„Две от тях – се казва в доклада – с шестдесетина въоръжени мъже се приближиха на разстояние да можем да ги чуем и запяха своите бойни песни; като видяха, че не им обръщат внимание, започнаха да хвърлят камъни по англичаните, но в същото време гребяха към брега. След малко се върнаха, привидно решени да се бият с нашите пътешественици, като се въодушевяваха взаимно с песните си. Тупиа започна без ничие внушение да ги укорява и ги предупреди, че англичаните имат оръжия, с които могат веднага да ги унищожат. На което туземците отговориха буквално: „Елате на сушата – до един ще ви избием.“ – „Чудесно – отвърна Тупиа. – Но защо ни нападате, докато сме в морето? Ние не желаем да се бием и не приемаме предизвикателството ви, защото няма за какво да се караме с вас. Морето не е нито ваше, нито на нашия кораб.“ Никой не бе научил Тупиа на това просто и точно красноречие, което изненада много както Кук, така и останалите англичани.“

Докато се намират в залива с островите, капитанът забелязва една доста голяма река, която наричат Темза. По бреговете ѝ растат красиви дървета от рода на тия, които са видели в Залива на бедността. Едно от тях на шест стъпки от земята, има деветнадесет стъпки окръжност; на друго най-ниските клони са на не по-малко от деветдесет стъпки над земята.

Спречкванията с туземците са доста чести, но невинаги по тяхна вина.

„Някои хора от екипажа – казва Кипис, – проявяващи винаги Ликургова строгост при провиненията на индианците, намериха за уместно да нахълтат в една зеландска плантация, за да си наберат патати. Мистър Кук ги наказва с по дванадесет тояги. Двамата понесоха покорно наказанието; но третият поддържаше, че за англичанин не е престъпление да граби от индиански насаждения. Мистър Кук намери за добре да отговори на този казуист, като го затвори в трюма и не го пусна, докато той не се съгласи да му ударят още шест тояги.“

На 30 декември англичаните минават покрай това което смятат за Тасмановия нос Мариа ван Диймен, гдето ги пресрещат противни ветрове, поради които Куь едва успява да измине десет мили за три седмици. Но за щастие през цялото време смогва да се задържа далеко от крайбрежието. Иначе сигурно не бихме могли да разказваме днес приключенията му.

{img:velikite_moreplavатели_jitel_na_nova_zelandia.jpg|#Татуиран жител на Нова Зеландия}

На 16 януари 1770 година, след като дава имена на доста върхове по западното крайбрежие, Кук вижда един величествен снежен връх и го нарича Егмонт, в чест на граф Егмонт. Щом го отминават, забелязват, че брегът описва голяма дъга, нарязана на много заливи гдето Кук решава да влезе, за да почисти и поправи кораба, а в същото време и да се снабди с вода и дърва.

Той дебаркира в дъното на малък залив, гдето се влива красива рекичка, а дървета има в изобилие, защото гората стига до самия морски бряг. Той използва добрите отношения, установени тук с туземците, за да ги запита дали са виждали някога друг кораб като Индевър, но констатира, че не е останал никакъв спомен за Тасман, макар да се намират само на петнадесет мили южно от Залива на убийците.

В една новозеландска кошница за провизии забелязват две полуоглозгани кости. Не приличат на кучешки; когато ги оглеждат по-отблизо, се установява, че са човешки. Разпитаните туземци отговарят без увъртания, че имат навика да изяждат враговете си. Няколко дни по-късно дори донесят на Индевър седем човешки глави, все още с коса и месо, но с извадени мозъци, които туземците смятат за деликатес. Месото е меко и вероятно е било запазено по изкуствен начин от разлагане, защото няма неприятна миризма. Банкс купува с голяма мъка една от тях; но не успява да склони стареца, който ги е донесъл, да му продаде втора; навярно защото зеландците ги смятат за трофеи и доказателство за храброст.

Следните дни англичаните посвещават на обиколка из околностите и на разходки. При един от тях излети Кук вижда от върха на един доста висок хълм целия проток, наречен от него Кралица Шарлота, както и отсрещния бряг, който изглежда да е на около четири мили. Но поради мъглата не може да го проследи по-далеко на югоизток. Видял е все пак, че там свършва големия остров, който вече е обиколил. Остава му сега да изследва другия, разположен по на юг. Това именно решава да стори, щом се убеждава – като го преплава от единия до другия му край, – че каналът Кралица Шарлота е наистина проток.

Тук има случай да посети в околностите едно „и-па“. Построено на малък остров или мъчнодостъпна скала, „и-па“ не е нищо друго освен едно укрепено село.

Обикновено туземците прибавят към естествените препятствия укрепителни работи, които правят достъпа крайно опасен. Много от посетените „и-па“ са заградени с два рова, между които има ограда и двоен стобор. Вторият ров е обикновено осемдесет стъпки дълбок. Зад вътрешния стобор се издига на двадесет стъпки от земята една площадка, четиридесет стъпки дълга и шест широка. Поддържана от дебели греди, тя служи за помещение на защитниците, които лесно могат да обсипват нападателите с копия и камъни, приготвени в огромни купища. Тези укрепления не могат да се превземат със средствата на туземците; само една продължителна блокада може да ги принуди да се предадат.

„Много чудно е – забелязва Кук, – че изобретателността и грижовността, с която са строили почти без никакви инструменти тези укрепени места, така добре подготвени за отбрана, не ги е накарала да изнамерят на същото основание нито едно метално оръжие, с изключение на копието, което хвърлят с ръка. Те нямат лъкове за хвърляне на къси копия, нито прашки за хвърляне на камъни; а това е особено чудно, като се знае, че изнамирането на прашките, лъковете и стрелите е много по-просто от отбранителните съоръжения, построени от това население. Освен това последните два вида оръжия се срещат почти из всички краища на земното кълбо и у най-дивите народи.“

На 6 февруари Кук излиза от залива и взема курс към изток с надежда да навлезе по-лесно в протока преди започване на прилива. В седем часа вечерта силно морско течение отвлеча кораба до едно островче отвъд носа Коамару. От морското дъно се показват много остри скали. Опасността всеки миг расте. Остава само едно средство за спасяване на кораба. Опитват го и то с успех. Индевър е само на един кабелт* от подводната скала, когато пускат котва при седемдесет и пет разтега дълбочина на водата. За щастие котвата захапва, а течението, сменило посоката си, след като се е ударило о острова, отвлеча кораба по-далеко от скалата. Но опасността все още не е минала, защото са прекалено близо до канарата и течението се движи с пет мили в час.

[* Мярка за дължина, равна на 185 м. – Б.пр.]

Обаче при отлива корабът се издига, а освен това вятърът е станал попътен и го отвлеча бързо в най-тясната част на протока, отгдето той се измъква без опасност.

Най-северният остров на Нова Зеландия, наричан Еахейномауве, не е проучен още напълно; петнадесетина мили от брега не са нанесени на картите. Някои офицери използват това обстоятелство, за да поддържат, въпреки усета на Кук, че това не е остров, а материк. Въпреки убеждението си капитанът продължава плаването, за да разсее съмненията в съзнанието на своите офицери. След двудневно плаване, при което отминават кап Пелисър, той ги събира на палубата и ги запитва дали са се убедили. След утвърдителния им отговор Кук се отказва да се върне до най-южната точка, която бе достигнал по източния бряг на Еахейномауве и решава да обиколи по цялата ѝ дължина сушата Таваи-Пунаму, с която току-що се е запознал.

Крайбрежието е най-често пусто и изглежда необитавано. Впрочем трябва да

остават винаги на четири-пет мили от брега.

През нощта на 9 март Индевър минава над няколко скали; на сутринта разбират, че е бил изложен на много голяма опасност, и наричат „капани“ тези подводни скали, създадени сякаш нарочно за беда на прекалено самоуверените мореплаватели.

В същия ден Кук съзира суша, която взема за крайната южна точка на Нова Зеландия, и я нарича Южния нос. Това е носът на остров Стюард. Огромните вълни откъм югозапад, връхлетели кораба при минаването покрай тоя нос, убеждават капитан Кук, че в тази посока няма суша. Затова той взема курс към север, за да довърши обиколката на Нова Зеландия и откъм запад.

Почти в най-южния край на това крайбрежие откриват залив, на който дават името Дъски*. Областта е безплодна, стръмна, покрита със сняг. Три-четири мили широк при входа, заливът Дъски изглежда и съответно дълбок, а има и няколко острова, зад които корабите биха намерили навярно отличен заслон. Но Кук намира за по-благоразумно да не спре тук, защото знае, че по пътен вятър за излизане от залива духа из тия места само веднъж в месеца. По този повод той не е съгласен с мнозина от своите офицери, които виждат само непосредствената изгода и не виждат неудобствата от един престой, на който не могат да предвидят продължителността.

[* Тъмен. — Б.пр.]

{img:velikite_moreplavатели_ukrepeno.jpg|#Укрепено населено място}

Никакво произшествие не се случва при оглеждането на западния бряг на Таваи-Пунаму.

„От залива Дъски — казва Кук — до 44°20′ ширина има тясна верига от хълмове, които се издигат направо от морето и са обрасли с гори. Зад тези хълмове и съвсем близо до тях се вижда планинска верига с шеметна височина, състояща се само от съвършено голи скали, повечето покрити с дебели снегове... Невъзможно е човек да си представи по-дива, по-сурова и по-страшна гледка от тази, когато я наблюдава откъм морето: догдето поглед стига, се виждат само скалисти върхове, така близо един до друг, че вместо долини помежду им има само пукнатини.“

От 44°20′ до 42°81′ гледката се променя; планините се отдръпват във вътрешността на сушата, а покрай брега се виждат плодородни хълмове и долини.

От 42°8′ до 41°30′ срещат само една суша, която изниква вертикално от морето и е увенчана с тъмни гори. Индевър се държи впрочем много далеко от брега, пък и времето е много мрачно, та не могат да различат особеностите на крайбрежието. След като завършва обиколката на острова, корабът се връща към протока Кралица Шарлота.

Кук се снабдява с вода и дърва; след това решава да се върне в Англия по път, който ще му позволи да изпълни най-добре задачата на пътуването си. За най-голямо свое съжаление — защото би желал да се увери съществува ли наистина южен материк — той не може да се върне в Европа нито покрай кап Хорн, нито покрай нос Добра надежда. Посред зима, при много голяма южна ширина, корабът му не е годен да изведе на добър край подобно начинание. Не му остава следователно друга възможност, освен да отплава покрай Източна Индия, като държи за тази цел западен курс, догдето стигне до източното крайбрежие на Нова Холандия.

Но преди да разкажем заключенията през тази втора част от пътешествието, добре е да хвърлим поглед назад и да предадем накратко наблюденията, събрани от мореплавателите за положението, производството и жителите на Нова Зеландия.

В нашия първи том видяхме, че тази земя е открита от Абел Тасман, и разказахме произшествията, отбелязали с кървава черта откритието на холандския капитан. Като се изключат бреговете, забелязани от Тасман през 1642 година, Нова Зеландия не е посещавана от никой европейски кораб. Тя е до такава степен неизвестна, че не знаят дали не е част от южния материк, както предполага Тасман, който я нарича Щатска земя. На Кук принадлежи славата за откриването, за определяне местоположението и очертаване крайбрежието на двата големи острова, разположени между 34° до 48° южна ширина и 180° до 194° западна дължина.

Таваи-Пунаму е хълмист, безплоден и изглежда съвсем слабо населен. Еахейномауе е по-привлекателен наглед със своите гористи хълмове, планини и долини, оросявани от весели потоци. Според бележките на Банск и Соландер за климата и почвата Кук изказва по следния начин заключенията си, потвърдени от по-късните събития: „Ако европейците образуват заселище в тази страна, не ще има нужда от големи грижи и труд, за да получат в изобилие всичко необходимо“.

От четириногите в Нова Зеландия се въдят само плъхове и кучета, последните, отглеждани за храна. Но ако фауната е бедна, то флората изглежда много богата. Ето какво е казано в доклада за растенията, направили най-голямо впечатление на англичаните.

„Вместо коноп и лен туземците си служат с едно растение, което е по-добро от всички използвани за същата цел в другите страни... Облеклото на новозеландците се състои от листата му, без особени приготовления; от тях те приготвят освен това лика, въдици и въжета, несравнимо по-здрави от конопените. От същото растение приготвят по друг начин дълги, тънки нишки, лъскави като коприна и бели като сняг; с тези нишки изработват най-хубавите си тъкани, които са невероятно здрави. Огромните им мрежи са направени от същите листа; целият труд се състои само в това да ги нарежат на ивици с определена ширина, които навързват едни с други.“

Това чудесно растение, от което толкова са се захласнали, както личи от току-що прочетеното лирично описание и от не по-малко възторженото, което ще напише след няколко години Ла Бийардиер, е познато днес под името *phormium tenax* (новозеландски лен).

В действителност се налага да понамалят надеждите, пробудени от тези разкази. По мнението на видния химик Дюшартр клетките на това растение се разпадат от по-продължителна топла влага и главно при пране, така че след едно-две пранета платовете от този материал се превръщат в кълчища. Но то все пак става обект на значителен износ. В своето много интересно съчинение за Нова Зеландия Ал. Кенеди ни съобщава, че през 1865 година са изнесени 15 бали формиум, а само четири години по-късно износът достига невероятната цифра 12 162 бали и през 1870 се увеличава до 32 820 бали, на обща стойност 132 578 английски лири.

Що се отнася до жителите, те са едри, добре сложени, пъргави, здрави и много сръчни. Жените нямат нежните форми, с които се отличават в другите страни. Облечени еднакво с мъжете, те се разпознават само по гласовете и по-подвижното изражение. Макар че отделните племена поддържат много добри отношения помежду си, те са неумолими и безпощадни към враговете, чиито трупове им служат за ужасни пиршества, които могат да се обяснят, но не и да се оправдаят, с липсата на животинска храна.

„Може да се стори странно – казва Кук, – че има толкова чести войни в една страна, гдето никак не е изгодно да извоюваш победа.“

Но честите войни се налагат не само от необходимостта да доставят месо; Кук не знае, че населението се състои от две свършено отделни и вечно враждуващи племена.

Според старите предания маорите са дошли от Сендуичевите острови преди хиляда и триста години приблизително. Има основания да приемем преданията за точни, като си спомним, че красивата полинезийска раса е населявала всички архипелази, пръснати из просторите на тази част от Тихия океан. Тръгнали от Хауаики, тоест от Хавай в Сендуичевите острови, или от Савай от Архипелага на мореплавателите, маорите успяват да отблъснат във вътрешността или почти да унищожат местното население.

И наистина първите европейски заселници забелязват между туземците в Нова Зеландия два свършено различни типа; по-многобройният напомня поразително туземците от Хавайските, Маркизките и Тонгски острови, а другият има много голяма прилика с меланезийската раса. Тези данни, събрани от Фресине и потвърдени неотдавна от Хохщетер, се съгласуват напълно със странния факт, съобщаван от Кук, че Тупиа, родом от Таити, може да се разбира без мъчнотии с новозеландците.

{img:velikite_moreplavатели_novozelandsko_semejstvo.jpg|#Едно нозеландско семейство}

Преселенията на полинезийците са добре известни днес благодарение напредъка на езикознанието и антропологията; но никой не ги е подозирал по времето на Кук, който е един от първите пътешественици, събрала сведения по този въпрос.

„Всеки от тези отделни народи – казва той – вярва по предание, че дедите му са дошли много отдавна от някаква друга страна и пак по предание смята, че тази страна се е наричала Хеуайх.“

Тук няма по това време никакво друго четириного освен кучето, но и то

трябва да е било донесено отвън. Така че всекидневната храна на новозеландците се състои само от растения и съвсем малък брой птици, които англичаните не успяват да видят. За щастие покрай бреговете има много риба и това позволява на жителите да не умрат от глад.

Свикнали да воюват и да смятат всеки чужденец за враг, а може би и просто животно за клане, туземците са естествено склонни да нападат англичаните. Но щом се убеждават в безсилието на своите средства и в мощта на противниците си; щом си дават сметка, че англичаните отбягват, доколкото е възможно, да използва смъртоносните оръжия, на които вече знаят страшното действие, туземците започват да се държат към мореплавателите приятелски и дори с изненадваща честност.

Докато срещаните досега островитяни нямат никакво чувство за приличие и свян, не е така с новозеландците, за които Кук ни дава не един любопитен пример. Макар и не толкова чисти, колкото са таитяните, гдето климатът е много по-топъл, макар да не се къпят толкова често, новозеландците проявяват все пак грижи за тялото си и дори известно кокетство. Така например те мажат косите си със смес от рибена и птича мазнина, която лесно гранясва, и започват да вонят като хотентоти. Имат навика и да се татуират, като проявяват не само поразителна сръчност, но и вкус, какъвто човек не би очаквал да срещне у тези първобитни населения.

{img:velikite_moreplavатели_pirogi.jpg|#Военни новозеландски пирог}

Англичаните забелязват с най-голяма изненада, че жените обръщат по-малко внимание на тоалета си от мъжете. Те стрижат ниско косите си, не носят никакви украшения и се обличат като мъжете. Единственият им начин за украса е да окачват най-разнообразни неща на ушите си – платове, пера, рибена кост, парченца дърво, нанизани на кордон игли от зелен талк, нокти или зъби от умрели роднини, изобщо, всичко, каквото им попадне под ръка.

Това ни напомня случката с една таитянка, както е разказвана от Кук. Свикнала да иска всичко, каквото види, тази жена пожелава да си окачи за обича един кофар. Дават ѝ го, но хвърлят пред нея ключа му в морето. След някое време, било че това чудновато и тежко украшение започва да ѝ пречи, било че иска да го смени с друго, тя настоява неколkokратно да го свалят. Англичаните отказват да изпълнят това желание и ѝ обясняват, че искането ѝ е било нескромно и щом е желала такава чудновата обича, редно е да търпи несгодата от нея.

Що се отнася до облеклото на новозеландците, то се състои от едно парче плат – нещо средно между тръстика и сукно, прихванато на раменете и падащо до колената, и от второ, навито около кръста, което стига до земята. Не всички носят второ парче, а когато клекнат само с горното покривало, приличат на колиба, покрита със слама. Покривалата са украсени понякога твърде изящно с разноцветни ресни или – по-рядко – с ивици от кучешка козина.

Трудолюбие и изобретателността на тия народи проличава главно в строежа на пирогите им. Военните плавателни съдове могат да поберат от четиридесет до петдесет въоръжени мъже, а една пирога, намерена в Улага, е дълга шестдесет и осем стъпки. Обикновено са украсени с резба и веещи се ресни от черни пера. По-малките имат балансири. Случва се понякога две пироги да са съединени в една. Риболовните лодки имат обикновено на носа и на кърмата отвратителни фигури с изплезен език и очи от бяла раковина. И те плават често свързани по две заедно, като само по-малките имат балансири, за да запазват равновесие.

„Тъй като невъздържаността и липсата на упражнения са може би единствената причина на болестите – казва Кук, – няма да се стори чудно, че тези народи се радват на непрекъснато и пълно здраве. При всяко наше отиване в селищата им, мъже и жени, деца и старци се събираха около нас, привлечени от същото любопитство, което ни караше да ги разглеждаме; и ни веднъж не забелязахме някой болен, а у тия, които бяха свършено голи, не зърнахме никога и най-малък изрив по кожата или каквато и да е следа от язви и пъпки.“

II

Проучване на Източното австралийско крайбрежие. – Наблюдения върху жителите и производството на страната. – Засядане на Индевър. – Непрекъснати опасности при мореплаването. – Минаване през протока Торес. – Туземците от Нова Гвинея. – Връщане в Англия.

На 31 март 1770 година Кук напуска нос Фаруел и Нова Зеландия и се отправя на запад. На 19 април той забелязва суша, която се простира от североизток към запад на 37°58' южна ширина и 210°39' западна дължина. Според него това е сушата, която Тасман нарича в картата си Земята Ван Диймен*. Кук няма във всеки случай възможност да провери дали тази част от крайбрежието, която вижда пред себе си, е свързана с Тасмания. Плавайки на север, той дава названия на всички възвишения: нос Хикс, Рамхед, кап Хоу, връх Двугърба камила, Отвесният нос, Гълъбарник и прочие.

[* Днес Тасмания. — Б.пр.]

Тази част от Австралия е планинска, с редки дървета. Виещ се пушек тук-там дава указание, че крайбрежието е населено; но населението, твърде малобройно и пръснато, побързва да се разбяга, щом вижда, че англичаните се готвят да слязат на сушата.

Първите зърнати туземци са въоръжени с дълги пики и с дърво, извито във формата на ятаган. Това е прочутият „бумеранг“, метално оръжие, ужасно в ръката на туземците и съвсем безвредно в ръцете на европейците.

Лицето на туземците изглежда поръсено с бял прах; тялото им е изпъстрено с дълги черти от същия цвят, които пресичат гърдите и напомнят войнишки ремъци.

По бедрата и нозете имат същите черти, които биха приличали отдалеч на жартиери, ако тия хора не бяха съвсем голи.

Англичаните се опитват да дебаркират. Но двамата туземци, които правят опит да привлекат, като им хвърлят гвоздеи, стъклени украшения и други дреболии, започват да се държат така заплашително, че англичаните се виждат принудени да дадат един изстрел във въздуха. Гърмежът отначало стряска диваците; но щом усещат, че не са ранени, те откриват враждебните действия, като хвърлят камъни и къси копия. Тогава англичаните стрелят със сачми в нозете на най-стария. Нещастният дивак изтичва веднага до една колиба, връща се с щит и подновява борбата, но тя приключва все пак скоро, щом той се убеждава, че е безпомощен. Англичаните се ползват от това, слизат на сушата и отиват до колибите, гдето намират голям брой копия. В същия залив свалят отряд с бурета за вода; но не успяват да влязат във връзка с туземците, които бягат, щом англичаните тръгнат към тях.

При един излет на сушата Дук, Банкс и Соландер забелязват следи от животни. Има твърде много и необикновено красиви птици. Голямото количество растения, намерени от естествениците на това място, дава повод на Кук да го нарече Ботани бей (Ботанически залив). Този просторен, заслонен и удобен залив се намира на 34° южна ширина и 208°37' западна дължина. Тук лесно може да се намери сладка вода и дърва.

„Дърветата — казва Кук — са не по-малки от английските дъбове, а някои и много приличат на тях. Главно дърво, което дава червена гума, подобна на драконовата кръв.“

Това е по всяка вероятност някакъв вид евкалиптово дърво. Между разните видове риби, които гъмжат из тия места, трябва да споменем къдравия калкан; една от тези риби, претеглена, след като е била очистена, тежи триста тридесет и шест фунта.

На 6 май Кук напуска Ботани бей и продължава на север, като плава на две-три мили от брега. Пътуването покрай този бряг е твърде еднообразно. Единствените произшествия, които го разнообразяват донегде, са внезапните и непредвидени промени в морската дълбочина и редиците подводни скали, които трябва да се отбягват.

При едно дебаркиране, което правят малко по-нагоре, изследователите установяват, че страната е очевидно по-лоша, отколкото в околностите на Ботани бей. Почвата е суха и песъчлива, скатите на хълмовете са покрити с редки, усамотени дървета, без никакви храсти. Моряците убиват една дропла, единодушно призната за най-вкусния дивеч, който са яли след заминаването от Англия. Затова наричат това място Бъстърд бей*. Събират голямо количество различни черупести, между които и малки бисерни миди.

[* Залив Дропла. — Б.пр.]

На 25 май на една миля от сушата Индевър се озовава пред един нос, пресичащ точно тропика Козирог. На другия ден установяват, че морето се издига и спада на цели седем стъпки. Приливът е към запад, отливът към изток, точно

обратно на това, което са забелязали в Бъстард бей. Островите наоколо са многобройни, потокът е тесен и твърде плитък.

На 29 с надежда да намери удобно място, за да почисти кила на кораба, Кук дебаркира с Банкс и Соландер в един широк залив. Но едва стъпили на сушата, те започват да се препъват в много гъста трева с осили и бодливи семена, които залепват за дрехите, пробиват уши и убождаат тялото. Освен това цели облаци комари и мушици ги връхлитат и започват ги жият. Откриват удобно място за необходимите поправки, но напразно търсят сладка вода. По пръснатите тук-там смолисти акации се виждат огромни гнезда бели мравки, които изсмукват сока на пъпките. Безброй ярки пеперуди прелитат около изследователите.

Това са без съмнение любопитни наблюдения, интересни от много гледни точки; но те не задоволяват никак капитана, щом не може да попълни запасите си с вода. Така се открива още отначало основната черта в новия свят – липсата на извори, на малки и големи реки.

Вторият излет, направен същия ден вечерта, не е по-плодоносен. Кук установява все пак, че заливът е твърде дълбок, и решава да го обиколи на следния ден. Скоро забелязва, че потокът, гдето е навлязъл, се разширява твърде скоро и на края образува обширно езеро, чийто северозападен край се съединява с морето. Друг ръкав се вдава на изток, а може да се допусне, че и в дъното на залива има още един проток между езерото и морето.

Тази част на Австралия е наречена от Кук Ю Саут Уелс. Безплодна, песъчлива, безводна, тя е лишена от всичко необходимо за създаването на колония. От този повърхностен оглед, от това чисто хидрографско проучване англичаните не могат да установят, че от минералогично гледище тази област е една от най-богатите на новия материк.

От 31 май до 10 юни плаването продължава все така еднообразно. На 10 юни, току-що минал без злополуки покрай един непознат бряг сред плитчини и подводни скали едно пространство от двадесет и два градуса, или хиляда и триста мили, Индевър се вижда неочаквано изложен на най-голямата опасност, която можем да си представим.

Намират се на 16° южна ширина и 214°39' западна, дължина, когато Кук, забелязал напред две ниски гористи островчета, заповядва да поддържат през нощта курс в открито море, за да потърсят островите, открити из тия места от Кирос; това е архипелаг, неуместно свързан от някои географи с материка. След девет часа лагът установява на всеки петнадесет минути все по-малка дълбочина. Всички са на палубата и котвата е готова, когато дълбочината изведнъж се увеличава. От това заключават, че са отминали песъчливите пластове, забелязани при залеза, и се радват, че са избягнали опасността. И тъй като дълбочината продължава да се увеличава, Кук и офицерите, които не са на вахта, се прибират в каютите си.

Но в единадесет часа лагът, показал преди малко двадесет разтега, отмерва изведнъж седемнадесет; де са успели още да го спуснат отново, когато Индевър засяда и блъскан от вълните, се набожда на върха на една подводна скала.

Положението е крайно опасно. Прехвърлен от вълните през кораловия риф, Индевър попада в една вдлъбнатина на скалата. Виждат вече на лунната светлина как около кораба плава част от върхния кил и металната облицовка.

За нещастие корабът е заседнал във време на прилив.

Не могат да разчитат следователно, че приливът ще го освободи. Без да губят време, изхвърлят шестте оръдия, буретата и бъчвите, железния баласт и всичко, което може да облекчи кораба, който продължава да се блъска о скалата. Спускат ветроходката в морето, свалят реите и марселините, прехвърлят през десния борд въжето за теглене и се готвят да пуснат от същата страна втора котва, когато изведнъж забелязват, че отзад водата е по-дълбока. Но въпреки отчаяните опити да извият кораба с помощта на рудана, не успяват да го измъкнат.

Призори виждат целия ужас на положението. Осем мили отделят кораба от сушата. А в това пространство нито един остров, гдето биха могли да се приютят, ако той се разцепи, както може да се очаква. Макар да са изхвърлили повече от петдесет бурета баласт, издигнали са се само с фут и половина. За щастие вятърът утихва; иначе Индевър би бил вече само отломка. Обаче пробивът му бързо се разширява, при все че двете помпи са в непрекъснато действие. Трябва да пригодат и трета.

Ужасни изгледи. Ако се освободи, корабът ще потъне, щом престане да се крепи на скалата; ако остане заседнал, скоро ще бъде разрушен от вълните, които

разединяват ребрата му! А лодките са недостатъчни, за да могат да пренесат целия екипаж на сушата!

Няма ли опасност при тези обстоятелства дисциплината да изчезне? Кой би могъл да увери, че една братоубийствена борба не ще превърне злополуката в непоправима беда? А дори ако част от моряците успеят да стигнат до брега, каква участ ги очаква на този негостоприемен плаж, гдето мрежите и огнестрелните оръжия едва ще смогнат да им осигурят храна? Какво ще стане с тия, които ще останат на кораба? Всички са обзети от тия страшни размишления. Но чувството за дълг е толкова голямо, толкова силна е властта на началника, успял да спечели любовта на своя екипаж, че никакъв вик, никакво безредие не издава тия тревоги.

Силите на хората, неизползувани при помпите, се пестят благоразумно за минутата, когато ще се решава общата участ. Мерките са взети така умело, че в момента, когато приливът е на върха си, всички се впрягат в рудана. А след като освобождават кораба, установяват, че в него не нахлува повече вода, отколкото, докато е бил върху скалата.

Но моряците, преживели толкова тревоги от двадесет и четири часа насам, са на края на силите си. Скоро се налага работещите при помпите да се сменят на всеки пет минути, защото падат от изтощение.

Една лоша вест засилва още повече обезсърчението. Натовареният да измерва водата в трюма съобщава, че тя се е увеличила за няколко минути с цели осемнадесет пръста. За щастие почти веднага разбират, че той е сбъркал в измерването, и зарадваният екипаж просто забравя опасността.

В това време един офицер на име Монкхауз има чудесно хрумване. Той заповядва да долепят до ребрата на кораба едно от малките платна, напълнено с конопени кълчища, вълна и тор от животните, които се намират на борда. По този начин успяват да запушат отчасти пробива. И моряците, които доскоро мислят само как да извлекат кораба на брега и да построят с останките му някаква платноходка, за да стигнат до Източна Индия, мечтаят сега за едно удобно пристанище, гдето биха могли да го поправят.

В това желано пристанище те стигат на 17 юни, при устието на река, която Кук нарича Индевър. Веднага вземат необходимите мерки за почистване на кила – задача, изпълнена необикновено бързо. Свалят на сушата болните, щабът също слиза няколко пъти, за да убие малко дивеч и да достави прясно месо за болните от скорбут.

Тупиа забелязва някакво животно, което Банкс взема – според описанията му – за вълк. Но след няколко дни подгонват и други подобни животни, които правят невероятно големи скокове с дългите си задни крака. Това са кенгуру, едри торбести животни, които се срещат само в Австралия и не са били забелязани дотогава от нито един европейец.

Туземците на това място съвсем не са така диви както по другите части от крайбрежието. Не само не бягат, но като виждат доброто отношение на англичаните, остават няколко дни при тях.

„Те са, общо взето – се казва в доклада, – със среден ръст и забележително малки крайници; кожата им е черна като сажди или най-малко тъмношоколадова; косата – черна, но не гъста – е къса, у едни гладка, у други къдрава. Някои части от тялото им са боядисани в червено, а един имаше над горната устна и на гърдите бели черти, наричани „карбанда“. Чертите на лицето им съвсем не са грозни; очите им са много живи, зъбите бели и равни, гласът мек и приятен.“

{img:velikite_moreplavатели_kenguru.jpg|#Ето и кенгуру}

Мнозина носят особено украшение, каквото Кук е виждал само в Нова Зеландия; цял пръст дебела птича кост, прокарана през хрущяла между двете ноздри.

Малко по-късно избухва спор за уловените от екипажа костенурки, от които туземците искат дял, при все че не са взели никакво участие при лова им. Като виждат, че европейците не възнамеряват да отстъпят пред искането им, те се оттеглят разярани и подпалват трерата, гдето е разположен лагерът на англичаните. Така изгарят всички храни, а огънят, който пропълзява по хълмовете, представлява величествена гледка през нощта.

През това време Банкс, Соландер и някои други имат успешен лов. Убили са кенгуру, опосуми, порове, вълци, разни видове змии, от които някои отровни. Виждат и големи ята птици – червени кани, соколи, какаду, авлиги, папагали, гълъби и много други неизвестни на европейците.

Щом напуска река Индевър, Кук може да прецени колко трудно е плаването из тия места. Отвред изникват, подводни скали и плитчини. Още същата вечер са принудени да пуснат котва, защото е невъзможно да плават през нощта из този лабиринт от крайбрежни скали, гдето всеки миг могат да заседнат. На края на кръгозора морето се разбива сякаш още по-бурно о редица подводни скали, които изглежда да са последните.

Когато стига дотам след петдневно плаване при насрещен вятър, Кук открива три острова, разположени четири-пет мили по на север. Но премеждията му не са към своя край. Корабът се озовава отново сред скали и цяла редица ниски, почти долепящи се островчета, между които е невъзможно да навлязат. И Кук се запитва дали не е по-разумно да се върнат назад, за да потърсят друг проток. Но забавянето, предизвикано от подобно обикаляне, би му попретило да стигне навреме в Индия. За този проект съществува и друга непреодолима пречка: на кораба имат провизии само за три месеца.

Тъкмо когато положението изглежда безнадеждно, Кук решава да се отдалечи колкото е възможно повече от брега, за да се опита да мине през външната преграда на подводните скали. И не закъснява да открие канал, който твърде скоро го отвежда в открито море.

„Една така щастлива промяна в положението се почувствува много живо от всички – казва Кипис. – Лицата на англичаните изразяваха радостта им. Почти три месеца те бяха непрекъснато заплашвани от гибел. Когато прекарваха нощта на котва, те чуваха наоколо си рева на бурното море, което се разбиваше о скалите, и знаеха, че ако за нещастие въжето на котвата се скъса, не ще успеят да се спасят от коработрушение. Пропътували бяха триста и шестдесет мили, принудени постоянно да измерват дълбочината и да следят за подводните скали, сред които плаваха – нещо, което сигурно не се е случвало така продължително с никой друг кораб.“

Дори ако успееш да избягнат една така близка опасност, англичаните пак биха имали не един повод за безпокойство, като си припомнят какъв път още им предстои през малко познати морета, на кораб, който се пълни е девет пръста вода на час, с разнебитени помпи и провизии на привършване.

Мореплавателите се спасяват от тези ужасни опасности, за да се озоват на 16 август пред друга, почти еднакво голяма. Отвлечени от прилива към верига от подводни скали, над които морската пяна се издига на шеметна височина, при пълна невъзможност да пуснат котва, без никакъв полъх, те нямат друг изход, освен да пуснат лодки и да теглят кораба на буксир. Въпреки усилията на моряците Индевър е вече само на сто фута от скалата, когато лек бриз, толкова слаб, че при други обстоятелства не биха го усетили, задухва и смогва да отблъсне кораба. Но само след десет минути той стихва, теченията си възвръщат силата и Индевър стига отново на двеста фута от подводните скали. След няколко все така отчайващи смени забелязват тесен пробив.

„Тази опасност беше по-малка от оставането в това ужасно положение – се казва в доклада. – Лекият бриз, който за щастие се появи, усилията на моряците в лодките и приливът отведоха кораба пред изхода, отгдето той се понесе със страхотна скорост. Силата на течението не позволи на Индевър да се отклони към един от двата бряга на канала, който беше при това само една миля широк и с твърде нееднаква дълбочина – понякога тридесет, понякога само седем разтега над едно мръсно дъно.“

Спряхме се малко по-надълго върху премеждията при това пътуване, защото то става из неизследвани морета, сред подводни скали и течения, които са опасни за моряците и когато са отбелязани на картите, а стават още по-опасни, когато мореплавателят пътува – както Кук – покрай бреговете на Нова Холандия – сред неизвестни препятствия, които сигурното око и усет на моряка невинаги успяват да избягнат.

Остава ни да изясним един последен въпрос: една и съща суша ли са Нова Холандия и Нова Гвинея? Морски ръкав ли ги разделя или проток?

И така Кук се приближава към сушата въпреки опасностите на този път и плава покрай австралийските брегове в северна посока. На 21 август заобикаля най-северния край на Нова Холандия, наречен от него кап Йорк, и навлиза в канал, осеян откъм сушата с острови, което му вдъхва надежда, че е открил най-после път към Индийския океан. След това дебаркира още веднъж, забива английско знаме и завладява тържествено от името на крал Джордж III цялото източно крайбрежие от

тридесет и осмия градус южна ширина до мястото, гдето е акостирал, на десет и половина градуса южна ширина, нарича страната Ню Саут Уелс и приключва достойно церемонията с три оръдейни залпа.

След това прониква в протока Торес, на който дава името Индевър, открива и наименува архипелага Уолис, разположен пред югозападния му вход, остров Буби, архипелага Уелски принц и се насочва към южния бряг на Нова Гвинея, покрай който плава до 3 септември, без да може да дебаркира.

Този ден заедно с единадесет добре въоръжени другари, между които са Соландер, Банкс и прислугата им, Кук слиза на сушата. Едва са се отдалечили на четвърт миля от лодката, когато трима индианци изскачат от гората и се нахвърлят с викове срещу англичаните:

„Този, който стигна най-близо до нас – се казва в доклада, – хвърли с ръка нещо, което носеше на кръста си; то пламваше като барут, но не издаваше никакъв шум.“

Кук и другарите му са принудени да стрелят срещу тези туземци, за да могат да се приберат на лодката си, отгдето имат възможност свободно да ги разгледат. Те приличат напълно на австралийците, имат къси коси и са съвсем голи; само че кожата им не изглежда много тъмна – навярно защото не е толкова мръсна.

„През това време туземците запращаха от време на време своите изстрели, по четири-пет наведнъж. Не можахме да разберем какви бяха тези изстрели, нито с каква цел ги пращаха; тримата мъже държаха в ръце къси тояги, може би нещо като кухи бастуни, които размахваха ту на една, ту на друга страна, и още в същия миг виждахме пламък и дим, точно като при изстрел и също така краткотрайни. От кораба наблюдавали това странно зрелище и илюзията била толкова силна, та помислили, че индианците имат огнестрелно оръжие; и ние дори бихме повярвали, че стрелят срещу нас, ако лодката ни не беше толкова близо, че беше невъзможно да не чуем гърмежа.“

Този факт остава неизяснен въпреки многобройните коментarii, които предизвиква; но неговата истинност е безспорна, щом се твърди от великия мореплавател, чиито изказвания са винаги достоверни.

Мнозина английски офицери настояват да слязат, за да наберат кокосови орехи и други плодове; но капитанът не желае да излага на опасност живота на моряците си по такъв незначителен повод. Освен това той бърза да стигне в Батавия, за да почистят и поправят кила на кораба. И на края смята за безцелно да се бави из области, отдавна посещавани от испанци и холандци, гдето не остава място за нови открития.

Все пак уточнява мимоходом положението на островите Ароу и Везел; след това стига Тимор и спира в остров Саву, гдето холандците са се настанили неотдавна. Тук се снабдява с припаси и чрез грижливо наблюдение определя местонахождението си – 10°35' южна ширина и 237°30' западна дължина.

След този кратък престой Индевър пристига в Батавия, гдето го почистват и поправят. Но след толкова умора престоят в една нездравословна земя, гдето непрекъснато върлува треска, се оказва губелен за екипажа. Банкс, Соландер, Кук и повечето моряци се разболяват; неколцина умират, между тях хирургът Монкхауз, Тупиа и малкият Тайото. Само десет души не заболяват от треска. На 27 декември Индевър продължава пътя си и на 5 януари 1771 година спира на Принцовия остров, за да вземе храна.

От този момент болестите, връхлетели екипажа, още повече се разпространяват. Умират още двадесет и трима души, между които особено много трябва да се съжалева за астронома Грийн.

След като спира и на нос Добра надежда, гдето намира много добър прием, от какъвто има такава голяма нужда, Кук заминава отново, спира на Света Елена и на 11 юли 1772 година пуска котва в лондонското пристанище след отсъствие, траяло почти четири години.

Така приключва първото пътешествие на Кук, при което, казва Кипис, „той преживя толкова опасности, откри толкова земи и доказа толкова пъти, че има несравним дух, достоен за опасните начинания и смелите подвизи, на които се бе изложил!“

Търсене на южния материк. – Втори престой в Нова Зеландия. – Архипелагът Помоту. – Ново слизание в Таити. – Изследване на островите Тонга. – Трето спиране в Нова Зеландия. – Второ плаване из Южния океан. – Изследване на Великденския остров. – Посещение на Маркизките острови.

Дори ако правителството не би пожелало да награди Джеймс Кук за начина, по който е изпълнил поверената му задача, общественото мнение би се изказало в негова полза. На 29 август великият мореплавател е назначен в кралската флота с чин капитан втори ранг. Съзнавайки заслугите си към Англия и науката, той намира наградата за недостатъчна. Защото би желал да получи чин капитан първи ранг. Лорд Сендуич, първи лорд на адмиралтейството, му изтъква, че не биха могли да му дадат този чин, без да нарушат общоприетия обичай и реда във флотските служби.

Както и да е, Кук се заема да събира всички материали за описване на пътуването; но наскоро, натоварен с много важна задача, предава бележките и дневниците си на доктор Хауксуърт, когото задължава да се погрижи за издаването им.

А наблюденията, направени съвместно с Грийн за минаването на Венера пред слънцето, изчисленията и астрономическите измервания предава на Кралското дружество, което много скоро признава ценността им.

Но тези толкова важни достижения на капитан Кук са все пак непълни в смисъл, че не отхвърлят безспорно предположението за съществуване на южен материк. Тази мечта е все още скъпа на мнозина учени. Макар и принудени да признаят, че нито Нова Зеландия, нито Австралия са част от такъв материк, а Индевър е плавал из области, гдето би трябвало да го срещне, те продължават да твърдят, че този материк съществува, но се намира по на юг, и правят изводи за всички последици, които откриването му ще предизвика.

Затова правителството решава да изясни този отдавнашен спор, като изпрати за целта експедиция, чийто ръководител е съвсем естествено предопределен. Естеството на това пътуване изисква кораби с особена конструкция. Тъй като Индевър е изпратен на Фолкълъндските острови, флотското управление получава заповед да закупи два кораба, каквито намери най-изгодни за целта. Кук, чието мнение искат, настоява да бъдат солидни, с неголяма водоизместимост, но все пак с достатъчно помещения за храни и припаси, съобразени с числеността на екипажа и времетраенето на пътуването.

И така адмиралтейството купува два кораба в Уитби, от същия корабостроител, който е строил Индевър. По-големият има 462 тона и се именува Ризолушън*1. Вторият е само 336-тонен и се нарича Адвенчър*2. Съоръжават ги в Детфорд и Улуич. Кук поема командването на Ризолушън, а Тобиас Фюрно, втори лейтенант при Уолис, е повишен в чин капитан и ще командува Адвенчър. Вторият и трети лейтенант, повечето низши офицери и моряците са пътували вече с Индевър.

[*1 Решителност. – Б.пр.]

[*2 Приключение. – Б.пр.]

Както може да предположим, съоръжаването се извършва с най-голяма грижливост. Лорд Сендуич и капитан Пелисър лично следят отделните му фази.

Всеки кораб ще носи най-разнообразни припаси за две години. Отпускат се специални противоскорбутни продукти, искани от Кук: малц, рязано кисело зеле, солени зелки, таблетки за бульон, горчица, мармалад от моркови и сгъстен бирен сок, който му предписват да опита, по препоръка на барон Щорк от Берлин и на Пелам, секретар на комисариата по храните.

На всеки кораб натоварват половината на една двадесеттонна лодка, предназначена за екипажа, в случай че корабът претърпи крушение.

Един пейзажист – Уилиам Ходж, – двама естественици – Йохан Рейнхолд, Форстер и син му Георг, – двама астрономи – Уейлс и Бейли – се настаняват на корабите с най-добри наблюдателни уреди.

{img:velikite_moreplavатели_ajsbergi.jpg|#Айсберги}

Нищо, с една дума, не е пренебрегнато, за да бъде плаването резултатно. То ще донесе действително огромно количество нови сведения, които допринасят необикновено много за напредъка на естествените науки, физиката, етнографията,

мореплаването и географията.

„В Плимут – казва Кук – получих инструкциите с дата 25 юни. Заповядвах ми да стигна бързо до остров Мадейра; да натоваря от там вино и да стигна до нос Добра надежда, гдето ще дам почивка на екипажа и ще натоваря прясна храна и другите провизии, от които се нуждая; да продължа на юг, като се опитам да намеря нос Сирконсицион, открит от г. Буве към петдесет и четвъртия паралел южна ширина и около 10°20' източно от Гринич; ако открия този нос, да установя от материк ли е част или от остров; в първия случай да се постарая да обходя колкото е възможно по-голяма част от крайбрежието му; да събера всички данни и наблюдения, които биха били от полза за мореплаването и търговията, както и за напредъка на естествените науки.

Нареждаха ми също да направя наблюдения върху духа, темперамента, характера и броя на жителите, ако ги има, и да използвам всички почтени средства, за да установя приятелски връзки с тях.

Инструкциите ми предписваха по-нататък да се постарая да направя открития и на изток, и на запад, според местонахождението ми; да стигна колкото е възможно по-близо и да се задържа колкото е възможно по-дълго до южния полюс, доколкото състоянието на корабите, здравето на екипажа и количеството на запасите ми позволяват; да запазвам винаги достатъчно провизии, които ще ми стигнат до някое познато пристанище, отгдето бих могъл да взема нови за завръщане в Англия.

Предписваха ми още, ако нос Сирконсицион е на остров или ако не успее да го намеря, в първия случай да определя местонахождението му, а и в двата случая да го обходя към юг, докато има някаква надежда да открия материка; след това да се насоча към изток, за да продължа търсенето на този материк и да огледам островите, които се намират в тази част на южното полукълбо; да се придържам винаги към високи географски ширини и да продължавам откритията си, както ми е предписано по-горе, колкото е възможно по-близо до полюса, докато обиколя земното кълбо; да се върна накрай на нос Добра надежда, а оттам в Спитхед.“

На 13 юли Кук вдига котва от Плимутския канал, а на 29 пристига във Фуншал, на остров Мадейра. Оттам взема пресни храни и продължава на юг. Но скоро установява, че запасите от вода няма да му стигнат до нос Добра надежда, затова решава да прекъсне плаването, като спре на островите Зелени нос; и на 10 август пуска котва в пристанището Прайа, отгдето заминава след четири дни.

Кук използва спирането в това пристанище, за да събере според навика си всички сведения, които биха били от полза за мореплавателите. Описанието му е още по-ценно днес, когато не само местата, но и условията за престоя са напълно променени поради преустройването на пристанището.

На 23 август вследствие силните бури, принудили целия екипаж да стои на палубата, Кук, който познава лошите последици от влагата в топлите места и е непрекъснато загрижен за здравето на екипажите си, заповядва да проветрят кубрика. Нарежда дори да запалят огън, за да го изсушат по-бързо, и взема не само всички предпазни мерки, препоръчани от лорд Сендуич и сър Хю Пелисър, но и тези, които подсказва личният му опит от по-раншното пътуване.

Така, благодарение на тази всеминутна предвидливост, когато „Ризолушън“ пристига на 30 октомври пред нос Добра надежда, на борда няма нито един болен.

Придружен от Форстер и капитан Фюрно, Кук отива веднага да направи посещение на холандския губернатор барон ван Плетенберг, който оставя с готовност на тяхното разположение всички източници на колонията. Кук научава, че два френски кораба, тръгнали от остров Маврикий в началото на март, спрели на Кап, преди да продължат към южните морета, гдето отивали да правят открития под командуването на капитан Марион.

Все при този престой, по-продължителен, отколкото се е предполагало първоначално, Форстер се среща с шведския ботаник Спарман, ученик на Линея*, и го уговаря да придружи англичаните, като му обещава голяма заплата. Трябва да отдадем заслужена похвала на безкористието на Форстер, който не се страхува да вземе при себе си един вероятен съперник и дори му плаща от собствените си средства само за да даде по-пълни сведения за естествената история на страните, които трябва да посетят.

[* Линея (Карл) – шведски ботаник (1707-1778). – Б.пр.]

На 22 ноември двата кораба вдигат котва и вземат курс към юг, за да търсят нос Сирконсицион, открит от капитан Буве на 1 януари 1739 година. Тъй като

застудяването наближава, Кук раздава на екипажа топлите дрехи, с които го е снабдило адмиралтейството.

От 29 ноември до 6 декември бушува страхотна буря. Корабите, отклонени от пътя си, са отвлечени толкова на изток, че трябва да се откажат от търсенето на нос Сирконсион. Друга последица от лошото време и внезапната рязка промяна на температурата е измирането на почти всички животни, натоварени в Кап. А влагата се отразява на моряците толкова зле, че трябва да увеличат дажбата ракия, за да поддържат работоспособността им.

На 10 декември при 50°40' южна ширина срещат първите ледове. Дъжд и сняг се редуват непрестанно. Мъглата става скоро толкова гъста, че корабите съзират една от тези плаващи подводни скали едва когато са на една миля разстояние от нея. Един от тези острови, се казва в доклада, е не по-малко от 200 фута висок, 400 широк и 2000 дълъг.

„Ако предположим, че този къс лед е със съвършено правилна форма, подводната му част би трябвало да бъде от 1800 фута, а общата височина около 2000 фута; така че при посочените размери той трябва да има общо 1600 милиона кубически фута лед.“

Колкото по на юг се спускат, толкова повече числото на тези блокове се увеличава. Морето е така развълнувано, че вълните прехвърлят ледените планини и се разбиват зад тях в ситен, неосезаем воден прах. Гледката е вълшебна! Но това чувство се сменя веднага от ужас, щом се сетят, че ако се удари о някоя от тия чудовищни маси, корабът ще потъне моментално! Свикването с опасността обаче поражда твърде скоро безразличие към нея и моряците мислят само за красивите борби на страхотната стихия.

На 14 декември един огромен леден блок, чийто край се губи зад кръгозора, попречва на двата кораба да продължат на юг и те трябва да го заобиколят. Той не е гладка плоскост, защото забелязват тук-там по него възвишения, каквито са виждали и предните дни. Някои дори настояват, че виждат пръст под леда. И самият Кук се заблуждава за миг; но след като мъглата се разсейва, лесно обяснимата грешка става очевидна.

На следния ден установяват, че корабите са повлечени от силно течение. Форстер-баща и астрономът Уейлс слизат в лодка, за да измерят скоростта му. Докато се занимават с тази задача, мъглата толкова много се сгъстява, че те напълно загубват от очи кораба. В една жалка ветроходка, без уреди и провизии, сред необятно море, далеч от какъвто и да е бряг, заобиколени с ледени блокове – положението им е ужасно. Те блуждаят дълго из тази водна пустиня, без да ги чуят от корабите. След това престават да гребат, за да не се отдалечават много. И започват да губят надежда, когато далечен камбанен звън стига до слуха им. Подновяват с все сили да гребат в тази посока; от Адвенчър отговарят на виковете им и ги прибират след няколкочасови неописуеми тревоги.

Общоприетото мнение по това време е, че ледниците се образуват в заливите или при устието на реките. Затова изследователите смятат, че се намират в съседство със суша, разположена на юг, зад непристъпния леден блок.

Минали са вече тридесет мили в западна посока, без да зърнат в леда и най-малък отвор, водещ на юг. Тогава капитан Кук решава да измине също такава разстояние откъм изток. Той се надява, ако не срещне суша, то поне да заобиколи ледения блок, да се приближи още повече към полюса и да пресече съмненията на физиците.

При това, макар че в тази част на земното кълбо сега е посред лято, студът всеки ден се засилва. Моряците започват да се оплакват, появяват се признаци на скорбут. Раздадените по-топли облекла и лекарствата, препоръчвани за тези случаи – бирена мая и лимонов сок, – се справят скоро с болестта и позволяват на екипажите да понесат суровата температура.

На 29 декември Кук се уверява, че леденият блок не е част от никаква суша, и решава, ако някое препятствие не му попречи, да стигне на изток до меридиана Сирконсион.

Докато той изпълнява намерението си, вятърът толкова много се засилва, морето е така бурно, че движението между плаващите ледени блокове, които се блъскат със страхотен трясък, става извънредно опасно. Опасността още повече се увеличава, когато на север забелязват едно необозримо ледено поле. Няма ли корабът да бъде затворен тук цели седмици, да „попадне в капан“, както се изразяват китоловците, и незабавно да се разбие?

Кук не се опитва да избяга нито към запад, нито към изток. Той се намира впрочем на предполагаемата ширина на нос Сирконсизон, седемдесет и пет мили южно от мястото, гдето е отбелязан на картите. Положително е следователно, че ако сушата, посочена от Буве, съществува – в което днес сме сигурни, – тя може да бъде само един незначителен остров, а не голям материк.

Командуващият експедицията няма вече никакви причини да остава из тия места. На $67^{\circ}15'$ южна ширина нова ледена преграда, която върви от изток към запад, му препречва пътя, без да зърнат никакъв прорез в нея. Благоразумието също го заставя да не се бави из тази област, защото двете трети от лятото са вече минали. И той решава да потърси веднага сушата, открита неотдавна от французите.

На 1 февруари 1773 година корабите се намират на $48^{\circ}30'$ южна ширина и $38^{\circ}7'$ западна дължина, тоест почти на меридиана на остров Свети Маврикий. След напразно крейсеруване на изток и на запад са принудени да заключат, че ако из тия места има някаква суша, тя трябва да е някое съвсем малко островче; иначе не би било възможно да им убегне.

На 6 февруари капитанът констатира с мъка, че Адвенчър не плава вече редом с него. Той го чака напразно в продължение на два дни, като дава чести оръдейни изстрели и поддържа цяла нощ огньове на кърмата. Но Ризолушън е принуден накрай да продължи пътуването сам.

{img:velikite_moreplavатели_trima_tuzemci.jpg|#0т гората излязоха трима туземци}

На 17 февруари между полунощ и три часа сутринта екипажът наблюдава величествено зрелище, каквото никой европейец не е виждал дотогава: южно полярно сияние.

„Дежурният офицер – се казва в доклада – забелязва, че от това сияние се излъчват от време на време спирални и кръгли лъчи, при което то става по-ярко и невероятно красиво. То не се движи в никаква посока, напротив. Неподвижно в небето, то го изпълва от време на време изцяло, разливайки навред своята светлина.“

След нов опит да мине южния полярен кръг – от който е принуден да се откаже поради мъглите, дъжда, снега и огромните плаващи ледени блокове – Кук се насочва отново на север, убеден, че не е оставил зад себе си никаква голяма суша, и се връща в Нова Зеландия, гдето е определил среща на Адвенчър, в случай че се загубят.

На 25 март той пуска котва в залива Дъски след сто и седемдесет дни непрекъснато плаване, при което изминава не по-малко от три хиляди и шестстотин мили, без да зърне суша.

Щом намира удобно място за пускане котва, капитанът бърза да снабди изобилно екипажа си с птици риби и зеленчуци, които намират на сушата, а сам той обикаля, обикновено с лот в ръка, околностите на залива, гдето среща съвсем малък брой туземци, с които нерядко влиза във връзка. Но едно семейство посвиква с европейците и се настанява близо до мястото със сладка вода. Кук решава да ги развлече с концерт, при който пиколото и гайдата напразно се съревновават; защото новозеландците се радват най-много на барабана.

На 18 април един главатар отива на кораба с дъщеря си. Но преди да се качи, той почуква по борда със зелената вейка, която носи в ръка, и държи на чужденците някаква скандирана реч или приветствие – общ обичай у островитяните от Тихия океан. Щом стъпва на палубата, той поднася на капитана парче плат и секира от зелен талк – една щедрост, която не е проявил досега ни един новозеландец.

Главатарят оглежда подробно кораба; за да засвидетелствува на капитана признателността си, той потапя пръсти в зелената торба, която носи на кръста си, и иска да му намаже косата с вонящото масло в нея. Кук успява с голяма мъка да се избави от тази приятелска проява, която не бе се понравила и на Байрън в Магелановия проток; но художникът Ходж е принуден да я изтърпи за голяма радост на целия екипаж. След това главатарят си отива и не се явява вече, като отнася със себе си девет секири и тридесетина дърводелски длета, подарък от офицерите. По-богат от всички останали новозеландци, взети вкупом, той бърза да скрие на сигурно място съкровищата си, от страх да не му ги вземат.

Преди да замине, Кук оставя последните пет гъски от взетите в Кап с надежда, че ще могат да се размножат в тази не особено населена страна, и засява

един участък със зеленчукови семена. Това е от полза и за туземците, и за бъдещите пътешественици, които ще могат да намират ценни запаси от храни.

Щом завършва хидрографското проучване на залива Дъски, Кук се насочва към протока Кралица Шарлота, гдето е определил среща на капитан Фюрно.

На 17 май екипажът наблюдава великолепно зрелище. Шест смерча (от които единият, широк в основата си шестдесет фута, минава на стотина фута от кораба) се издигат последователно и просто свързват облаците с морето. Това явление трае почти три четвърти час, но уплахата, обзела в първия миг екипажа, се сменя с възхищение, каквото в ония времена будят тези малко известни природни явления.

На другия ден при влизането на Ризолушън в канала Кралица Шарлота виждат Адвенчър, пристигнал отпреди шест седмици. След като стига на 1 март до Земята ван Диймен, Фюрно плава цели седемнадесет дни покрай нея, но е принуден да напусне този курс, преди да се е уверил дали, както предполага, тя е част от Нова Холандия. На хирурга Бас се пада да опровергае тази заблуда. На 9 април, след като стигат до канала Кралица Шарлота, капитанът на Адвенчър използва свободното си време, за да засее градина и да завърже връзки с новозеландците, които му дават безспорни доказателства за човекоядството си.

Преди да продължи своето откривателско пътешествие, Кук повтаря това, което е сторил в залива Дъски: сваля на сушата един овен и една овца, един козел и една коза, един нерез и две прасни свини и засажда картофи, каквито дотогава се намират само в северния остров на Нова Зеландия.

Туземците приличат много на ония от залива Дъски; изглеждат само по-безгрижни, тичат по време на вечерята из кораба и изпояждат всичко, каквото им дадат. Не могат да ги накарат да пийнат нито капка вино или ракия, но много харесват подсладената вода.

„Вземаха — казва Кук — всичко, каквото видят; обаче го връщаха, щом им обясним със знаци, че не искаме или не можем да им го дадем. Особено много ценяха стъклените бутилки, които наричаха „таухау“; но след като им обяснихме здравината и употребата на желязото, го предпочитаха пред всякаква стъклария, панделки и бяла хартия. Между дошлите имаше няколко жени; устните им имаха малки дупчици, боядисани в синьо-черно; ярко червило, направено от тебешир и растително масло, покриваше бузите им. И те като жените от залива Дъски имаха тънки, криви крака с дебели колене, което се дължи навярно на малкото движения и на това, че седят обикновено с кръстосани под тялото нозе; а донякъде може би и на това, че стоят почти непрекъснато клекнали в пирогите си. Кожата им е светлокафява, косата съвсем черна, лицето кръгло; носът и устните им са въздебели, но не сплеснати, черните очи са живи и доста изразителни... След като се строиха в редица туземците свалиха горната си дреха; един запя някаква груба песен, а останалите повтаряха движенията му. Протягаха ръце и удряха последователно в земята ту единия, ту другия си крак с бесни кълчения; повтаряха в хор последните думи, в които ясно личеше ритъм, но не мога да кажа дали имаше и рима; мелодията беше дивашка и еднообразна.“

Някои от зеландците запитват за Тупиа; когато узнават за смъртта му, изказват скръбта си с вайкания, които са повече престорени, отколкото искрени.

Кук не забелязва нито един от туземците, които е видял при първото си идване. От това заключава, вероятно основателно, че туземците, живели по бреговете на протока през 1770 година, са били прогонени или доброволно са се изселили другаде. Броят на жителите е намалял с две трети, „и-па“ е изоставена, както и много жилища покрай канала.

Когато двата кораба са вече готови да потеглят, Кук дава инструкции на капитан Фюрно. Сам той смята да стигне на юг до 41°-46° южна ширина и до 140° западна дължина; ако не намери суша, ще завие към Таити, гдето определя място за среща на двата кораба, след това ще се върне в Нова Зеландия и ще проучи всички неизвестни области на океана между този остров и кап Хорн.

Към края на юли поради неколкодневна жег екипажът на Адвенчър се разболява от скорбут. Благодарение предпазните мерки, които Кук не пропуска нито един ден, и благодарение на личния му пример да яде керевиз и кохлеария екипажът на Ризолушън се опазва от заболяване.

На 1 юли двата кораба са на 21°1' южна ширина и 134°6' западна дължина, местоположение, на което според Картрет се намира остров Питкерн. Кук го търси, но не го намира. Трябва да кажем, че състоянието на болните в Адвенчър съкращава крейсеруването му за най-голямо негово съжаление. Той желае да провери

и ако се наложи, да поправи географската дължина на този остров, а с това и дължините на всички околни суши, открити от Картрет, но непроверени чрез астрономически наблюдения. Обаче като няма вече надежда да открие южния материк, взема курс северозапад и скоро забелязва много от островите, които е виждал и Бугенвил.

„Тези ниски острови, с които Тихият океан е осеян между двата тропика – казва той, – са в долната си част на едно равнище с водата, а останалата не се издигат на повече от една-две мачти. Те са често пъти кръгли; в центъра имат лагуна, а морската дълбочина около тях е неизмерима. Няма особена растителност; кокосовите палми са може би най-доброто нещо, което се среща по тях; но въпреки безплодността и малките си размери повечето са населени. Не е лесно да се разбере как са били заселени тези малки участъци земя, но не по-малко трудно е да се определи и откъде са дошли жителите на по-високите острови в Тихия океан“.

На 15 август Кук за белязва открития от Уолис остров Оснабрук, или Маиреа, и се насочва към залива Уаити-пия, отдето смята да натовари колкото е възможно повече пресни храни, преди да стигне до Матаваи.

„На разсъмване – казва Форстер – имахме такова прекрасно утро, каквото поетите от всички нации се опитват да опишат. Лек бриз ни донасяше откъм сушата приятно ухание и къдреше водната повърхност. Гористи планини извисяваха величествени върхове, над които вече съзирахме светлината на изгряващото слънце. Много наблизо се виждаше поредица от хълмове с по-лек наклон, но пак така гористи, в зелени и кафяви багри; в подножието им равнина, изпъстрена с хлебни дървета, а зад тях безброй палми, с които започваха прекрасните лесове. Всичко изглеждаше още заспало. Зората едва се сипваше, тих мрак обгръщаше пейзажа. Съзирахме все пак къщи между дърветата и пирогите край брега. На половин миля от него прибойт ревеше върху скален блок на едно равнище с морето, а покоят на водите в пристанището беше несравним. Слънцето започна да осветява равнината; островитяните се събудиха и постепенно оживиха очарователната гледка. Щом забелязаха корабите, някои побързаха да бутнат пирогите си в морето и догребяха до нас; наблюдавахме ги с радост. Никак не мислехме, че ще се изложим на най-голяма опасност, че край брега на този щастлив остров крушение ще заплаши скоро и корабите, и екипажа.“

Прекрасен писател и щастлив художник е този, който умее да си служи с такива свежи и разнообразни багри! Малко изрази са остарели в тази приказна картина. Човек просто съжалява, че не е придружавал тия смели моряци и учени, които разбират така добре природата! Защо не сме посетили заедно с тях непоковареното и мирно население в оня златен век, за който жалим още повече, защото го е сменил векът на желязото!

Корабите са на половин миля от един риф, когато вятърът стихва. Въпреки всички усилия да ги изтеглят с ветроходките, те ще заседнат злополучно на подводните скали пред така отчаяно желаната суша; но една умела маневра на капитана, подкрепена за щастие от прилива и бриза откъм сушата, ги избавя от опасността. Претърпели са все пак известни аварии, а „Адвенчър“ е загубил три котви.

Множество пирогите наобикалят корабите, най-разнообразни плодове се разменят срещу мъниста. Обаче туземците не донасят нито птици, нито свине. Забелязаните около колибите били собственост на краля и те нямали право да ги продават. Мнозина таитяни питат за Банкс и другите другари на Кук от първото му пътешествие. Някои се сещат и за Тупиа; но не го споменават вече, щом научават как е загинал.

{img:velikite_moreplavатели_harem.jpg|#0Островитянин с жените си}

На другия ден двата кораба пускат котва в залива Уаити-пия, на около 240 разтега от брега, и скоро се изпълват с посетители и стоки. Някои туземци се ползват от струпването и нахвърлят обратно в пирогите си това, което вече са продали, за да им го заплатят още веднъж. За да прекрати тази измама, Кук прогонва мошениците, след като заповядва да им ударят по някоя и друга тояга, наказание, което те понасят впрочем без ропот.

Следобед двамата капитани слизат на сушата, за да прегледат мястото за вземане сладка вода, което се оказва много удобно. По време на тяхната малка разходка множество туземци, се качват на кораба и потвърждават лошата слава, която са си спечелили при по-раншните посещения на Бугенвил и Кук.

„Един офицер – се казва в доклада, – застанал на кърмата, поиска да хвърли

мъниста на едно шестгодишно дете, което беше в пирогата, но ги изпусна в морето. Детето се хвърли веднага и не излезе от водата, докато не ги намери. За да го наградим за сръчността, ние му хвърлихме и други дреболии; тази щедрост съблазни мнозина мъже и жени, които решиха да ни позабавляват с необикновената си ловкост във водата. Като наблюдаваше колко свободно се държат и колко ловки са движенията им, човек можеше да ги сметне просто за някакви земноводни животни.“

През това време на борда залавят в кражба няколко души таитяни. Един от тях, прекарал почти целия ден в стаята на Кук, побързва да скочи в морето; разсърден от държането му, капитанът дава два изстрела във въздуха подир него. Като приближава към брега, лодката, изпратена да настигне пирогата на крадците, е нападната с камъни и трябва да стрелят с оръдията, за да накарат нападателите да се разбягат. Тези враждебни действия остават без последици; туземците идват отново на кораба, сякаш нищо не се е случвало. От тях Кук научава, че повечето му някогашни приятели от околностите на Матаваи са загинали в битка между жителите на двата полуострова.

Офицерите правят няколко разходки из острова; подтикван от интереса си към ботанически открития, Форстер не пропуска ни една от тях. Така вижда как таитяните приготвят платовете си.

„Не бяхме направили и няколко стъпки – казва той, – когато чухме някакъв шум откъм гората. Тръгнахме по звука и стигнахме до един навес, гдето пет-шест жени, насядали от двете страни на дълга четвъртита дъска, чукаха черничева дървесина, за да приготвят плат от нея. За целта си служеха с четвъртито дърво, което имаше нееднакво гъсти, успоредни дълбеи по дължината. Спряха за малко, за да ни дадат възможност да разгледаме кората на дървото, дървения чук и дъската, която им служеше за маса; показаха ни и някаква лепкава течност в голям кокосов орех, с която си служеха от време на време, за да слепват парчета дървесина. Това лепило, направено – доколкото разбрахме – от ибискус*, е безусловно необходимо при изработването на тези огромни парчета плат, широки два-три аршина и дълги петдесет, съставени от много тънки и малки парчета дървесина. Жените, заети с тази работа, носеха вехти, мръсни и изпокъсани дрехи, а ръцете им бяха загребели и мазолести.“

[* Храст с извънредно лека дървесина. – Б.пр.]

Същия ден Форстер вижда един мъж с невероятно дълги нокти, с които много се гордее, защото те са доказателство, че не е принуден да работи, за да живее. Тази своеобразна и детинска мания се среща и в Анамската империя (Китай), както и в много други страни. Оставят само един пръст с по-къс нокът, за да се чешат – много често занимание във всички страни из Далечния изток.

При друга своя разходка Форстер вижда един островитянин, който се е изтегнал лениво върху постеля от дебел пласт трева, а жените му по цял ден го тъпчат с ядене. Тази окаяна личност, която се угоява без полза за обществото, припомня на английския естественик гнева на сър Джон Мандевил, възмутен от „такъв лакомец, който прекарва дните си, без да се отличи с някой боен подвиг, и живее само в наслади като угоявана свиня“.

На 22 август, научил, че крал Вахеатуа е наблизо и е изказал желание да го види, Кук слиза на сушата заедно с капитан Фюрно, Форстер и неколцина туземци. Почти веднага забелязват краля, който е тръгнал да ги посрещне с голяма свита; Кук го познава веднага, защото го е виждал няколко пъти през 1769 година.

Кралят е бил по онова време дете и се е наричал Те-Аре, но след смъртта на баща си Вахеатуа взема името му. Той поканва капитана да седне на неговия стол и разпитва загрижено за мнозина англичани, с които се е запознал при по-раншното пътешествие. След обичайните приветствия Кук му подарява една риза, една секира, гвоздеи и други дреболии; но най-ценен от всички подаръци, изтръгнал възхитени викове от страна на туземците, е снопът червени пера, закрепени за месингова пръчка.

Кралят на Таити, Вахеатуа, няма повече от седемнадесет-осемнадесет години. Висок и строен, би имал величествена външност, ако не е плахото му и недоверчиво изражение. Заобиколен е от мнозина главатари и важни сановници, забележителни по своя ръст; един от тях, с огромно туловище, е много чудновато татуиран. Кралят му засвидетелствува особена почит и постоянно се допитва до него. При тази среща Кук узнава, че преди няколко месеца на Таити е спирал испански кораб; по-късно научава, че е бил корабът на Доминго Буенеча, идващ от Калао.

Докато Ете, дебелият кралски съветник, разговаря по религиозни въпроси с

някои от офицерите и пита англичаните дали имат господ, Вахеатуа се забавлява с часовника на капитана. Смаян от тиктакането, което нарича „говорене“, той разпитва за какво служи това нещо. Обясняват му, че показва времето и в това отношение прилича на слънцето. Вахеатуа го нарича веднага „слънчице“, за да докаже, че е разбрал обяснението.

Корабите вдигат платна на 24 август сутринта, придружавани доста време от множество пироги, натоварени с кокосови орехи и други плодове. За да не пропуснат случая да се снабдят с европейски стоки, туземците продават много евтино произведенията си. Цяла дузина прекрасни кокосови орехи се дават срещу едно мънисто. Това изобилие от пресни храни възстановява твърде скоро здравето на екипажа и повечето моряци, които едва са се движели при пристигането в Оснабрук, а при заминаването свободно се разхождат.

{img:velikite_moreplavатели_vojd.jpg|#0-ту, върховен вожд на отровите Таити}

На 26 _Ризолушън_ и _Адвенчър_ пристигат в залива Матаваи. Цяла тълпа таитяни нахлува веднага на палубата. Капитанът познава повечето от тях; лейтенант Пикърсджил, придружавал в 1767 година Уолис, а две години по-късно, Кук, е посрещнат особено сърдечно.

Кук нарежда да разтегнат палатки за болните, бъчварите и шивачите на корабни платна; след това заминава за Опаре заедно с капитан Фюрно и двамата Форстер. Лодката, в която се намират, минава скоро покрай един каменен морай и гробището Тутаха, което познават от по-рано. Когато Кук го нарича с това име, един от придружаващите туземци го поправя: след смъртта на Тутаха този морай се нарича О-ту.

„Добър урок за владетелите – да помнят, докато са живи, че са смъртни и след смъртта им дори мястото, гдето са погребани, няма да е вече тяхно! На минаване главатарят и жена му отметнаха от плещите върхната си дреха – знак на почит, която всички островитяни отдават пред морай, място, свързано, както изглежда, с особена представа за святост.“

Не след много Кук е приет и от О-ту. След приветствията му поднася всичко, което смята, че ще има ценност в очите на краля, защото разбира колко изгодно ще бъде да спечели приятелството на този човек, който проявява и с най-незначителното си изказване своята плахост. Високият, строен крал изглежда тридесетгодишен. Той се осведомява за Тупиа и другарите на Кук, при все че не е видял ни един от тях. След това раздават подаръци на най-важните личности от свитата му.

Жените изпращат веднага прислугата си „да донесе големи парчета от най-хубавите платове в ален, розов или бледожълт цвят, парфюмирани с най-хубавите им масла. Сложиха ги върху дрехите ни и така ни натовариха, че скоро беше невъзможно да се мръднем“.

На другия ден О-ту отива да върне визитата на капитана. Но влиза в кораба едва след като отрупват Кук с огромно количество скъпи местни платове, а в долната палуба слиза само след като брат му я е огледал. Поканват краля и свитата му на обед и всички туземци изпадат във възторг от удобните столове. О-ту не се докосва до никакво ястие, но другарите му съвсем не подражават на неговото държане. Той харесва великолепия епаньол* на Форстер и изяснява желание да го получи. Дават му го веднага; още същия момент един сановник от свитата му е натоварен да носи кучето подир него. След обедата капитанът отвежда лично краля със своята ветроходка, а капитан Фюрно му подарява една коза и един козел. При една разходка из вътрешността на острова Пикърсджил среща остарялата Обереа, проявила някога такава привързаност към Уолис. Изглежда, че е загубила своя сан и е толкова бедна, та не може дори да подари нещо на приятелите си.

[* Ловджийско куче от испанска порода. – Б.пр.]

Когато заминават на 1 септември, едно таитянце на име Порео моли Кук да го вземе със себе си. Капитанът се съгласява с надежда, че младежът ще може да му бъде полезен. Когато сушата се изгубва зад кръгзора, Порео не успява да сдържи сълзите си. И офицерите се виждат принудени да го утешават с обещанието, че ще се грижат за него като бащи.

Кук се насочва сега към остров Хуахейне, на не повече от двадесет и пет мили, и пуска котва там на 3 сутринта. Островитяните донасят голямо количество едри птици; моряците им се радват особено много, защото не са намирали такова нещо в Таити. Не след много пазарът е отрупан със свине, кучета и плодове, които

се разменят изгодно срещу секири, гвоздеи и стъклени дреболии.

На този остров, както впрочем и в Таити, има следи от вулканични изригвания, а върхът на един от хълмовете прилича твърде много на кратер. Страната има почти същия изглед като Таити, само че в умален вид, защото окръжността на Хуахейне е само седем-осем мили.

Кук отива да посети стария си приятел Оре. Изоставяйки настрана всякакъв етикет, кралят прегръща капитана и плаче от радост, след това му представя приятелите си, на които Кук прави подаръци. На самия крал подарява всичко, което му се струва най-ценно, защото обича този човек като баща. Оре обещава да снабдява англичаните с всичко, от каквото се нуждаят, и удържа честно думата си.

Но на 6 сутринта моряците, заети с размяната, са оскърбени от един туземец в бойно облекло, който с боздуган във всяка ръка заплашва наляво и надясно. В този момент Кук пристига на сушата, нахвърля се срещу туземеца, сборичква се с него и успява да му вземе и ступи боздуганите.

В същия ден става и друго произшествие. Спарман навлиза непредпазливо във вътрешността на острова за своите ботанически изследвания. Няколко души туземци използват момента, когато той разглежда някакво растение, измъкват от колана му един къс нож, единственото му оръжие, стоварят му един пестник по главата, нахвърлят се върху му и изтръгват част от дрехите му; Спарман успява да се привдигне и хуква към плажа, обаче се препъва в храстите и тръните, туземците го настигат и се тъкмят да му отсекаят ръцете, за да грабнат ризата, която е със закопчани маншети. Но той ги скъсва със зъби над китката. Други островитяни го виждат гол и изранен, обличат го със свои дрехи и го отвеждат на пазара, гдето се е събрала цяла тълпа. Щом виждат Спарман в този вид, всички моментално се разбягват. Кук предполага отначало, че се касае за кражба. Но щом вижда естественика, разбира истината, повиква няколко души туземци, обяснява им, че няма да отмъщава на невинните, и отива да се оплаче незабавно на Оре. Огорчен и разгневен от случката, кралят започва да мъмри сърдите хора си и обещава да стори всичко за откриване на крадците и откраднатите вещи.

Въпреки молбите на туземците той се качва във ветроходката на капитан Кук и тръгва заедно с него да търси виновниците. Но те са успели да избягат, така че засега трябва да се откажат от надеждата да ги намерят. Тогава Оре отива заедно с Кук на кораба и остава там на вечеря; когато се връща на сушата, поданиците му го посрещат с неопишуема радост, защото не са се надявали, че ще го видят вече.

„Едно от най-приятните впечатления от пътуването – казва Форстер – беше това, че вместо да намерим жителите на тия острови потънали в сластолюбие, както погрешно твърдят първите пътешественици, ние забелязахме у тях най-човечни и изтънчени чувства. Във всяко общество има порочни единици; но в Англия и във всяка друга цивилизована страна може да се наброят петдесет пъти повече лоши хора, отколкото на тия острови.“

Когато корабите вече вдигат платната, Оре идва да предупреди капитана, че крадците са заловени, и го поканва да слезе на сушата, за да присъствува на наказанието им. Но това е невъзможно. Тогава кралят изказва желание да изпрати Кук на половин миля в открито море и там най-трогателно се сбогува с него.

Капитан Фюрно се е съгласил да вземе на борда един младеж на име Омай, чиято сдържаност и интелигентност дава много висока представа за жителите на Дружествените острови. Когато този таитянин пристига в Англия, първият лорд на адмиралтейството граф Сендуич го представя на краля. Той има в същото време покровителството и приятелството на Банкс и Соландер, които го въвеждат в някои от първите английски семейства. Омай прекарва в Англия две години и се връща в родината си при третото пътешествие на Кук.

Капитанът спира след това на Улиетеа, гдето туземците му устройват най-любезно посрещане. Те разпитват за Тупиа и англичаните, с които са се запознали на Индевър. Крал Орео бърза да възобнови познанството си с капитана и го снабдява с всички видове прясна храна, произвеждана на острова. При този престой пътуващият с Ризолушън Порео, когото една млада таитянка е успяла да плени, слиза на брега и не се връща вече. Замества го друг, седемнадесет-осемнадесетгодишен младеж от Болабола на име Едиди, който заявява, че иска да отиде в Англия. Мъката на този туземец при раздялата му с неговите съотечественици кара европейците да предположат, че има добро сърце.

Корабите, претърпани с птици, плодове и повече от четиристотин свине, напускат Дружествените острови на 17 септември и завиват на запад. След шест дни

забелязват един от островите Харвей, а на 1 октомври пускат котва пред Еоа, наречен от Тасман и Кук остров Миделбург.

Туземците им оказват сърдечен прием. Един от главатарите, именуван Тай-он, се качва на кораба, докосва носа на капитана с вейка от пиперово дърво и сяда, без да продума. Договорът е сключен и ратифициран с подаряване на някои дребни украшения.

Тай-он развежда англичаните из вътрешността на острова. При тази разходка гостите са наобиколени от тъпа туземци, които им предлагат платове и рогозки срещу гвоздеи. Щедростта на туземците стига често пъти дотам да не искат нищо срещу подаръците си.

Тай-он завежда новите си приятели в своето жилище, приятно разположено в дъното на красива долина под сянката на красиви дървета. Там ги черпи с питие, приготвено пред тях от сока на „кава“, употребяван из всички полинезийски острови.

Ето начинът на приготвянето му. Най-напред сдъвкват парчета от тия корени, които са от вида на пиперовото дърво, след това ги поставят в голям и дълбок дървен съд, гдето наливат вода. Когато течността е вече готова за пиене, туземците я преливат в навити зелени листа, които образуват чаша с вместимост около половин литър. Опитва го само Кук. Начинът на приготвянето утолява жаждата на другарите му; но туземците не се стесняват и твърде скоро изпразват съда.

След това англичаните посещават някои плантации или градини, отделени едни от други с плет от кръстосани тръстики; градините се съобщават с дъсчени врати, окачени на панти. Добрата обработка на засажденията, развитото чувство за собственост – всичко сочи за една по-висока култура от тази в Таити.

Въпреки любезния прием, който му оказват, Кук не може да получи на никаква цена нито свине, нито птици, затова напуска острова и отива на остров Амстердам, наричан от туземците Тонга-табу, гдето се надява да намери хранителни припаси, от които има нужда.

Корабите скоро пускат котва в залива Ван Диймен при осемнадесет разтега дълбочина и на по-малко от двеста метра от крайбрежните скали. Туземците тук са доверчиви, донасят платове, рогозки, сечива, оръжия, украшения, а малко по-късно свине и птици. Едиди бърза да накупи червени пера, които имали според него много висока цена в Таити.

{img:velikite_moreplavатели_masai.jpg|#Каменни фигури на Великденския остров}

Кук слиза на сушата с един туземец, наричан Атаго, които се привързва още от първия миг към него. При тази разходка той забелязва някакъв храм, напомнящ твърде много морай и наричан файтока. Издигнат на изкуствено възвишение, високо шестнадесет, до осемнадесет стъпки, храмът е с продълговата форма; пред входа има две каменни стълби. Построен е като жилищата на туземците, тоест с дървени колони и греди и с покрив от палмови листа. Две грубо изваяни дървени фигури, по два фута дълги, заемат двата ъгъла.

„Като не исках да оскърбя нито тях, нито божествата им – казва Кук, – не се осмелих да ги докосна, но запитах Атаго дали не са „Еатуа“, тоест божества. Не зная дали ме разбра, обаче веднага ги улови и завъртя така грубо, сякаш бяха прости дървета, от което се убедих, че не са образи на божество.“

Извършените кражби не развалят добрите отношения и пътешествениците успяват да се снабдят с доста голямо количество прясна храна.

Преди заминаването си капитан Кук се среща с една личност, заобиколена е особена почит и единодушно наричана от туземците крал.

„Намерих го седнал – казва Кук, – така тъпо и мрачно сериозен, че въпреки всичко, което ми бяха разправяли за него, аз го взех за идиот, пред когото народът се прекланя по силата на някакви суеверни разбирания. Поздравих го и му заговорих, но той не ми отговори, не ми обърна дори никакво внимание... Щях да си тръгна, когато един туземец ми обясни съвсем недвусмислено, че това е кралят. Аз му подарих една риза, една секира, парче червен плат, едно огледало, гвоздеи, медали и стъклени украшения. Той ги прие, или по-точно позволи да ги оставят около или на него, без да промени сериозността си, без да продума, без да мръдне глава ши наляво, ни надясно.“

На другия ден обаче същият главатар изпраща кошници с банани и едно печено прасе, като пояснява, че това е подарък от островния „арики“ за корабния

„арики“.

Този архипелаг получава от Кук името Приятелски острови. Те са били забелязани от Схаутен и Гасман, които ги наричат Кокосови, на предателите, на надеждата и Хорн.

Като не успява да се снабди със сладка вода, Кук е принуден да напусне Тонга по-рано, отколкото би желал. Има все пак възможност да събере някои наблюдения за произведенията на страната и нравите на жителите. Ще предадем накратко най-характерните.

Природата е обсипала щедро островите Тонга и Еоа с най-богати съкровища. Кокосови и други палми, хлебно дърво, индийски картофи, захарна тръстика са най-често срещаните. От животните, които могат да служат за храна, се срещат само свине и птици; кучета не се срещат, но са известни по име. Покрай брега има в изобилие вкусна риба.

Прилични на европейците по ръст и цвят, жителите на тези острови са добре развити и с приятни черти. Косата им е черна, но те я посипват с някакъв прах, така че тук може да се видят бели, червени, сини коси – една твърде забавна гледка. Татуирането е общоприето. Облеклото им е съвсем просто: състои се само от едно парче плат от кръста до коленете. Но жените, които и в Тонга, както навсякъде, са по-придирчиви към тоалета си, носят престилка от нишки на кокосови орехи, изпъстрени с раковини, цветни парчета и пера.

Тези туземци имат някои особени обичаи, които англичаните не са срещали никъде другаде. Така например те слагат на главата си всичко, което им дават или което искат да купят. Ако някой техен приятел или роднина умре, имат обичая да си прерязват една или няколко стави, а понякога дори няколко пръста. Най-после, къщите им не образуват селища, а са пръснати из градините. Направени от същите материали и по същия план като тия в Дружествените острови, те са само по-издигнати над земята.

Адвенчър и _Ризолюшън_ вдигат котва на 7 октомври, виждат на другия ден открития от Тасман остров Пилстарт и на 21 същия месец пускат котва в залива Хауке в Нова Зеландия.

Кук сваля на сушата животни с надежда, че те ще се аклиматизират и размножат, и отново вдига платната, за да навлезе в канала Кралица Шарлота; но при връхлетялата силна буря _Ризолюшън_ изгубва _Адвенчър_ и се среща с него едва в Англия.

На 5 ноември капитанът поправя аварията на кораба си и преди да предприеме ново крейсеруване из южните морета, поисква да провери количеството и качеството на запасите си. Установява, че четири хиляди я петстотин фунта сухар са напълно развалени, а повече от три хиляди бройки не са в по-добро състояние.

При престоя си на това място Кук получава ново – и много по-пълно от досегашните – доказателство за човекоядството на новозеландците. Когато един офицер купува главата на току-що убит и изяден младеж, туземци изказват ясно желанието си да им даде по едно парче. Кук им я дава и по лакомията, с която те се нахвърлят на това отвратително ядене, се убеждава с каква наслада тези човекоядци гълтат тази храна, която могат твърде мъчно да си доставят.

Ризолюшън напуска Нова Зеландия на 26 и навлиза още по-навътре из полярните области, из които вече е крейсерувал. Но колко по-тежки са обстоятелствата при този втори опит! Макар че е още здрав, отслабналият от умората екипаж сигурно ще оказва по-слаба съпротива на болестите преди всичко, защото на борда няма никаква прясна храна! _Ризолюшън_ е загубил спътника си, а сега са убедени и в това, че южен материк не съществува! Пътешествието им е следователно „платоническо“. Трябва да се докаже с пълна очевидност, че няма да открият нова малко-много значителна суша из тия пустинни области.

С първите ледове се срещат едва на 12 декември, много по на юг, отколкото миналата година. От този момент се повтарят всекидневно произшествия, присъщи на корабоплаването из тия географски ширини. Едиди е смаян от „белия дъжд“, тоест от снега, който се топи в ръката; но учудването му става безгранично, когато съзира първия лед, който нарича „бяла земя“.

„И друго явление бе поразило вече съзнанието му – се казва в доклада – още докато бяхме в горещия пояс. Докато корабите плаваха из тая зона, почти нямашме нощ и пишехме на полунощно слънце. Едиди просто не вярваше на очите си и ни уверяваше, че сънародниците му ще го сметнат за лъжец, ако им говори за вкаменен дъжд и за непрекъснат ден.“

Младият таитянин има впрочем достатъчно време да свикне с това явление, защото корабът стига до 76° южна ширина, като си проправя път между плаващи ледове. Тогава, убеден, че дори да има материк, ледовете го правят почти недостъпен, Кук решава да се насочи на север.

{img:velikite_moreplavатели_myj_jena.jpg|#Мъж и жена от Великденския остров}

Всички са доволни от това решение. Всички на борда са болни от упорити и силни хреми или от скорбут.

Самият капитан заболява сериозно от жлъчка и е принуден да лежи. Цели осем дни той е между живота и смъртта, а оздравяването е продължително и тежко. До 11 март следват същия курс. Каква радост, когато при изгрева на слънцето дежурният се провиква: „Земя! Земя!“

Това е Великденският остров на Рогевайн, или Земята на Дейвис. Когато приближават брега, първото нещо, което поразява погледа на мореплавателите, са грамадните статуи на плажа, смаяли някога и холандците.

„Географската ширина на Великденския остров – казва Кук – съответствува – с разлика от една-две минути – на тази, която Рогевайн отбелязва в дневника си; а дължината е сбъркана само с един градус.“

Това крайбрежие, съставено от черни скални отломки с железен произход, подсказва следи от силно подземно изригване. В средата на безплодния и пустинен остров се съзират само няколко пръснати насаждения.

Чудна особеност! Първата дума, която островитяните произнасят, щом се приближават до кораба, за да си поискат въже, е таитянска. По всичко личи впрочем, че жителите са от същия произход. И те са татуирани като таитяните и облечени с платове, напомнящи тия на Дружествените острови.

„Неприятното действие на слънцето – казва докладът – ги е принудило да измислят различни начини, за да запазят главите си от него. Повечето мъже носят един около два пръста дебел кръг, изплетен от трева и покрит с безброй дълги черни пера, с каквито украсяват носа на фрегатите. Други носят огромни шапки от перата на кафяви чайки, широки почти колкото перуките на европейските юрисконсулти; мнозина пък имат само обикновен дървен обръч с навързани по него бели крила от чайка, които се развяват свободно. Жените носят големи островърхи шапки от много чиста слама, с широка периферия отпред и с по две странични крила.“

Няколко отряда обхождат цялата равнина. Тя е покрита с черни шуплести камъни и е само една много тъжна пустиня. Два-три вида сгърчени треви, които растат из скалите, хиляди дръвчета, главно черници за хартия, ибискус, мимоза, някоя и друга бананова палма – това е цялата растителност, която може да вирее сред тези купища от лава.

Близко до мястото на дебаркирането се издига отвесна стена от четвъртити камъни, изкусно съединени и вмъкнати едни в други така, че да не се разрушават. По-нататък върху един добре павиран кръг се издига монолит, представящ човешки торс, около двадесет фута висок и повече от пет широк, много грубо изваян, със зле очертана глава и едва отбелязани очи, нос и уста; само ушите, много дълги, както е модерно по тия места, са по-завършени от останалите части.

Тези твърде многобройни паметници не изглеждат да са издигнати и изваяни от племето, което англичаните намират; или може би расата страшно се е изродила.

{img:velikite_moreplavатели_pirogi_markizki_ovi.jpg|#Пироги от Маркизките отрови}

Макар че не ограждат тия статуи с особен култ, жителите все пак ги почитат, защото изявяват недоволство, ако някой стъпи на павирания кръг около тях.

Тези исполински стражи се виждат не само на морския бряг. Срещат се и по планинските склонове, във вдлъбнатините на скалите, едни изправени, други повалени при някакво сътресение, трети още ненапълно отделени от блока, в който са изваяни. Каква внезапна катастрофа е прекъснала изработването им? Какво представляват тези монолити? Към какви далечни времена се отнасят тези доказателства за дейността на един завинаги изчезнал народ, за който и споменът дори е потънал в бездната на вековете? Неразрешими въпроси!

Размяната се извършва тук твърде леко. Трябва да се справят само с невероятната сръчност на островитяните да изпразват джобовете. Някои от намерените пресни храни са много полезни; обаче липсата на сладка вода не

позволява на Кук да продължи престоя си на Великденския остров.

Той взима курс към Маркизкия архипелаг на Мендана, непосещаван от 1595 година насам. Но корабът току-що е навлязъл в открито море и Кук се разболява отново от жлъчка, която го е измъчвала вече толкова пъти. Скорбутно болните също лягат, а лицата на всички, които са правили по-продължителни разходки из Великденския остров, са изгорели от слънцето.

На 7 април 1774 година Кук съзира най-после Маркизките острови, след като ги търси пет дни подред по различните местоположения, посочени от географите. Пускат котва в Тао-вати, Мендановата Санта Кристина. „Ризолъшън“ е заобиколен веднага от пироги, натоварени с камъни; а около китката на всеки туземец е навита прашка. Въпреки това приятелските отношения и размени започват.

„Тези островитяни — казва Форстер — са добре сложени, с красиви лица, с жълтеникава или загоряла от слънцето кожа, със следи от убождания по цялото тяло, от които то изглежда почти черно... Долините покрай устието на реката са обрасли с дървета и напълно отговарят на описанието, оставено от испанците. Из горите във вътрешността се виждаха доста огньове, от което заключихме, че страната е доста населена.“

Трудното снабдяване с храни принуждава Кук да замине набързо. Той има все пак време да събере някои интересни наблюдения за това население, което му се струва най-красивото из цяла Полинезия. Тукашните туземци имат по-правилни черти от всички останали жители на Океания. А приликата между техния език и този на таитяните говори за общ произход.

Маркизките острови са пет: Магдалена, Сан Педро, Доминика, Санта Кристина и Хууд, наречен по името на доброволца, който пръв го е открил. Санта Кристина е пресечена от твърде висока планинска верига, към която се присъединяват хълмове, изникващи из морето. Тесни, дълбоки, плодородни долини, обрасли с овощни дървета и оросявани от поточета с прекрасна вода, пресичат тия планини. Пристанището Мадре-де Диос, наречено от Кук „Ризолъшън“, е разположено почти в средата на западния бряг на Санта Кристина. Има и две малки песъчливи заливчета, гдето се вливат две рекички.

II

Ново посещение в Таити и Приятелския архипелаг. — Изследване на Новите Хебриди. — Откриване на Нова Каледония и Острова на боровете. — Престой в протока Кралица Шарлота. — Южна Джорджия. — Катастрофата с Адвенчър.

Кук напуска тези острови на 12 април и взема курс към Таити, но след пет дни се озовава сред архипелага Помоту. Той спира на Байръновия остров Тиокеа, гдето жителите, които имат основание да се оплакват от този мореплавател, посрещат студено любезностите на англичаните; оттук успяват да купят само две дузини кокосови орехи и пет свини, каквито има в изобилие на този остров. В друга част на архипелага им оказват по-приятелски прием. Туземците прегръщат европейците и ги докосват с нос както новозеландците. Едиди си купува няколко кучета, чиято дълга, бяла козина служи в родината му за украсяване ризниците на бойците.

„Туземците — съобщава Форстер — ни казаха, че счукват кохлеарията, смесват я с миди или стриди и я хвърлят в морето, щом забележат пасаж от риби. Тази стръв опива за известно време рибите, те излизат на повърхността и по този начин много лесно ги ловят.“

Капитанът посещава в този огромен архипелаг още няколко острова, подобни на току-що напуснатите; между тях е групата на Гибелните острови, гдето Рогевайн е загубил галерата си „Африканен“; Кук ги наименува Пелисър. След това се насочва към Таити, който моряците му смятат за второ отечество поради благосклонността на туземците. На 22 април „Ризолъшън“ пуска котва в залива Матаваи, гдето посрещането е така приятелско, както са очаквали.

След няколко дни крал О-ту прави е неколцина главатари посещение на англичаните и им подарява десетина грамадни свине и много плодове.

Кук възнамерява отначало да остане тук само докато астрономът Уейлс направи своите наблюдения, но изобилната храна го примамва да продължи престоя.

На 26 сутринта, когато отива заедно с няколко души офицери в Опаре да

направи официално посещение на краля, Кук забелязва огромна флота – повече от триста пироги, строени край брега в пълна бойна готовност. В същото време прииждат и значителен брой войници. Това огромно въоръжение, извършено само за една нощ, буди отначало подозрение у офицерите; но оказаният прием скоро ги успокоява.

Сто и шестдесет грамадни двойни военни пироги, украсени със знамена и знаменца, сто и седемдесет по-малки за пренасяне на провизиите, съставят тази флота, която наброява седем хиляди седемстотин и шестдесет войници и гребци.

„Целият екипаж – казва Форстер – беше изненадан от вида на тази флота, която затвърди още повече представите ни за силата и богатството на острова. Като имахме предвид с какви сечива си служат тези народи, ние бяхме възхитени от търпението и труда, положени за отсичането на огромните дървета, за нарязването, изглаждането и полировката на дъските, изобщо за строежа на така усъвършенствуваните и тежки плавателни съдове. Всичко това е било извършено с каменни секири, длето, парче корал и калканова кожа. Главатарите и всички, които се намираха по бойните площадки, бяха във военно облекло, тоест отрупани с разни платове, турбани, ризници и шлемове. Височината на някои шлемове пречеше много на тия, които ги носеха. Цялата им екипировка изглеждаше непригодна за бой, подходяща повече за парад, отколкото за работа. Въпреки това тя придаваше безспорна величественост на гледката, а самите бойци не пропускаха да се представят колкото е възможно по-добре.“

{img:velikite_moreplavатели_tuzemci_markizki_ovi.jpg|#Туземци от Маркизките отрови}

Когато пристига в Матаваи, Кук научава, че това огромно въоръжаване е било предназначено за нападение на Еймео, чийто вожд отхвърлил властта на Таити и се обявил за независим.

През следващите дни капитанът приема някои от по-раншните си приятели. Всички проявяват желание да получат червени пера, особено ценени тук. Едно червено перо е много по-голям подарък от мънисто или гвоздей. Стремещт на таитяните към тази украса е толкова голям, че те предлагат срещу едно перо необикновените траурни дрехи, които отказват да продадат при първото пътуване на Кук.

„Тези дрехи, изготвени от най-редките произведения на острова и морето около него, са изработени извънредно грижливо и сръчно и са навярно много скъпи за местното население. Купихме десетина, за да ги занесем в Англия.“

Едиди, който се е запасил с голямо количество пера, може да задоволява всичките си прищевки. Таитяните го гледат като някакво чудо и вярват всичко, което им разказва. Не само първенците от острова, но и кралското семейство желае да се срещне с него. Той се оженва за дъщеря на матавийския главатар и отвежда жена си на кораба, гдето всеки ѝ прави по някакъв подарък, след това решава да остане в Таити, защото намира там сестра си, омъжена за един от първенците.

Въпреки кражбите, които смущават неведнъж добрите отношения, англичаните се снабдяват при този престой с повече провизии от всеки друг път. Старата Обереа, считана за кралица на острова при минаването на _Дофин_ в 1767 година, идва лично да донесе свине и плодове с тайното намерение да получи малко червени пера, които имат такъв успех. Англичаните са много щедри в подаръците, а за развлечение на индианците пускат фойерверки и правят военни упражнения.

Няколко дни преди заминаването си капитанът присъствува на нов морски парад. О-ту заповядва да се проведе привидно сражение; но то трае толкова кратко време, че е невъзможно да проследят всичките му перипетии. Само пет дни след заминаването на Кук флотата на туземците дава истинско сражение. Той би желал да остане дотогава; но като преценява, че туземците може би се страхуват да не смаже и победители, и победени, решава да замине.

Ризолушън е току-що напуснал залива, когато един помощник-канонир, привлечен от прелестите на Таити, а може би и от обещанията на О-ту, който разчита, че ще има голяма полза от един европейец, се хвърля в морето. Но скоро го връщат на борда с лодката, която Кук е изпратил да го догони. Кук съжالياва, че дисциплината го заставя да постъпи така; защото, ако този човек, който няма в Англия нито роднини, нито приятели, би поискал разрешение да остане в Таити, непременно би го получил.

На 15 май _Ризолушън_ пуска котва в пристанището О-хар на остров Хуахейне. Стариат главатар Оре пръв поздравява англичаните и им поднася подаръци за добре

дошли. Капитанът му подарява червени пера; но старият главатар предпочита желязото, секирите и гвоздеите. Той изглежда по-отпаднал от миналия път. Умът му е доста отслабнал, сигурно поради злоупотребата с опиващото питие, което туземците приготвяват от пиперови корени. Изглежда също, че почти никой не зачита властта му; Кук трябва да гони сам шайка крадци, които се крият из планините във вътрешността на острова и не се боят да ограбват дори самия остарял главатар.

Оре проявява признателност за доброто отношение, което англичаните всякога са имали към него. Той напуска последен кораба, когато на 24 април вдигат платната, а след като Кук му казва, че няма да се видят вече, се разплаква и отговаря: „Пратете децата си, добре ще ги посрещнем“.

При друга среща Оре пита капитана как се казва мястото, гдето той, Кук, ще бъде погребан. „Степни“, отговаря Кук. Оре го моли да му повтаря тази дума, докато се научи да я произнася. След това стотина туземци започват да викат: „Степни мораи но Тут!“ (Степни, гробът на Кук!). Когато отговаря на Оре, великият мореплавател не подозира каква тъжна участ го очаква и е каква мъка сънародниците му ще могат да намерят останките му!

Едиди, който най-после е решил да дойде в Хуахейне с англичаните, не намира тук такъв задушевен прием, както в Таити. Богатствата му са значително намалели, а това се отразява на влиянието му.

„Той се увери лично – се казва в доклада – в правилото, че никой не е пророк в своята родина... Напусна ни със съжаление, което ясно показваше колко ни уважава; когато дойде време да се разделим, той тичаше от каюта в каюта, за да прегърне всички. Не мога да ви опиша мъката на този младеж, когато си тръгваше; дълго гледа кораба, разплака се и от отчаяние легна на дъното на пирога си. Когато излязохме от крайбрежните скали, го видяхме как все още ни маха с ръка.“

На 6 юни Кук забелязва открития от Уолис остров Хоу, наричан от туземците Мохипа; след няколко дни съзират група необитавани островчета, заобиколени от верига крайбрежни скали; наименуват ги Палмерстън в чест на един от лордовете на адмиралтейството.

На 20 откриват един стръмен скалист остров. Покрит с големи гори и храсти, той представлява само тесен песъчлив бряг, гдето скоро дотичват мнозина чернокожи туземци. С пика и боздуган в ръка те проявяват отначало заплашителни намерения, но се оттеглят, щом виждат, че англичаните дебаркират. Отделни храбреци обаче нападат чужденците и ги обсипват с градушка от стрели и камъни. Спарман е ранен в ръката, Кук едва се спасява от метателно копие. Един общ залп разпръсва тези негостоприемни островитяни, а за неучтивия прием страната им получава името Дивашкият остров.

След четири дни Кук вижда отново архипелага Тонга. Този път той спира в Намука, Тасмановия Ротердам.

Корабът е заобиколен веднага от множество пироги, натоварени с банани и други плодове, които туземците разменят срещу гвоздеи и вехти платове. Приятелското посрещане кара естествениците да слязат на сушата, за да търсят нови растения и неизвестни култури. След завръщането си те не знаят как да нахвалят красивите, живописни и романтични гледки, които са видели, както и любезността и услужливостта на туземците.

{img:velikite_moreplavатели_taitianska_flotilia.jpg|#Таитянска флотилия}

Стават и някои дребни кражби; но една по-значителна принуждава капитана да приложи репресалии.

По този повод раняват тежко с изстрел един туземец при опита му да се противопостави на залавянето на две пироги, които англичаните искат да задържат, докато им бъдат върнати откраднатите оръжия. При това второ посещение именно Кук нарича тези острови Приятелски архипелаг – навярно в противовес на действителността; това име е заменено днес от местното – Тонга.

Поддържайки все западен курс, неуморният пътешественик забелязва последователно островите: на прокажените, Аврора, Пентекост и на края Маликоло, един архипелаг, получил от Бугенвил името Големите Цикладски острови.

Заповедта на капитана е: както винаги, да се завържат търговски и приятелски връзки с туземците. Първият ден минава без неприятности. Туземците посрещат англичаните с игри и танци, но на другия ден едно произшествие едва не предизвиква общо сражение.

Един туземец, когато не пускат да се качи на кораба, се готви да запрати

стрела по един от моряците. Сънародниците му отначало го задържат. В този момент Кук се качва на палубата с пушка в ръка. Първата му грижа е да извика на туземеца, който повторно се прицелва в моряка. Дивакът не обръща внимание на капитана и вече ще пусне стрелата, този път срещу него, но Кук го изпреварва и ранява с един изстрел. Това е сигнал за градушка от стрели, които обсипват кораба, без да причинят особени пакости. Тогава Кук заповядва да дадат един оръдеен изстрел във въздуха, за да разпръснат нападателите.

Но след няколко часа туземците наобикалят отново кораба и размените започват, като че нищо не се е случило.

Кук се ползува от това добро разположение и слиза на сушата с един въоръжен отряд, за да вземат дърва и вода. На плажа са се събрали четири-пет души островитяни. Един главатар се отделя от групата и пристъпва към капитана със зелена вейка, каквато носи и Кук. Мирът се възстановява с размяна на вейките, а няколко дребни подаръци го утвърждават окончателно. Кук получава разрешение да вземе дърва, без да навлиза навътре по-далеч от крайбрежието, а естествениците, които се опитват да отидат във вътрешността за обикновените си проучвания, биват принудени да се върнат на плажа.

Тези туземци не ценят никак железните сечива, затова е много трудно да се получат пресни храни. Малцина се съгласяват да разменят оръжия срещу платове и проявяват при тези сделки честност на каквато англичаните не са свикнали.

Ризолушън е вдигнал вече платната, а размените още продължават и туземците се мъчат да догонват с пирогите си кораба, за да предадат предметите, които им са били платени. Един от тях след големи усилия успява да настигне кораба и дава оръжията на моряка, който ги е заплатил толкова отдавна, та вече е забравил. Той иска да го възнагради за труда, но туземецът отказва да приеме подаръка, като обяснява със знаци, че е получил вече стойността им.

Това пристанище, което напускат на 23 юли сутринта, Кук нарича Сендуич.

Нравствените качества на островитяните от Маликоло правят много добро впечатление, но не може да се каже същото и за физическите им качества. Дребни, несъразмерно развити, жълтокожи, с плоски лица, тези диваци са направо отвратителни. Ако Дарвиновата теория беше известна, няма съмнение, че Кук би ги признал за загубеното стъпало между човека и маймуната – отчаянието на трансформистите. Черните им, дебели, къдрави, къси коси и гъстата брада съвсем не ги разхубавяват. А това, което още повече ги загрозява, е обичаят им да си стягат корема с въже, и то до такава степен, че заприличват на едри мравки. Обици от черупки на костенурка, гривни от свински зъби, големи рогови халки, бял плосък камък, който прокарват в хрущяла на носа си – такива са накитите и украшенията им. Оръжията им са лък, стрела, копие и боздуган. Остриетата на стрелите им, понякога по две-три на една стрела, са намазани с някакво вещество, което англичаните смятат за отровно, като виждат с каква предпазливост туземците прибират винаги стрелите в нещо като колчан.

Щом Ризолушън напуска пристанище Сендуич целият екипаж започва да се гърчи от колики, повръщания и страшни болки в главата и костите. Всички са яли от уловените две грамадни риби, отровени може би със споменатата по-горе упойка. Цели десет минути минават, докато болните се възстановят. Един папагал и едно куче, яли също от рибите, умират на следния ден. Другарите на Кирос са се тровили по същия начин и неведнъж оттогава из тия места са били констатирани признаци на отравяне.

От Маликоло Кук се насочва към остров Анбриен, гдето има като че ли вулкан, и открива цяла група малки острови, които нарича Шепърд, в чест на кеймбриджкия професор по астрономия. След това забелязва островите Матаоо, Монтепо, Хинчибрук и най-големия от всички – Сендуичевия, който не бива да се омесва с архипелага със същото име. Всички тези острови, съединени и защитавани от крайбрежни подводни скали, имат богата растителност и многобройно население.

Две леки произшествия нарушават спокойствието на корабите. Избухва пожар, който бива скоро потушен; един моряк от военната флота пада в морето, но веднага го спасяват.

На 3 август забелязват остров Коро-Манго; на другия ден Кук опира край него с надежда да намери сладка вода и място за дебаркиране. Повечето отровени от маликолската риба не са още напълно оздравели и се надяват да се възстановят от престоя на сушата. Но посрещането от страна на туземците, въоръжени с боздугани, копия и лъкове, изглежда доста неискрено. Затова капитанът се

колебае. Като виждат, че англичаните се колебаят да изтеглят лодката си на брега, туземците се опитват да ги принудят. Един главатар и няколко мъже се опитват да грабнат веслата от ръцете на моряците. Кук се опитва да стреля, но изхвърква само капсулата. Англичаните се виждат веднага обсипани с камъни и стрели. Тогава капитанът заповядва общ залп; за щастие повече от половината мускети правят засечка. Без това обстоятелство би настанало страхотно клане.

„Тези островитяни – казва Форстер – като че не са от една и съща раса с жителите на Маликоло, затова и не говорят техния език. Средни на ръст, стройни, с почти правилни черти, те имат доста жълта кожа, която боядисват в черно или червено; косата им е къдрава и гъста. Малкото жени, (които зърнах, изглеждаха много грозни... Никъде по брега не видях пирог; туземците живеят в къщи, прикрити с палмови листа, а дворовете им са заградени с плетища от тръстика.“

{img:velikite_moreplavатели_tuzemci_ov_balabio.jpg|#Туземци от остров Балабию}

Не може и да се помисли за нов опит за дебаркиране. След като нарича мястото на стълкновение Нос на предателите, Кук стига до острова, забелязан миналия ден и наричан от туземците Тана.

„Най-ниският връх от цялата поредица, с конусообразна форма – казва Форстер – имаше червеникавокафяв кратер, пълен със свършено голи, обгорели камъни. От него се извисяваше от време на време гъст стълб дим, напомнящ голямо, разклоняващо се дърво.“

Ризолушън е заобиколен, веднага от двадесетина пирог; на най-големите има до двадесет и пет души. Туземците се опитват веднага да заграбят всичко, каквото могат да докопат – шамандури, знамена, панти от руля, които се опитват да извадят. Трябва да дадат оръдеен изстрел във въздуха, за да ги принудят да се върнат на брега. Англичаните слизат на сушата; но въпреки всички раздадени дреболии туземците не променят недоверчивото си враждебно държане. Очевидно е, че и най-малкото недоразумение ще доведе до проливане на кръв.

Кук разбира, че тези островитяни са човекоядци, макар да имат в изобилие свине, кокошки, корени и плодове.

При този престой благоразумието не позволява да се отдалечават от крайбрежието. Обаче Форстер навлиза малко по-навътре и открива извор с толкова гореща вода, че човек не може да задържи в нея пръста си повече от една секунда.

Въпреки голямото си желание англичаните не могат да отидат до централния вулкан, който изпраща на възбег огнени езици и дим и изхвърля огромни камъни. По всички направления се виждат многобройни пукнатини, отгдето излитат серни изпарения, а почвата носи ясни следи от вулканични образувания.

Междувременно, макар все още сдържани, танийците малко се опитомяват и отношенията стават по-лесни.

„Тези народи – казва Кук – се държаха гостоприемно, учтиво и добродушно, докато не събуждахме у тях ревност... Не бива да ги укоряваме за това поведение, защото как да си обяснят идването ни? За тях беше невъзможно да разберат истинското ни намерение. Ние влизаме в пристанищата им, без да смеят да ни се противопоставят; опитваме се да слезем на сушата като приятели, но след като слезем, се задържаме там с превъзходството на нашето оръжие. Какво мнение могат да си съставят за нас островитяните при тези обстоятелства? За тях е много по-вероятно, че идваме не на приятелско посещение, а да завладеем страната им. Само времето и по-близкото опознаване им откриха добрите ни намерения.“

Както и да е, англичаните не успяват да отгатнат подбудите; поради които туземците не им позволяват да проникнат във вътрешността на страната. Дали това се дължи на един естествено недоверчив характер? Или жителите са изложени на чести нашествия от страна на съседите си, както може да се предположи от храбростта и сръчността им да си служат със своето оръжие? Неизвестно.

Като не отдават никакво значение на предметите, които англичаните могат да им предложат, туземците не им донасят в изобилие плодове и корени, от които чужденците се нуждаят. Нито се съгласяват да им продадат свине, дори срещу секири, макар че имат вече представа за ползата от тях.

Хлебно дърво, кокосови орехи, един плод, който прилича на праскова и се нарича „павия“, индийски картофи, патати, диви смокини, мушкатово орехче и много други растения, на които Форстер не знае имената – това са произведенията на този остров.

Кук напуска Тана на 21 август, открива последователно островите Еронам и

Анейтом, продължава покрай остров Сендуич, минава пред Маликоло и земята Еспирито Санто на Кирос, гдето лесно разпознава залива Сантяго и Сан Филипо, и най-после напуска окончателно този архипелаг, след като му дава името Нови Хебриди, с което е известен и днес.

На 5 септември капитанът прави ново откритие. На сушата, която забелязва, не е стъпвал още крак на европейец. Това е северният край на Нова Каледония. Първата забелязана точка наричат кап Колнет, на един от доброволците, който пръв го е съзрял. Брегът е заграден с пояс от подводни скали, зад който две-три пироги се готвят да посрещнат чужденците. Но при изгрев-слънце те свалят платната и не се виждат вече.

След двучасово лъкатушене покрай външния пояс от подводни скали Кук съзира между тях един пролом, който ще му позволи да акостира. Той навлиза в него и дебаркира в Балабио.

Страната изглежда безплодна, покрита само с някаква белезникава трева. Тук-там забелязват някое дърво с бяло стъбло, прилично по форма на върба. Това са „няули“*. Съзират и няколко къщи, напомнящи пчелни кошери.

[* Вид евкалиптово дърво. – Б.пр.]

Щом пускат котва, петнадесетина пироги заобикалят кораба. Туземците се приближават доверчиво и размяната започва. Някои дори се качват на кораба и обикалят любопитно всичките му кътчета. Отказват да вкусят различните храни, които им поднасят – пюре от грах, солено говеждо и свинско; но с готовност хапват индийски картофи. Най-много се чудят на козите, свинете, кучетата и котките, животни, които им са съвършено неизвестни и за които няма дори име в езика им. А най-много ценят червените платове, гвоздеите и изобщо всички железни предмети. Високи, яки, съразмерно развити, с къдрави коси и бради, боядисани в тъмнокестеняв цвят, тези туземци говорят на език, който няма нищо общо с всички чути досега от англичаните.

Когато дебаркира, капитанът е посрещнат с радост и изненада, присъщи на население, видяло за пръв път нещо, за което не е имало представа. Няколко главатари въдворяват тишина и произнасят кратки приветствени речи, след което Кук започва обичайното раздаване на железария. После офицерите тръгват сред населението, за да правят наблюденията си.

Мнозина туземци изглеждат болни от някакъв вид проказа; ръцете и нозете им са невероятно подути. Почти съвсем голи, те носят само престилка от смокинов плат, завързана за кръста с въже. Някои имат огромни цилиндрични шапки, отворени встрани и напомнящи донякъде калпаците на унгарските хусари. На удължените пробити уши висят обици от черупки или от навити листа на захарна тръстика. Скоро стигат до едно селце, малко по-нагоре от манглитите*, които растат покрай брега. То е заобиколено от градини със захарна тръстика, индийски картофи и банани, напоявани от малки канали, изкусно прокарани от главната река.

[* Тропически храсти, чиито клони се спускат към почвата и се превръщат в корени на ново растение. – Б.пр.]

Кук скоро разбира, че от това население не може да очаква нищо друго освен позволенията да разгледа свободно страната.

„Тези туземци – казва той – ни обясниха някои думи от своя език, които нямаха нищо общо с езика на другите острови. Те са кротки и миролюбиви, но много нехайни; рядко ни придружаваха при разходките ни. Ако им заговорехме, когато минавахме покрай колибите, отговаряха; но ако продължавахме пътя си, без да им заговорим, не ни обръщаха никакво внимание. Жените бяха малко по-любопитни и се криеха зад отстранени шубраци, за да ни наблюдават; не се съгласяваха обаче да се приближат, ако нямаше и техни мъже. Не проявяваха нито недоволство, нито страх, когато стреляхме по птиците; напротив, когато се приближавахме към колибите им, младежите бързаха да ни посочат птици, за да се порадват на гърмежите. Изглеждаха без работа през това годишно време; прекопали бяха земята, засадили бяха корени и банани и чакаха реколтата през следната година; затова може би и не смееха да продават запасите си както в друго годишно време; защото имахме основание да допуснем, че знаеха законите на гостоприемството, с което островитяните из Тихия океан са така приятни на мореплавателите.“

Бележките на Кук за лентяйството на новокаледонците са напълно верни. Що се отнася до характера им, престоят му на този остров е много кратък, така че той не е имал възможност да ги прецени правилно и сигурно не е подозирал, че са човекоядци. Среща твърде малко птици, при все че има пдпдъци, гургулици,

гълъби, кокошки, патици, диви юрдечки, както и други по-дребни птици, които живеят в диво състояние. Не се срещат никакви четириноги и усилията на англичаните да си доставят прясна храна остават безуспешни.

В Балабио капитанът прави няколко излета из вътрешността и се изкачва на една планинска верига, за да получи общ поглед за цялата страна. От върха на една скала вижда и от двете си страни море и преценява, че на това място Нова Каледония няма повече от десет мили ширина. Изобщо страната прилича много на някои участъци от Нова Холандия, разположени на същия паралел. Съвършено същите произведения и гори без храсталаци както в по-големия остров. Установяват, че планините са богати с минерали, което се потвърждава от неотдавнашното намиране на злато, желязо, мед, каменни въглища и никел.

Произшествието, което би могло да погуби част от екипажа при Маликоло, се повтаря и при този престой.

„Секретарят ми – казва Кук – купил една риба, уловена с харпун от един индианец недалече от мястото за снабдяване със сладка вода, и ми я изпрати на кораба. Тази съвършено непозната риба приличаше малко на така наречените слънца, от вида, наречен от Линея тетродон. Отвратителната ѝ глава беше голяма и продълговата. Без да подозирам, че може да е отровна, заповядах да я сготвят за вечеря. Но за щастие, докато я рисуваме и опишем, не остана време да я сготвят и ни поднесоха само черния ѝ дроб. Ядохме само двамата – Форстер и аз; към три часа сутринта усетихме ужасна слабост и отпадналост. Бях почти загубил осезанието си и не можех да направя разлика между лек и тежък предмет, когато исках да вдигна нещо. Пълна кофа с вода или перо имаха еднаква тежест в ръката ми. Дадоха ни най-напред лекарство за повръщане, след това за изпотяване, от което почувствувахме голямо облекчение. На сутринта намериха умряла свинята, която бе яла от вътрешностите на рибата. Когато дойдох на борда и видяха окачената риба, туземците веднага ни обясниха със знаци, че тя е отровна, и се мръщеа с отвращение; но при продажбата, а дори и след като я бяха продали, никой не бе проявил отвращение.“

Кук пристъпва към изготвяне карта на голяма част от източното крайбрежие. При този излет срещат един туземец, бял като европейец; отдават цвета му на някаква болест. Това е албинос, каквито са срещали вече в Таити и из Дружествените острови.

{img:velikite_moreplavатели_pokrivyt.jpg|#Покривът, който е доста висок...}

От желание да аклиматизира свине в Нова Каледония капитанът с голяма мъка убеждава туземците да приемат един нерез и една свиня. Трябва дълго да хвали достоинства на тези животни, лесното им размножаване, дори да преувеличи ценността им, за да му позволят да ги свали на сушата.

Накратко казано, Кук описва новокаледонците като високи, яки, работливи, учтиви и миролюбиви; признава им едно твърде рядко качество: не са крадливи. Дошлите след него в тази страна, главно д'Антрекасто, установяват за своя сметка, че тези островитяни не са запазили честността си.

Някои от тях имат дебели устни и сплеснат нос, изобщо приличат на негри. Косите им, естествено къдрави, допринасят също за засилване на тази прилика.

„Ако би трябвало да потърся – казва Кук – произхода на тази нация, бих я взел за нещо средно между населението на Танна и Островите на приятелите, или между Танна и Нова Зеландия, а може би дори и между трите острова, тъй като езикът им е в известно отношение смесица от говора в тези различни страни.“

Количеството нападателни оръжия на тези туземци – боздугани, копия, стрели, прашки – е указание за често водени войни. Камъните, които хвърлят с прашките, са изгладени и яйцевидни. Що се отнася до жилищата, построени в кръгла форма, повечето приличат на пчелни кошери, а покривите им, доста високи, завършват с острие на върха. Вътре има едно-две винаги запалени огнища; но тъй като за дима няма друг изход освен входа, за европейците е почти невъзможно да стоят вътре.

Тези туземци се хранят само с риба и корени, особено с индийски картофи и таро, както и с кората на едно дърво, която не е никак сочна. Бананите, захарната тръстика и хлебното дърво са рядкост в тази страна, а кокосовите палми не са така едри както в другите острови, посетени от Ризолушън. Що се отнася до броя на жителите, трябва да се предположи, че е значителен; но Кук правилно забелязва, че поради пристигането му тук са се събрали всички туземци от съседните острови, а лейтенант Пикърсджил има случай да установи при своите

хидрографски проучвания, че страната е твърде слабо населена.

Новокаледонците заравят, мъртъвците си. Мнозина членове на екипажа посещават гробищата им, по-специално гроба на един от главатарите, нещо като могила, украсена с дълги и къси копия и забучени наоколо весла и стрели.

На 13 септември Кук напуска пристанището Балабио и продължава да плава покрай брега на Нова Каледония, без да може да се снабди с пресни храни. Страната е почти навред еднакво безплодна. Най-после, до най-южния край на тази голяма суша, откриват друга, по-малка, която назовават Боровият остров поради голямото количество борове, които растат там.

Това дърво е от вида на пруския бор, много пригоден за изготвяне на допълнителни малки мачти, от каквито Ризолушън има голяма нужда. Капитан Кук изпраща една ветроходка и работници да изберат и отсекаят необходимите дървета. Някои са двадесет пръста в диаметър и седемдесет стъпки високи; така че, ако се наложи, биха могли да изработят дори мачта за кораба. Следователно откриването на този остров изглежда от голямо значение, защото той е заедно с Нова Зеландия единственият в Тихия океан, отдето биха могли да си доставят мачти и рей.

Плавайки на юг към Нова Зеландия, Кук забелязва на 10 октомври едно необитавано островче, отдето ботаниците събират голямо количество неизвестни растения. Това е остров Норфолк, наречен така в чест на семейство Хауард; тук по-късно ще се заселят някои от бунтовниците на Баунти.

На 18 Ризолушън пуска отново котва в канала Кралица Шарлота. Градините, засадени с такова старание от англичаните, са напълно занемарени от зеландците, но въпреки това някои растения отлично са се развили.

Отначало жителите се държат предпазливо и не проявяват особено желание да установят нови връзки. Не след като познават някои от по-раншните си приятели, те засвидетелствуват твърде странно радостта си. Когато ги запитват защо са се държали отначало така резервирано и почти плахо, те отбягват да отговорят направо, но все пак може да се разбере, че става дума за битки и убийства.

Опасенията на Кук за съдбата на Адвенчър, от който няма вест след последния им престой на този остров, се засилват още повече; но както и да разпитва, той не успява да узнае истината. И научава това, което е станало в негово отсъствие едва при спирането на нос Добра надежда, гдето намира писмата на капитан Фюрно.

След като сваля на сушата още свине, с които иска непременно да обогати Нова Зеландия, капитанът вдига платната на 10 ноември и се насочва към кап Хорн.

Първата суша, която съзира след едно напразно крейсеруване, е западното крайбрежие на Огнена земя, близо до входа на Магелановия проток.

„Тази част от Америка, която порази погледа ни – казва капитан Кук, – имаше много тъжен вид; изглеждаше разсечена на малки острови, невисоки, съвсем черни и съвършено пусти; по-назад се забелязваха високи нарязани суши, покрити със сняг почти до самата вода... Това е най-дивото крайбрежие, което съм виждал някога. То изглежда изцяло съставено от планини и скали, без никаква следа от растителност. Планините завършват с ужасни пропасти, а върховете им се издигат на огромна височина. Никъде на земята няма може би толкова диви гледки. Планините от вътрешността бяха покрити със снегове, крайбрежните – не. Решихме, че първите принадлежат към Огнена земя, а вторите трябва да са малки острови, наредени един до друг така, че изглеждат едно непрекъснато крайбрежие.“

Въпреки това капитанът намира за добре да се спре за кратко в тази пуста страна, за да може да снабди екипажа си с малко прясна храна. Той намира в Рождественския канал сигурно място за пускане котва и с обичайната си старателност го проучва от хидрографско гледище.

Успяват да наловят малко птици, г. Пикърсджил донася на кораба триста яйца на морски ластовици и четиринадесет гъски. „Можех да ги разпределя на целия екипаж – казва Кук, – а това зарадва особено много моряците, защото приближаваше Коледа; без тази щастлива случайност щяха да се гощават само със солено говеждо и свинско.“

Неколцина туземци от Огнена земя се качват на борда без особени покани. Кук описва тези диваци по същия начин, както ни ги бе представил и френският мореплавател. Те предпочитат най-тлъстите части на разложеното тюленово месо, с което се хранят, защото, казва капитанът, тлъстината сигурно ги сгрива при силните студове.

„Ако някога – добавя той – бихме се усъмнили в предимствата на

цивилизацията пред живота на диваците, видът на тези индианци би бил достатъчен да реши въпроса. Докато не ми докажат, че този, който страда непрекъснато от студ, се чувства щастлив, не вярвам на красноречивите приказки на философите, които не са имали случай да видят многообразието на човешките видове или пък не са почувствували това, което са видели.“

„Ризолъшън“ скоро продължава плаването си и заобикаля кап Хорн; след това минава през протока Лемер и забелязва островите Естадос, гдето намира удобно място за пускане котва. Тези места се населяват от огромно количество китове, които са в своя гонитбен сезон, от обикновени и гривести тюлени, от безчислени ята пингвини и пеликани.

„Доктор Спарман и аз – казва Форстер – щяхме без малко да бъдем нападнати от една стара морска мечка на скалата, гдето стотина други сякаш очакваха изхода на битката. Докторът бе дал изстрел срещу една птица и щеше да я вземе, когато старата мечка изръмжа, озъби се и прояви намерение да се противопостави на другаря ми. Аз се прицелих, прострелях с един изстрел животното и в същия миг цялото стадо, виждайки вожда си повален, избяга към морето. Някои се хвърлиха с такава бързина, че скочиха от десет-петнадесет аршина право върху островърхи скали. Предполагам, че не се нараниха, защото кожата им е много дебела, а маста им достатъчно мека и пази от удари.“

След като напуска на 3 януари остров Естадос, Кук взема курс югоизток, за да изследва, и тази част от океана, единствената, която не е посещавал досега. Стига скоро до Южна Джорджия, забелязана през 1765 година от Ларош, а в 1756 от Гюйо-Дюкло, който командува по това време испанския кораб „Лионе“. Сегашното откриване става на 14 януари 1775 година. Капитан Кук дебаркира на три различни пункта, завладява острова от името на английския крал Георг III и го нарича на негово име. Дъното на залива Посесион е заградено с отвесни ледени скали, свършено еднакви със срещнатите в големите южни ширини.

„Вътрешността на страната – се казва в доклада – не е по-малко дива, нито по-малко страшна. Върховете на скалите се губят в приоблачни висини, долините са покрити с вечни снегове. Не се вижда никакво дърво, нито храст.“

След като напуска Джорджия, Кук навлиза още повече на югоизток сред плаващи ледове. Непрекъснатите опасности при това плаване са изтозили екипажа. Откриват последователно южния Тюле, остров Саундърс, островите Сретение господне и накрай сушата Сендуич.

Тези безплодни и пустинни архипелази остават без практически интерес за търговеца и географа. След като отбелязват съществуването им, могат само да ги отминат, защото – ако пожелаят да ги огледат по-подробно – би значило да изложат на опасност ценните документи, които „Ризолъшън“ трябва да отнесе в Англия.

Откриването на тези усамотени земи убеждава Кук, че недалече от полюса има суша, гдето се образуват повечето ледове, пръснати из обширния Южен океан. Прозорлива забележка, потвърдена напълно от откритията на изследователите през XIX век.

След ново безуспешно търсене на носа Сирконсизион, открит от Буве, Кук решава да се върне към нос Добра надежда, гдето пристига на 22 март 1775 година.

„Адвенчър“ е спирал вече тук и капитан Фюрно е оставил писмо, в което разказва за случката в Нова Зеландия.

Когато пристига в канала Кралица Шарлота на 13 ноември 1773 година, капитан Фюрно се снабдява вода и дърва, след това изпраща една лодка под командата на мичман Роу, да събере растения, които могат да служат за храна. Но след като мичманът не се връща нито до вечерта, нито на следния ден и без да подозира за произшествието, капитан Фюрно изпраща нов отряд да го търси; и ето какво научава:

След няколко безполезна оглеждания насам-нататък командувачият ветроходката забелязва някакви следи на плажа пред тревистото заливче. Откриват останки от лодката и няколко обувки, една от които е на мичмана. В същото време един моряк донася къс прясно месо, което вземат за кучешко, защото още не знаят, че жителите са човекоядци.

{img:velikite_moreplavатели_rojdenski_proliv.jpg|#Изглед на Рождественския пролив}

„Разтворихме – казва капитан Фюрно – около двадесет кошници, оставени на плажа и завързани с въжета. Едните бяха пълни с печено месо, другите с папратови корени, които служат на туземците за хляб. След като продължихме търсенето,

намерихме още обуца и една ръка, която познахме веднага: беше на Томас Хил, който бе татуирал по таитянски инициалите си.“

Малко по-нататък офицерът забелязва четири пирог и множество туземци, събрани около голям огън. Щом слизат на брега, англичаните дават залп, от който всички зеландци се разбягват; само двама се оттеглят много хладнокръвно. Моряците раняват тежко единия и тръгват по плажа.

„Много скоро пред очите ни се разкри страшна гледка: на пясъка бяха разхвърлени главите, сърцата и дробовете на мнозина от нашите хора, а малко по-нататък кучетата ядяха вътрешностите им.“

Офицерът има съвсем малко хора със себе си – само десет души, – затова не може да отмъсти за отвратителното клане. Освен това времето се разваля и диваците започват да се събират. Така че трябва да се върне на „Адвенчър“.

„Не вярвам – казва капитан Фюрно – това клане да е било извършено преднамерено от диваците, защото при тръгването си сутринта г. Роу срещна две пироги, които дойдоха при нас и прекараха цялата сутрин край кораба. Клането е било предизвикано навярно от някаква внезапно избухнала свада; или може би индианците са изпаднали в изкушението да избият нашите хора, като са видели, че те не вземат никакви предохранителни мерки. А след първия залп са се насърчили, като са разбрали, че пушката не е непогрешимо оръжие, че прави понякога засечка и след първия изстрел трябва да се пълни отново, за да може да се използва.“

В тази гибелна клопка „Адвенчър“ загубва десет души от най-добрите си моряци. Фюрно напуска Нова Зеландия на 23 декември 1773 година, заобикаля кап Хорн, спира на нос Добра надежда и Пристига в Англия на 14 юли 1774 година.

След като натоварва необходимите пресни храни и поправя кораба си, Кук напуска на 27 май Фолсбей, спира на Света Елена, на Асенсион, на Фернандо ди Нороня, на Файал – един от Азорските острови – и накрай се прибира в Плимут на 29 юли 1775 година.

През това продължително пътешествие, траяло три години и осемнадесет дни, той е загубил само четирима души, без да броим десетте моряка, избити в Нова Зеландия.

Никога досега една експедиция не е донасяла такава богата жътва от открития и хидрографски, физически и етнографски наблюдения. Много неясни точки от пътеписите на по-раншни пътешественици са изяснени чрез вещите и изобретателни издирвания на капитан Кук. Направени са важни открития, между другото на Нова Каледония и Великденския остров. Окончателно се доказва, че не съществува южен материк. Великият мореплавател получава веднага заслужена награда за умората и труда си. Осем дни след пристигането му го повишават в чин капитан първи ранг, а на 29 февруари 1776 година го избират за член на Кралското дружество в Лондон.

Глава пета

Трето пътешествие на капитан Кук

I

Търсене на земите, открити от французите. – Островите Кергелен. – Спиране на Земята ван Диймен. – Протокът Кралица Шарлота. – Остров Палмерстън. – Големи празненства на островите Тонга.

По това време е на дневен ред въпросът, накарал някога толкова пътешественици да изследват grenландските морета: съществува ли на север проток, съединяващ Атлантическия и Тихия океан покрай азиатските или американски брегове? И използваем ли е този проток, ако изобщо съществува? Не много отдавна са опитвали отново да потърсят този воден път през заливите Хъдзън и Бефин; сега искат да опитат през Тихия океан.

Задачата е тежка. Лордовете от адмиралтейството разбират, че трябва да се отнесат до мореплавател, запознат с опасностите на полярните морета, давал неведнъж доказателства за хладнокръвие при мъчни обстоятелства, с дарби, опит и научна подготовка, които биха могли напълно да използват подготвяната мощна екипировка.

Никой друг освен капитан Кук не притежава в еднаква степен всички

изисквани качества. Затова се обръщат към него. При все че би могъл да прекара мирно живота си в Гринвичката обсерватория и да се радва спокойно на почитта и славата, които е спечелил с двете си околосветски пътешествия, Кук не се колебае нито за миг.

Поверяват му два кораба, „Ризолъшън“ и „Дисковъри“, вторият под командуването на капитан Клерк; и двата кораба имат същото въоръжение, каквото са имали и при по-раншния поход.

{img:velikite_moreplavатели_ov_kerlegen.jpg|#Остров Кергелен}

Инструкциите за шефа на експедицията му предписват да стигне до нос Добра надежда и да свие на юг, за да потърси островите, открити неотдавна от французите на 48° южна ширина и към меридиана на остров Маврикий. След това, ако намери за уместно, да спре в Нова Зеландия, да вземе прясна храна от Дружествените острови, да остави там таитянина Май, после да стигне до Нови Албион, като отбягва да дебаркира в кое да е от испанските владения в Америка, а оттам през Северния Ледовити океан към заливите Хъдзън и Бефин – с други думи, да търси откъм изток един северозападен проток. След като даде възможност на екипажите да си починат в Камчатка, да направи нов опит и да се върне в Англия от там, откъдето смята най-полезно за напредъка на географията и мореплаването.

Двата кораба не заминават едновременно. „Ризолъшън“ вдига платна от Плимут на 12 юли 1776 година, а на 12 ноември в Кап я настига „Дисковъри“, който е отплавал от Англия едва на 1 август. Пострадал от буря, „Дисковъри“ има нужда от поправки, които задържат и двата кораба в Кап до 30 ноември. Капитанът се ползува от продължителния престой, за да закупи живи животни, които ще остави в Таити и Нова Зеландия, и да снабди корабите със запаси за двегодишно плаване.

След дванадесет дни югоизточен курс, на 46°53' южна ширина и 37°46' източна дължина забелязват два острова. Минават през канала, който ги разделя, и виждат, че стръмните им, безплодни брегове са необитавани. Двата острова, както и други четири, разположени дванадесет градуса по на изток, са били открити в 1772 година от френските капитани Марион-Дюфрен и Крозе.

На 24 декември Кук вижда островите, които господин де Кергелен е отбелязал при двете си пътешествия през 1772 и 1773 година.

Няма да предадем тук наблюденията, които английският мореплавател събира за този архипелаг. Тъй като те са в пълно съгласие с тези на де Кергелен, оставяме да ги предадем, когато описваме пътешествието на този мореплавател. Ще се задоволим да кажем, че Кук прави точна схема на бреговете и напуска архипелага на 31 декември. В продължение на повече от триста мили двата кораба пътуват при гъста мъгла.

На 26 януари пускат котва в залива Адвенчър, в земята Ван Диймен, на същото място, гдето капитан Фюрно е спрял преди четири години. Неколцина туземци идват при англичаните и приемат всички подаръци без някаква проява на задоволство.

„Те имат обикновен ръст – се казва в доклада, – но са доста слаби; кожата им е черна, косата също, гъста и къдрава като на негрите в Нова Гвинея; но нямат дебелите устни и сплеснат нос на африканските негри. Чертите им не бяха неприятни; очите им ни се сториха хубави, зъбите също, само че бяха много мръсни. Повечето бяха намазали косата и брадата си с някакво червено мазило; някои бяха намазали със същата помада и лицето си.“

Това описание, колкото и да е кратко, е все пак много ценно. Защото последният тасманец е умрял преди няколко години и тази раса е вече напълно изчезнала.

Кук вдига котва на 30 януари и се отправя към обичайната си спирка в канала Кралица Шарлота. Пирогите на туземците не се забавят да наобиколят корабите; но нито един туземец не смее да се качи на борда, защото всички са убедени, че англичаните са дошли да отмъстят за своите изклани сънародници. След като се убеждават, че англичаните нямат такова намерение, те се успокояват и разприказват. Чрез Май, който разбира новозеландски, капитанът научава причината за ужасната случка.

Докато англичаните вечеряли, насядали на тревата, туземците откраднали разни неща. Един моряк заловил едного и го ударил. Щом удареният се развикал, сънародниците му се нахвърлили върху моряците от „Адвенчър“, които убили двама души, но не могли да се справят с множеството. Мнозина зеландци показват на капитана главатаря, който ръководел клането, и настояват да го убие. Кук отказва

да го стори за голяма изненада на туземците и на Май, който му казва: „В Англия убиват всеки, който е убил друг човек; този е убил десет души, а вие не отмъщавате!“

Преди да отплава, Кук оставя на сушата свине и кози с надежда, че тези животни най-после ще се аклиматизират в Нова Зеландия.

Май е намислил да заведе някой новозеландец в Таити. Двама души изказват желание да го придружат. Кук се съгласява да ги приеме на кораба, като ги предупреждава, че няма да видят вече родината си. И когато бреговете на Нова Зеландия се изгубват от погледа им, двамата младежи, не успяват да сдържат сълзите си. Към мъката им се прибавя и морската болест. Но тя ги накарва да забравят мъката си и не след много те се привързват към своите нови приятели.

На 29 март откриват един остров, наричан от жителите му Мангама. По настояванията на Май туземците се решават да се качат на кораба.

Дребни, но яки и съразмерно развити, те имат дълги бради, навити на темето коси и татуировки почти навред по тялото. Кук би желал да слезе на сушата, но враждебното настроение на населението не му позволява да го стори.

Четири мили по-нататък забелязват друг остров, напълно подобен на първия. Жителите му се показват отначало по-приятелски настроени от тия на Мангама и Кук се ползува от това, за да изпрати на сушата един отряд под командата на лейтенант Гор, който взема за преводчик Май. Естественикът Андърсън, Гор, още един офицер по име Бърни и Май слизат без оръжие, изложени на опасността да бъдат нападнати от туземците.

Посрещат ги тържествено и ги отвеждат – ескортирани от мъже с боздугани на рамо – при трима главатари със затъкнати зад ушите червени пера, пред които двадесетина жени танцуват под звуците на бавна и тъжна мелодия, без да обърнат внимание на гостите. Умело разделени едни от други, офицерите забелязват скоро, че туземците се опитват да изпразнят джобовете им, и започват вече да се страхуват за живота си, но в това време пристига и Май. Задържат ги цял ден и неведнъж ги карат да се съблекат, за да видят цвета на кожата им; най-после се мръква без неприятно произшествие и гостите се връщат на ветроходката си, гдето им донасят кокосови орехи, банани и други храни. Възможно е да дължат спасението си на описанието, което Май прави на огнестрелните им оръжия и на това, че запалва пред туземците барута на един куршум.

Сред множеството, събрано на брега, Май среща трима свои съотечественици. Двадесет души тръгнали с пирога, с намерение да стигнат до Улитеа, но били отхвърлени от пътя си от насрещен вятър. И тъй като предполагали, че пътуването ще бъде кратко, не си взели никакви храни. От целия екипаж умората и гладът оставили само четирима полумъртви нещастници, когато пирогата се преобърнала. Те имали все пак сили да се вкопчат за борда ѝ и да се държат, докато жителите на Уатеру ги видели и прибрали. Дванадесет години са минали, откакто тази злополука ги е изхвърлила на един бряг, отдалечен на повече от двеста мили от техния остров. Те са свързали вече роднински и приятелски връзки с тия хора, чиито нрави и език съвпадат с техните собствени. И отказват да се върнат в Таити.

{img:velikite_moreplavатели_praznenstvo.jpg|#Празненство на Острова на приятелите}

„Този факт – казва Кук – може да обясни по-добре от всякакви системи как са били заселени всички отстранени части на земното кълбо, а главно островите в Тихия океан, особено най-отдалечените от всякакъв материк и отстоящи на големи разстояния едни от други.“

Островът Уатеру се намира на 20°1' южна ширина и 201°45' източна дължина.

Двата кораба спират след това на съседния остров, наречен Уенуа, гдето господин Гор слиза за фураж. Островът е ненаселен, макар че се виждат останки от колиби и гробове.

На 5 април Кук пристига пред остров Херви, открит от него през 1773 година при второто му пътешествие. Тогава островът му се сторил пуст. Затова сега е много изненадан, като вижда, че множество пироги се отделят от брега и се насочват към корабите. Но туземците не се решават да се качат на борда.

Свирепото им държане и шумни приказки не възвестяват приятелско разположение. Техният диалект е още по-близък до езика на Таити от говора на досега посетените острови.

Лейтенант Кинг, изпратен да търси място за пускане котва, не може да намери удобно дъно. Въоръжени с копия и боздугани, туземците изглеждат готови да

отблъснат със сила всеки опит за дебаркиране.

Обаче Кук има нужда от сладка вода и фураж, затова решава да отиде до Острова на приятелите, гдето е сигурен, че ще намери прясна храна за хората и фураж за животните си. Освен това сезонът е доста напреднал, разстоянието, което отделя тези места от полюса, е твърде голямо, така че той не може да предприеме нищо в северното полукуълбо.

Принуден от ветровете да се откаже от отиване до Мидлбург или Еоа, както е възнамерявал отначало, капитанът се насочва към остров Палмерстън, гдето пристига на 14 април и намира в изобилие птици, кохлеария и кокосови палми. Този остров е сбор от осемдесет ниски островчета, които могат да се вземат за върхове на общ подводен коралов риф.

На 28 април англичаните стигат до остров Команго, гдето туземците донесят огромно количество кокосови орехи, банани и други провизии. След това спират в Анамука, също така част от Архипелага на приятелите, наричан още Тонга.

На 6 май Кук приема един главатар от Тонга-табу, по име Финау, който се представя за крал на всички Острови на приятелите.

„От тази важна особа – казва Кук – получих подарък две риби, донесени от един прислужник; аз го посетих следобед. Той тръгна към мене, щом видя, че слязох на сушата. Изглеждаше тридесетинагодишен, беше висок и слаб; не бях срещал досега из тия острови човек с физиономия, така близка до европейските.“

След като взема каквото може от тоя остров, Кук посещава друга група острови, наричани Хапаи, гдето го посрещат приятелски благодарение заповедите на Финау и откъдето успява да си достави свине, сладка вода, плодове и корени. Бойците на краля представят пред англичаните разни местни начини на воюване – с боздуган и с юмруци.

„Това, което ни изненада най-много – се казва в доклада, – бе пристигането на две дебели жени, които започнаха да се бият на „арената“ с юмруци без никакво стеснение и така ловко, както се биеха мъжете. Само след половин минута едната се призна за победена. Победителката бе поздравена от зрителите с ръкопляскания, каквито получаваха и мъжете, победили съперника си.“

Празненствата и игрите не спират с това. Петстотин души изпълняват един танц под звуците на хор и на два барабана, или по-точно на два кухи ствола. Кук отговаря на тези забавления с пушечни салюти от морската пехота и с фойерверк, който предизвиква невъобразима изненада у туземците. Като не искат да се признаят победени в това състезание по развлечения, островитяните дават най-напред един концерт, след това двадесет жени, нагиздени с венци от китайски рози, изпълняват местни танци. Този голям балет е последван от втори, изпълнен от петнадесет души мъже. Но няма да свършим, ако искаме да разкажем подробно чудесата на възторжения прием, с който архипелагът Тонга си е заслужил името Острови на приятелите.

Финау, който се е представил за крал на целия архипелаг, идва на 23 май да съобщи на Кук, че заминава за съседния остров Вавао. Има сериозно основание да го стори, защото току-що е узнал за пристигането на истинския владетел, по име Футафайхе или Пулахо.

Отначало Кук отказва да признае на новодошлия званието, което той си присвоява, но скоро събира неопровержими доказателства, че кралската титла действително принадлежи нему.

Пулахо е необикновено дебел и понеже е нисък, прилича на буре. Ако у тези островитяни санът съответствува на дебелината, този главатар е сигурно най-големият, който англичаните са срещали досега. Интелигентен, сериозен, спокоен, той разглежда подробно и с голям интерес кораба, както и всичко, което е ново за него, задава уместни въпроси и се осведомява каква е целта на посещението. Придворните му не го оставят да слезе на долната палуба, защото това е „табу“, както се изразяват те – не е позволено някой да ходи над главата на краля. След като Кук отговаря чрез Май, че ще забрани да ходят над кабинета му, Пулахо остава да вечеря с него. Той яде малко, пие още по-малко и поканва Кук да слезе на сушата. Почитта, проявявана от всички островитяни към Пулахо, убеждава Кук, че този човек е наистина крал на архипелага.

На 29 май Кук се връща в Анамука, след това на Тонга-табу, гдето дават в негова чест празненство, или „хейва“, което надминава по великолепие всички досегашни.

„Вечерта – казва той – гледахме _бомай_, тоест нощни танци, изпълнени пред

жилището на Финау. Те траяха около три часа; през това време видяхме дванадесет танца. Някои бяха изпълнени от жени; при един от тях група мъже образуваха кръг в кръга на танцовачките. Двадесет и четирима мъже, които изпълниха третия танц, получиха много ръкопляскания за различните движения с ръце, каквито не бяхме виждали досега. Оркестърът също свири отново. Финау се яви на сцената пред петдесет души играчи; беше великолепно загърнат в платно и някаква прозрачна материя, а на шията си имаше огърлица от малки фигурки.“

След тримесечен престой Кук решава, че е време да напусне тези вълшебни места и раздава част от добитъка, който е донесъл от Кап, като обяснява чрез Май как трябва да се хранят и каква полза могат да имат от него. Преди да замине, посещава една „фиатука“ – или гробище, което принадлежи на краля и се състои от три просторни сгради, кацнали на ръба на една могила. Подовете на тези сгради, както и изкуствените могили, върху които са издигнати, са покрити с красиви подвижни камъчета, а наоколо са оградени с плочи.

„Една от тези постройките беше отворена от едната страна – нещо, което не бяхме виждали досега, – а вътре имаше два грубо изработени дървени бюста, единият близо до входа, другият малко по-навътре. Запитахме какво означават тези бюстове; отговориха ни, че не са изображения на божества, а само спомен за погребаните във фиатуката главатарите.“

След като заминава на 10 юли от Тонга-табу, Кук отива на островчето Боа, гдето е сърдечно посрещнат от някогашния си приятел Тай-он. От него капитанът научава, че отделните острови от архипелага са собственост на главатарите на Тонга-табу и се наричат „Земята на главатарите.“ Така Пулахо владее сто петдесет и три острова, от които най-важни са Вавао и Хамао. Що се отнася до островите Вити или Фиджи, включени в този списък, те са населени от едно войнствено племе, много по-интелигентно от жителите на островите Тонга.

От многобройните интересни наблюдения, събрани от капитана и естественика Андерсън, ще споменем само тези, които подчертават кротостта и любезността на туземците. При различните си спирки в този, архипелаг Кук постоянно се хвали от приема на жителите, защото не подозира, че Финау и други главатарите са възнамерявали да го убият по време на нощното празненство в Хапаи и да завземат с изненада корабите. По-късните мореплаватели нямат повод да изказват подобни похвали и ако не е известна искреността на именития мореплавател, бихме могли да допуснем, че той е нарекъл този архипелаг Архипелаг на приятелите за подигравка.

Когато почине някой техен роднина, островитяните от Тонга непременно си блъскат бузите с юмруци и ги раздират със зъби от акула, с което се обясняват многобройните тумори и белези от рани по лицата им. Ако се намират в смъртна опасност, жертвуват една-две стави от малкия си пръст, за да умиловат божеството; според Кук едва ли и десет на сто от туземците са неосакатени.

„Думата „табу“ – казва той, – която играе толкова голяма роля в обичаите на този народ, има едно много широко значение... Когато не е позволено да се докоснат до нещо, тук казват, че то е табу. Обясниха ни също, че ако кралят посети къща, която принадлежи на някой от поданиците му, тази къща става табу и собственикът не може вече да я обитава.“

Що се отнася до религията им, Кук смята, че много добре я е разбрал. Когато се разгневи, главното им божество Калафутонга унищожава засажденията, праща болести и смърт. Всички острови нямат еднакви религиозни вярвания, но навсякъде приемат единодушно безсмъртието на душата. При все че не дават на божествата си плодове и други продукти на земята, тия диваци им поднасят човешки жертви.

На 17 юли Кук загубва от очи островите Тонга, а на 8 август след цяла поредица вихрушки, които причиняват доста сериозни аварии на „Дисковъри“, експедицията пристига пред един остров, наричан от жителите му Табуе.

Цялото красноречие на англичаните да убедят туземците да се качат на борда остава напразно. Те не се съгласяват да напуснат лодките си, но канят чужденците да ги посетят. Тъй като няма време, нито нужда от провизии, Кук минава покрай острова, без да се спре, при все че той изглежда плодороден и според думите на туземците има в изобилие свине и птици. Тези яки, високи, работливи, сурови и наглед свирепи островитяни говорят таитянски. Затова е лесно да се разберат с тях.

{img:velikite_moreplavатели_fiatuka.jpg|#Таитянска „Фиатука“}

След няколко дни на кръгозора се очертават зелените височини на Таити и

двата кораба спират скоро пред полуострова Тайрабу, гдето туземците посрещат невероятно равнодушно сънародника си Май. Дори зет му, главатарят Ути, едва благоволява да го познае; но когато Май показва донесените съкровища, особено прочутите червени пера, които, са имали такъв успех при по-раншното пътуване на Кук, Ути променя държането си, става любезен към Май и му предлага да си разменят имената. Май се поддава на тия любезности и ако не е Кук, би допуснал да му вземат цялото богатство.

Корабите имат големи запаси от червени пера. Затова ги отрупват с плодове, свине и птици. Но Кук пристига не след много в залива Матаваи, гдето крал Оту напуска резиденцията си в Паре, за да направи посещение на своя някогашен приятел. И тук се отнасят към Май с пренебрежение; при все че той пада в нозете на краля, като му подарява парче сърмен плат и китка червени пера, Оту едва го удостоява с поглед. Но и тук, както в Тайрабу, настроението се променя изведнъж, щом узнават за богатството на Май; обаче, вместо да спечели пред Оту и другите главатари влияние, което е необходимо за насаждане на култура, той се повлича по ума на негодая, които съумяват да използват огорчението му и същевременно да го ограбят.

Кук знае отдавна, че в Таити съществува обичай да се правят човешки жертвоприношения, но все отказва да го повярва. Едно тържество, на което присъствува в Атахуру, не оставя вече никакво съмнение в съществуването на този обичай. За да спечелят благосклонността на Еатуа, тоест на божеството, за успеха на похода, който подготвят срещу остров Еймео, в присъствието на краля убиват с боздуган един човек от най-низшата класа. Поднасят като приношение пред краля косите и едното око на жертвата, последни символи на човекоядството, съществувало някога в архипелага. Към края на варварския обред, който позори този народ с толкова меки нрави, из дърветата прелита едно рибарче. „Ето Еатуа!“ – провиква се Оту, зарадван от щастливото знамение.

На другия ден обредът продължава с жертвоприношение на свине. Жреците, по подобие на някогашните римски харуспиции, се опитват да отгатнат по последните гърчове на жертвите каква ще бъде съдбата на похода.

{img:velikite_moreplavатели_jertvopinoshenie.jpg|#Човешко жертвоприношение в Таити}

Присъствувал мълчаливо на цялата церемония, Кук не успява да скрие след привършването ѝ ужаса, който му е вдъхнала. Май превежда красноречиво и смело, а Оту едва сдържа гнева си. „Ако английският крал би убил човек – добавя от себе си младият таитянин, – както тукашният крал постъпи с нещастната невинна жертва, която принесе на божеството си, никой не би могъл да го отърве от въжето – неотменното наказание, отредено за убийците.“

Това буйно разсъждение на Май е най-малкото неуместно и Кук би трябвало да си припомни, че нравите на отделните народи се различават едни от други. Безсмислица би било за деяние, което се е превърнало в обичай, да се прилага в Таити едно наказание, отредено в Лондон за постъпка, смятана там за престъпление. Във всяко село – и закон, казва поговорката. Европейските народи много често забравят това. Под предлог, че внасят култура, те са проливали често пъти много повече кръв, отколкото би се проляла, ако биха се въздържали от намеса.

Преди да напусне Таити, Кук предава на Оту животните, които е пренесъл с толкова труд от Европа. Това са гъски, патици, пуйки, кози, овце, коне и волове. Оту не знае как да изрази благодарността си на „арике но Претон“ (краля на Британия), особено когато вижда, че англичаните не могат да натоварят – поради размерите ѝ – великолепната двойна пирога, построена по негова заповед от най-добрите му майстори като подарък за приятеля му, английския крал.

На 30 септември Ризолушън и Дисковъри напускат Таити и пускат котва в Еймео. Престоят тук се помрачава от неприятно произшествие. От няколко дни вече стават чести обири и накрай е открадната една коза. За назидание Кук изгаря пет-шест колиби, опожарява още по-голям брой пироги и заплашва краля с по-тежки репресалии, ако не му върнат веднага козата.

Щом получава удовлетворение, капитанът заминава за Хуахейне заедно с Май, който остава на този остров.

Главатарите на участъка Уар отстъпват доста голяма площ срещу богати подаръци. Кук заповядва да построят къща и да засадят градина с европейски зеленчуци. След това дават на Май два коня, кози и птици. Подаряват му също една

ризница, пълно бойно облекло, барут, куршуми и пушки. Подвижна латерна, електрическа машина, фойерверки, земеделски и домакински сечива допълват тази колекция от редки и необикновени подаръци, предназначени да дадат на таитяните блестяща представа за европейската цивилизация. Май има в Хуахейне омъжена сестра, но зет му е човек с много скромно положение и не би могъл да го спаси от ограбване. Затова Кук обявява тържествено, че туземецът му е приятел и той ще се върне скоро, за да се осведоми лично как са се отнасяли с него и да накаже строго всички, които са се провинили в лошо държане.

Тези заплахи оказват своето въздействие, защото само преди няколко дни са остригали косите и отрязали ушите на няколко крадци, уловени от англичаните на местопрестъплението. Малко по-късно, за да принуди туземците от Райатеа да му предадат няколко избягали моряка, Кук залавя наведнъж цялото семейство на главатаря Орео. Умереността, проявена от Кук при първото му пътешествие, все повече намалява. Той става все по-взискателен и по-строг. Това поведение се оказва накрай губелно за него.

Заедно с Май свалят й двамата зеландци, поискали някога да придружат Кук при пътуването му. По-възрастният се съгласява с готовност да остане в Хуахейне, но по-младият дотолкова се е привързал към англичаните, че трябва да го свалят просто насила, с трогателни сбогувания. Когато вече вдигат котва, Май се прощава с Кук и от сълзите му личи, че разбира какво губи.

Кук е доволен, че е обсипал с подаръци младия таитянин, който му се бе доверил, но изпитва сериозни опасения за бъдещето му. Той познава непостоянството и лекомислието на Май и му оставя със съжаление оръжия, защото се страхува, че могат да бъдат зле използвани. Тези опасения за нещастие се оправдават. Обсипан с благоволение от краля на Хуахейне, който го оженва за дъщеря си и променя името му на Паори, Май се ползува от високото си положение, за да се прояви в жестокост и безчовечност. Винаги въоръжен, той изпитва върху своите сънародници умението си да стреля с пушка и пистолет. Затова в Хуахейне, гдето споменът за убийствата, вършени от него, остава за дълго свързан с идването на англичаните, всички ненавиждат паметта му.

Щом напуска този остров, Кук отива в Райатеа, гдето намира отново приятеля си Оре, загубил кралската си власт; след това, на 8 декември, слиза в Болабола и купува от крал Пуни котвата, която Бугенвил е загубил при спускането й.

През време на тези дълги спирания из Дружествените острови Кук попълва своите географски, хидрографски, етнографски и естество исторически сведения. В тази деликатна задача той е подпомаган от Андерсън и от целия си щаб, който развива непрекъснато най-похвално усърдие за напредъка на науката.

На 24 декември Кук открива нов нисък и необитаван остров, гдето екипажите намират в изобилие костенурки. Наричат го Кристмас (Коледа) в чест на празника, който е на следния ден.

При все че са минали вече седемнадесет месеца, откакто са отплавали от Англия, Кук не смята, че пътешествието му е започнало. Защото все още не е имал възможност да изпълни тази част от инструкциите, която се отнася до изследването на Северния Атлантически океан и търсенето на северен проток.

II

Откриване на Сендуичевите острови. – Изследване на западното американско крайбрежие. – Отвъд Беринговия проток. – Връщане към Хавайския архипелаг. – Историята на Роно. – Смъртта на Кук. – Завръщане на експедицията в Англия.

На 18 януари 1778 година на 160° дължина и 20° северна ширина двата кораба забелязват първите острови от Сендуичевия, или Хавайския, архипелаг. Мореплавателите се убеждават много скоро, че тази група острови е обитавана. Голям брой пироги се отделят от остров Атуи, или Таваи, и наобикалят корабите.

Англичаните са немало изненадани, като чуват местното население да говори таитянски. Този език допринася за бързото сприятеляване и още на другия ден мнозина островитяни се съгласяват да се качат на корабите. С поглед, е ръкомахания и непрекъснати възклицания те изразяват своето учудване и възхищение от толкова непознати предмети. Но познават желязото и го наричат „хамаите“.

{img:velikite_moreplavатели_jiteli_havai.jpg|#Жители на Хавайските

острови}

Обаче толкова интересни и ценни вещи скоро събуждат алчността им и те се опитват да си ги присвоят по всички законни и незаконни пътища.

Ловкостта и склонността им към кражбата са така развити, както у всички народи из островите на Тихия океан; налага се да се вземат хиляди предпазни мерки – в повечето случаи напразни, – за да се осуетяват кражбите. Когато се приближават под командата на лейтенант Уилиамсън към брега, за да потърсят удобно място за пускане котва, англичаните трябва да отблъсват със сила домогванията на туземците. Смъртта на един от диваците успява да ги поукроти и да им внуши повече уважение към силата на чужденците.

Щом Ризолушън и Дисковъри пускат котва в залива Уе-меа, Кук отплава с лодка за сушата. Когато слиза, внушително множество туземци, събрани на брега, падат по очи пред него и го посрещат с прояви на най-дълбока почит. Този необикновен прием обещава приятен престой; изглежда, че и провизиите са в изобилие, защото отвред започват да носят плодове, свине, птици. В същото време част от туземците помагат на английските моряци да пълнят буретата със сладка вода и да ги пренасят на ветроходните.

Това миролюбиво население подмамва Андерсън и гравюра Вебер да навлязат във вътрешността на страната. Те се озовават скоро пред един морай, съвършено еднакъв с таитянските. Това откритие утвърждава у англичаните предположението, породено от близостта между таитянския и хавайския език. Една гравюра в доклада на Кук представя вътрешността на този морай. В него се виждат две изправени фигури; горната част на главата отчасти се скрива под висок цилиндричен калпак както у статуите от Великденския остров. В случая има най-малко една странна близост, която навява размишления.

Кук остава на този остров още два дни и може само да се похвали от връзките си с туземците; след това проучва съседния остров Онихеу. Въпреки желанието си да разгледа по-основно този така интересен архипелаг, капитанът вдига котва и забелязва отдалеко остров Уаху и рифа Тахура, на които дава общото име Сендуичев архипелаг – заменено по-късно с местното название Хаван.

Яки и добре сложени, макар и със среден ръст, според Андерсън хавайците имат откровен и честен нрав. Не така сериозни като населението от Островите на приятелите, те не са и така лекомислени, като таитяните. Работливи, сръчни, интелигентни, те имат градини, които показват развити познания, както и влечение към земеделието. Те не само не проявяват към европейските вещи обикновеното детинско любопитство, забелязвано неведнъж от англичаните, но разпитват за предназначението им и проявяват известно съжаление за своята изостаналост.

Населението изглежда доста многобройно – предполага се, че само на остров Таваи има около тридесет хиляди души. По облекло, избор и приготвяне на храната и по общия начин на живот тукашните жители напомнят таитянските обичаи. Приликата между тези населения, разделени от огромна морска шир, дава на англичаните повод за много размисли.

При този пръв престой Кук не влиза във връзка с никой главатар; но капитан Клерк от Дисковъри приема одного. Това е млад, строен мъж, загърнат в плат от глава до пети; туземците се държат с особена почит и падат по очи пред него. Клерк му подарява някои вещи и получава в замяна една паница, украсена с две доста добре изваяни фигурки; тя служи за „кава“, любимо питие на хавайците, както и на туземците от Тонга. Въоръжението им се състои от лъкове, боздугани и копия от яко, кораво дърво и от някаква заострена и в двата края кама, наричана „пахоа“. Обичаят „табу“ е всеобщо признат и тук както из Островите на приятелите преди да пипнат нещо, което им се показва, туземците винаги запитват дали не е табу.

На 27 февруари Кук продължава пътя си на север и не след много среща скалните водорасли, за които говори съставителят на лорд Андерсъновия пътепис. На 1 март взема курс към изток, за да се приближи към бреговете на Америка, а след пет дни забелязва сушата Нови Албион, наименувана така от Френсис Дрейк.

Експедицията я обхожда откъм открито море, отбелязва Белия нос, забелязан вече от Мартин д'Агилар на 19 януари 1603 година; недалече от него географите поставят широкия вход на протока, чието откриване приписват на този мореплавател. Не след много пристигат из местата, гдето трябва да се намира протокът Хуан де Фука, но не откриват нищо подобно, при все че този проток действително съществува и отделя остров Ванкувър от материка.

Твърде скоро на 49°15' ширина Кук забелязва един залив, на който дава името Надежда. Той пуска котва, за да вземе сладка вода и да даде малко почивка на уморените екипажи. Крайбрежието е заселено и три лодки се приближават към корабите.

„Един от диваците – казва Кук – се изправи и държа дълга реч, придружена от ръкомахания, които сметнахме за покана да слезем на сушата. Същевременно той хвърли към нас пера, а другарите му ни обсипаха с шепи пръст или червен прах; този, който изпълняваше длъжността на оратор, беше загърнат в кожа и размахваше във всяка ръка нещо, което дрънчеше като детска дрънкалка. Като се умори от речта и увещанията си, от които нищо не разбрахме, той спря да си почине; след него говориха още двама души, но речите им не бяха толкова дълги, нито така буйни.“

Лицата на мнозина от туземците са много чудновато боядисани, а главите им украсени с пера. При все че се държат миролюбиво, ни един не се съгласява да се качи на кораба.

След като пускат котва, капитанът заповядва да приберат платната, да свалят марсите и да смъкнат предната мачта на Ризолюшън, за да я поправят. Наскоро започва и размяната с индианците, която минава при най-голяма почтеност. Те предлагат кожи – от мечки, вълци, лисици, елени, порове и белки, а главно морски видри, каквито се срещат по островите източно от Камчатка, след това конопени дрехи, лъкове, копия, въдици, чудовищни фигури, някакъв плат от козина или вълна, торби с червена охра, дърворезби, медни и железни украшения във вид на подкова, каквито окачват на носа си.

„От всичко, което ни предложиха, най-много ни смаяха неочистените още от месото човешки черепи и ръце; обясниха ни съвсем искрено, че са изiali другото; личеше наистина, че черепите и ръцете са печени.“

{img:velikite_moreplavатели_zaliv_princ_vilhelm.jpg|#Заливът Принц Вилхелм}

Англичаните забелязват много скоро, че тези туземци са по-ловки крадци от всички срещнати досега. Те са дори по-опасни, защото притежават железни сечива и не се стесняват да прерязват въжетата. Освен това кражбите им са добре обмислени – едни забавляват часовая при носа на лодката, други ограбват желязото при кърмата. Те продават големи количества хубаво растително масло и много риби, особено сардели.

След като привършват многобройните поправки, от които корабите се нуждаят, и след като натоварват необходимата трева за малкото останали на борда кози и овце, на 28 април 1778 година Кук вдига платната. Мястото, гдето се е спрял, той нарича залив Крал Джордж; туземците го наричат Нутка.

Корабите едва са излезли в открито море, когато ги връхлита страхотна буря, при която Ризолюшън получава пробив на десния борд. Понесен от урагана, Кук отминава мястото, гдето географите посочват протока Адмирал Фонт, и безкрайно съжالياва, че го е пропуснал, защото е смятал да разсее всички съмнения около местоположението му.

Капитанът продължава да плава покрай американския бряг, като отбелязва и дава наименования на всички важни пунктове. При това плаване той влиза много пъти във връзка с индианците и скоро забелязва, че платноходите са заменени с лодки, на които само скелетът е дървен, а по него са приковани тюленови кожи.

След престой при залива Принц Вилхелм, гдето поправят пробива на Ризолюшън, Кук продължава плаването, отбелязва и наимува кап Елизабет и Свети Ермоген, носа Банкс, кап Дъглас, Бед, върха Свети Августин, река Кук, остров Кодяк, остров Тринити и островите, които Беринг е нарекъл Шумагин. Следват заливът Бристол, Кръглият остров, Спокойният нос, кап Нюенем, гдето лейтенант Уйлиамсън слиза на сушата, и остров Андерсън, наречен в чест на естественика, който умира там от пневмония; най-после остров Кинг и кап Уелски принц – най-западната точка на Америка.

След това Кук минава към азиатския бряг, гдето влиза във връзка с чукчите, навлиза на 11 август в Беринговия проток и на следната седмица се озовава сред ледовете. Напразно се опитва да проникне ту в една, ту в друга посока. Отвсякъде се изпречват непристъпни ледени прегради.

На 17 август 1778 година експедицията се намира на 70°41' ширина. В продължение на цял месец плават покрай ледовете с надежда да открият някакъв отвор, който би позволил да стигнат по на север, но напразно. Забелязват, че

ледът е „навсякъде чист и прозрачен, с изключение на горната част, гдето беше малко шуплест“.

„Реших – казва Кук, – че това е замръзнал сняг, който се е заледил в самото море, защото – независимо от факта, че е невероятно или по-скоро невъзможно такива огромни маси да се спуснат по реките, гдето едва ли има достатъчно вода за една лодка, ние не забелязахме на тези ледници нито следа от неща, които се срещат на сушата и които непременно би трябвало да видим, ако ледникът се е образувал в големи или малки реки.“

Беринговият проток е бил най-малко използваният досега за достигане до полярните области; това наблюдение на Кук е следователно много ценно, защото доказва, че зад този проток трябва да съществува голяма морска шир без никаква суша. Възможно е дори – както предполага покойният Гюстав Ламбер – това море да е свободно. Както и да е, никой след Кук не е стигнал много по на север из тия места освен по сибирското крайбрежие, гдето са били открити островите Лонг и Пловър и гдето в настоящия момент се намира професор Норденсхьолд.

След това толкова внимателно изследване, след многократните опити да се добере до полярните области, като вижда напредналия сезон и все по-големия брой срещани ледници, на Кук не остава нищо друго, освен да отиде да зимува в по-мек климат и да възобнови изследванията си през идното лято. Затова той се връща донякъде по пътя, който е следвал към Уналаека, и на 26 октомври се насочва за Сендуичевите острови с намерение да допълни изследването им през това последно зимуване.

На 26 ноември откриват един остров, чиито жители продават на екипажите значително количество плодове и корени, хлебно дърво, патати, „таро“ и корени „еди“ срещу гвоздеи и железни сечива. Това е остров Мауи от Сендуичевия архипелаг. Наскоро след това съзират Оуихи, или Хаваи, със снежните му върхове.

„Никога не бях срещал диваци, които да се държат така свободно – казва капитанът. – Обикновено те изпращаха на корабите различните стоки, които искаха да продадат; след това се качваха на борда и започваха пазарлъка на задната палуба; таитяните, въпреки многобройните ни престои на острова им, нямаха такова доверие в нас. От това заключавам, че жителите на Оуихи трябва да са по-точни и по-почтени във взаимните си търговски отношения; защото, ако не са добросъвестни помежду си, не биха имали доверие и в добросъвестността на чужденците.“

На 17 януари Кук и Клерк пускат котва в един залив, наречен от моряците Каракауа. Веднага свалят платната до рейте и марсите. Корабите се препълват от посетители, заобикалят ги пирого, а на брега са се събрали множество любопитни. Никога досега Кук не е виждал такова внимание.

Между главатарите, които идват на борда, скоро забелязват един младеж на име Пареа. Той заявява, че е „жакане“; но не могат да разберат дали това означава някакъв чин или родство с краля. Както и да е, този човек има голяма власт над простолюдието. Някои подходящи подаръци го спечелват за англичаните, на които той прави доста много услуги при този престой.

При първото си спиране на Хаваите Кук бе установил, че жителите му не са много крадливи, но този път не е така. Натрупването им ги улеснява да откраднат разни дреболии и да смятат, че не ще посмеят да ги накажат за това. Скоро става очевидно, че главатарите ги насърчават, защото забелязват в ръцете им много от откраднатите предмети.

Пареа и друг главатар, по име Канеена, довеждат на борда на „Ризолушън“ някой си Коах, много мършав старец, целият окраставял от прекалена употреба на „кава“. Старецът, който е жрец, полага върху раменете на Кук донесения червен плащ, важно произнася дълга реч и му поднася едно прасенце. Като виждат, че всички кумири са покрити със също такъв плат, англичаните разбират, че това е израз на боготворене. Те са безкрайно изненадани от странните култови обреди, с които туземците ограждат личността на капитан Кук.

Значението им разбират обаче много по-късно благодарение изследванията на учения мисионер Елис. Ще предадем накратко тук неговото интересно откритие. Това ще направи по-разбираеми следващите събития.

Според едно древно предание някой си Роно, живял във времето на един от най-древните хавайски крале, убил в пристъп на ревност жена си, която дълбоко обичал. Полудял от страдания и скръб след това дело, той почнал да обикаля острова, да се кара и да убива когото срещне; и накрай, уморен, но ненаситен от тия кланета, отплавал, като заявил, че ще се върне на плаващ остров с кокосови

палми, свине и кучета. Това предание, осветено от народна песен, се превръща в догма за жреците, които причисляват Роно към своите божества. Уверени в предсказанието му, те очакват всяка година с непоклонливо търпение завръщането му.

Не може ли да се направи едно странно съпоставяне между това предание и другото, което ни представя мексиканското божество Квецалкоатл, принудено да избяга от гнева на по-могъщ бог и отплавало в лодка от змийски кожи, като обещало на тях, които го придружават, че ще се върне отново заедно с потомците си?

Когато английските кораби се появяват, жрецът Коах и син му Он-ла заявяват, че Роно идва да изпълни предсказанието си. И цялото население приема Кук за божество. Туземците падат по очи пред него, жреците му отправят хваления или молитви; сигурно биха кадили и тамян, ако имаха такъв обичай. Капитанът много добре чувствава, че в тези проявления има нещо необикновено, не разбира какво, но все пак решава да използва за удобство на екипажа и за напредъка на науката тайнствените обстоятелства, които не може да си изясни.

Той е принуден да търпи различни обреди, които в най-добрия случай му се струват смешни. Така например отвеждат го в един морай, яка каменна постройка, четиридесет аршина дълга и четиринадесет висока. Добре трамбованият покрив е заобиколен с дървен парапет, по който са наредени черепите на пленници, принесени в жертва на божеството.

Пред входа на тази площадка се издигат две грамадни дървени фигури с безобразни лица; телата им са покрити с червен плат, главите с висок дървен конус украсен с резба и обърнат с върха надолу. Там, върху нещо като маса, под която се търкалят разложено прасе и купища плодове, Коах се качва заедно с капитан Кук. Шествие от десетина души донася едно живо прасе, което поднасят на капитана заедно с парче, ален плат, с който го намятат. После жреците изпяват някакви религиозни песнопения, а присъстващите стоят ничком пред входа на морая.

След разни други церемонии, чието описание би отнело много време, на капитана предават едно печено прасе, плодове и корени, от които се приготвява кава.

„Почерпиха всички ни с кава – казва Кук, – а като пийнахме от нея, Коах и Парча разделиха печеното прасе на хапки, които ни поднасяха направо в устата. Не изпитах никакво отвращение – казва лейтенант Кинг – да глътна парчето, поднесено ми от Парча, който беше много чист; но мистър Кук, обслужван от Коах, не можа да глътне ни една хапка, като си представяше разложеното прасе; в желанието си да бъде още по-учтив старецът се опита да му поднесе хапките сдъвкани, от което, както можем да си представим, отвращението на нашия капитан можеше само да се увеличи.“

След това тържество отвеждат Кук до лодката, придружаван от мъже, които носят малки пръчки и повтарят думите и изреченията, с които са го посрещнали при слизането му на сушата, с шпалир от коленичили туземци.

Тези церемонии се повтарят при всяко слизание на капитана на сушата. Пред него винаги върви жрец, който възвестява, че Роно се е върнал, и заповядва на народа да падне по очи.

Англичаните имат основание да са доволни от жреците, които ги отрупват с уважение и подаръци, но не и от „еарии“-те, тоест от бойците. Защото те насърчават непрестанните грабежи и различни мошеничества.

Както и да е, до 24 януари 1779 година не се случва нищо особено. Този ден англичаните виждат с изненада, че ни една пирога не напуска брега, за да търгува с корабите. Пристигането на Тереобу е наложило „табу“ върху залива и не допуска никаква връзка с чужденците. Този главатар, или по-точно този крал, идва още същия ден без никакъв церемониал да посети корабите. Отплавал е само с една пирога, придружен от жената и децата си. На 26 идва отново, вече на официално посещение.

{img:velikite_moreplavатели_posreshtane_na_kuk.jpg|#Посрещайки Кук, туземците падаха ничком}

„Когато забеляза – се казва в доклада, – че владетелят идва на сушата, Кук последва примера му и пристигна почти едновременно с него. Заведохме ги в палатката; щом седнаха, владетелят стана и метна много изискано плаща си върху раменете на капитана; сложи му своя шлем от пера и му подаде едно много

интересно ветрило, а в нозете му сложи още пет-шест много красиви и скъпи наметала.“

Тереобу и главатарите от свитата му започват да разпитват англичаните кога смятат да си отидат. Кук пожелава да узнае какво е мнението на хавайците за англичаните. Успява да научи само това, че ги смятат за жители на страна, гдето няма храна, затова са дошли тук „да си напълнят търбусите“. Това убеждение се поддържа от мършавината на някои моряци и от грижата на екипажите да натоварят прясна храна. Но туземците не се страхуват, че провизиите им ще се изчерпат въпреки огромното количество храна, взета от англичаните. По-вероятно е, че кралят иска да разбере колко време ще има, за да приготви подаръка, който възнамерява да поднесе на чужденците при заминаването им.

И наистина в навечерието на определения ден кралят моли капитаните Кук и Клерк да го придружат до резиденцията му. Огромни купища най-разнообразни зеленчуци, пакети платове, жълти и червени пера и цяло стадо свине са струпани тук. Това е безплатен дар за краля от поданиците му. Тереобу избира около една трета от тия неща, а останалото дава на двамата капитани; един много скъп дар, какъвто не са получавали нито в Тонга, нито в Таити.

На 4 февруари двата кораба напускат залива; но претърпените от Ризолюшън аварии ги принуждават да се върнат след няколко дни.

Още щом пускат котва, англичаните забелязват промяната в настроението на туземците. Всичко върви обаче мирно и тихо до 13 следобед. Този ден някои главатари забраняват на туземците да помагат на моряците, които пълнят бурета със сладка вода. Става скарване. Туземците грабват камъни и започват да се държат заплашително. Офицерът, командуваш отряда, получава от Кук заповед да стреля с куршуми, ако туземците продължават да хвърлят камъни или да се държат дръзко. Междувременно прогонват с изстрел една пирога и веднага разбират, че екипажът ѝ е извършил кражба.

В същото време избухва друга, по-сериозна свада. Един офицер задържа ветроходка, принадлежаща на Пареа, и я откарва до Дисковъри. Главатарят не закъснява да се яви, за да си я поиска, като настоява, че в нищо не се е провинил. Спорът се разгорещява и някой поваля Пареа с удар от весло. Безучастни зрители до тоя миг, туземците веднага грабват камъни, принуждават моряците да избягат и заграбват шлепа им. Но Пареа забравя огорчението си и връща на англичаните шлепа заедно с някои откраднати дреболии.

„Страхувам се, че индианците ще ме принудят да взема по-строги мерки – казва Кук, когато научава станалото; – не трябва да им се даде възможност да смятат, че могат да надделеят.“

През нощта на 13 срещу 14 февруари открадват ветроходката на Дисковъри. Тогава командувачият решава да залови Тереобу или някои други важни особи и да ги задържи като заложици, докато бъдат върнати откраднатите вещи.

И действително той слиза на сушата с отряд морска пехота и тръгва веднага към кралската резиденция. По пътя си среща обичайните прояви на почит, намира Тереобу и двамата му сина и ги убеждава да прекарат деня на Ризолюшън.

Работите приемат щастлив обрат, двамата князе са вече в шлепа, но ето че една от съпругите на Тереобу започва да го моли със сълзи на очи да не отива на кораба. Към нея се присъединяват още двама главатари, а островитяните, изплашени от враждебните приготовления, на които присъствуват, се струпват на тълпи около краля и капитана. Кук настоява да отплават и владетелят е вече склонен да го последва, обаче главатарите се намесват и дори насила му попречват да се качи в шлепа.

Като вижда, че не е достигнал целта си и би могъл да я достигне само с проливане на кръв, Кук се отказва от своето намерение и тръгва спокойно по брега, за да се върне в лодката си, когато изведнъж се пръска слух, че един от първите главатари е убит. Веднага отправят жените и децата и всички туземци се втурват срещу англичаните.

{img:velikite_moreplavатели_marshruti.jpg|#Маршрут на главните пътешественици през XVIII в.}

Един туземец, въоръжен с „пахуа“, започва да предизвиква капитана и тъй като не прекратява заплахите си, Кук изважда пистолета си и стреля срещу него със сачми. Защитен от плътна рогозка, туземецът не е засегнат и става още по-дързък; а тъй като се приближават още няколко души, капитанът стреля с пушка срещу най-близкия и го убива.

Това е сигнал за общо нападение. Когато съзират за последен път Кук, той дава знаци на лодките да прекратят стрелбата и да приберат малкия отряд. Напразно! Кук вече лежи мъртъв на земята.

„Щом го видяха, че пада – гласи докладът, – туземците нададоха радостни викове; повлякоха веднага трупа му по брега, изтръгнаха си един другиму ножа и го забиваха със свирепост ожесточение в тялото му, дори след като бе престанал да диша.“

Така загива този велик мореплавател, най-славният навярно от всички морски пътешественици на Англия. Смелите му планове, постоянството при изпълнението им, обширните му познания го превръщат в образец на истински моряк-откривател.

Какви заслуги има той към географията! При първото си пътуване отбелязва местоположението на Дружествените острови, установява, че Нова Зеландия се състои от два острова, минава през протока, който ги разделя, и изследва крайбрежието ѝ; посещава най-последно цялото източно крайбрежие на Нова Холандия.

При второто си пътуване отправя в страната на приказките прочутия южен материк, блян на камерните географи; открива Нова Каледония, Южна Джорджия, Земята Сендуич и навлиза в южното полукълбо – по на юг, отколкото е стигал някой преди него.

При третата си експедиция открива Хавайския архипелаг и отбелязва на картата западното крайбрежие на Америка от 43°, тоест на дължина повече от 3500 мили. Минава през Беринговия проток, навлиза в Северния Ледовит океан – страшилище за мореплавателите – и стига дотам, гдето ледовете издигат непреодолима преграда пред него.

{img:velikite_moreplavатели_tuzemec_jrec.jpg|#Туземец жрец поднася на Кук прасенце}

Мореплавателските му дарби не се нуждаят от изтъкване; хидрографските му трудове са налице; но това, което е най-ценно, са грижите му за екипажите; то именно му позволява да извърши тези трудни и продължителни походи със съвсем незначителни загуби на хора.

След този съдбоносен ден съкрушените англичани вдигат палатките си и се прибират на корабите. Напразни са опитите и предлаганите подаръци, за да получат тялото на нещастния капитан. Страшно разгневени, те вече се готвят да си послужат с оръжие, когато двама жреци, приятели на лейтенант Кинг, донасят тайно от другите главатари къс човешко месо, не повече от четири-пет килограма. Това е всичко, казват те, останало от Роно, който е бил изгорен според обичая.

Тази гледка засилва у англичаните жаждата за мъст. Туземците от своя страна имат да отмъщават за смъртта на петима главатари и двадесетина души от народа. Така че при всяко слизание за вода англичаните виждат да ги чака една разярена тълпа, въоръжена с камъни и тояги. За назидание капитан Клерк, поел командуването на експедицията, изгаря селището на жреците и избива всички, които се противопоставят на това наказание.

Но накрая стигат до някакво разбирателство и на 19 февруари всичко, останало от Кук – ръцете, които личат по широкия белег от рана, оголеният череп и други части от тялото му, – бива предадено на англичаните, които отдават след три дни дължимата последна почит на тия скъпи останки.

След това размяната започва, сякаш нищо не е било, и никакво произшествие не отбелязва последните дни от престоя на Сендуичевите острови.

Капитан Клерк оставя за командуващ на „Дисковъри“ лейтенант Гор, а своето знаме издига на „Ризолъшън“. След като довършва изследването на Хавайските острови, той взема курс на север, спира в Камчатка, добре приет от русите, минава Беринговия проток и стига до 69°50′ северна дължина, гдето ледовете му преграждат пътя.

На 22 август 1779 година капитан Клерк умира от белодробна туберкулоза на 38-годишна възраст. Командуването се поема от капитан Гор, който спира отново в Камчатка, след това в Кантон и на нос Добра надежда, докато най-последно на 1 октомври 1780 година пуска котва в Темза след повече от четиригодишно отсъствие.

Смъртта на капитан Кук предизвиква всеобщ траур в Англия. Лондонското Кралско дружество, на което той е член, издава медал в негова памет; разносните се покриват от всенародна подписка, в която участвуват най-видни личности.

Името на този велик мореплавател е днес може би позагълхнало, но споменът за него е все така жив, както са се убедили присъстващите на тържественото събрание, устроено от Френското географско дружество на 14 февруари 1879 година.

Голям брой почитатели се бяха събрали да чествуват стогодишнината от смъртта на Кук. Между тях се виждаха представители на цветущата днес австралийска колония и на Хавайския архипелаг, гдето Кук бе намерил смъртта си. Множество реликви, останали от великия мореплавател – неговите карти, великолепните акварели на Вебер, сечива и оръжия от островитяните на Океания, – украсяваха залата.

Тази трогателна почит, отдадена след сто години от една нация, чийто крал бе дал някога заповед да не се пречи на научната и цивилизаторска мисия на Кук, не можеше да не намери отзвук в Англия и да не затвърди приятелските връзки, установени сега и за в бъдеще между Франция и Обединеното кралство.

Част втора

Глава първа

Френските мореплаватели

I

Открития на Буве де Лозие в Тихия океан. – Сюрвил. – Земята на Арзасидите. – Произшествие при престоя в Порт Прален. – Смъртта на Сюрвил. – Открития на Марион в Южното полярно море. – Клането в Нова Зеландия. – Кергелен в Исландия и в Южното полукуло. – Походите за изпробване на часовниците: Фьорио и Вердьон де ла Крен.

В първата половина на XVIII век е направено откритие, което упражнява щастливо влияние върху напредъка на географията. Капитан-лейтенант Жан-Батист-Шарл Буве де Лозие от Индийската компания, поразен от огромната пустота около южния полюс, наричана от географите *terra australis incognita*, моли да му предоставят честта да открие тия неизвестни земи. Настояванията му остават дълго без последствие. Но най-после в 1738 година компанията отстъпва с надежда да открие нови бази за търговията си.

Две малки фрегати, „Егл“ и „Мари“, съответно съоръжени, заминават от Брест на 19 юли 1738 година под командуването на Буве де Лозие. Остават повече от месец на остров Санта Катерина, до бразилското крайбрежие, и на 13 ноември продължават плаването си с курс югоизток.

Още на 26 двете фрегати попадат в такава гъста мъгла, че са принудени да стрелят с оръдия, за да могат да плават редом, и неведнъж са принудени да променят посоката си, защото всеки миг могат да се сблъскат. Колкото невъзможно и да изглежда такова нещо, на 5 декември мъглата се сгъстява дотолкова, че от „Егл“ чуват маневрирането на „Мари“, без да могат да я забележат. Морето е покрито с морска трева и скоро забелязват чайки – птици, които никога не се отдалечават много от сушата.

„На 15 декември – казва Фабр в своята студия за фамилията Буве, – когато се намират на 48°50' южна ширина (на същата северна ширина се намира Париж) и на 7° източна дължина от Тенерифския меридиан, към 5-6 часа сутринта съзират огромен ледник; след това още няколко, заобиколени с голямо количество по-малки, от различни размери. Фрегатата „Мари“ дава сигнал за опасност и променя зарифовката на платната.“

Недоволен от тази маневра, която би могла да намали самоувереността на екипажа, Буве опъва всички платна на „Егл“, минава покрай „Мари“ и съобщава намерението си да продължи плаването си на юг. За да успокои духовете, той заявява, че срещането на ледовете трябва да се сметне за щастливо знамение, защото те са сигурно указание за близостта на суша.

Продължават следователно да плават на юг и постоянството на Буве бива твърде скоро възнаградено от откриването на суша, която той нарича нос Сирконсион. Този нос е много висок, покрит със сняг и притиснат от големи ледници, които препречват отвед достъпа до него на разстояние от седем-осем мили. Изглежда дълъг четири-пет мили по посока север-юг.

„Пресметнато е било – казва Фабр според картите на Пиетерго, с които си е служил Буве, – че тази суша се намира на 54° южна ширина и 26-27° източна дължина по Тенерифския меридиан, или между 5°30' и 6°30' източно от Парижкия

меридиан.“

Буве би желал да изследва по-отблизо тази суша и да слезе там; но мъглата и насрещните ветрове преграждат достъпа до нея и той е принуден да се задоволи с наблюдения от далечно разстояние.

„На 3 януари 1739 година – казва Буве в доклада си до компанията – спечелихме каквото бяхме изгубили в предишните дни и към четири часа следобед при не така облачно време видяхме сушата; брегът, стръмен от единия до другия си край, образуваше няколко залива; върховете на планините бяха покрити със сняг; склоновете изглеждаха гористи.“

След няколко безуспешни опита да се приближат към сушата, Буве трябва да се примири. Моряците му са капнали от умора, обезсърчени, изтощени от скорбута. Изпращат _Мари_ към Ил де Франс, а _Егл_ се насочва към нос Добра надежда, гдето пристига на 28 февруари.

„Изминали бяхме – казва Буве в споменатия доклад – хиляда и двеста до хиляда и петстотин мили в непознато море. В продължение на седемдесет дни имахте почти непрекъснато мъгла. Четиридесет дни плавахме между ледове; почти всеки ден валеше град или сняг, които неведнъж покриваха палубите, платната и такелажата ни. Въжетата ни замръзваха. На 10 януари не можахме да свалим малкия марсел. Студът беше непоносим за хора, дошли от топли страни и недостатъчно добре облечени. На мнозина измръзнаха ръцете и краката. А трябваше непрекъснато да се маневрира, да се плава напреко на течението, поне веднъж на ден да се измерва дълбочината.“

След като пусна реята на малкия марсел, един моряк от _Егл_ падна премръзнал върху марса на предната мачта. Едва го свалихме и с голяма мъка успяхме да го стоплим и свестим. Виждах как други плачеха, докато изтегляха лага. А при това бяхме в хубаво годишно време и аз се стараех да облекчавам теглото им, доколкото зависеше от мене.

При постигането на такъв малък успех лесно може да се разбере защо Индийската компания не подновява опитите из тия области. Те не носят никаква печалба, напротив – могат да струват скъпо в загуби на кораби и хора. Но откритието на Буве е първият удар, нанесен върху вярването, че съществува материк на южния полюс.

Примерът е вече даден и неколцина мореплаватели, между които още двама французи, ще тръгнат по следите му. С тия няколко думи да отдадем почит на нашия съотечественик, пионера в мореплаването из южното полукълбо, комуто се пада славата, че е дал пример на великия английски пътешественик Джеймс Кук.

Друг капитан от Индийската компания, отличил се в не една битка с англичаните, именно Жан-Франсоа Мари де Сюрвил, ще направи след тридесет години важни открития в Океания и ще намери почти едновременно с Кук сушата, открита някога от Тасман и наречена от него Щатска земя. Ето при какви обстоятелства:

Господата Лоу и Шевалие, управители във Френска Индия, решават да екипират на свои средства един кораб за търгуване из Тихия океан. Те привличат към този проект Сюрвил и го изпращат във Франция, за да получи от компанията необходимото разрешение и да ръководи екипировката на кораба. _Сен Жан Батист_ (_Свети Йоан Кръстител_) бива екипиран в Нант и получава запаси от храна за три години, заедно с всичко необходимо за една така далечна експедиция. След това Сюрвил пристига в Индия, гдето Лоу му дава двадесет и четири войници-туземци. Отплавал на 3 март 1769 година от залива Анджели, _Сен Жан Батист_ спира последователно на Масулипатам, Янаон и Пондишери, откъдето взема допълнителен товар.

Сюрвил напуска последния град едва на 2 юни и се насочва към Филипините. На 20 август пуска котва пред островите Баши. Това име им е било дадено от Демпиър по упоителното питие, приготвяно от туземците със захарна тръстика, в която киснат с дни някакви черни зърна.

На този остров са дезертирали неколцина моряци на Демпиър; туземците им дават една жена, една нива и земеделски сечива. Този пример подбужда трима моряци от _Сен Жан Батист_ да го последват. Но Сюрвил не е човек, който оставя екипажа си да се пръска по такъв начин. И залавя двадесет и шест души индианци, които задържа като заложенници, докато му върнат бегълците.

„Между тия здраво вързани индианци – казва Крозе в описанието, което е обнародвал за това пътуване на Сюрвил – някои дръзнаха да се хвърлят в морето и за най-голяма изненада на екипажа имаха смелост и ловкост да стигнат до една пирога, която стоеше на доста голямо разстояние от кораба, за да не пострада.“

Обясняват на диваците, че са постъпили с тях по този начин само за да

принудят съотечествениците им да върнат тримата дезертьори. Те отговарят със знаци, че са разбрали. Пускат ги, с изключение на шестима, заловени на сушата. Бързината, с която скачат в пирогите си, не дава основание да се предположи, че ще се върнат. И всички са много изненадани, когато ги виждат да се връщат с радостни викове. Няма никакво съмнение, че водят дезертьорите. Но те се качват на борда и поднасят, здраво вързани... три великолепни прасета!

Сюрвил намира тази подигравка отвратителна, ако се приеме, че е подигравка; и изгонва туземците така разгневен, че те скачат веднага в пирогите си и изчезват. След едно денонощие _Сен Жан Батист_ напуска островите Баши, като отвежда тримата пленени индианци, които заместват дезертьорите.

На 7 октомври след доста дълго плаване в югоизточна посока, на 6°56' южна ширина и на 151°30' източна дължина от Парижкия меридиан съзират суша, която наричат Първовидената.

{img:velikite_moreplavатели_karta_siurvil.jpg|#Карта за откритията на Сюрвил}

„Плавахме покрай нея до 13 октомври, когато открихме чудесно пристанище, напълно заслонено от всякакви ветрове и образувано от множество малки островчета. Господин де Сюрвил пусна котва тук и нарече пристанището Порт Прален; то се намира на 7°25' южна ширина и на 151°55' източна дължина, изчислена от Парижкия меридиан.“

Когато влизат в това пристанище, французите забелязват неколцина индианци, въоръжени с копия и с нещо като щит на гърба. _Сен Жан Батист_ е наобиколен много скоро от пироги, препълнени с индианци, които не скъпят враждебните си проявления. Но французите успяват да ги укротят. Тридесетина измежду най-смелите се покатерват на кораба и започват да разглеждат с голямо внимание всичко, което се изпречва пред очите им. Не след много се налага дори да задържат насила другите да не се качват, тъй като голяма част от екипажа е болен и не е разумно да допускат толкова туземци на борда.

Обаче въпреки добрия прием, който им оказват, диваните не изглеждат успокоени и държането им сочи крайно недоверие. При най-малкото раздвижване на кораба скачат в пирогите си или се хвърлят направо в морето. Един от тях изглежда все пак склонен да прояви по-голямо доверие. Сюрвил му подарява някои неща. На тази любезност индианецът отговаря със съобщението, че в дъното на залива има място, отгдето могат да вземат сладка вода.

Капитанът дава заповед да въоръжат лодките и поверява командуването им на своя помощник, по име Лабе.

„Диваците като че очакваха с нетърпение лодките да се отделят от кораба – казва Флѐрио в своята книга _Откритията на французите;_ – щом потеглиха, лодките бяха последвани от всички пироги. Една като че водеше другите – тази именно, гдето се намираше индианецът, предложил услугите си на Сюрвил. На кърмата стоеше изправен мъж със снопове трева в ръце и ги въртеше ритмично на едно равнище с главата си. По средата на същата пирога седеше младеж, който се бе подпрял на дълго копие и наблюдаваше важно. През ушите и в хрущяла на носа му бяха втъкнати китки червени цветя, а косите му бяха посипани с вар.“

Но това раздвижване събужда подозрения у французите, стигнали до някакво задънено място, гдето – според твърденията на туземците – щели да намерят сладка вода. Въпреки настойчивите подканвания на туземците Лабе не се съгласява да въведе лодките си там, защото водата е само две-три стъпки дълбока, а дъното е тинесто. Задоволява се само да свали на брега един капрал и четирима войници. Те се връщат много скоро и заявяват, че диваците имат лоши намерения. Лабе не показва, че ги е разбрал, и иска да му посочат извора със сладка вода.

Тогава туземците отвеждат лодките на три мили по-далеко, отгдето е невъзможно да се види корабът. Свалят пак капрала с няколко души; но той намира един съвсем малък извор, недостатъчен да утоли жаждата дори на отряда му. През време на неговото отсъствие туземците правят всичко възможно, за да убедят Лабе да слезе на сушата, като му посочват изобилието на кокосови орехи и други плодове и се опитват дори да завземат въжето или канджата на ветроходката.

„Повече от двеста и петдесет островитяни – се казва в доклада, – въоръжени с копия, дълги седем-осем стъпки, със саби или дървени боздугани, със стрели и камъни, някои и с щитове, се бяха събрали на плажа и наблюдаваха движенията на лодките. Когато петимата души от отряда стъпиха на борда, за да се приберат, диваците се нахвърлиха върху им, раниха един моряк с боздуган, капрала с копие,

а неколцина по различни начини. Самият Лабе получи две стрели в бедрата и един камък в прасците. Откриха огън по предателите. Първият залп ги слиса толкова много, че се заковаха на място; той беше особено смъртоносен, защото те се бяха струпали само на един-два разтега от лодките и всички куршуми улучиха. Слисването им даде възможност за втори залп, който ги накара да се разбягат; но изглежда, че бягството им се дължеше главно на смъртта на главатаря им. Като го забеляза настрана от бойците да вдига ръце, да се удря в гърдите и да ги насърчава с викове, Лабе се прицели в него и го повали с един изстрел. Туземците извлякоха или изнесоха ранените си, а убитите тридесет-четиридесет души оставиха на бойното поле. Тогава войниците слязоха на сушата, прибраха някои от пръснатите оръжия, унищожиха пирогите и само една откараха на буксир.“

Сюрвил има обаче голямо желание да залови някой туземец, който би могъл да му послужи за водач и разбирайки превъзходството на европейското оръжие, би уговорил сънародниците си да не предприемат нищо против французите. И измисля за тази цел едно особено средство. По негова заповед свалят в пленената пирога двама моряци негри, на които са напудрили косата и са ги предрешили така, че да могат да заблудят туземците.

И наистина една пирога се приближава веднага към _Сен Жан Батист_ и хората в нея, виждайки, че двама техни сънародници правят някаква размяна с чужденците, се приближават малко повече. Когато преценяват, че тя е на удобно разстояние, французите пускат две лодки да я догонят. Туземците обаче почват да бягат, а французите решават да стрелят, за да ги спрат. И действително единият туземец, убит на място, прекатурва лодката при падането си в морето, а вторият, който няма повече от четиринадесет-петнадесет години, се опитва да стигне до брега с плуване.

„Той се защищаваше много смело, като се преструваше от време на време, че се хапе, а всъщност хапеше тези, които го държаха. Вързаха му ръцете и нозете и го заведоха на кораба. Той се преструваше цял час на умрял; когато го туряха да седне, се строполяваше отново на палубата, само че внимаваше да пусне рамото си преди главата. Като му дотегна да разиграва тази комедия, отвори очи и щом видя, че екипажът се храни, поиска сухар, изяде го със сладост и направи някои много изразителни знаци. След това отново го вързаха, за да не му позволят да се хвърли в морето.“

През нощта трябва да стрелят с мускети, за да отстраняват лодките, които се приближават с намерение да издебнат моряците.

На другия ден натоварват туземеца на лодка и го откарват на едно островче, наречено по-късно Островчето на извора. Щом го свалят на сушата, забелязват, че той е успял с една остра раковина да пререже почти напълно въжетата, с които е бил вързан.

Довеждат го отново на брега по друг път; щом вижда, че искат да го върнат на кораба, младият дивак започва да се търкаля, да реве и да гълта пясък от яд.

Моряците успяват най-после да открият един по-обилен извор, както и да натоварят дърва. Едно от тия дървета като че може да се използва за боядисване, защото морската вода почервянява от него. Сваряват парчета от кората му, потапят в течността памучен плат и виждат, че и той получава яркочервен цвят.

Палмови зелки, прекрасни стриди и други черупести доставят ценна прясна храна за екипажа. На _Сен Жан Батист_ има много болни от скорбут. Сюрвил се надява, че тази почивка ще ги възстанови; но дъждът, който вали непрекъснато цели шест дни, дотолкова влошава състоянието им, че трима умират още преди вдигането на котвата.

Пристанището е наречено Порт Прален, а големият остров, или архипелагът, към който принадлежи то – Земята на Аршакидите – поради двуличията на жителите.

„Порт Прален – каза Фльорио – би бил едно от най-хубавите пристанища на земното кълбо, ако нямаше толкова лошо дъно. Пристанището е почти кръгло, като включим към него всички острови, които се виждат от мястото, гдето бе пуснал котва Сен Жан Батист...“

Свирепостта на туземците, които населяват Порт Прален, не позволи да навлезем навътре в страната, затова можахме да разгледам само крайбрежието.

Не забелязахме разработена земя, нито при обиколките, които лодките направиха до най-вътрешния край на пристанището, нито по острова с извора, който обиколихме по всички направления.“

Такива са твърде повърхностните сведения, до които Сюрвил успява да се

добере било лично, било чрез хората си. Те са щастливо допълнени от това, което съобщава заловеният туземец, по име Ловасалега, надарен с изключителна способност да учи езици.

Според него островът произвежда палмови зелки, кокосови орехи и други видове плодове с ядки, диво кафе, абанос, различни дървета със смола и замк, банани, захарна тръстика, индийски картофи, анасон и накрай едно растение, наречено бинао, което туземците използват за хляб. Горите са пълни с ята от какаду, лори*1, диви гълъби, косове, малко по-едри от европейските. Из блатата се срещат курлици*2, морски чучулиги, особен вид бекаси и патици. От четириногите има само кози и полудиви свини.

[*1 Дребни папагалчета. – Б.пр.]

[*2 Птица от рода на бекасите. – Б.пр.]

„Жителите на Порт Прален – съобщава Фльорио, според ръкописните дневници, които има под ръка – са със среден ръст, но силни и пъргави. Изглежда, че не са от един и същ произход (много ценна забележка); едните са съвсем черни, другите имат бронзов цвят. На първите косите са къдрави и много меки. Челото им е малко, очите не особено дълбоки, долната част на лицето е заострена, с рядка брада, изражението им е свирепо. Някои от жълтокожите имат гладка коса. Изобщо стрижат косата си до ушите. Други оставят само на темето си малко коса като кепе, а наоколо я бръснат с остър камък и само най-долу оставят един кръг, около един пръст широк. Косите и веждите си посипват с вар, която им предава жълтеникав цвят.“

И мъжете, и жените са съвършено голи; но трябва да се признае, че впечатлението на тази голота не е така възмутително, както ако видим един европейец без дрехи, защото лицето, ръцете и изобщо всички части на тялото у тия туземци са татуирани; някои татуировки дори доказват един твърде особен вкус. Ушите и хрущялът на носа им са пробити; от тежестта на окачените предмети хрущялът увисва понякога до горната устна.

Най-често срещаното украшение на жителите от Порт Прален е броеница от човешки зъби. От това веднага вадят заключение, че са човекоядци, макар че същата мода се среща и у племена, които не са човекоядци; но смутените отговори на Лова и полуопечената човешка глава, намерена от Бугенвил в една пирогоа на остров Шоазьол, не оставят никакво съмнение за съществуването на този дивашки обичай.

{img:velikite_moreplavатели_prysnati_oryjia.jpg|#Намират пръснатите им оръжия}

Сен Жан Батист напуска Порт Прален на 21 октомври, тоест след деветдневен престой. През следващите дни виждат непрекъснато високи планини. На 2 ноември Сюрвил забелязва един остров и го нарича Островът на досадите поради ветровете, които цели три дни пречат на плаването.

Този остров представя прелестна гледка. Той е добре обработен и навярно много населен, ако се съди по множеството пирогои, които непрестанно обикалят около Сен Жан Батист.

Туземците мъчно се решават да се качат на кораба.

Най-после някакъв главатар се покатерва до палубата. Първата му работа е да заграби дрехите на един моряк; и много мъчно се съгласява да ги върне.

След това отива към кърмата, взема бялото знаме и иска да си го присвои. Едва успяват да го отклонят от това намерение. Накрай се покатерва до марса на задната мачта, оглежда от този висок пост целия кораб, слиза, започва да се разхожда нагоре-надолу и кани с думи и ръкомахания другарите си, останали в пирогите, да се качат при него.

Десетина души се решават. Те приличат на туземците от Порт Прален, но говорят друг език, затова не могат да се разберат с Лова-Салега. Престоят им на борда е кратък, защото един от тях взема някакво шише и го хвърля във водата, капитанът го смърря и всички избягват веднага на пирогите си.

Видът на сушата е толкова привлекателен, а болните от скорбут имат такава нужда от прясна храна, че Сюрвил решава да изпрати една ветроходка, за да разбере какво е настроението на жителите.

Но щом спускат ветроходката във водата, пирогои с бойци бързат да я наобиколят. Трябва да предотвратят неизбежното нападение с няколко изстрела, които разпръсват нападателите. През нощта към Сен Жан Батист се отправя цяла флотилия; ръководен от човечността си, Сюрвил не дочаква приближаването ѝ, а

прогонва отдалеко туземците с няколко оръжейни изстрела с картеч.

Не може да се мисли следователно за слизване на сушата и Сюрвил продължава плаването. Той открива последователно островите Три сестри, залива и островите Освобождение, последни от тази група.

Разгледаните от Сюрвил острови са Соломоновият архипелаг, открит най-напред от Мендана. Опитният мореплавател е изминал сто и четиридесет мили покрай бреговете му, изработил е карта и е оставил четиринадесет много интересни рисунки от крайбрежието.

Но ако не желае да види екипажа си оредял, Сюрвил трябва на всяка цена да стигне до някаква суша, гдето ще може да свали болните и да си набави пресни храни. Затова решава да отплава за Нова Зеландия, която никой не е посещавал след Тасман.

Той съзира бреговете ѝ на 12 декември на 35°37' южна ширина, а след пет дни пуска котва в залив, на който дава името Лористон. В дъното на залива се намира малко заливче, което наричат Шевалие, в чест на един от инициаторите на експедицията. Трябва да отбележим, че капитан Кук е видял тази суша още от началото на октомври и сега минава покрай залива Лористон, без да забележи френски кораб.

При спирането в заливчето Шевалие ужасна буря връхлита кораба на Сюрвил и едва не го погубва; но мореплавателското умение на капитана е така добре известно на моряците, че те не се смущават нито за миг и изпълняват заповяданите маневрирания с хладнокръвие, на което за жалост са свидетели само новозеландците.

Ветроходката, която отвежда болните на брега, не е успяла да се върне до кораба, когато бурята се разразява и я отхвърля в едно заливче, наречено Убежището. Моряците и болните са посрещнати радушно от един главатар на име Нажимуи, който ги настанява в колибата си и ги снабдява щедро с всички пресни храни, каквито намира през време на престоя им.

Една от лодките, водена на буксир от „Сен Жан Батист“, е отнесена от вълните. Сюрвил забелязва, че е заседнала в заливчето Убежище. Изпраща да я докарат, но моряците намират само въжето ѝ; туземците са успели вече да я откраднат. Напразно отиват да я търсят по течението на реката – никаква следа от нея. Сюрвил не иска да остави тази кражба ненаказана и прави знак на няколко застанали край пирогите си индианци да се приближат. Един от тях побързва да го стори; веднага го залавят и отвеждат на борда. Другите избягват.

„Заловиха една пирога – казва Крозе, – изгориха другите, подпалиха колибите и се върнаха на кораба. Хирургът позна, че заловеният индианец е главатарят, който ги бе така великодушно подпомогнал по време на бурята; когато дотича, още при първия знак на Сюрвил, нещастният Нажимуи сигурно съвсем не е очаквал, че след направените услуги ще се отнесат така с него.“

Той умира на 24 март 1770 година пред остров Хуан Фернандес.

Ще отминем наблюденията на френския мореплавател за жителите и произведенията на Нова Зеландия, защото биха били повторение на направените от капитан Кук.

Убеден, че не ще може да си набави храните, от които се нуждае, след няколко дни Сюрвил вдига котва и поема курс към 27-28° южна ширина; но скорбутът прави всеки ден нови опустошения и го принуждава да стигне колкото е възможно по-бързо до бреговете на Перу. Той ги забелязва на 5 април 1770 година и след три дни пуска котва пред пояс от подводни скали при входа на Калао.

Тъй като бърза да слезе на сушата, за да помогне на болните, Сюрвил не желае да повери другиму задачата да се срещне с губернатора. За нещастие прибоят обръща лодката му и от нея успява да се спаси само един моряк. Сюрвил и всички останали се удавят.

Така мърцина загива този опитен мореплавател, без да може да даде на науката и родината си всичко, на което е бил способен. Що се отнася до „Сен Жан Батист“, той остава пред Лима „цели три години“ поради безкрайните забавяния от страна на испанските митници. Командуването му се поема от Лабе, който го връща в Лориан на 23 август 1773 година.

Както вече имаме случай да разкажем, Бугенвил довежда в Европа един таитянин на име Аутуру. Когато този островитянин изказва желание да се върне в родината си, френското правителство го изпраща в Ил де Франс със заповед до властите в колонията да улеснят връщането му в Таити.

{img:velikite_moreplavатели_glavnia.jpg|#Показаха им една запалена главня}

Един офицер от военната флота, Марион-Дюфрен, използва веднага случая и предлага на Поавр, управител на островите Ил де Франс и Бурбон, да отведе на свои средства и на собствения си кораб младия Аутуру в Таити. Искане само да бъде придружен от държавен кораб и да му отпуснат известна сума за подготовка на експедицията.

Никола-Тома Марион-Дюфрен, роден в Сен Мало на 22 декември 1729 година, постъпва много млад във флотата. Назначен на 16 октомври 1746 за фрегатен лейтенант, той е по това време само капитан на кораб-подпалвач. Но навсякъде е показал отлична служба. Най-големи успехи обаче е имал в Индийския океан.

Мисията, която предлага да изпълни, е за него само повод за откривателско пътешествие, каквото отдавна желае да предприеме из Тихия океан. Намеренията му се одобряват от Поавр, интелигентен управител, ценител на напредъка; той дава на Дюфрен подробни инструкции какви изследвания да предприеме в южното полукукло. По това време Кук още не е доказал, че не съществува южен материк.

Поавр желае особено много да открие северната част на тия земи, които смята за съседни на нашите колонии, като се надява да намери там по-умерен климат. Надява се също да намери дървен материал за мачти и повечето необходими провизии, които е принуден да си доставя с големи разходи от метрополията; възможно е най-сетне да има и някое сигурно пристанище, гдето корабите ще могат да се заслоняват от ураганите, които опустошават почти всяка година Ил де Франс и остров Бурбон. Кралският двор е изпратил също един капитан-лейтенант де Кергелен, да извърши изследвания из тези непознати морета. Експедицията на Марион, която ще поеме друг курс, може само да допринесе за разрешаването на задачата.

На 18 октомври 1771 година корабът „Маскарен“ под командата на Марион и „Маркиз де Кастри“ под командата на мичман дю Клемъор вдигат котва. Спират най-напред на остров Бурбон. Оттам вземат Аутуру, който за нещастие се е заразил в Ил де Франс от вариола, и понеже вече се е разболял, трябва незабавно да отплатат, за да не заразят и жителите на остров Бурбон. Двата кораба отиват в крепостта Дофен, на мадагаскарския бряг, за да може болестта да се прояви, преди да стигнат до Кап, гдето ще трябва да попълнят запасите си.

Но младият Аутуру твърде скоро умира.

Трябва ли при тези обстоятелства да се върнат в Ил де Франс, да освободят корабите и да изоставят похода? Марион не е на това мнение. Тъй като сега може да се движи по-свободно, той решава да се прослави с някое ново откритие и предава своето въодушевление и на другарите си.

Пристига на нос Добра надежда и в няколко дни се снабдява с необходимите запаси за едно осемнадесет месечно пътешествие.

Насочват се веднага на юг, към земите, открити в 1739 година от Буве де Лозие, които трябва да търсят на изток от мадагаскарския меридиан.

От 28 декември 1771 година, когато корабите напускат Кап, до 11 януари следната година мореплаването минава без особени произшествия. В този ден по географската дължина — 20°43′ източно от парижкия меридиан — откриват, че се намират под паралела (40 — 41 градуса южна ширина) на островите, посочени в картите на Ван Кьолен с имената Дина и Марвезен, но неотбелязани на френските карти.

Множеството земни птици карат Марион да предполага, че не е далеко от островите, но той все пак напуска тези области на 9 януари, защото е убеден, че цялото му внимание трябва да бъде насочено само към откриване на южния материк.

На 11 януари се намират на 45°43′ южна ширина и при все че из тия места сега е лято, все още е много студено и непрестанно вали. След два дни при много гъста мъгла, последвана от дъжд, Марион открива една суша, която се простира от запад-югозапад към запад-северозапад, на четири-пет мили разстояние от тях. Лагът показва осемдесет разтега дълбочина с дъно от едър пясък, размесен с корали. Продължават покрай тази суша на едно протежение от шест-седем мили, докато тя остава най-после зад корабите. Тя изглежда доста висока, покрита с планини. Наричат я Есперанс (Надежда). С това подчертават надеждата на Марион да стигне до южния материк. Четири години по-късно Кук отбелязва същата суша с името Принц Едуард.

Северно от нея се простира друга суша.

„Забелязах — казва Крозе, който описва пътешествието на Марион, — докато

плавахме покрай този остров, че в североизточната му част има едно малко заливче, срещу което се виждаше голяма пещера. Около нея се белееха множество едри точки, прилични отдалеко на стадо овце. Ако времето позволи, бихме могли навярно да хвърлим котва срещу това заливче. Стори ми се, че зърнах водопад в планините. Докато заобикаляхме острова, открихме три по-малки островчета, отделени от него; двете бяха в голям залив, а третото образуваше северния му нос. Островът ни се стори безводен, пуст, с около седем-осем мили окръжност, без никаква зеленина, но със здравословен и безопасен бряг. Господин Марион го нарече Островът с пещерата.“

Двете суши се намират на $45^{\circ}45'$ южна ширина и на $34^{\circ}31'$ източно от парижкия меридиан, половин градус на изток от пътя, следван от Буве. На другия ден забелязват на шест мили от брега остров Есперанс, който изглежда сега раззеленен. Планинските върхове са много високи и покрити със сняг. Мореплавателите се готвят да търсят място за пускане котва, но по време на измерване дълбочината двата кораба се сблъскват и си причиняват взаимно аварии. Поправките им траят три дни. Времето, отначало благоприятно, се разваля, излиза силен вятър. И те са принудени да продължат плаването по четиридесет и шестия паралел.

На 24 януари откриват нови земи.

„Отначало ги взехме – казва Крозе – за два острова; нарисувах ги от разстояние осем мили, но скоро решихме, че са два носа, а в далечината сякаш се съзираше суша между тях. Те се намират на $45^{\circ}5'$ южна ширина и на 42° източна дължина, пресметната от парижкия меридиан. Господин Марион ги нарече Студените острови.“

Макар че през нощта не са се отдалечили много, на другия ден вече не виждат островите. От Кастри дават този ден сигнал, че са забелязали суша на десет-дванадесет мили на изток-югоизток от първата. Но гъста мъгла, която трае почти дванадесет часа, непрекъснатият дъжд и силният студ, много суров за недостатъчно облечените моряци, не позволява да се приближат на повече от шест-седем мили до нея.

На следния ден виждат отново този бряг, както и друга суша, на която дават името Безводният остров, изметен днес под името Крозе. Марион успява най-после да спусне лодка и заповядва на Крозе да завладее от името на френския крал по-големия от двата острова, който се намира на $46^{\circ}30'$ южна ширина и на 43° дължина източно от парижкия меридиан.

„Господин Марион го нарече остров Посесион. (Днес е познат под името Марион.) Това беше шестият остров, който открихме в южните морета... Изкачих се веднага на една височина, отгдето видях сняг и много долини; земята изглеждаше безводна, със съвсем слаба зеленина... Не можах да забележа в острова нито едно дърво или дръвче... Изложен на непрестанните опустошения от бурните западни ветрове, които върлуват цяла година из тия места, островът изглеждаше необитаван. Намерих само тюлени, пингвини, кански буревестници, гмурци и всички видове водни птици, които мореплавателите срещат в открито море, след като отминат нос Добра надежда. Невидели никога човек, тези птици не се плашеха и се оставяха да ги ловя с ръка. Женските мътеха съвсем спокойно; други хранеха малките си; тюлените продължаваха да подскачат и да си играят в наше присъствие, без да се плашат.“

Марион продължава да плава по 46 и 47 градуса южна ширина при такава гъста мъгла, че двата кораба трябва постоянно да стрелят с оръдията, за да не се загубят, а хората не могат да се видят от единия до другия край на палубата.

На 2 февруари двата кораба се намират на $47^{\circ}44'$ източна дължина, тоест на $1^{\circ}18'$ от земите, открити на 13 същия месец от кралските транспортни кораби Ла Фортюн и Ле Гро Вантр под командуването на де Кергелеи и де Сент-Алуарн. Няма съмнение, че ако не е било произшествието, станало с Кастри, Марион би ги срещнал.

След като стига до 90° източно от парижкия меридиан, Марион променя курса си се насочва към Земята вай Диймен. Това плаване минава без произшествие и двата кораба пускат котва в залива Фридрих-Хенрих.

Веднага спускат лодки, за да изпратят един силен отряд към сушата, гдето забелязват тридесетина туземци; островът изглежда доста населен, ако се съди по множеството пушци, които се виждат.

„Туземците – казва Крозе – се приближиха с готовност; събраха дърва и ги

струпах като клада. След това поднесоха на новодошлите запалени сухи клони и ги поканиха да подпалят кладата. Като не знаеха какво означава тази церемония, моряците запалиха кладата. Диваците не проявиха никаква изненада; останаха при нас, без да проявяват нито приятелско, нито враждебно настроение; дошли бяха с жените и децата си. И мъжете, и жените имаха среден ръст, бяха съвършено голи, чернокожи, с къси къдрави коси; някои жени носеха децата си на гръб, завързани с въжета от лико. Всички мъже бяха въоръжени със заострени тояги и с камъни, които изглеждаха остри като секири.

Опитахме се да ги спечелим с дребни подаръци; те отхвърляха презрително всичко поднесено, дори железните предмети, огледалата, кърпите и парчетата плат. Посочихме им кокошките и патиците, които бяхме донесли от кораба, за да покажем, че искаме да купим такива птици.

Те грабнаха птиците, които явно им бяха неизвестни, и гневно ги захвърлиха.“

От един час вече се опитват да спечелят разположението на тия туземци, когато пристигат Марион и де Клемъор. И на тях поднасят запалена главня, и те подпалват една клада, убедени, че това е някаква миролюбива церемония. Но са се изманили: туземците веднага се оттеглят и почват да хвърлят камъни, които нараняват двамата капитани. Французите отвърщат с няколко изстрела и се прибират в лодките.

При нов опит за дебаркиране, на който диваците се противопоставят много храбро, се налага да отговорят на нападението им със стрелба, която ранява неколцина и убива един от тях. Моряците слизат веднага и се втурват подир туземците, които не се опитват вече да оказват съпротива.

След това изпращат два отряда да търсят сладка вода и дървета, годни за поправка на мачтите на Кастри. Шест дни минават в тези безплодни търсения. Но те не остават без полза за науката, защото донесят множество интересни наблюдения.

„От огромните купища черупки, които намирахме на различни места – казва Крозе, – заключихме, че обикновената храна на диваците се състои от миди, морски гребени и други черупести от същия вид.“

{img:velikite_moreplavатели_izbivane.jpg|#И той видя как избиха всички негови другари}

Не е ли странно да се срещнат в Нова Зеландия кулинарни вкусове, напомнящи скандинавското крайбрежие и посочени от нас по Панамския провлак? Не е ли човек навсякъде еднакъв и едни и същи нужди не налагат ли едни и същи постъпки?

Като вижда, че е безполезно да губят повече време в търсене на вода и дървета, за да поправят мачтите на Кастри и да запустат пробивите на Маскарен, който се пълни с вода, Марион се насочва на 10 март за Нова Зеландия, гдето пристига след петнадесет дни.

Открита в 1642 година от Тасман, посетена през 1772 година от Кук, тази земя е вече доста добре известна.

Двата кораба акостират близо до връх Егмонт; но брегът на това място е така стръмен, че Марион излиза отново в открито море и едва на 31 март се връща да огледа сушата, на 36°30' южна ширина. Продължава да плава покрай брега въпреки насрещните ветрове, като стига на север до Островите на тримата крале. И тук е невъзможно да акостира. Трябва да се върне следователно към по-голямата суша; пускат котва пред нос Мария ван Диймен, най-северната точка на Нова Зеландия. Скоро забелязват, че мястото за пускане котва е лошо, и след няколко опита Марион спира на 11 май в залива на островите Кук.

На един от островите, гдето намират дърва и вода, разполагат палатки и настаняват болните под охраната на силен отряд. Туземците отиват веднага на кораба, някои дори остават да нощуват там и скоро започва размяна в голям мащаб, улеснена от един речник на таитянски език.

„Забелязах с учудване – казва Крозе, – че диваците, които дойдоха още в първите дни на кораба, са от три типа; едните, навярно истинските туземци, бяха бели, с леко жълтеникав оттенък; те са най-високи от всички, обикновено пет фута и девет-десет пръста, с гладки черни коси; вторият тип са по-тъмнокожи, малко по-ниски, с леко къдрави коси; и най-последно – истинските негри, с къдрави коси, най-ниски от всички, но, общо взето, по-широкоплещести. Първите два типа имат съвсем редки бради, а негрите са много космати.“

Интересни наблюдения, чиято точност ще бъде потвърдена по-късно.

Излишно е да се спираме на нравите на новозеландците, на укрепените им

селища, които Марион описва подробно, на оръжието, облеклото и храната им; тези подробности са вече известни на читателите.

Французите имат три лагера на сушата; за болните – на остров Матуаро, втори на по-просторната суша, който служи за склад и съобщителен пункт с третия – работилницата на дърводелците, устроена две мили по-далеко в гората. Подмамани от любезността на диваците, екипажите правят дълги разходки из вътрешността и са навсякъде сърдечно посрещани. Накрай се установява такова доверие, че въпреки възраженията на Крозе, Марион заповядва да обезоръжат ветроходките и лодките, които отиват към сушата.

Непростимо неблагоприятие в една страна, наречена от Тасман „Залив на убийците“, първото място, гдето той е слязъл, а Кук е открил човекоядци и едва не е бил убит!

На 8 юни Марион слиза на сушата, гдето туземците го посрещат още по-приятелски, прогласяват го за велик главатар на страната, слагат в косата му четири бели пера – знак на владетелска власт. След четири дни Марион слиза отново на сушата с двама млади офицери, де Водрикур и Ле У, един доброволец, оръжейния майстор и неколцина моряци, общо седемнадесет души.

Вечерна никой не се връща на кораба. Но екипажът не се разтревожва, защото познава гостоприемството на диваците. Предполагат, че Марион е останал да пренощува на сушата, за да може по-лесно да посети на следния ден работилницата.

На 13 юни Кастри изпраща ветроходка да донесе вода и дърва за всекидневните нужди. В девет часа съзират, че някой плува към корабите. Пращат веднага лодка да го прибере. Това е един от моряците на ветроходката, единственият останал жив от цялата група. Ранен е с копие на две места в ребрата и е бил жестоко бит.

Според разказа му диваците се държали отначало приятелски както винаги. Пренесли дори на раменете си до сушата моряците, които се страхували, че може да се измокрят. Но когато всички се пръснали да събират дърва, туземците пристигнали въоръжени с копия, с боздугани и криваци и срещу всеки моряк се нахвърлил и по седем-осем души. Той бил нападат само от двама, които го ранили на две места с копие, и тъй като за щастие не бил далеко от морето, успял да избяга до брега, гдето се скрил в храстите.

Оттам присъствувал на избиването на другарите му. Диваците ги съблекли и ограбили, след това разпнали коремите им и когато започнали да ги режат на късове, той се измъкнал безшумно от скривалището си и се хвърлил в морето с надежда да доплува до кораба.

Дали шестнадесетте души от лодката на Марион са имали същата участ? Много е вероятно. Във всеки случай налага се незабавно да се спасят трите лагера на острова.

Дю Клемъор поема веднага командването и благодарение на неговото усърдие катастрофата не става по-голяма.

Ветроходката на Маскарен е въоръжена и изпратена да търси лодката на Марион и ветроходката му със заповед да предупреди и трите лагера и да побърза на помощ на най-отдалечения – работилницата, гдето се изработват мачти и рей. Още на крайбрежието, близо до селото Такури, намират лодката и ветроходката, заобиколени от диваци, които са ги ограбили, след като са изклали моряците.

Без да спира за прибиране на лодките, офицерът заповядва да гребат без почивка, за да стигнат, навреме до работилницата. За щастие лагерът още не е нападат от туземците. Веднага прекратяват работата, прибират сечивата и оръжията, напълват пушките, а това, което не могат да отнесат, струпват под съборената барака и го подпалват.

След това започват да се оттеглят, заобиколени от тълпи диваци, които повтарят зловещите думи: „Такури мате Марион!“ (Такури уби Марион!) Така изминават две мили без никакъв опит за нападение срещу шестнадесетте души, от които се състои отрядът.

Когато са вече до ветроходката, диваците се приближават. Крозе натоварва най-напред моряците, които носят товари, после начертава на земята една линия и обяснява, че който се опита да я премине, ще бъде убит на място. След това заповядва на диваците да седнат. И тези хиляда души, които се подчиняват без съпротива, въпреки явното си желание да се нахвърлят на плячката, която им убягва, са наистина внушителна гледка!

Крозе се качва последен във ветроходката. Но щом стъпва на нея, се раздава

боен вик и отвед полетяват къси копия и камъни. Заплахите са последвани веднага от враждебни действия; диваците дори навлизат във водата, за да се прицелват по-добре. Тогава Крозе се вижда принуден да накара тия нещастници да почувствуват превъзходството на оръжията му и заповядва да се открие огън по тях. Като виждат другарите си убити или ранени, без да ги е докоснал човек, новозеландците се слисват. Крозе би могъл да ги избие до един, но дава заповед да прекратят стрелбата.

Без произшествие прибират и болните, а вторият лагер, засилен и винаги нашрек, изобщо не е бил обезпокояван.

На другия ден туземците, които имат доста голямо селище на остров Матуаро, се опитват да попречат на моряците да си вземат вода и дърва. Моряците тръгват срещу тях е щикове на пушките и ги прогонват до самото им селище, гдето диваците се затварят. Чуват се гласовете на главатарите, които ги подстрекават да се бият. Щом стигат на разстояние един пистолетен изстрел пред вратите на селото, моряците откриват огън, така добре насочен, че първите жертви са именно главатарите. Туземците веднага се разбягват. Убиват петдесетина от тях, натикват останалите в морето, а селото изгарят.

Не може и да се помисли вече за докарване на плажа прекрасните кедрови мачти, отсечени с толкова труд. Трябва да поправят старите мачти със закарания на корабите дървен материал. Що се отнася до запасаването със седемстотин бурета вода и седемдесет вързопа дърва за горене, необходими за по-нататъшното плаване, ще трябва почти цял месец, за да ги пренесат с единствената останала ветроходка.

Но все още не знаят каква е участта на капитан Марион и придружаващите го офицери и моряци. Затова един добре въоръжен отряд отива в селото на Такури.

То е изоставено. Намират само няколко старци, седнали пред вратите на колибите, защото не са могли да последват бегълците. Опитват се да ги заловят. Един от тях, без да му мигне окото, удря войника с късото копие, което държи в ръка. Убиват го, а другите оставят на спокойствие в селото. Претърсват внимателно всички къщи. В кухнята на Такури намират човешки череп, сварен не много отдавна; по него се вижда все още малко месо със следи от зъбите на човекоядците. Виждат и къс човешко бедро, набоден на дървен щик и три четвърти изяден.

В друга къща намират една риза; познават, че е на нещастния Марион. Яката ѝ съвсем окървавена, отстрана се виждат още три-четири кървави дупки. На разни места намират дрехите и пистолетите на младия де Водрикур, който придружавал своя капитан, оръжието от лодката и цели купища изпокъсани дрехи на нещастните моряци.

За жалост не е възможно вече никакво съмнение. Съставят протокол за смъртта на жертвите, а дю Клемъор търси из книгата на Марион да намери какви са били плановете му за по-нататъшното пътуване. Но намира само инструкциите от управителя на Ил де Франс.

Тогава свикват всички офицери и предвид разнебитеността на корабите вземат решение да изоставят търсенето на нови земи, да отидат до островите Амстердам и Ротердам, след това на Марианските и Филипинските острови, гдето биха могли да се освободят от товара си, преди да се върнат в Ил де Франс.

На 14 юли напускат Залива на предателите – както го назовава Крозе – и вземат курс към островите Амстердам и Ротердам, а на 6 август минават северно от тях. Мореплаването е благоприятствувано от великолепно време, едно много щастливо обстоятелство, защото скорбутът е направил такива поражения сред моряците, че твърде малко от тях са годни за работа.

Най-после на 20 септември откриват остров Гуахам, най-големия от Марианския архипелаг, гдето успяват да пуснат котва едва след седем дни.

Докладът, обнародван от Крозе, съдържа много точни и подробни данни за този остров, за произведенията и жителите му. Ще вземем от тях само следната кратка и ясна фраза:

„Остров Гуахам – казва той – ни се стори земен рай; въздухът е отличен, водата много добра, зеленчуците и плодовете превъзходни, стадата от волове, кози и свине – многобройни, всякакви видове птици – в невероятно количество.“

{img:velikite_moreplavатели_skull.jpg|#Те намериха човешки череп}

Между произведенията Крозе споменава „римата“, чийто плод се яде, щом наеднее окончателно, но още докато е зелен.

„В този именно вид – казва той – островитяните го берат и ядат. Обелват

грапавата му кора и го режат на филии като хляб. Когато искат да го запазят, го нарязват на кръгли филии като тънък сухар и го сушат на слънце или в пещ. Този естествен сухар запазва в продължение на няколко години качеството си на хляб много по-дълго от най-добрите корабни сухари.“

От пристанището Агана Крозе стига до Филипините, гдето пуска котва в Кавила, в залива Манила. Тук Кастри и Маскарен се разделят и се прибират поотделно в Ил де Франс.

Няколко години по-рано един доблестен офицер от военната флота, кавалерът Жак-Реймон де Жирон де Грение, който принадлежи към плеядата достойни мореплаватели – Газел, Борда, Фльориьо, дю Мец де Гоемпи, Шабер, Вердъон де ла Крен, – допринесли толкова много за напредъка на мореплаването и географията, е използвал свободното си време при един престой в Ил де Франс, за да проучи съседните морета. Той извършва много успешно плаване с корветата Л'ьор дю берже, поправя на картата местоположението на подводните скали Сен Брандон, плитчината Сайа-де-Мала, оглежда подробно в Сешелския архипелаг островите Сен Мишел, Рокпир и Агалега, поправя картите на островите Аду и Диего-Гарсиа. Като се базира на връзката между морските течения и мусоните, която е проучвал специално, той предлага един постоянен и съкратен път за отиване от Ил де Франс до Индия. Така се спестяват осемстотин мили път; въпросът заслужава да се проучи сериозно.

Като вижда, че предложението на Грение е добре прието от Морската академия, министърът на морината решава да повери проучването му на някой флотски офицер, свикнал с този вид занимание.

Изборът пада на Ив-Жозеф де Кергелен. При двете плавания през 1767 и 1768 година за насърчаване и защита лова на моруни покрай бреговете на Исландия този мореплавател е начертал карти на много пристанища и заливи, извършил е много астрономически наблюдения, поправил е картата на Исландия и е събрал за тази малко известна страна множество точни и интересни данни. Така например на него дължим първите достоверни подробности за гейзерите – горещите извори, които бликат понякога на огромна височина, – както и любопитни сведения за съществуването на вкаменени дървета, които доказват, че в по-раншна геологическа епоха Исландия, днес свършено лишена от дървета, е притежавала огромни гори.

В същото време Кергелен обнародва и съвсем нови данни за нравите и обичаите на жителите ѝ.

„Жените – казва той – носят рокли, камизоли и престилки от плат, наричан валмел, който се работи в самата Исландия; върху камизолата обличат много широка рокля, като йезуитско расо, но по-къса от полата, която се вижда малко. Роклята може да бъде в различни цветове, но обикновено е черна. Наричат я хемпе. Украсена е с кадифена панделка или друга гарнитура... Косата им е прибрана във форма на пирамида или две-три стъпки висок захарен конус. Носят големи забрадки от грубо платно, корави и покрити с друга, по-тънка кърпа, образуваща формата, която споменах...“

Този офицер е събрал най-после и много важни данни за Дания, за лапонците и самоедите, за Феройския, Оркадски и Шетландски архипелази, които подробно е изследвал.

Натоварен да проучи предложения от Грение път, Кергелен иска от министъра разрешение да използва своя екипиран кораб, за да изследва южните земи, открити през 1739 година от Буве де Лозие.

Абат Тере, току-що заместил херцог де Прален, му поверява командването на кораба Ле Берие, който заминава от Лориан с храни за четиринадесет месеца, с триста души екипаж и с бойни припаси, предназначени за Ил де Франс. Абат Рошон ще придружава Кергелен за астрономически наблюдения.

Щом пристига на 20 август 1771 година в Ил де Франс, Кергелен сменя Ле Берие с транспортния кораб Ла Фортюн, към който се присъединява по-малкият транспортен кораб Гро Вантр с шестнадесет оръдия и сто души екипаж под командата на господин де Сент Алуврън.

Щом двата кораба се приготвят, Кергелен взема курс към север, за да разгледа архипелага Махе. При една ужасна буря лагът на Ла Фортюн започва да отбелязва все по-малка дълбочина – тридесет, деветнадесет, седемнадесет, четиринадесет разтега. В този момент пускат котва, която се задържа до края на бурята.

„Най-после разсъмването ни успокои – казва Кергелен. – Не видяхме нито

суша, нито скали. _Гро Вантр_ беше на три мили откъм подветрената страна. Там не можеха да си представят, че съм пуснал котва, защото гръмотевиците и светкавиците не бяха позволили да забележат или да чуят сигналите ми... Безпримерно е наистина един кораб да пусне котва нощно време в открито море, на неизвестна плитчина. Вдигнах котва и се понесох на дрейф, като продължавахме да измерваме дълбочината. Дълго време измервах четиринадесет, после двадесет, двадесет и пет, двадесет и осем разтега. И изведнъж изгубих дъното, което доказваше, че то е било планински връх.

Тази непозната досега плитчина, която нарекох Плитчина на щастието, е разположена от северозапад към югоизток; намира се на $7^{\circ}16'$ южна ширина и $55^{\circ}50'$ източна дължина.“

След това _Ла Фортюн_ и _Ле Гро Вантр_ стигат до пет градуса южна ширина, както препоръчва де Грение. Двамата капитани установяват, че през този сезон духат непрекъснато източни ветрове, стигат след това до Малдивските острови и плват покрай Цейлон от нос Уелс до залива Тринкмале. На връщане мусонът се е променил. Тук духат наистина главно западни и югозападни ветрове, както е съобщил Грение. Предложеният от него път има следователно безспорни предимства. Опитът доказва това така добре, че оттогава и до днес не се използва вече друг.

След като се връща на 8 декември в Ил де Франс, Кергелен ускорява приготвянията си и успява да отплава отново на 12 януари 1772 година. Сега взема курс право към юг, защото – ако се допусне, че ще открие някаква суша в тази посока – най-полезна от нашата колония би била естествено най-близката до нея.

Още на 1 февруари множество птици ята като че сочат близка суша. Снегът е последван от градушка. Трябва да се справят едновременно с лошо време силен вятър и бурно море. На 12 забелязват първата суша.

На другия ден забелязват втора, а наскоро след нея един голям и много висок нос. Следния ден в седем часа сутринта, след като слънцето разпръсва облаците, съзират съвършено ясно една брегова линия, която се простира на 25 мили дължина. По това време се намират на $49^{\circ}46'$ южна ширина и $61^{\circ}16'$ източна дължина.

За нещастие бурите следват непрекъснато и двата кораба едва се спасяват от изхвърляне на брега. Що се отнася до Кергелен, теченията го отнасят на север наскоро след като е пуснал лодка, която трябва да направи опит да акостира.

„Като се видях така отдалечен от сушата – казва Кергелен в доклада си, – прецених какво решение трябва да взема, съобразих, че състоянието на мачтите не ми позволява да вдигна платно, за да се отдели от брега, и понеже нямам ветроходка, която да носи котвите, ще се изложя на голяма опасност край брега, а е почти невъзможно да намеря в мъглата _Ле Гро Вантр_, с който бяхме разделени от няколко дни, още повече като се има предвид, че ветровете бяха все променливи и бяхме претърпели буря... Тези разсъждения, както и фактът, че _Ле Гро Вантр_ е превъзходен плавателен съд и има храна за седем месеца, ме накараха да се насоча към Ил де Франс, гдето пристигнах на 16 март.“

За щастие с _Ле Гро Вантр_ не се е случило нищо лошо. Лодката му е успяла да се върне. Господин де Боагеаньок слиза на сушата, обявява я за завладяна с всички изискани в случая формалности и оставя един документ в бутилка, намерена в 1776 година от капитан Кук.

Кергелен се връща във Франция; но успехът на експедицията му е създал многобройни врагове. Нападките им се засилват, когато на 1 януари 1772 година кралят го произвежда капитан-лейтенант и кавалер на ордена Свети Людовик. Разпространяват се най-клеветнически слухове. Стигат дори дотам да го обвиняват, че е потопил своя кораб-спътник _Ле Гро Вантр_, за да се възползува сам от откритията, които е извършил заедно с де Сент Алуарн.

Тия крясъци обаче не повлияват на министерството, което решава да повери на Кергелен командването на нова експедиция. Корабът _Ле Ролан_ и фрегата _Л'Оазо_ (втората под заповедите на господин де Со де Ронре) заминават от Брест на 26 март 1772 година.

В Кап Кергелеи е принуден да остане цели четиринадесет дни. Целият екипаж се е разболял от злокачествена треска, която трябва да се отдаде на влагата в новия кораб.

„Това изглежда напълно обосновано – се казва в доклада, – защото всички сухи варива, като грах, боб, фасул и леща, се развалиха в трюмовете заедно с

ориза и част от сухарите; зеленчуците образуваха в трюма вонящ тор, отгдето изпълзяваха безброй бели червеи...”

На 11 юли „Ле Ролан“ напуска Кап; но почти веднага го връхлита ужасна буря, която отнася два марсела, предната мачта, малкия кливер и мачтата на кърмата. Най-после стигат в Ил де Франс с как да е сглобени мачти.

Господа де Рош и Поавр, допринесли толкова много за успеха на първата експедиция, са сменени с де Терне и интенданта Майар. И двамата сякаш са си поставили за цел да пречат по всички въобразими начини за изпълнение на заповедите, които е получил Кергелен. Така например те не му помагат ни най-малко в снабдяването с прясна храна, от която екипажът има такава наложителна нужда, нито намират възможност да заменят мачтите, счупени от бурята; освен това на мястото на тридесет и четиримата моряци, които се е наложило да постъпят в болницата, те му дават най-недисциплинирани и постоянно наказвани войници, от които искат да се отърват. Една експедиция за южното полукукло, подготвена при такива условия, може само да пропадне. Точно така и става!

На 5 януари Кергелен вижда отново земите, които е открил при първото си пътуване, и до 16 проучва някои от тях – островите Кроа, Реюнион и Ролан, които имат според неговата карта повече от осемдесет мили брегова линия. Температурата е извънредно сурова: гъсти мъгли, сняг, градушка, непрестанни ветрове. На 21 двата кораба могат да пътуват заедно само с оръдейни изстрели. Студът този ден е толкова силен, че няколко моряка падат в безсъзнание на палубата.

„Офицерите – казва Кергелен – заявяват, че обикновената дажба сухар не е достатъчна и ако не бъде увеличена, екипажът не ще може да противостои на студа и мъглите. Увеличавам дажбата с четири унции дневно.“

На 8 януари 1774 година „Ле Ролан“ се среща с фрегата на остров Реюнион, Влизат във връзка и де Ронре заявява, че зад Френския нос намерил място за пускане котва (или може би залив), на 6 януари изпратил лодка да измери дълбочината и когато слезли на сушата, за да забият френското знаме, моряците му убили пингвини и един гривест тюлен.

И този път пълното изтощение на екипажите, лошото качество на храните и разнебитеността на корабите попречват на Кергелен да направи основно проучване на този пустинен архипелаг. Той е принуден да се върне. Но вместо да отиде в Ил де Франс, слиза на брега на залива Антонжил, в Мадагаскар. Там намира в изобилие китри, лимони, ананаси, тучница и други противоскорбутни растения, както и прясно месо.

Един авантюрист с доста странно житие, именуван Бенъовски, е създал тук френско заселище. Но няма нищичко. Кергелен го снабдява с походни столове, тухли за печи, железни сечива, ризи, одеяла и на края заповядва на дърводелците си да построят склад за храни.

Тридесет и пет души от екипажа на „Ле Ролан“ са умрели, откакто корабът е напуснал южните земи. Ако Кергелен бе останал още осем дни из тия места, сигурно би загубил стотина души!

Когато се връща във Франция, Кергелен е посрещнат само с омраза и клевети след всички така храбро понесени изпитания. Страстите са толкова разпалени, че един от офицерите му не се стеснява да обнародва спомени, в които всички факти са представени в най-неблагоприятна светлина и цялата отговорност се стоварва върху Кергелен. Не искаме да кажем, че той не е имал никаква вина, но смятаме за крайно несправедлива присъдата на военния съд, с която го разжалват и затварят в крепостта Сомюр. Тази присъда е била призната, както изглежда, за прекалена, правителството намира, че тя е проява по-скоро на ненавист, отколкото на правосъдие, и след няколко месеца Кергелен е освободен. Най-голямото обвинение срещу него е, че изоставил в Тихия океан една ветроходна заедно с екипажа ѝ, който е бил спасен само поради неочакваното и случайно връщане на „Ла Фортюн“. Трябва да предположим, че този факт е бил необикновено изопачен, защото съществува писмо от изоставения офицер де Розили, по-късно вицеадмирал, с което той изказва желание да служи отново под заповедите на Кергелен.

Описанието на двете пътувания е извлечено от оправданието, което Кергелен обнародва, докато е бил в затвора; то е било конфискувано от правителството и поради това е библиографска рядкост.

Трябва да пристъпим сега към описване на експедиции, които – макар и ненаправили никакви открития – са имали все пак важно значение в смисъл, че са допринесли за поправки в картите, за напредъка на мореплаването и географията и,

главно, че са разрешили един отдавнашен въпрос: определяне географските дължини в морето.

За да се определи местоположението на дадена местност, трябва да се определи географската ѝ ширина, тоест разстоянието ѝ северно или южно от екватора, и географската ѝ дължина, с други думи, отдалечеността ѝ източно или западно от някой известен меридиан.

По това време за измерване положението на даден кораб разполагат само с лота, който определя разстоянието, изминато за половин минута; съответно изчисляват каква скорост има корабът за един час; спуснатият в морето лот съвсем не е неподвижен и поради това показаната скорост не е винаги еднаква. Така че това са два твърде важни източника за грешки.

Що се отнася до посоката на плаването, то тя се определя от компаса. А всеизвестно е, че компасите дават отклонения и корабът не следва винаги пътя, посочван от тях; при това не е никак лесно да се определи и размерът на отклонението.

Щом тези неудобства са известни, трябва да се намери начин да се отстранят.

С октанта на Хадли успяват понякога да определят географската ширина с точност почти до една минута, тоест до една трета от милията. Но при изчисляване на географската дължина не може да се постигне дори такава приблизителна точност.

{img:velikite_moreplavатели_otkritia_marion_diufren.jpg|#Откритията на Марион Дюфрен}

Това би било лесно, ако различните отклонения на магнитната стрелка биха могли да се определят с прости и неизменни закони. Но на какво да се опрат? Добре известно е, че в Индийския океан, между островите Бурбон, Мадагаскар и Родриго, четири градуса разлика в отклонението на стрелката отговарят на около пет градуса разлика в географската дължина; но известно е също така, че отклонението на магнитната стрелка из същите области се променя по неизучени причини.

„Едно отклонение от дванадесет градуса сочеше преди двадесет години – казва Вердьо де ла Крен в 1778 година – географска дължина 61° западно от Париж при дадена ширина; много е възможно от двадесет години насам отклонението да се е променило с два градуса, а това ще се равнява почти на петдесет морски мили грешка при определяне географската дължина, която биха се опитали да уточнят чрез това отклонение.“

Ако се знае бордовият час, тоест точният час, който трябва да се изчисли по меридиана на кораба в самия момент на дадено наблюдение, и ако в същия миг се знае часът в пристанището, отгдето са отплавали, или часът при някой известен меридиан, разликата в часовете ще даде очевидно разликата в меридианите, пресметната по 15 градуса на час, или един градус за четири минути време. Въпросът за географската дължина може следователно да се сведе до определянето за даден момент на часа по кой да е известен меридиан.

За тази цел трябва да имате един ръчен или друг часовник със съвършен изохронизъм, въпреки състоянието на морето и разликите в температурата.

В този смисъл са направени много проучвания. Бесон в XVI век, Хюйгенс в XVII, след това Сюли, Харисън, Дютертр, Галуд, Рива, де Роа и Фердинан Берту са се опитвали и продължават да търсят разрешение на тази задача.

Освен това френското и английско правителства, проникнати от съзнанието за услугите, които може да направи един съвършен инструмент, обещаваат високи награди, а академията на науките обявява тържествено конкурс. През 1765 година ле Роа представя за този конкурс два часовника, а Берту като кралски доставчик е принуден да се въздържа. Часовниците на ле Роа излизат победители при опитите на сушата. Остава да се види дали ще се държат така добре и в морето.

Маркиз де Куртанво поръчва да изработят с негови средства леката фрегата „Л'Орор“, която ще служи за тази цел. Но самият ле Роа намира, че една обиколка по море със спиране в Кале Дюнкерк, Ротердам, Амстердам и Булон, траяла от 25 май до 29 август, е много кратко изпитание, и иска второ. Този път натоварват часовниците му на фрегатата „Л'Анжус“, която заминава от Хавр, опира в Сен Питър, близо до Ню Фаундленд, в Сале в Африка, в Кадис и се връща в Брест след пътешествие от четири месеца и половина. Опитът е сериозен, при различни географски ширини и различно състояние на морето. Ако часовникът не се е

повредил, заслужава награда. И ле Роа действително я получава.

Междувременно академията знае, че и други специалисти се занимават със същите проучвания, но по различни причини не са могли да участвуват в конкурса. Затова обявява награда за същото постижение през 1771 година и я удвоява през 1773.

Ф. Бертю предполага, че е постигнал съвършенство; но часовникът му трябва да получи признание при продължително морско пътешествие.

През последните месеци на 1768 година в Рошфор въоръжават с 18 оръдия фрегатата Изис и поверяват командването ѝ на д'Евю де Фльориьо, известен по-късно под името Кларе де Фльориьо. Макар че няма още тридесет години, мичман Фльориьо е вече известен учен. Имаме случай да споменем името му и неведнъж ще го срещнем отново. Засега, увлечен в механиката, Фльориьо помага на Бертю в трудовете му; и за да не падне сянка върху безкористието му, той поканва няколко души офицери да наблюдават движението на часовника, който му е поверен.

Отплавала през ноември 1768 година, фрегатата Изис спира последователно в Кадис, на Канарските острови, в Гореа, островите на Зеления нос, Мартиника, Сан Доминго, Ню Фаундленд, в Канарските острови, в Кадис и на 31 октомври 1769 година се връща на остров Екс.

Пренесени в сравнително студени, в топли и умерени климати, часовниците са изпитали всички превратности на температурата, а в същото време са били изложени на морски вълнения през най-тежкото годишно време.

След този изпит, от който излиза с чест, Бертю получава грамота и пенсия като инспектор на флотските часовници.

Но това пътешествие е имало и други последици, които ни засягат по-отблизо. Фльориьо прави редица астрономически наблюдения и хидрографски записвания, които му позволяват да прецени нещо и да осъди съществуващите по това време морски карти.

„Дълго време се въздържах — казва той в описанието на своето пътешествие — да направя подробна критика на картите на института; исках да се огранича с посочване на новите данни, според които трябва да бъдат поправени; но грешките са толкова многобройни и опасни, че бих се сметнал виновен пред моряците, ако не им ги изброя подробно...“

Малко по-нататък той критикува основателно картите на един географ, който се е ползвал известно време с голям престиж.

„Нямам намерение — казва той — да посоча тук всички грешки, които съм забелязал в картите на господин Белен. Изброяването им би било без край. За да докажа необходимостта от труда, с който съм се заел, ще се задоволя само да посоча грешките, заслужаващи особено внимание, било ако човек поиска да сравни положението на известни места според неговите карти с положението, което би трябвало да имат, ако господин Белен бе пожелал да си послужи с астрономическите наблюдения, обнародвани в различни времена, било ако сравним други положения с тези, които сме определили чрез собствените си наблюдения.“

Накрай, като посочва дълъг списък грешки в местоположението на най-посещавани населени места по европейското, африканското и американското крайбрежие, той заключава със следните съвсем правилни разсъждения:

„Като хвърли поглед върху списъка на различните грешки, които току-що посочих в картите на господин Белен, човек се чувствава склонен да направи едно тъжно заключение, на което е необходимо да се спрем: ако картите, включващи най-добре известната част на земното кълбо, за която има най-много наблюдения, са все още така неточни, каква точност можем да очакваме от картите, представлящи по-малко посещавани крайбрежия и острови, рисувани и поправяни по смътни изчисления и несигурни предположения?“

До това време часовниците са били преглеждани поотделно и от различни чиновници. Сега ще трябва да ги подложат на едновременна и еднаква проверка, за да се види кои ще излязат победители. За тази цел съоръжават в Брест фрегатата Ла Флори, поверяват командването ѝ на един от най-видните офицери, Вердъон де ла Крей, който ще стане през 1786 година началник на ескадра. Кадис, Мадейра, Салвазеш, Тенериф, Гореа, Мартиника, Гваделупа, Доминика и повечето острови от Малките Антили, Сент Питър, Ню Фаундленд, Исландия, която нашите изследователи доста трудно намират, островите Ферое, оттам в Дания и Дюнкерк — такива са етапите на това пътуване. Описанието, оставено от Вердъон де ла Крен, изобилствува (като описанието на Фльориьо) с най-разновидни поправки. Виждаме

колко грижливо и редовно са вършени измерванията на дълбочините, е каква точност са отбелязвани бреговете. Но това, което е особено интересно тук и липсва в книгата на Флорио, са описанията на страните, критичните разсъждения за нравите и обичаите на различните народи.

Между най-интересните сведения, пръснати в тези два големи тома „Инкварто“, трябва да посочим тези за Канарските острови и някогашните им жители – серерите и йолофите, – за Исландия, за състоянието на Дания, все още актуалните разсъждения на Вердън за меридиана на остров Ферое.

„Най-западният меридиан на този остров – казва той – е бил избран от Птоломей за първи меридиан... За него е било сигурно много лесно да избере за първи меридиан александрийския; но този велик мъж е разбрал, че подобен избор не би оказал никаква реална чест на родината му; Рим и други градове биха се стремили също така към тази въображаема чест; и всеки географ, всеки пътеписец би избирал произволно своя пръв меридиан, а това би могло само да обърка или най-малко да затрудни читателя...“

Виждаме, че Вердън разглежда отвисоко въпроса за първия меридиан, както постъпват днес всички истински безпристрастни умове. Това е още едно основание да ни бъде симпатичен.

Да завършим, като кажем заедно с този автор: „Часовниците излязоха с чест от тази проверка; те понесоха студ и горещина, неподвижност и сътресение, както от самия кораб, когато заседна в Антигоа, така и при оръдейните изстрели; с една дума, оправдаха надеждите, които им се възлагаха, заслужават доверието на мореплавателите и са много полезни при определяне географските дължини в морето.“

Задачата е решена.

II

Експедицията на ла Перуз. – Остров Санта Катерина. – Концепсион. – Проучване на американското крайбрежие. – Пристанището на французите. – Загуба на два плавателни съда. – Монтрей и индианците от Калифорния. – Спиране в Макао. – Кавите и Манила. – Пътят към Китай и Япония. – Формоза. – Остров Келперт. – Бреговете на Татарската земя. – Залив Терне. – Татарите от Сахалин. – Ороните. – Протоктът Ла Перуз. – Бал в Камчатка. – Архипелагът на мореплавателите*. – Избиване на де Лангл и част от другарите му. – Ботани бей. – Загубване връзка с експедицията. – Д'Антрекасто заминава да търси ла Перуз. – Неверни вести. – Каналът Д'Антрекасто. – Бреговете на Нова Каледония. – Земята на Аршакидите. – Туземците от Бука. – Спиране на Порт Картрет. – Адмиралтейските острови. – Спиране в Амбоан. – Земята Лин. – Земята Нюйтс. – Спиране в Тасмания. – Празник в Островите на приятелите. – Подробности по посещението на ла Перуз в Тонга-Табу. – Спиране в Балабио. – Следи от минаването на ла Перуз през Нова Каледония. – Ваникоро. – Тъжният край на експедицията.

[* Самоа. – Б.пр.]

Когато френското правителство решава да използва почивката, на която флотата се радва поради неотдавна сключения мир, от пътешествието на Кук е известна само смъртта на великия мореплавател. Нашите офицери завиждат, както изглежда, на своите постоянни съперници – англичаните – за успехите им на тая плоскост и са обзети от благородно съревнование. Но кому да се повери командването на такава важна експедиция? Не липсват достойни кандидати. И тъкмо в това се състои мъчнотията. Изборът на министъра се спира на Жан-Франсоа Гало де ла Перуз, стигнал твърде бързо поради големите си бойни заслуги до чин капитан-лейтенант. През последната война е бил натоварен с твърде деликатната задача да разруши колонията на английската компания в Хъдзъновия залив и той я изпълнява като превъзходен военен и опитен моряк, който умее да обедини човечността с изискванията на професионалния дълг. За помощник му определят де Лангл, който го е подпомагал храбро при експедицията в залива Хъдзън.

{img:velikite_moreplavатели_de_la_peruz.jpg|#Жан-Франсоа Гало де ла Перуз}

С фрегатите „Ла Бусол“ и „Л'Астролаб“ заминава многоброен офицерски щаб. На „Ла Бусол“ се намира ла Перуз, де Клонар, повишен в чин капитан-лейтенант по време на експедицията, инженер Монрон, географът Бернизе, хирургът Ролин,

астрономът Лепот-Дажле от Академията на науките, физикът Ламанон, гравьорите Дюше де Ванси и Прево млади, ботаникът Колинън, часовникарят Гери. На Л'Астролаб освен командувачия капитан-лейтенант де Лангл се намират лейтенант де Монти, също произведен капитан-лейтенант по време на похода, и прочутият Монж, който – за щастие на науката – слиза на 29 август 1785 година в Тенериф.

Академията на науките и медицинското дружество са представили на министъра на морската изложба, с които привличат вниманието на пътешествениците върху няколко пункта. Накрай Фльориьо, по това време директор на военните пристанища и арсенали, лично изготвя карти, които трябва да послужат при този поход, и прибавя към тях цял том ценни бележки и мисли за постиженията на всички познати пътешествия след Христофор Колумб.

Двата кораба отнасят невероятно количество предмети за размяна, огромни запаси от храна и вещи, една почти двадесеттонна лодка с палуба, две бискайски ветроходки, мачти, една смяна платна и всякакви запасни части.

Двете фрегати вдигат платна на 1 август 1785 година, а след тринадесет дни пускат котва в Мадейра. Тук французите са посрещнати от английските власти с учтивост и любезност, които ги изненадват и възхищават едновременно. На 19 ла Перуз спира в Тенериф.

„Различните наблюдения на господата де Фльориьо, Вердън и Борда – казва той – за островите Мадейра, Салвазеш и Тенериф не оставят какво повече да се желае. Затова ние се задоволихме само да проверим инструментите си...”

Тези думи доказват, че ла Перуз умее да признава заслугите на своите предшественици, както ще имаме случай да установим и занапред.

Докато астрономите използват времето си, за да проверяват действието на астрономическите часовници, естествениците, придружени от някои офицери, се изкачват до върха и донасят интересни растения. Монрон успява да измери височината на тази планина много по-точно от предшествениците си Хербердийн, Фьойе, Буге, Вердън и Борда, които я определят съответно на 2409, 2213, 2100 и 1904 тоаза. Но това измерване, което би прекратило споровете, за жалост не пристига във Франция.

На 16 октомври съзират островите, или по-точно скалите, Мартен-вас. Ла Перуз определя местоположението им и се насочва към най-близката точка, остров Тринидад, който е само на девет мили западно. С надежда да намери там сладка вода, дърва и храни, командувачият експедицията изпраща на сушата ветроходка с един офицер. Той влиза във връзка с португалския губернатор, който има гарнизон от около двеста души, от тях само петнадесет души в униформа, а останалите просто по риза. Беднотията е съвсем очевидна и французите се връщат на кораба си, без да получат нещо.

След като търсят напразно остров Асунсион, пътешествениците стигат на остров Санта Катерина, до бразилския бряг.

„След деветдесет и шест дневно плаване – четем в пътеписа, обнародван от генерал Мийе Мюро – няхахме нито един болен; разликата в климата, дъждовете, мъглите – нищо не бе засегнало здравето на екипажите, защото храните ни бяха отлични по качество. Не бях пропуснал ни една от предпазните мерки, посочени от опита и благоразумието; грижехме се освен това да поддържаме винаги весело настроение, като всяка вечер от осем до десет часа, когато времето позволяваше, устройвахме танци за екипажа.“

Остров Санта Катерина – за който имахме неведнъж случай да говорим при това пътуване – се простира от 27°19'10" южна ширина до 27°49'; ширината му от изток към запад е само две мили; най-тясното разстояние между острова и материка, разделени само от един канал, е двеста тоаза. В края на тази теснина именно е построен градът Ностра Сеньора дел Дестеро, столица на капитанството* и резиденция на губернатора; тя няма повече от три хиляди души население и около четиристотин къщи; видът ѝ е много приятен. Според доклада на Фрезие в 1712 година този остров е бил убежище на скитници и нехранимайковци, избягали тук от разни краища на Бразилия; португалски поданици те били само по име, но не признавали и ничия друга власт. Земята тук е толкова плодородна, че са могли да живеят без никаква помощ от съседните колонии. Корабите, които спирали на този остров, им давали срещу храните само горни дрехи и ризи, каквито напълно им липсвали.

[* Административна единица при Стария режим. – Б.пр.]

Този остров е наистина необикновено плодороден и почвата подходяща за

засаждане на захарна тръстика; но жителите са толкова бедни, че не могат да си купят необходимите роби.

Френските кораби намират тук всичко, от което се нуждаят, а португалските власти оказват много добър прием на офицерите.

„Следният случай ще даде представа за гостоприемството на това добро население. Лодката ми – казва ла Перуз – бе преобърната от една вълна в малкия залив, гдето бях наредил да насекат дърва. Местните жители, които помогнаха да я спасим, накараха нашите моряци да спят в леглата им, а самите те спаха на рогозки в същата стая, гдето бяха проявили това трогателно гостоприемство. След няколко дни донесоха на кораба платната, мачтите, котвичката и знамето на лодката; всичко това бяха ценни за тях предмети и биха могли да им послужат твърде много за пирогите.“

На 19 ноември Ла Бусол и Л'Астролаб вдигат котва и вземат курс към кап Хорн. След една силна буря, при която фрегатите се държат много добре, и след четиридесетдневно търсене на големия остров, открит от французина Антоан де ла Рош и наречен от Кук Джорджия, ла Перуз минава през протока Лемер. Като попада на благоприятни ветрове, въпреки напредналото годишно време той решава да отбегне спирането в залива Буен Сусесо и да заобиколи незабавно кап Хорн, за да си спести едно възможно забавяне, което би изложило корабите на аварии, а екипажите на излишна умора.

Приятелското държане на жителите от Огнена земя, изобилието на китове, които не са още подгонени от китоловци, огромните ята албатроси и буревестници не успяват да променят решението на командувачия. Минават покрай кап Хорн много по-леко, отколкото са се надявали. На 9 февруари експедицията се намира пред Магелановия проток, а на 24 пуска котва в пристанището Консепсион – спирка, която ла Перуз е принуден да предпочете пред Хуан Фернандес поради свършването на храната. Блестящото здраве на екипажите изненадва испанския комендант. Никога навярно не се е случвало кораб да мине покрай кап Хорн и да пристигне в Чили без болни на борда; а на двата френски кораба няма нито един болен.

Градът, разрушен от земетресение през 1751 година, е построен отново на три мили навътре в сушата по бреговете на река Биобио. Къщите са едноетажни, поради което Ла Консепсион се простира на голяма площ, макар че няма повече от десет хиляди жители. Заливът е един от най-удобните на земното кълбо; морето тук е спокойно и почти без течения.

Тази част на Чили е необикновено плодородна. Житото дава едно към шестдесет, лозята също, полетата са пълни с безброй стада, които се размножават невероятно бързо.

Въпреки тези условия за благоденствие страната не е направила никакъв напредък поради неблагоприятния митнически режим, който е в разцвета си по това време. Чили, с производство, което би могло да изхрани без никаква мъчнотия половината Европа, с вълна, която може да задоволи нуждите на френските и английски фабрики, с месо, от което могат да се приготвят огромни количества консерви, няма почти никаква търговия. Вносните мита са също прежалени. Затова и животът е извънредно скъп. Средната класа, наричана днес буржоазия, не съществува. Населението е разделено на две категории – богати и бедни – както личи от следния пасаж:

„Празничното облекло на жените се състои от една плисирана пола от едновременно златни или сребърни сърмени платове, каквито работеха в Лион. Тези поли, пазени само за най-тържествени случаи, се предават като диамантите от бабите на внучките. Те са достъпни впрочем за твърде малък брой гражданки; другите едва имат с какво да се облекат.“

Няма да продължим с ла Перуз запознаването с подробностите на възторжения прием, който намира; ще премълчим и описанията за баловете и тоалетите, които впрочем не го отвличат от целта на пътуването му. Експедицията е минала досега из морета, които европейски кораби са порили неведнъж. Време е вече да се впусне в едно неизследвано поле. Вдигат котва на 15 март и след едно плаване без произшествия двете фрегати пускат на 9 април котва в залива Кук, на Великденския остров.

Ла Перуз твърди, че художникът Ходж, придружавал прочутия английски мореплавател, е предал много неточно лицата на островитяните. Те са, общо взето, приятни, макар и да не може да се каже, че имат никакви отличителни черти.

Всъщност френският мореплавател е несъгласен с капитан Кук не само по този

пункт. Той смята, че прословутите статуи, които един от художниците е представил в много интересна гравюра, са дело може би на съвременното поколение, което наброява според него до две хиляди души. Струва му се също, че пълното отсъствие на дървета и поради това на езера и рекички се дължи на прекаленото изсичане на горите от страна на по-раншните поколения. Както и да е, престоят не се отбелязва с никакво неприятно произшествие. Вярно е, че има чести кражби; но тъй като ще останат на този остров само един ден, французите намират за излишно да дават на населението по-точни понятия за собствеността.

Като напуска на 10 април Великденския остров, ла Перуз следва почти същия път, по който Кук минава през 1777 година, когато плава от Таити за американските брегове, само че сто мили по на запад. Ла Перуз се надява да направи някакво откритие в тази не много позната част на Тихия океан и обещава награда на моряка, който пръв забележи суша.

{img:velikite_moreplavатели_drehi_ot_la_konsepsion.jpg|#Облекло на жителите на Ла Консепсион}

На 29 май стигат до Хавайския архипелаг.

Морските часовници оказват в случая много голяма помощ и поправят изчисленията. Когато пристига в Сендуичевите острови, ла Перуз намира пет градуса разлика между изчислената и установената географска дължина. Без часовниците той би поставил тези острови пет градуса по на изток. Така се обяснява защо всички острови, открити от испанците – Мендана, Кирос и други, – са прекалено близо до американските брегове. От това той заключава също, че групата острови, наричана от испанците Ла Меса, Лос Майос, Ла Дисграсиада, не съществува. Има действително голямо основание да се смята, че тази група е чисто и просто Сендуичевият архипелаг, защото Ме́за на испански значи маса, а капитан Кинг сравнява планината, наричана Мауна-лоа с плато – tableland*. Ла Перуз не се задоволява обаче с тези чисто умозрителни заключения; той обикаля областта, гдето би трябвало да се намира Лос Махос, но не намира нито следа от суша.

[* Плато (англ.). – Б.пр.]

„Изгледът на Мауи – казвала Перуз – е очарователен... Виждахме как водата се спуска като водопад от върха на планините и се влива в морето, след като е напоила жилищата на индианците; те дотолкова са се умножили, че едно пространство от три-четири мили изглежда заето от едно-единствено село. Всички колиби са покрай брега, а планините са толкова близо, че обитаемата площ ми се стори по-малко от половин миля в дълбочина. Човек трябва да е моряк и да е принуден като нас да се задоволява с една бутилка вода на ден в тоя горещ климат, за да си представи чувствата, които сме изпитвали. Дърветата по върховете на планините, зеленината, бананите около жилищата имаха за нас неизразим чар; но приборът беше много силен и ние бяхме осъдени като нови танталовци само да копнеем и да поглъщаме с очи това, което не можехме да достигнем.“

Едва пуснали котва, двете фрегати са заобиколени от пироги и туземци, които носят свине, патати, банани, таро и прочее. Много ловки при спазаряването, те дават най-висока цена на обръчите от старо желязо. Самото познаване на желязото и ползата от него, което не дължат на Кук, е ново доказателство за връзката, съществувала някога между тези народи и испанците, на която трябва по всяка вероятност да отдадем откриването на архипелага.

Приемът, оказан на ла Перуз, е много сърдечен въпреки военния церемониал, с който той смята, че трябва да се заобиколи. Макар че французите са първите европейци, слезли на остров Мауи, ла Перуз не намира за уместно да забие френското знаме.

„Нравите на европейците – казва той – са прекалено смешни в това отношение. Философите сигурно ридаят, като виждат как някои хора само защото имат оръдия и щикове, не зачитат за нищо шестдесет хиляди свои подобни; и без уважение, към най-свещените права на човека смятат за обект на завоевание една земя, която жителите ѝ са оросявали с потта си и която от векове е прибирала в своите недра прадедите им.“

Ла Перуз не се бави да ни даде подробности за жителите на Сендуичевите острови. Той прекарва там само няколко часа, докато англичаните са прекарвали четири месеца. Затова съвсем правилно препраща читателя към пътеписа на капитан Кук.

Повече от сто свине, рогозки, плодове, една пирога с балансир, дребни

вещи, изработени от раковини или пера, красиви шлемове, украсени с червени пера – това са предметите, купени през краткия престой.

Инструкциите, които ла Перуз е получил при заминаването, му предписват да изучи американското крайбрежие, част от което – до върха Свети Илия, но без пристанището Нутка – е било само забелязано от капитан Кук.

Той го достига на 23 юни при 60° ширина и след дълга планинска верига, покрита със снегове, съзира Беринговия връх Свети Илия. След като плава известно време покрай брега, ла Перуз изпраща три лодки под командуването на един от офицерите си, именно на де Монти, който открива голям залив и му дава името си.

На 2 юли при 58°36' южна ширина и 140°31' дължина откриват едно вдаване на морето в сушата, което представлява много хубав залив. Изпращат веднага лодки под командата на де Пиервер, де Фласан и Бутервилие, за да направят оглед. Докладът на тримата офицери е благоприятен и двете фрегати пристигат до входа на залива; обаче едно бурно течение отхвърля „Астролаб“ в открито море и „Ла Бусол“ трябва да го последва. В шест часа сутринта, след като са прекарали цяла нощ с вдигнати платна, корабите се приближават отново.

„Но в седем часа сутринта – се казва в доклада, – когато бяхме вече в ръкава, ветровете се прехвърлиха към запад-северозапад и северозапад-запад, така че трябваше да пуснем платната да се веят свободно и дори срещу вятъра. За щастие течението отнесе фрегатите в залива, като минахме на разстояние от половин пистолетен изстрел покрай скалите на източния нос. Пуснах котва при три разтега и половина дълбочина върху скалисто дъно, на сто и двадесет разтега от брега. „Астролаб“ пусна котва при същите условия. През тридесетте години, откакто съм мореплавател, не съм виждал кораби, така близо до своята гибел... Положението ни нямаше да бъде трудно, ако не се намирахме над скалисто дъно, което се простираше на няколкостотин разтега около нас; а това никак не отговаряше на доклада, направен от господата де Фласан и Бутервилие. Но не беше време за разсъждения; трябваше да се измъкнем от това негодно място за пускане котва, а пък скоростта на течението беше голяма пречка за това...“

Но след дълго и умело маневриране ла Перуз успява все пак да го стори.

Още щом влизат в залива, корабите са наобиколени от пироги, препълнени с диваци. От всички предмети, които им предлагат срещу техните риби, кожи от видри и други животни, туземците най-много предпочитат желязото. След няколко дни те стават още по-многобройни и ако не са опасни, то във всеки случай са твърде досадни.

Ла Перуз устройва на острова в залива обсерватория и разгъва палатки за ковачите и кърпачите на платната. Макар че лагерът се охранява бдително, туземците „пропъльзват по корем като смокове, без да размърдат нито лист, и успяват въпреки часовите да откраднат по нещо. Накрая сполучват да се промъкнат в палатката, гдето нощуват господата Лористон и Дарбо, които охраняват обсерваторията; открадват една пушка, украсена със сребро, както и дрехите на двама офицери, които ги бяха сложили за по-сигурно до главите си. Дванадесет души часови не ги забелязват и двамата офицери не се събуждат.“

{img:velikite_moreplavатели_tuzemci_velikdenski_ov.jpg|#Туземци от Великденския остров}

Между това времето, което ла Перуз възнамерява да посвети на този престой в Порт Франсе, е към своя край. Измерванията на дълбочината, определянето на разстоянията, съставянето на картите, астрономическите наблюдения приключват; но преди да напусне окончателно залива, ла Перуз пожелава да изследва подробно дъното му. Той предполага, че в залива трябва да се влива някоя голяма река, по която би могъл да проникне във вътрешността. В безизходните вдадини, гдето навлиза, ла Перуз среща само огромни ледници, които завършват едва при върха на планината Бо-тан (Хубаво време).

Никакво произшествие, никаква болест не помрачава щастието, на което до този момент се радва експедицията.

„Смятахме се – казва ла Перуз – за едни от най-щастливите мореплаватели, щом бяхме успели да стигнем на такова разстояние от Европа без нито един болен от скорбут или друга болест. Но накрая ни очакваше най-голямо нещастие, каквото най-малко можехме да предвидим.“

По изготвената от господата Монрон и Бернизе карта на Пристанището на французите остава да нанесат само дълбочините. Тази задача се пада на флотските офицери. За целта заминават три лодки под заповедите на д'Ескюр, де Маршенвил и

Бутен. Ла Перуз, който знае, че д'Ескюр понякога се престарава, му напомня при заминаването да действа особено предпазливо и да измерва дълбочината на протока само ако няма силен прибой.

Лодките заминават в шест часа сутринта. Това е колкото служебно задължение, толкова и приятна разходка. Ще ловуват и ще обядват на сянка под дърветата.

В десет часа сутринта – казва ла Перуз – видях, че малката лодка се връща. Малко изненадан, защото не я очаквах толкова рано, запитах господин Бутен какво става още преди да се качи на борда. В първия момент се страхувах да не са ги нападнали диваци. Изражението на г. Бутен не беше от естество да ме успокои; по лицето му беше изписана дълбока скръб.

Той ми разказа веднага ужасното крушение, на което бил свидетел и от което се спасил само защото твърдият характер му позволил да види и използва всички възможности при това гибелно положение. Увлечен подир началника си в прибоа към протока, отгдето морето се отдръпвало със скорост от три-четири мили в час, той решава да обърне лодката си с кърмата към вълните; като се надявал, че тя може би няма да се напълни с вода и ще се измъкне заднишком заедно с отлива.

Не след много вижда прибоа откъм носа на лодката и се озовава в открито море. Но загрижен повече за спасяването на другарите си, отколкото за собствената си безопасност, той обикаля около прибоа с надежда да спаси някого; дори навлиза отново в него, но отливът го отблъсква назад; най-после се качва върху раменете на господин Мутон, за да може да огледа по-голямо пространство. Напразна надежда, всичко е потънало... И господин Бутен се връща при вече стихнал отлив.

Тъй като морето било вече спокойно, той имал още някаква надежда за лодката на „Л'Астролаб“, защото видял потъването само на нашата. Господин де Маршенвил се намирал в този момент на четвърт миля от опасността, тоест в море, спокойно като в най-затворено пристанище; но младият офицер, подтикван от едно безспорно неблагоприятно благородство, тъй като при подобни обстоятелства не е възможно да се окаже никаква помощ, прекалено великодушен и смел, неспособен да размисли, когато вижда приятелите си в смъртна опасност, притичва да им помогне, втурва се в прибоа и загива след началника си, жертва на своето великодушие и на неговото непослушание.

„След малко на моя кораб пристигна господин де Лангл, сломен от мъка като мене, и ми разказа, със сълзи на очи, че нещастieto е много по-голямо, отколкото предполагах. Още отначало той установил ненарушимия ред да не поставят никога двамата братя – ла Борд-Маршенвил и ла Борд-Бутервилие – в един и същи наряд, но този път отстъпил пред желанието им да се разхождат и да половуват заедно, защото и двамата смятахме, че лодките ни са изложени на опасност толкова, колкото и в залива Брест при хубаво време.“

Веднага изпращат няколко лодки да търсят крушенците. Обещават награди на туземците, ако успеят да спасят някого; но със завръщането на платноходките изчезва и последната надежда. Всички са загинали.

Осемнадесет дни след тази катастрофа двете фрегати напускат Пристанището на французите. Сред залива на острова, наречен Гробницата, ла Перуз издига на нашите нещастни сънародници паметник със следния надпис:

Пред входа на Пристанището загинаха двадесет и един храбри моряци; които и да сте, оплачете ги заедно с нас

В подножието на паметника заравят бутилка с описанието на това тъжно събитие.

Разположено на 58°37' северна ширина и 139°50' западна дължина, Пристанището на французите има големи предимства, както и известни неудобства, между които на първо място трябва да поставим теченията в ръкава. Климатът тук е много по-мек, отколкото в залива Хъдзън, който се намира на същата географска ширина: затова и растителността е извънредно богата. Не са редки борове с шест фута в диаметър и сто и четиридесет височина; керевиз, киселец, вълчи боб, див грах и цикория се срещат на всяка стъпка; както и различни зеленчуци, които спомагат за поддържане здравето на екипажите.

Морето доставя в изобилие съомга, пъстърва, старчуги, трески и камбали.

Из горите има черни и кафяви мечки, рисове, белки, куници, сибирски и

обикновени катерички, бобри, алпийски съсели, лисици, лосове и диви козли; най-ценни са кожата на морската видра, вълка и морската котка.

„Но ако по растителни и животински произведения тази страна – казва ла Перуз – се приближава до много други, изгледите ѝ са несравними и аз се съмнявам дали дълбоките долини на Алпите и Пиренеите представляват такава страхотна и съвременна живописна картина, която заслужава да се види, ако не беше на другия край на земното кълбо.“

{img:velikite_moreplavатели_potyvane_na_platnohodki.jpg|#Потъване на платноходките в Пристанището на французите}

Що се отнася до жителите, заслужава да предадем портрета, нарисуван от ла Перуз:

„Индианците обикаляха постоянно с пирогите около нашите фрегати; оставаха по три-четири часа, преди да започнат търговия с няколко риби или две-три видрови кожи; не пропускаха случай да ни ограбят; измъкваша железата, които можеха лесно да извадят, а най-вече се стараеха да проучат по какъв начин ще могат да издебнат нощем охраната. Канех на фрегатата най-важните личности; обсипвах ги е подаръци; но същите хора, на които бях оказал такова специално внимание, не се стесняваха да откраднат някой гвоздей или вехт панталон. Щом ги виждах засмени и кротки, бях уверен, че са откраднали нещо, но обикновено се преструвах, че не съм забелязал това.“

Жените разрязват долната си устна по цялата ѝ дължина и носят нещо като дървена гаванка без дръжки, която опира до венците, „а разрязаната устна я поддържа отвън, така че долната част на устата е издадена с два-три пръста“.

Принудителният престой в Порт Франсе попречва на ла Перуз да се спре другаде и да извърши оглед на всички назъбености на брега, както е възнамерявал; защото трябва на всяка цена да пристигне в Китай през февруари, за да използва следващото лято за проучване на татарските брегове.

Той проучва последователно по това крайбрежие входа на Крос-Саунд, гдето свършват високите снежни планини, залива на Островите на Кук, кап Енганьо – ниска суша, която се вдава твърде много в морето и се нарича планина Сан Хиацинт (наименувани от Кук планина и кап Еджкъмб), протока Норфлок, гдето следната година ще пусне котва англичанинът Диксън, пристанищата Некер и Гибер, носа Чириков, островите Ла Кроаер, наречени така по името на брата на прочутия географ Делил, другар на Чириков, островите Сан Карлос, залива Ла Туш и кап Хектор.

Според предчувствието на ла Перуз тази брегова линия трябва да е образувана от огромен архипелаг; и той има право, защото тя е образувана наистина от архипелазите Джордж III, Уелски принц и Кралица Шарлота, която образува най-южния ѝ край.

Напредналият сезон и малкото време, с което разполага, не позволяват на ла Перуз да огледа подробно тази поредица от суши, но усетът му не го е измамил, когато му подсказва, че последователно набелязаните пунктове са поредица от острови, а не материк.

„След кап Фльориьо, който е нос от един твърде висок остров, ла Перуз среща още няколко островни групи, на които дава името Де Сартин, и се спуска покрай брега до Нутка, която съзира на 25 август. Посещава след това известни пунктове от материка, до който Кук е бил принуден да не се приближава и затова не ги е отбелязал в картата си. Плаването е съпроводено с опасности поради морските течения, които са толкова силни покрай тия брегове, че не позволяват никакво направляване на кораба, и то при ветрове със скорост три възела в час, на пет мили от сушата“.

На 5 септември експедицията открива девет островчета на около една миля от кап Бланко; командувачият ги нарича острови Некер. Мъглата е много гъста и неведнъж са принудени да се отдалечават от сушата, за да не се натъкнат на някое островче или подводна скала, чието присъствие не подозират. Времето продължава да е лошо, докато стигнат до залива Монтре, гдето ла Перуз намира два испански кораба.

Заливът Монтре се посещава по това време от много китове, а морето е буквално покрито с пеликани, които се срещат извънредно често по калифорнийското крайбрежие. Един гарнизон от двеста и осемдесет души конници стига, за да държи в подчинение петдесет хиляди индиански номади из тази част на Америка. Трябва да изтъкнем, че тези индианци, необикновено дребни и слаби, не са така влюбени в

независимостта си както своите северни едноплеменници, нито са изкусни и трудолюбиви като тях.

„Тези индианци – се казва в доклада – много изкусно стрелят с лък; убиха пред нас съвсем дребни птички. Вярно е, че ги дебнат с невероятно търпение; крият се и просто се промъкват до дивеча, за да пуснат стрелите си от петнадесет стъпки разстояние. Към дивите зверове проявяват още по-голяма хитрост. Видяхме един индианец, сложил на главата си цяла еленова глава и тръгнал на четири крака, като че пасе трева; той играеше така сполучливо тази комедия, че нашите ловци биха стреляли по него от тридесет стъпки разстояние, ако не бяха предупреждени. По този начин индианците се приближават до елените и ги убиват със стрели.“

Ла Перуз дава след това подробности за президиото Лорет и за калифорнийските мисии; но тези сведения, при все че имат историческо значение, нямат място тук. Това, което съобщава за плодородието на страната, влиза повече в нашия обсега.

„Добивът на царевица, ечемик, жито и грах – казва той – може да се сравни само с чилийския; нашите европейски земеделци не могат дори да си представят подобно плодородие; средният добив на жито е от седемдесет до осемдесет за единица зърно; най-малкият е шестдесет, най-големият сто.“

На 22 септември двете фрегати заминават, след като са били приети много добре от испанския губернатор и мисионерите. И отнасят със себе си големи запаси разнообразни храни, които ще им бъдат особено полезни при дългото пътуване до Макао.

Тази част от океана, която им предстои да минат, е почти непозната. Само испанците плават отдавна из тия места; но те са ревниви към своите открития и наблюдения и не ги обнародват. Освен това ла Перуз иска да стигне на югозапад до 28° ширина, гдето някой географи поставят острова Нуестра Сеньора де ла Торта.

Той го търси напразно през време на едно продължително и тежко крейсеруване, при което насрещните ветрове поставят неведнъж на изпитание търпението на мореплавателите.

„Платната и такелажът ни – казва той – непрекъснато ни предупреждаваха, че сме в постоянно плаване от шестнадесет месеца насам; въжетата ни всеки миг се късаха, а шивачите не смогваха да закърпват платната, които бяха почти напълно похабени“.

На 5 септември откриват един малък остров, или по-точно една скала, петстотин тоаза дълга, покрита с дебел слой птичи тор, по която не расте никакво дърво. Географската му дължина и ширина са съответно 166°52' западно от Париж и 23°34' северна ширина. Наричат го Некер.

Никога не са имали такова прекрасно море и такава чудна нощ. Изведнъж към един и половина сутринта забелязват подводни скали на около триста и петдесет метра пред „Ла Бусол“. Морето е така спокойно, че дори не се чува, и само тук-там се съзира леко вълнение. Незабавно правят завои към левия борд, но тази маневра отнема време и корабът е вече само на двеста метра от скалите.

{img:velikite_moreplavатели_jeni_ot_pristanishteto_na_fr.jpg|#Жени от Пристианщето на французите}

„Спасили се бяхме от най-голямата опасност, пред която мореплаватели могат да се озоват – казва ла Перуз, – и аз дължа да заявя, за честта на екипажа, че никога при подобни обстоятелства не е имало по-малко безредие и объркване; най-малката небрежност при изпълнение на маневрите, които трябваше да извършим, за да се отдалечим от подводните скали, би ни довела непременно до гибел.“

Тази плитчина е неизвестна; трябва следователно да бъде точно обозначена, за да не се изложат и други мореплаватели на същата опасност. Ла Перуз не пропуска да изпълни това задължение и я нарича „Плитчината на френските фрегати“.

На 14 декември „Л'Астролаб“ и „Ла Бусол“ се озовават пред Марианските острови. Слизат само на вулканичния остров Асунсион. Лавата е образувала долове и пропасти, покрай които растат тук-там креещи кокосови палми, лиани и съвсем малко други растения. Почти е невъзможно да се изминат и сто тоаза на час. Слизането на сушата и връщането в лодките става трудно и стотината кокосови ореха, раковините и новият вид неизвестни досега банани, донесени от естествениците, не си струват опасностите, на които те са се излагали.

Невъзможно е да се бавят повече в този архипелаг, ако искат да стигнат до

китайските брегове, преди да отплават за Европа корабите, които трябва да отнесат описанието на проучванията, извършени от експедицията по американското крайбрежие, и пътеписа за плаването до Макао. След като уточнява, без да се спира на тях, местоположението на островите Баши, на 1 януари 1787 година ла Перуз съзира китайските брегове и на следния ден пуска котва в залива Макао.

Тук ла Перуз намира един малък френски транспортен кораб под командата на мичман де Ришри, чиято задача се състои да обикаля източното крайбрежие и да закриля търговията ни. Град Макао е достатъчно известен, затова няма да се спираме на описанието, което ни дава ла Перуз. Най-различните оскърбления, на които китайците подлагат всеки ден европейците, постоянните унижения на едно от най-тираничните и подли управления, които човек може да си представи, възмушават френския командувач, който искрено пожелава една международна експедиция да сложи край на това нетърпимо положение.

Кожите, събрани от експедицията по американското крайбрежие, са продадени в Макао за десет хиляди пиастри. Тази сума трябва да бъде разпределени между членовете на екипажа и шефът на шведската компания приема да я изпрати в Ил де Франс. Но нещастните ни сънародници никога не получават тази сума!

Корабите заминават от Макао на 5 февруари с курс към Манила и след като забелязват плитчините Пратас, Булинао, Мансенок и Маривел, неправилно обозначени върху картата на д'Апре, са принудени да се спрат в пристанището Маривел, за да дочакат по-добри ветрове и по-благоприятни морски течения. При все че Маривел е само на една миля от подветрената страна на Кавите, цели три дни са необходими, за да стигнат до това пристанище.

„Намерихме – се казва в доклада – много къщи, готови да поправят платната ни, да ни осолят храна, да построят две лодки, да дадат подслон на естествениците и географите ни, добрият комендант ни отстъпи своята къща, за да устроим там обсерваторията си. Радвахме се на свобода, каквато бихме имали в полето, а на пазара и в арсенала намирахме всичко, каквото бихме имали в някое от най-добрите европейски пристанища.“

Кавите, втори по големина град във Филипините и столица на провинцията със същото име, е по онова време едно жалко село, гдето единствени испанци са офицерите и гражданските чиновници; но при все че градът е само куп развалини, не е така с пристанището, гдето френските фрегати намират всички желани удобства. Още на другия ден след пристигането си ла Перуз, придружен от де Лангел и първите си офицери, отива с лодка в Манила, за да направи посещение на губернатора.

„Околностите на Манила са възхитителни – казва той; – прекрасна река лъкатуши и се разлива в различни канали, два от които водят до прочутата лагуна или езеро Бай, на седем мили от вътрешността, заобиколено от стотина индиански села, разположени в извънредно плодородна местност.“

Застроена по брега на едноименния залив Манила, с окръжност над двадесет и пет мили – се намира при устието на река, която е плавателна до езерото, от което изтича. Това е може би най-щастливо разположеният град на земното кълбо. Всички видове храни се намират в изобилие и са много евтини; обаче облеклото, европейската железария и мебелите се продават на прекалено висока цена. Поради липсата на конкуренция, запретителните мита и най-разнообразни притеснения за търговията индийските и китайски произведения и стоки са така скъпи тук, както и в Европа, и въпреки дохода от осемстотин хиляди пиастра приблизително, който държавното съкровище получава от различни данъци, тази колония струва годишно на Испания милион и половина франка, които се изпращат тук от Мексико. Огромните испански владения в Америка не позволяват на правителството да се заеме по-съществено с Филипините; те са все още като ония феодални земи, които изостават необработени, а биха създали препитание и богатство на много семейства.

„Не се страхувам да изкажа мнение, че една голяма нация, която би имала за колония само Филипините и би установила тук едно добро управление, би могла да гледа без завист всички европейски заселища в Африка и Америка.“

На 9 април, след като узнават за пристигането в Макао на д'Антрекасто, дошъл от Ил де Франс по време на антимусон, и след като получава с фрегатата „Сюбил“ пощата от Европа и подкрепление от осем души моряци и двама офицери – мичман Гюе и курсанта ле Гобиен, – двата кораба вдигат котва, за да отплават към китайските брегове.

На 21-и ла Перуз забелязва Формоза и навлиза незабавно в протока, който

отделя този остров от Китай. Там открива една много опасна плитчина и записва грижливо дълбочините и околностите ѝ. След това минава пред залива с някогашната холандска крепост Зеландия, гдето е разположен град Тайван, столица на острова.

Мусонът не благоприятствува за минаването през протока Формоза. Ла Перуз решава да мине източно от този остров. Той поправя местоимението на островите Пескадорес – купчина скали с най-причудливи форми, – забелязва малкия остров Ботол-Табако-Ксима, гдето ни един мореплавател не е стъпвал досега, плава покрай остров Киму, част от кралството Ликуе, чиито жители не са нито китайци, нито японци, а изглеждат смесица от двете нации, и съзира островите Хоа-Пинсу и Тиаойу-су, които са част от архипелага Ликуе, известен само по писмата на йезуита отец Гобил.

След това фрегатите навлизат в Източно море и се насочват към протока, който разделя Китай от Япония. Тук ла Перуз среща такива гъсти мъгли, каквито е имал покрай лабрадорските брегове, както и различни силни морски течения. Първият интересен пункт за отбелязване, преди да навлезе в Японския залив, е остров Келпер, познат на европейците от коработрушението на „Спароу-хаук“ през 1635 година. Ла Перуз определя най-южната му точка и най-грижливо го нанася на картата по протежение на дванадесет мили.

„Невъзможно е – казва той – да се намери по-красив остров; една скала от хиляда тоаза приблизително, която може да се забележи от осемнадесет-двадесет мили разстояние, се издига наред острова и сигурно му служи за водоснабдяване; наклонът към морето е много лек, с амфитеатрално разположени жилища. Земята изглежда обработена до доста голяма височина. Можаме да забележим с далекоглед разграничени ниви; земята е разделена на много малки участъци, доказателство, че населението е многобройно. Разнообразните багри на различните посеви придаваха още по-голяма красота на гледката.“

Изследователите могат за щастие да направят най-точни наблюдения за географската дължина и ширина – нещо много важно, защото ни един европейски кораб не е плавал досега из тези морета, посочени върху нашите карти на земното кълбо само според обнародваните от йезуитите китайски и японски карти.

На 25 май фрегатите навлизат в корейския проток, проучват основно особеностите му и измерват всеки половин час дълбочината му.

{img:velikite_moreplavатели_promykvane_do_eleni.jpg|#По такъв начин се приближават до стадата елени}

Тъй като могат да плават доста близо до брега, лесно забелязват изградените по европейски образец укрепления заедно с всичките им подробности.

На 27 съзират един остров, ненанесен на никоя карта и отдалечен, както изглежда, на двадесетина мили от корейския бряг. Дават му името Дажле.

{img:velikite_moreplavатели_star_kartograf.jpg|#Накрая, с копието си, старикът ни начерта брега на материка}

След това вземат курс към Япония. Насрещните ветрове забавят извънредно много приближаването до бреговете ѝ. На 6 юни забелязват кап Ното и остров Йооци-сима.

„Кап Ното на японски бряг – казва ла Перуз – е точка, на която географите могат да разчитат; заедно с кап Набо на източното крайбрежие, посочен от капитан Кинг, той дава представа за ширината на тази държава в северната ѝ част. Нашите указания ще направят една още по-съществена услуга на географията, защото ще посочат ширината на Татарското море*, към което взех решение да се насоча.“

[* Японско море. – Б.пр.]

Ла Перуз забелязва татарските брегове на 11 юни. Точката, гдето дебаркира, се намира точно на границата между Корея и Манджурия. Планините изглеждат високи шест-седемстотин тоаза. По върховете им съзират сняг, но в твърде малко количество. Не откриват нито следа от земеделие или жилища. По едно протежение от четиридесет мили по крайбрежието експедицията не среща нито едно речно устие. А желателно е все пак да спрат, за да могат естествениците и геолозите да направят своите наблюдения.

„До 14 юни брегът следваше към североизток-север; намирахме са вече на 44° северна ширина, каквато географите сочат за така наречения проток Тесоа; но бяхме пет градуса по на запад от посочената дължина. Тези пет градуса трябва да се отнемат от Татария и да се прибавят към канала, който я отделя от островите, разположени на север от Япония.“

Откакто плават покрай това крайбрежие, фрегатите не са забелязали никаква

следа от жилища; нито една пирогоа не се е отделила от брега; при все че е покрита с великолепни дървета и разкошна растителност, страната като че ли няма нито един жител.

На 23 юни Ла Бусол и Астролаб пускат котва в един залив на 45°13' северна ширина и 135°9' източна дължина. Дават му името Терне.

„Горяхме от нетърпение – казва ла Перуз – да проучим тази земя, която занимаваше въображението ни още откакто бяхме тръгнали от Франция; това беше единствената част от земното кълбо, убягнала от неуморната дейност на капитан Кук, и може би само на злокобното събитие, прекратило неговия живот, дължим дребното предимство да стъпим първи на нея.

Четири малки заливчета образуват очертанието на този залив (Терне); отделят ги малки склонове, покрити до върха с дървета. И най-свежата пролет не е предлагала във Франция такава ярка и разнообразна зеленина... Още преди да слезем от лодките, ние бяхме насочили далекогледите към брега, но забелязахме само елени и мечки, които пасяха спокойно покрай морето. Тази гледка засили нетърпението ни да слезем... Почвата беше покрита със същите растения, каквито растат и при нашия климат, само че по-зелени и по-жизнени; повечето бяха цъфнали.

На всяка стъпка срещаме рози, жълти и червени лилии, момини сълзи, изобщо всички цветя от нашите полета. Планинските върхове бяха увенчани с борове; към средата на склоновете започваха дъбовете, които ставаха все по-дребни и по-хилави, колкото повече приближаваха към морето. Покрай бреговете на реките и поточетата растяха върби, брези, кленове, а в крайнините на големите гори се виждаха разцъфтели ябълки и глогове, както и лещаци, започнали вече да връзват плод.“

При едно отиване за риба французите откриват татарска гробница. Отварят я от любопитство и намират два положени един до друг скелета. Главите им са покрити с копринено кепе; телата са обвити в мечи кожи; за колана са закачени дребни китайски монети и медни накити. Намират и десетина сребърни гривни, една желязна секира, един нож и други дребни вещи, между които една торбичка от нанкин*, пълна с ориз.

[* Тънък вълнен плат. – Б.пр.]

На 27 сутринта ла Перуз напуска този самотен залив, като оставя няколко медала и надпис с датата на пристигането си.

Малко по-нататък улавят повече от осемстотин моруи, които веднага осоляват, а от морското дъно изваждат голямо количество великолепни седефени миди.

След като спира в залива Сюфрен, разположен на 47°25' северна ширина и 137°25' източна дължина, ла Перуз открива на 6 юли един остров, който се оказва Сахалин. Брегът му е горист като бреговете на татарската земя. Във вътрешността се издигат високи планини; най-високата наричат връх Ламанон. Тъй като съзират дим и колиби, де Лангл и няколко души офицери слизат на сушата. Жителите са избягали неотдавна, защото пепелта в огнищата още не е изстинала.

Когато мореплавателите се готвят да се качат в лодките си, след като са оставили някои подаръци за местното население, от една пирогоа слизат седем души туземци, които не проявяват никаква уплаха.

„Между тях – се казва в доклада – имаше двама старци с дълга бяла брада, облечени с някакъв плат от дървесина, напоян твърде много мадагаскарските престилки от ресни. Двама други имаха ватенки от син нанкин; по външен вид облеклото им се различаваше твърде малко от това на китайците. Трети носеха дълги дрехи, плътно затворени с колан и няколко копчета, поради което не се налагаше да носят долни панталони. Повечето бяха гологлави, само двама-трима имаха малки калпаци от мечка кожа; темето и лицето им бяха обръснати, а косите отзад бяха дълги осем-десет пръста, но не като у китайците, които оставят само един кръг от коса, наричан пенцек. Всички носеха ботуши от тюленова кожа, художествено изработени по китайска мода.“

„Оръжията им са лъкове, копия и стрели с железни остриета. Очите на най-стария островитянин, към когото останалите се отнасяха с голяма почит, бяха в много лошо състояние. Той носеше нещо като козирка, за да се пази от слънчевата светлина. Обносните на тези хора бяха сериозни, благородни и мили.“

Господин де Лангл им определя среща за следния ден. С него отиват ла Перуз и повечето офицери. Сведенията, получени от татарите, са важни и карат ла Перуз да продължи проучванията си по на север.

{img:velikite_moreplavатели_орочи.jpg|#0рочи}

„Можаме да им обясним – казва ла Перуз, – че искаме да ни очертаят собствената си страна и земята на манджурците. Тогава един от старците стана и с края на копие то си очерта западния бряг на Татария, извивайки малко към север и малко към юг. Срецу него, на изток и в същата посока, очерта своя остров, после сложи ръка на гърдите си, за да ни покаже, че е нарисувал отечеството си. Между татарската земя и своя остров бе оставил един проток. Като се обърна към корабите ни, които се виждаха от брега, той ни посочи с една черта, че могат да минат през протока. Южно от своя остров бе нарисувал друг с втори проток, обяснявайки, че корабите ни могат да минат и оттам.“

Той успяваше много добре да ни разбира; по-малко все пак от друг тридесетгодишен островитянин, който – като забеляза, че начертаните фигури на пясъка се заличават – взе от нас молив и хартия, нарисува острова си, каза ни, че името му е Чока, отбеляза с чертичка реката, пред която бяхме застанали, и я прокара през двете трети на острова, от север към юг. След това нарисува земята на манджурците, оставяйки като стареца един проток в дъното на хунята и за най-голяма наша изненада добави реката Сахалин, произнасяйки името ѝ като нас; устието на тази река отбеляза малко по на юг от северния край на своя остров...

Поискахме да узнаем дали протокът е достатъчно широк; постаряхме се да му обясним това; той ни разбра, вдигна успоредно ръце на два-три пръста разстояние една от друга и ни обясни, че това е ширината на поточето; отдалечи ги, за да ни посочи колко е широка река Сахалин, и накрай, отдалечавайки ги много повече, ни показва колко е широк протокът, който разделя неговата родина от татарската земя...

„Господин де Лангл и аз решихме, че е много важно да установим дали островът е същият, който географите наричат Сахалин, без да подозират докъде се простира той на юг. Дадох заповед да приготвят фрегатите за отплаване на следния ден. Заливът, гдето бяхме пуснали котва, бе наречен де Лангл, по името на офицера, който го бе открил и пръв бе стъпил на брега му.“

В друг залив по същия бряг, на който дават името д'Естен, лодките спират пред десетина колиби. Те са по-големи от срещаните досега и са разделени на две стаи. Във вътрешната е огнището, кухненската посуда и околоръстни одъри; предната е съвършено гола и изглежда отредена за посрещане на чужди хора. Щом забелязват французите, жените избягват. Успяват все пак да настигнат две, успокояват ги и започват да ги рисуват. Физиономията им е доста особена, но приятна; те имат малки очи и дебели устни, от които горната е боядисана или татуирана.

Де Лангл намира туземците да помагат за пускане във водата на четири големи лодки, натоварени с пушена риба. Това са манджурци, дошли от бреговете на река Сахалин. В един край на острова намират някакъв кръг, заграден с двадесетина кола, на всеки от които е забодена по една мечка глава. Французите предполагат не без основание, че тези трофеи са оставени, за да увековечат спомена за някаква победа срещу тия зверове.

По това крайбрежие улавят голямо количество моруи, а при устието на една река – невероятно много съомги.

След като оглежда залива Ла Жонкиер, ла Перуз пуска котва в залива Кастри. Запасите му със сладка вода са на привършване, а няма вече и дърва. Колкото повече навлиза в канала, отделящ Сахалин от материка, толкова повече дълбочината намалява. Като си дава сметка, че не ще може да заобиколи остров Сахалин откъм север, и се страхува, че не ще може да излезе нито през теснината, в която е навлязъл, нито през протока Сангар, който се намира много по на юг, ла Перуз решава да остане само пет дни в залива Кастри – строго необходимото време за снабдяване.

Докато дърводелците отиват да секат дърва, а моряците да пълнят съдовете със сладка вода, офицерите устройват на едно островче обсерватория.

„Всяка колиба на туземците, които се наричаха само орочи – се казва в доклада, – е заобиколена със сушилня за съомги, нанизани на прътове и оставени да съхнат на слънце, след като са били опушвани три-четири дни около огнището, което се намира наред колибата. След опушването жените имат грижата да ги изнесат на открито, гдето те стават твърди като дърво.“

Туземците ловяха риба от същата река, гдето и ние с мрежи или стрели; виждахме ги как гълтат с отвратителна лакомия главата, хрилете, костите, понякога дори цялата кожа на съомгите, които много сръчно одираха; изсмукваха

ги, както ние изсмукваме стриди. Повечето риби те занасяха в къщи изчистени освен тогава, когато уловът е много голям; тогава жените търсеха също така лакомо неизчистените риби и със същата отвратителна лакомия изяждаха вътрешностите им, които им се струваха деликатес.

Това население е ужасно нечисто и отвратително вони: надали има по-хилави същества, с лица без нито следа от това, което сме свикнали да наричаме красота. Ръстът им е обикновено към четири фута и десет пръста, тялото хилаво, гласът слаб и писклив, почти детински. Имат изпъкнали скули, малки, гуреливи и полегати очи; устата им е голяма, носът сплеснат, брадичката къса, почти без косми, кожата жълтозеленикава, лъснала от мазнина и пушек. Косите им са дълги; оплитат ги почти както сплитаме нашите. Жените ги пускат свободно на плещите си; портретът, който нарисувах, важи почти толкова за тях, колкото и за мъжете; много мъчно би било да ги различим, ако не е малката разлика в облеклото им. Те не са принудени да вършат никаква тежка работа и не биха загубили като американските индианки красотата си, ако природата ги бе надарила с такова качество.

Грижите им се ограничават в това да скроят и ушийт дрехите си, да приготвят рибата за сушене и да отгледат децата, които кърмят до три-четиригодишна възраст. Бях безкрайно изненадан, когато видях как едно дете, след като обтегна малкия си лък, пусна доста точно стрелата и наби с тояга едно куче, изтича при майка си да суче, като измести пет-шест месечно бебе, заспало в скута ѝ.

От тия ороци и от друго племе, наричано бичи, ла Перуз получава сведения, сходни с досегашните. Според тези указания северният край на Сахалин е свързан с материка само чрез една песъчлива плитчина, гдето растат много водорасли, но има съвсем малко вода. При това сходство в сведенията той не може да се колебае, още повече след като е стигнал до шест разтега дълбочина на канала. Остава му да изясни само един интересен пункт: да отбележи южния край на Сахалин, който му е известен само до залива Лангл, на 47°49' северна ширина.

На 2 август_ Л'Астролаб_ и _Ла Бусол_ напускат залива Кастри, спускат се отново към юг, откриват и оглеждат последователно остров Монрон и върха Лангл, заобикалят южния край на Сахалин, наречен кап Крийон, и навлизат в протока между Оку-йесо и Йесо, който получава името Ла Перуз. Това е една от най-важните географски точки, които новите мореплаватели са оставили на наследниците си. До това време географията на тези места е изцяло из областта на фантазията: за Сансон Корея е остров, а Йесо и Оку-йесо са един остров, който завършва при протока Сангар; и най-после Бюаш в своите _Географски изследвания_, стр. 105, казва: „След като беше пренесен на изток, придаден на юг, после на запад, Йесо бе изместен най-после на север...“

Както виждаме, истински хаос, който приключва с откритията на френската експедиция.

Ла Перуз влиза във връзка с жителите на кап Крийон, които са според него по-красиви, много по-работливи, но също така скъперници като ороците от залива Кастри.

„Те имат един много важен търговски продукт – казва той, – неизвестен по татарския ръкав и съставлящ цялото им богатство, именно китовата мас. Събират огромни количества от нея, при все че още повече разпиляват; нарязват месото на китовите и го оставят да се разлага на слънце. Маса, която изтича при това гниене, прибират в дървени съдове или в мехове от тюленова кожа.“

След като оглеждат кап Анива, наречен така от холандците, фрегатите плават покрай Острова на компанията*, безводен, без растителност и население, и не след много забелязват Курилските острови; след това минават между остров Симушир и остров Четиримата братя, като дават на протока – най-красивия из Курилския архипелаг – името канал Ла Бусол.

[* О-в Уруп. – Б.пр.]

На 3 септември забелязват бреговете на Камчатка, отвратителната страна, „гдето окото с мъка и почти със страх се спира на огромни скали, покрити със сняг още в началото на септември и навярно никога не видели каквато и да е растителност“.

{img:velikite_moreplavатели_karta_pyteshestvie_la_peruz.jpg|#Карта за пътешествието на ла Перуз}

След три дни забелязват залива Авача, или Петропавловск. Астрономите се

заемат веднага със своите наблюдения, а естествениците правят твърде мъчно и опасно изкачване до кратера на един вулкан, който се намира на осем мили във вътрешността; останалият екипаж, незаеет с работа на борда, се забавлява с лов и риболов. Благодарение на добрия прием от страна на губернатора има и разнообразни развлечения.

„Той ни покани – казва ла Перуз – на бала, който даде по случай пристигането ни и на който покани всички жени от Петропавловск – туземки и рускини. Обществото не беше многобройно, но беше във всеки случай необикновено. Тринадесет жени в копринени рокли, от които десет бяха туземки от Камчатка, с едри лица, малки очи и сплеснати носове, седяха на пейка покрай стените на помещението. И камчатките, и рускините бяха забрадени с копринени кърпи, горедолу като мулатките от нашите колонии. Започнаха с руски танци, които имат много приятни мелодии и приличат на казачока, представен в Париж преди няколко години. След това дойде ред на камчатските танци; те могат да се сравнят само с гърченията около прочутата гробница в Сен Медар*. На танцуващите в тази частна Азия са потребни ръце и рамене и почти никак нозе. Със своите гърчения и кълчения камчатките вдъхват мъчителното чувство у зрителя, което се засилва от болезнения писък, изтръгван от гърдите на танцуващите, за да служи за музикален ритъм на движенията им. Те се изморяват до такава степен, че отвратително се изпотяват и се просват на земята, без да имат сили да се изправят. Обилните изпарения от телата им изпълват помещението с миризмата на мас и риба, чиято прелест носовете на европейците не са свикнали да възприемат.“

[* Гроб на парижки дякон, гдето в XVIII в. е било на мода да се перчат и припадат. – Б.пр.]

Балът се прекъсва поради пристигането на куриер от Охотск. Новините, които той носи, са добри за всички, но главно за ла Перуз, който узнава, че е повишен в чин командущ ескадра.

При този престой мореплавателите намират гроба на Луи Делил де ла Кроайер, член на Академията на науките, загинал в Камчатка през 1741 година на връщане от експедицията, направена по заповед на царя с цел да изработи карта на американските брегове. Сънародниците поставят на гроба му една медна плоча с надпис; същата почит отдават и на капитан Клерк, помощник и заместник на капитан Кук.

„Заливът Авача – казва ла Перуз – е сигурно един от най-красивите, удобни и сигурни заливи, които могат да се срещнат по земното кълбо. Входът му е тесен и ако бъдат изградени крепости, влизащите кораби биха били в обсега на оръдията им; той е отлично поддържан, дъното му е тинесто; две просторни пристанища, едното на източния бряг, другото на западния, биха могли да приютят всички кораби на френската и английската флота.“

На 29 септември 1787 година Ла Бусол и Л'Астролаб вдигат платната. Господин де Лесепе, вицеконсул в Русия, придружавал до този момент ла Перуз, е натоварен да замине за Франция по суша – едно колкото дълго, толкова и мъчително пътуване, особено в онова време, – за да предаде на краля докладите на експедицията.

Сега предстои да търсят сушата, която е била открита от испанците през 1620 година. Двете фрегати обхождат под 37°30' едно пространство от триста мили, без да открият никаква следа от тази суша, пресичат за трети път екватора, минават покрай мястото, посочено от Байрън за Островите на опасността, без да ги забележат, и на 6 декември съзират Архипелага на мореплавателите, открит от Бугенвил.

Няколко пироги наобикалят веднага двата кораба. Туземците в тях не дават на ла Перуз представа за красотата на островитяните.

„Видях само две жени – казва той, – но в чертите – им нямаше никаква нежност. По-малката, на която човек не можеше да даде осемнадесет години, имаше отвратителна язва на единия крак. Мнозина островитяни имаха големи рани, може би начало на проказа, защото забелязах двама души, чиито разранени нозе, надебелели колкото тялото им, не оставяха никакво съмнение за естеството на болестта. Те се приближиха към нас боязливо без оръжия и по всичко личеше, че са миролюбиви като жителите на Дружествените или на Приятелските острови.“

На 9 декември пускат котва пред остров Мануа. Изгревът на другата сутрин обещава хубав ден. Ла Перуз решава да се възползува от това, за да посети страната, да вземе сладка вода и веднага да отплава, защото мястото за пускане

котва е толкова лошо, че е немислимо да останат още една нощ. Щом като вземат всички предпазни мерки, ла Перуз слиза на сушата, на същото място, гдето моряците вземат вода. Капитан де Лангл отива в едно малко заливче на около една миля от тях „и тази разходка, от която той се върна възхитен, очарован от красотата на посетеното село, стана, както ще видим, причина за нещастията ни“.

На сушата се е установил доста оживен пазар. Мъже и жени продават най-различни неща — кокошки, папагали, свине и плодове. През това време някакъв туземец прониква в една ветроходка, грабва дървен чук и започва да удря по гърба един моряк. Четирима юначаги веднага го залавят и го хвърлят в морето.

Ла Перуз навлиза във вътрешността, придружаван от жени, деца и старци, и прави великолепна разходка из една прекрасна местност, която има две предимства — че е плодородна, но необработена и е толкова топла, та не изисква никакво облекло.

„Хлебни дървета, кокосови и бананови палми, индийски круши и портокали дават на това щастливо население здравословна и обилна храна; а кокошките, свинете и кучетата, които се хранят с остатъците от тези плодове, му доставят приятни и разнообразни гозби.“

Първото посещение минава без сериозно сблъскване. Избухват все пак няколко свади; но благодарение благоразумието и сдържаността на французите, които са особено предпазливи, те не се усложняват. Ла Перуз е дал вече необходимите заповеди за отплаване; обаче де Лангл настоява да отидат още няколко пъти за вода.

„Той бе възприел системата на капитан Кук; намираше прясната вода за предпочитане пред тази, която имаме в трюма, и тъй като някои членове от екипажа му показваха леки признаци на скорбут, основателно считаше, че сме длъжни по всякакъв начин да облекчим състоянието им.“

Някакво тайно предчувствие кара ла Перуз да не се съгласява отначало с настояванията на де Лангл, който обаче намеква, че командуваният експедицията ще бъде отговорен, ако болестта се засили; освен това твърди, че пристанището, гдето възнамерява да слезе, е много удобно, той ще поеме лично командването на отряда и след три часа ще се завърнат.

„Господин де Лангл — се казва в доклада — беше толкова разумен и способен мъж, щото тези му качества надделяха повече от всяко друго съображение да се съглася или по-скоро да отстъпя пред волята му...“

И така на другия ден две лодки, командувани от господата Бутен и Мутон, с всички болни от скорбут, с шест души въоръжени войници и оръжейния майстор, общо двадесет и осем души, напуснаха Л'Астролаб под общата команда на господин де Лангл. Макар и болни, господата Ламанон и Колине, както и оздравяващият Вожуа, придружиха де Лангл в голямата лодка. Ле Гобиен командуваше ветроходката, ла Мартиниер, Лаво и отец Ресевьор бяха между тридесет и тримата души, изпратени от Ла Бусол. Всичко шестдесет и един човека, най-добрите от двата екипажа.

Господин де Лангл въоръжи всички с пушки и постави на ветроходките шест каменохвъргачки. Но и той, и всичките му другари бяха крайно изненадани, когато вместо просторен и удобен залив намериха едно малко заливче, пълно с корали, гдето можеха да проникнат през лъкатушен канал със страхотен прибой. Господин де Лангл бе забелязал този залив при прилив; при сегашното положение той побърза да се опре до най-близкото място, отгдето можеха да вземат сладка вода.

Но държанието на островитяните, многото жени и деца, които забелязаха между тях, изобилието на свине и плодове, донесени за продан, го накараха да се откаже от предпазните мерки.

Той заповяда най-спокойно да свалят от четирите лодки съдовете за вода; войниците установиха чудесен ред на брега; образуваха шпалир, като оставиха свободно място за работниците; но спокойствието не трая дълго; някои пирогии, продали вече храни на корабите, се върнаха в залива и всички слязоха на сушата, гдето нашите вземаха сладка вода, така че брегът постепенно се изпълни с туземци; вместо двеста души заедно с жените и децата, които де Лангл бе намерил при пристигането си в един и половина, в три часа имаше хиляда и двеста души.

Положението му ставаше все по-трудно; но подпомогнат от Вожуа, Бутен, Колине и Гобиен, той успя да натовари съдовете с вода на лодките. Обаче заливът бе останал почти без вода поради отлива и той не можеше да се надява, че ще може да извлече лодките си преди четири часа; все пак се прибра в тях заедно с отряда си, застана на първа линия с пушка в ръка, но забрани на стрелците да стрелят,

докато не даде заповед.

Започваше да разбира все пак, че скоро ще бъде принуден да даде такава заповед; камъните вече захвърчаха и индианците, нагазили до колене във вода, наобиколиха ветроходките на разстояние, по-малко от една тоаза; войниците от лодките напразно се стараеха да ги отстранят.

Ако не се страхуваше, че ще го обвинят във варварство, като започне военни действия, де Лангл сигурно би заповядал да открият по индианците мускетна стрелба и нападение с каменохвъргачките, с което непременно би прогонил множеството; но той се надяваше да ги задържи без проливане на кръв и стана жертва на човечността си.

Много скоро градушка от камъни, хвърляни съвсем отблизо с прашка, засегна почти всички във ветроходката. Господин де Лангл успя да даде само два изстрела; повален, той падна за нещастие откъм левия борд, гдето повече от двеста души индианци веднага го убиха с боздугани и камъни. Като се убедиха, че е мъртъв, вързаха ръката му за един от коловете на ветроходката, за да могат навярно да използват трупа му.

Ветроходката на „Ла Бусол“, командувана от господин Бутен, беше заседнала на двеста тоаза от тая на „Л'Астролаб“, а между двете имаше един малък канал, незает от индианците. Оттам именно се спасиха с плуване всички ранени, имали щастието да не паднат в открито море; така до лодките, които бяха останали във водата, можаха да стигнат и да се спасят четиридесет и девет души от шестдесет и един, съставлящи малкия отряд.

Господин Бутен се ръководеше точно по действията и постъпките на господин де Лангл; той не си позволи да стреля и заповяда на отряда си да даде общ залп едва след изстрела на своя началник. Естествено при едно разстояние от четири-пет стъпки всеки изстрел улучи по един индианец, но нашите войници нямаха време да напълнят отново мускетите. Господин Бутен бе също ударен с камък, обаче падна за щастие между двете заседнали лодки; тези, които се спасиха с плуване, имаха по няколко рани, и то все в главата; другите, които имаха нещастieto да паднат откъм страната на индианците, бяха веднага довършени с боздугани.

На благоразумието на господин де Вожуа, на добрия ред, който той успя да установи, и на точността, с която господин Мутон, командуваш лодката на „Ла Бусол“, съумя да го поддържа, се дължи спасяването на четиридесет и деветте души от екипажа.

„Лодката на „Л'Астролаб“ беше така претоварена, че заседна. Това събуди у индианците желание да попречат на ранените да се оттеглят; те се втурнаха към кораловите рифове пред входа на канала, гдето лодките трябваше неизбежно да минат на десет стъпки разстояние от тях: но срещу тези побеснели диваци бяха използвани всички останали бойни припаси и лодките се измъкнаха най-после от този капан.“

Ла Перуз е обзет отначало от съвсем естественото намерение да отмъсти за смъртта на своите нещастни другари. Господин Бутен, прикован на легло от раните, но запазил напълно разсъдливостта си, го отклонява настойчиво, като изтъква, че разположението на залива е такова, дърветата, които растат почти до самия морски бряг, дават такива сигурни заслони за туземците, че нито един французин не би могъл да се спаси, ако за нещастие някоя ветроходка заседне. Ла Перуз е принуден да лъкатуши два дни пред сцената на това кръвопролитие, без да задоволи желанието на екипажите да отмъстят.

„Може да се стори невероятно – казва ла Перуз, – но през това време пет-шест пироги пристигнаха да ни предложат за размяна свине, гълъби и кокосови орехи; и аз трябваше да съдържам с усилие гнева си, за да не заповядам да ги потопят.“

{img:velikite_moreplavатели_dantekastro.jpg|#Портрет на д'Антрекасто}

Лесно е да разберем, че тази случка, лишила двата кораба от няколко души офицери, тридесет и двама от най-добрите моряци и от две ветроходки, не може да не измени плановете на ла Перуз; защото и най-малкият неуспех би го заставил да изгори едната фрегата, за да въоръжи другата. Не му остава друг изход, освен да отплава до Ботани бей, като проучва всички срещани острови и определя астрономически положението им.

На 14 декември съзират остров Ойолава, от същата група, забелязан много отдалеко от Бугенвил. Таити едва ли може да се сравни с него по красота, площ, плодородие и гъстота на населението. Напомнящ във всяко отношение жителите на

Мауна, населението на Ойолава наобикаля веднага двете фрегати и предлага на мореплавателите разнообразните произведения на своя остров. По всичко изглежда, че французите са първите чужденци, които търгуват с тези народи; защото индианците нямат никаква представа за желязото и предпочитат едно мънисто пред секира или шест пръста дълъг гвоздей. Някои жени имат приятни лица; фигурата им е стройна, очите и движенията им издават кротост, но по лицата на мъжете личи вероломство и жестокост.

Остров Пола, пред който експедицията минава на 17 декември, все още се числи към Архипелага на мореплавателите. Трябва да се предположи, че вестта за избиването на французите е вече стигнала дотук, защото нито една пирога не напуска брега, за да се приближи към корабите.

На 20 декември забелязват Кокосовите острови и Схаутеновия Остров на предателите. Последният е разделен на две от един канал, чието съществуване би останало неизвестно за мореплавателите, ако не плаваха съвсем близо покрай брега. Двадесетина пироги донасят на корабите най-хубавите кокосови орехи, каквито са виждали досега, малко банани, индийски картофи и само едно прасе.

Кокосовият остров и Островът на предателите, поставени от Уоллис с един градус и тринадесет минути по на запад и наречени от него Боскавен и Кепел, могат също да бъдат причислени към Архипелага на мореплавателите. Ла Перуз смята, че жителите на този архипелаг принадлежат към една от най-красивите полинезийски раси. Едри, яки, добре сложени, те са много по-красиви от жителите на Дружествените острови, чийто език е много сходен с техния. При други обстоятелства капитанът би слязъл в красивите острови Ойолава и Пола; но кипещт е все още твърде силен, споменът за събитията в Мануа много пресен и той се страхува, че при най-незначителен повод може да избухне кървава свада, която те се изроди веднага в клане.

Всеки остров, който съзирахме – казва той, – ни напомняше някаква коварна черта на островитяните; екипажите на Рогевайн са били нападнати с камъни в Островите на развлеченията, източно от Островите на мореплавателите; екипажът на Схаутен – в Острова на предателите, който беше пред нас, южно от остров Мануа, гдето бяха така жестоко избити нашите хора.

„Тези мисли промениха държането ни към индианците. Ние наказвахме и най-дребните кражби или несправедливости; показвахме им с оръжието си, че бягството не може да ги спаси от отплатата ни; не им позволявахме да се качват на корабите и заплашвахме със смърт тези, които биха дръзнали да се качат въпреки забраната.“

Тези горчиви размисли показват колко е бил прав ла Перуз да не допусне никакви по-нататъшни връзки между екипажите си и туземците. Раздразнението му е съвсем естествено и не може да ни изненадва; но трябва също така да отдадем заслужена похвала на човечността на капитана, който съумява да овладее желанието си за мъст.

От островите на мореплавателите вземат курс към Острова на приятелите, който Кук не е успял да проучи изцяло. На 27 декември откриват остров Вавао, един от най-големите в групата, останала непосетена от английския мореплавател. Голям колкото Тонга-Табу, този остров е почви сок и има сладка вода. Ла Перуз проучва няколко острова от този архипелаг и дори влиза във връзка с жителите, които не му доставят достатъчно храни, за да се задоволят нуждите на екипажа. Затова на 1 януари 1788 година той решава да замине за Ботани бей, като поема посока, неизползувана досега от нито един мореплавател.

Откритият от Тасман остров, или по-точно скала Палстаарт, която в най-широката си част е само четвърт миля, има извънредно стръмен бряг и може да служи за убежище само на морски птици. Затова, като няма никаква причина да спира на него, ла Перуз бърза към Нова Холандия; но и днес дори съществува един фактор, с който трябва да се съобразяваме, именно вятърът. И ла Перуз се вижда задържан три дни пред Пилстаарт.

На 13 януари забелязват остров Нор фолк и двете по-малки негови островчета. Като пуска котва на една миля от сушата, капитанът иска само да даде възможност на естествениците да проучат почвата и произведенията на острова. Но грамадните вълни, които се разбиват о брега, като че не позволяват никакво дебаркиране, макар че Кук е слязъл някога без затруднение.

Цял ден минава в напразни опити и остава без никакви научни резултати за експедицията. На следния ден ла Перуз вдига платната. Когато навлизат в ръкава

Ботани бей, фрегатите му забелязват една английска флота. Това е флотата на капитан II ранг Филип, който идва да постави основите на Порт Джексън, зародиш на могъщата колония, чиито обширни области са стигнали днес, само след четвърт век съществуване, до върха на културата и благоденствието.

Дотук спира дневникът на ла Перуз. От едно писмо, което е изпратил на 5 февруари от Ботани бей до министъра на морската, узнаваме, че е трябвало да построи две ветроходки, за да замести загубените в Мануа. Всички ранени, включително господин Лаво, главният хирург на „Л'Астролаб“, на които е трябвало да бъде направена трепанация, са вече напълно оздравели. Господин де Клонар е поел командването на „Л'Астролаб“, а господин де Монти го е заместил на „Ла Бусол“.

Едно писмо, изпратено след два дни, дава подробности за курса, който капитан ла Перуз възнамерява да вземе. Той казва:

„Ще стигна до Островите на приятелите и ще изпълня абсолютно всичко, което ми се предписва в инструкциите относно южната част на Нова Каледония. Мендановия остров Санта Крус, южното крайбрежие на Земята на Аршакидите, открита от Сюрвил, и Луизиадата на Бугенвил, като се постарая да разбера дали последната е част от Нова Гвинея, или е отделена от нея. Към края на юли 1788 година ще мина между Нова Гвинея и Нова Холандия не през канала Индевър, а през друг проток, ако такъв съществува. През септември и началото на октомври ще посетя залива Карпънтейриа и цялото западно крайбрежие на Нова Холандия до Земята ван Диймен, но все пак с разчет да стигна на север навреме, за да мога в началото на декември 1788 година да се прибера на Ил де Франс.“

Ла Перуз не само не успява да бъде точен на определената от самия него среща, но цели две години минават, без да се получи вест за експедицията му.

При все че Франция преживява по това време една криза от изключително значение, свръхвъзбуденото обществено мнение най-после се изказва от трибуната на Националното събрание чрез членовете на парижкото естествоисторическо дружество. Един декрет от 9 февруари 1791 година поканва краля да заповяда съоръжаването на един или няколко кораба за търсене на ла Перуз. Дори ако се предположи, че някое коработушение е прекъснало хода на експедицията, възможно е по-голямата част от екипажите да е останала жива; налага се следователно да им се притекат на помощ колкото е възможно по-скоро.

В тази експедиция трябва да вземат участие учени, естественици и гравьори, за да може тя да бъде от полза за мореплаването, географията, търговията, изкуствата и науката. Такива са изразите на самия декрет, който споменахме.

Командуването на ескадрата се поверява на контраадмирал Брюно д'Антрекасто. Този офицер е привлякъл вниманието на министъра с похода си в Индия при антимусон. Дават му двете фрегати „Ла Решерш“ и „Л'Есперанс“. Последната под командата на капитан-лейтенант Юон де Кермадек. Щабът на двата кораба се състои от мнозина офицери, които по-късно ще достигнат до високи военни чинове. Това са Росел, Виломе, Тробрийан, ла Грандиер, Денел и Журиен. Между заминалите учени са естественикът ла Бийардиер, астрономите Бертран и Пиерсон, естествениците Вантна и Риш, хидрографът Ботан-Бопре и инженер Жуванси.

Двата кораба носят богат асортимент от предмети за размяна, както и храни за осемнадесет месеца. Те напускат Брест на 28 септември, а на 13 октомври пристигат в Тенериф. По това време едно изкачване на прочутия връх е задължително.

Ла Бийардиер наблюдава там едно явление, което е виждал вече в Мала Азия: тялото му се очертава с прекрасните багри на дъгата върху облаците, които се намират по-ниско от него и са срещу слънцето.

На 23 октомври, тоест щом възстановяват изразходваните провизии, вдигат котва и поемат курс към Кап. По време на това плаване ла Бийардиер прави интересен опит и открива, че фосфоресцирането на морето се дължи на извънредно малки топчести животинчета, които висят във водата. Пътуването до Кап, гдето корабите пускат котва на 18 януари 1792 година, минава без произшествия, като се изключи срещата с необичайно количество средиземноморски тонове и други риби, както и появата на малък пробив, който лесно запушват.

В Кап д'Антрекасто намира писмо от господин де Сен Феликс, командувач френските сили в Индия, което разстройва изцяло реда на пътуването му и ще окаже неблагоприятно влияние върху неговата цел. Според това съобщение двама капитани на френски кораби, пристигнали от Батавия, донесли вестта, че капитан първи ранг

Хънтър, командуваш английската фрегата_ Сириус_, бил видял „близо до Адмиралтейските острови в Тихия океан хора в европейско облекло, и то в дрехи, които били според него френски униформи. Капитанът не се съмнявал – продължава де Сен Феликс, – че това са корабкрушенци от експедицията на господин де ла Перуз...”

При пристигането на д'Антрекасто Хънтър се намира в Кап; но вдига котва само два часа след влизането на френските кораби. Това поведение изглежда най-малко странно. Капитанът е имал време да узнае, че тази експедиция е изпратена да търси ла Перуз, а не съобщава на командувачия нищо по един толкова важен факт! Но, както скоро научават, Хънтър е заявил, че няма понятие за фактите, изложени от де Сен Феликс. Трябва ли тогава да смятат съобщението на френския командувач за невалидно? Д'Антрекасто не е на това мнение, колкото и неправдоподобно да изглежда съобщението.

Спирането в Кап се използва от учените, които правят много обиколки из околностите на града, особено от ла Бийардиер, навлязъл във вътрешността дотолкова, доколкото му позволява краткият престой на фрегатите в залива.

Вдигат котва на 16 февруари и д'Антрекасто, решен да навлезе в Тихия океан покрай кап Ван Диймен, взема курс, който ще му позволи да мине между островите Сан Паоло и Амстердам. Открити през 1696 година от капитан Валминг, те са били забелязани от Кук при последното му пътешествие. Когато _Ла Решерш_ и _Л'Есперанс_ минават покрай него, остров Сан Паоло е обвит в облаци гъст дим, над който се издигат планините. Димът е от горящите гори.

{img:velikite_moreplavатели_4_tuzemci.jpg|#Четирима туземци седяха край три огнища}

На 21 април двата транспортни кораба навлизат в един залив по крайбрежието на Ван Диймен; предполагат, че е заливът Адвенчър, но това е всъщност Заливът на бурите. Пристанището в дъното на този залив получава името Порт д'Антрекасто. Лесно намират дърва, а наляват в изобилие и най-различни видове риба. Между много красивите дървета, които намират на това място, ла Бийардиер посочва няколко вида евкалипти, на които още не знаят многобройните полезни качества. При честите ловувания, в които участва, той се снабдява с черни лебеди и кенгуру, по това време съвсем малко известни.

Фрегатите напускат пристанището едва на 16 май и се насочват към един проток, гдето д'Антрекасто възнамерява да навлезе и който е получил по-късно името на този адмирал.

„Огньовете, забелязани недалече от брега – се казва в доклада, – накараха господата Кретен и д'Орибо да слязат на сушата; щом навлязоха в гората, видяха четирима туземци, насядали около три огнища. Въпреки всички приятелски знаци диваците избягаха веднага, като изоставиха раците и стридите, които печеха на жаравата. Наоколо се виждаха колкото колиби, толкова и огньовете...”

Един много висок и едър дивак бе забравил кошничка, пълна с парчета кремък; той не се поколеба да дойде да си я прибере и пристъпи към Кретен със самоувереност, която черпеше от силата си. Едни от туземците бяха съвсем голи, други бяха наметнати с кожи от кенгуру. Тези диваци не са съвсем чернокожи; носят бради и имат гъсти, къдрави коси.”

След като излизат от протока д'Антрекасто, двете фрегати заминават да съставят карта на югозападното крайбрежие на Нова Каледония, което е трябвало да бъде посетено от ла Перуз. Първата забелязана точка е част от Боровия остров, южно от главния остров. _Ла Решерш_ едва не претърпява крушение при преградата от Коралови рифове покрай брега; между тях и сушата остава един канал от пет-шест километра. На северния край забелязват няколко планински острова и отделни скали, поради които тия места са особено опасни. Признателните мореплаватели са ги нарекли по-късно рифовете д'Антрекасто и острови Юон.

Опасният оглед на един така недостъпен бряг трае от 16 юни до 3 юли. Това е истинска услуга, направена на географите и моряците, а в същото време най-неблагодарната част от този изследователски поход.

Тъй като благоприятният сезон приближава, д'Антрекасто решава да се възползува от него, за да стигне до Земята на Аршакидите, забелязана по-рано от Сюрвил, а след няколко години посетена и от Шортланд, който смята, че е направил ново откритие, и я нарича Нова Джорджия.

На 9 юли „в четири и половина часа, на един и половина мириаметър* северозападно – казва ла Бийардиер – забелязахме скалата Еди Стоун; отдалеко и

ние като Шортланд я взехме за платноход. Измамата е почти пълна, защото цветът ѝ е като на корабни платна; а на върха ѝ растат няколко дръвчета. Земята на Аршакидите, която се намира срещу тази скала, е стръмна и обрасла до върховете си с големи дървета“.

[* Десет километра. – Б.пр.]

След като поправя на картата местоположението на скалите Еди Стоун и островите Трежъри, на брой пет, но така близо едни до други, че Бугенвил ги бе взел за една обща суша, д'Антрекасто минава покрай остров Бугенвил. Отделен с един съвсем тесен канал от остров Бука, той е покрит с плантации и изглежда много населен. Успяват да направят малко търговия с туземците, но не е възможно да ги убедят да се качат на корабите.

„Кожата им – казва ла Бийардиер – не е съвсем черна. Те са със среден ръст голи, с мускули, издаващи голяма сила. Лицата им са много неприятни, но изразителни. Главата им е голяма, челото широко, както и цялото лице, което е много сплеснато, особено под носа, брадичката е дебела, бузите изпъкнали, носът сплеснат, устата много широка, е доста тънки устни.

Бетелът, който боядисва в кървавочервено тези големи уста, още повече загрозява лицата. Тия диваци умеят, както изглежда, да стрелят много сръчно с лък. Един от тях донесе на борда на „Л'Есперанс“ току-що убит от него пеликан; в корема на птицата личеше отвор от стрелата, която го бе пронизала.

Островитяните са насочили главното си внимание към правене на оръжия и ги изработват много грижливо. Възхитихме се от сръчността, с която намазват със смола тетивата на лъковете си, така че на пръв поглед човек би могъл да я вземе за струна от животинско черво; по средата я украсяват с кора от индийска тръстика – да се изхабява по-малко при изхвърляне на стрелите.“

На 15 юли приключват проучването на западното крайбрежие на двата острова; източното е било изследвано от Бугенвил.

На другия ден пред погледа на френските мореплаватели се появи островът, наречен от Картрет на името на сър Чарлс Харди, а малко след това югоизточният край на Нова Ирландия.

Двете фрегати пускат котва в пристанището Картрет и екипажите се настаняват на Кокосовия остров, покрит с вечнозелени дървета, които растат буйно въпреки малкото пръст между варовиците. Много трудно се снабдяват с кокосови орехи, при все че тяхното изобилие именно е дало на тази земя името ѝ. Но в замяна тя дава на естествениците много голямо количество растения и насекоми, чието разнообразие е голяма радост за ла Бийардиер.

През целия престой ваят обилни дъждове. Непрекъснато се излива горещ порой.

След като вземат необходимите дърва и вода, „Ла Решерш“ и „Л'Есперанс“ напускат на 24 юли 1792 година пристанището Картрет. При отплаването „Л'Есперанс“ загубва една котва, на която въжето е било прерязано от кораловите рифове. След това двете фрегати навлизат в канала Сен Джордж, широк в южния си край шест-седем мириаметра, тоест почти наполовина по-тесен, отколкото го смята Картрет. Понесени от бързи морски течения, те минават покрай островите Мен и Сендуич, без да могат да се спрат.

Щом съзира Портландските острови, седем плоски островчета, които се намират на 2°39'44" южна ширина и 147°15' източна дължина, д'Антрекасто продължава с курс към Адмиралтейските острови, които възнамерява да посети. Според съобщенията, получени уж от капитан втори ранг Хънтър, в най-източния от тях са били забелязани туземци в униформи от френската флота.

„Диваците пристигнаха в голям брой – се казва в доклада. – Едни тичаха по брега; други, втренчили поглед в кораба, ни правеха знаци да слезем на сушата; виковете им изразяваха радост... В един и половина спряхме на място и всеки кораб изпрати по една лодка, натоварена с различни предмети за жителите на малкия остров. Лодките се приближиха, доколкото могат, а корабите се държаха готови да ги защитят в случай на нападение от страна на диваците, защото коварството на жителите от южните Адмиралтейски острови към Картрет ни вдъхваше безпокойство за съдбата на нашите.“

Крайбрежието е заградено с рифове. Лодките могат да се приближат до сто метра от брега. Множество туземци са застанали на брега и правят знаци на французите да дебаркират.

„Един дивак, който се отличаваше от другите по двойната редица раковини,

украсяващи челото му, изглеждаше, че има особено голяма власт. Той заповяда на един от туземците да ни донесе няколко кокосови ореха. Но островитянинът се поколеба за миг, защото явно се боеше да плува без никаква защита към хора, чиито намерения му бяха неизвестни. Обаче главатарят, несвикнал навярно да среща съпротива, не му даде време да размисли; последвана от няколко удара с тояга по корема, заповедта трябваше да бъде изпълнена... Щом се върна на острова, дивакът бе заобиколен от останалите; всеки искаше да получи дял от нашите подаръци. Веднага спуснаха пироги. Някои туземци доплуваха при нас и около лодките скоро се събра цяла тълпа. Бяхме изненадани, че силният прибой и вълните, които се разбиваха о подводните скали, не ги задържаха на Острова.“

И французите биха могли навярно да сторят същото. Както и да е, изглежда, че те не са разпитали диваците дали някакви кораби или лодка не са претърпели крушение из този архипелаг.

Единствената бележка е, че на туземците е известно желязото, което ценят повече от всичко друго.

Д'Антрекасто проучва след това северната част на архипелага, прави търговия с туземците, но не дебаркира никъде и не изпълнява с грижливостта и предаността, които сме в правото си да очакваме от него, главната цел на своето пътуване.

Ла Решерш и Л'Есперанс посещават Островите на отшелниците, открити през 1781 година от испанската фрегата Ла Принсеса. И тук туземците, като всички срещнати при тази експедиция, проявяват голямо желание да видят чужденците на острова си, но не успяват да ги убедят.

Появяват се последователно Шахматните острови на Бугенрил, няколко безименни островчета, ниски и покрити с разкошна растителност, островите Схаутен и бреговете на Нова Гвинея, гдето във вътрешността се издига планинска верига с върхове, от които най-високите изглеждат не по-малко от 1500 метра.

Ла Решерш и Л'Есперанс плават покрай брега на този голям остров, после навлизат в протока Пит, за да стигнат до Молукския архипелаг.

С истинска радост на 5 септември 1792 година французите пускат котва в залива Амбоан. На корабите има много болни от скорбут и всички, офицери и моряци, се нуждаят от по-продължителна почивка, за да възстановят силите си. Естествениците, астрономите и другите учени от експедицията слизат веднага на сушата и се настаняват удобно, за да започнат обичайните си наблюдения и проучвания. Особено плодородни са изследванията на естествениците. Ла Бийардиер отбелязва с радост разнообразните растения и животни, които успява да събере.

„Когато слязох на брега – казва той, – чух духови инструменти, чиито акорди, общо взето много точни, се прекъсваха от приятни дисонанси. Тези добре модулирани и много хармонични звуци идваха сякаш толкова отдалеко, щото за миг помислих, че туземците свирят някъде отвъд залива, на цял мириаметър от мястото, гдето се намирах. Но слухът ми се мамеше по отношение на разстоянието, защото аз бях само на сто метра от този инструмент. Това беше един най-малко двадесет метра висок бамбук, забит отвесно на морския бряг. При всеки чвор на стъблото имаше към три сантиметра дълъг и сантиметър и половина широк процеп; навлизайки през тях, вятърът издаваше разнообразни и приятни звуци. Тъй като чворовете на дългия бамбук бяха твърде много, процепите бяха направени в различни посоки, та отгдето и да духа вятърът, да може винаги да проникне през някои от тях. Най-точно би било да сравня звуците на този инструмент с тези на хармониката.“

{img:velikite_moreplavатели_praznik_na_ova_na_priatelite.jpg|#Празник в чест на д'Антрекасто на Острова на приятелите}

През едномесечния престой почистват корабите, преглеждат внимателно такелаж, вземат всички обичайни предпазни мерки при пътуване из влажните горещи климати.

Не са безинтересни някои подробности за залива Амбоан, както и за нравите и обичаите на местното население.

„Заливът Амбоан – казва ла Бийардиер – образува канал, около два мириаметъра дълъг със средна ширина от две трети на мириаметъра. Покрай брега му обикновено има удобни места за пускане котва, но някъде има и коралово дъно.

Укреплението, наречено форт Победа, е построено от тухли; там са се настанили губернаторът и някои членове на съвета. То бе започнало вече да се събаря и при всяко стреляне с оръдията явно се рушеше.

Гарнизонът се състоеше от около двеста души, главно туземци; останалите

бяха няколко доведени от Европа войници на Компанията и малък отряд от Вюртамбергския полк...

Малкият брой войници, които могат да оцелеят при престой в Индия, придава още по-голяма ценност на тях, които са прекарвали там няколко години; затова Холандската компания нарядко устоява на обещанието да ги върне в Европа, след като срокът на службата им е изтекъл... Срегнах някои от тях нещастници, задържани тук повече от двадесет години, при все че според условията на договорите им е трябвало да бъдат отдавна освободени...

Жителите на Амбоан говорят малайски, един много мек и музикален език. Що се отнася до произведенията, тук има главно колониални стоки, кафе, по-ниско качество от това на остров Реюнион, и главно сагу, което сядат из бластитите места.

Оризът, консумиран в Амбоан, не се произвежда на острова; той би могъл да вирее отлично из ниските места, но Холандската компания забранява да го сядат, защото, като го продава, тя изземва от ръцете на туземците парите, които трябва да им заплати за доставяните от тях карамфилови коренчета. По такъв начин не допуска повишаването на цената им и поддържа на много ниско равнище заплащането на туземния труд.

Така, загрижени за собствения си интерес, властите задушават всяка предприемчивост на местното население и го принуждават да не отглежда нищо друго освен карамфилови коренчета и мушкатови орехи.

Холандците ограничават производството на подправки, за да не надвиши то твърде много обикновеното потребление. А ограниченията, които пречат на по-активното производство, отговарят напълно и на нехайството на населението."

На 21 вандемиер, година първа*1 – за да се съобразим с новия календар, употребяван от ла Бийардиер – двете фрегати напускат Амбоан, богато снабдени с провизии – кокошки, патици и гвинейски гъски, свине, кози, патати, индийски картофи, банани и тикви. Месо във всеки случай имат съвсем малко; брашното им е лошокачествено, а със сагуто, което са натоварили, за да заместят брашното, екипажите не свикват. От дългия списък на провизиите остава да споменем още бамбука, сварените със захар карамфилови коренчета и арака*2.

[*1 16 октомври 1792. – Б.пр.]

[*2 Алкохолно пиене, приготвено от ориз. – Б.пр.]

„Млади бамбукови ластари, нарязани и запазени в оцет – казва ла Бийардиер – са отлична храна при продължително пътуване; взехме голямо количество от тях. Те са обикновено много крехки. Важното е да бъдат обрани навреме; продават се на пазара като зеленчуци и наистина могат да ги заместят. Дълги са понякога по цял метър, а дебели една трета от сантиметъра.

Тези бамбукови ластари са любим зеленчук на китайците, които намират, че напомняли по вкус аспержите.

Бяхме се запасили и със сварени със захар карамфилови коренчета и мушкатови орехи. На орехчетата може да се яде само зелената обвивка; за нещастие, неопитни сладкари бяха избрали много зрели орехчета. А карамфиловите коренчета, станали вече колкото средно голяма маслина, имаха все още прекалено силен аромат и сладкото от тях не беше никак приятно; човек трябва да има индианско небце, за да се наслади на такива лакомства; това важи и за исиота, от който също ни бяха сварили сладко.

Единственото спиртно пиене, което можахме да намерим, беше оризова ракия, или арак, от която купихме няколко бурета. Някои пътешественици хвалят прекалено много тази ракия, която не струва колкото най-обикновена гроздова."

След като напуска Амбоан, експедицията се насочва към югозападния бряг на Австралия. Забелязват последователно, без да се спират на тях, остров Кисер, северния бряг на Тимор, остров Бату, виждат отдалеко прелестния Саву и най-после, на 16 фример*, западния край от югозападното крайбрежие на Нова Холандия, открита през 1622 година от Льовен.

[* 7 декември. – Б.пр.]

Брегът представлява поредица от пясъчливи дюни, сред които се издигат остри скали – една съвършено безводна местност.

Мореплаването край тях незаслонени брегове е извънредно опасно. Морето е много развълнувано, вятърът прекалено силен, а се налага да плават между подводни скали. При една силна вихрушка фрегатата „Л'Есперанс“ без малко не изхвърква на брега; но един от офицерите, на име Легран, забелязва от върха на

голямата мачта едно място, гдето смята, че биха могли безопасно да пуснат котва.

„Това откритие – се казва в доклада – спаси двата кораба, защото „Ла Решерш“, принуден да лъкатуши цяла нощ между тия опасни подводни скали, след като се бе борил, доколкото беше възможно, срещу силната буря, с надежда, че една промяна на вятъра ще му позволи да излезе в открито море, неизбежно щеше да се изгуби. Този залив, наречен на името на гражданина Легран, ще припомня голямата заслуга на опитния моряк към нашата експедиция.“

Мореплавателите изследват островчетата, които се намират край този бряг. Един от тях, инженер-географът на „Ла Решерш“, по име Риш, слязъл да прави наблюдения на сушата, се загубва и едва след два дни успява да се върне на кораба, капнал от умора и умиращ от глад.

С малкия архипелаг, за който току-що споменахме, завършват откритията на Нюйтс.

„Бяхме изненадани – каза ла Бийардиер – от точността, с която този мореплавател е определил географската му ширина в една епоха, когато наблюдателните уреди са били толкова несъвършени. Същата бележка трябва да направя и по отношение на всички проучвания на тази суша, направени от Льовен.“

На 15 нивоз*, когато се намира на 31°52' южна ширина и 129°10' източна дължина, капитан Юон де Кермадек съобщава на д'Антрекасто, че рулят му е претърпял авария, сладката вода на кораба му е така намаляла, че трябва да съкрати дажбата на три четвърти бутилка дневно, принуден е да прекрати даването на противоскорбутни напитки и има само тридесет бурета вода. Положението на „Ла Решерш“ не по-добро. Поради това д'Антрекасто се насочва към Кап Ван Диймен, след като е плавал сто и шестдесет мириаметра покрай един съвършено безводен бряг, който не му е предложил нищо интересно за наблюдение.

[* 5 януари 1793 г. – Б.пр.]

На 3 плювиоз* корабите пускат котва в Залива на скалите, едно естествено пристанище в Залива на бурите, изследван миналата година.

[* 23 януари. – Б.пр.]

Този престой донася най-различни сведения. Очарован от разнообразните произведения в този кът от Земята ван Диймен, ла Бийардиер непрестанно се възхищава на огромните гори от исполински дървета, на непроходимите храсталаци от малки дръвчета и неизвестни растения, из които е принуден да си проправя път. При една от многобройните екскурзии из околностите на залива той събира прекрасни късове от бронзовочервен хематит, а по-нататък яркочервената охра подсказва за присъствието на желязо. Не след много се озовава пред неколцина туземци и сведенията, които ни дава за тази напълно изчезнала раса, са толкова интересни, че заслужава да ги предадем. Те допълват впрочем и сведенията, които дължим на капитан Кук.

„Диваците бяха четиридесет и двама, от които седем души едри мъже и осем жени; между останалите, навярно техни деца, забелязахме няколко вече отраснали девойки, облечени още по-малко от майките си...“

Тези туземци имат гъсти, къдрави коси и си оставят бради. Горната устна на децата се издава много над долната; но постепенно се прибира и у възрастните е почти на една и съща линия. Кожата им е много тъмна; но тези народи сигурно смятат, че е по-красиво да са черни, и за да изглеждат още по-черни, отколкото са в действителност, посипват с прах от въглища горната част на тялото си.

По кожата им, особено по гърдите и раменете, има многобройни, симетрично разположени брадавици, които представляват на места линии, дълги цял дециметър, а другаде се виждат отделни израстъци, образувани на различни разстояния едни от други... У това население положително не се среща обичаят, който според някои пътешественици бил общ за жителите из тия области – да си изваждат двата горни резци, – защото не само видяхме нито един без горни резци, но всички бяха с много хубави зъби. Пълни са обаче с гад. Възхитихме се от търпението, с което една жена чистеше детето си; но видяхме с отвращение, че и тя, както повечето чернокожи, огризваше със зъби тези отвратителни насекоми и веднага ги гълташе. Трябва да отбележим, че същия навик имат и маймуните.

Малките деца проявяваха голямо любопитство към всичко, което лъщи, и без стеснение късаха металните копчета от униформите ни. Не мога да забравя колко дяволито постъпи едно диваче с наш моряк. Той бе оставил в подножието на една скала торба с раковини. Хлапето я бе преместило другаде и остави доста време моряка да я търси; най-после я върна на същото място, много доволно от номера,

който му бе изиграло.“

Още на разсъмване на 26 пълнолуние*1 двата кораба вдигат котва, навлизат в канала д'Антрекасто и на 5 вантоз*2 пускат котва в залива _Адвенчър_. След петдневен престой и наблюдения в този залив д'Антрекасто продължава към Нова Зеландия и стига до най-северната ѝ част.

[*1 15 февруари. – Б.пр.]

[*2 23 февруари. – Б.пр.]

След съвсем кратка среща с туземците, не добавила нищо към многобройните и точни сведения, които дължим на капитан Кук, д'Антрекасто се отправя към Архипелага на приятелите (Тонга), гдето е трябвало да отиде ла Перуз. И пуска котва в Тонга-Табу. Корабите са наобиколени незабавно от безброй пироги и цяла тълпа островитяни просто нахлуват на борда, за да продават свине и най-различни плодове.

{img:velikite_moreplavатели_tuzemci_ot_nova_kaledonia.jpg|#Туземци от Нова Каледония}

Един от синовете на Пулао – познатия на Кук местен крал – посрещна благосклонно мореплавателите и дори следи най-добросъвестно за размяната между чужденците и туземците. Задачата му не е лека, защото последните проявяват невероятна ловкост да откраднат всичко, каквото им попадне.

Ла Бийардер разказва една доста забавна хитрост на която е сам жертва. Двама туземци, които взема за главатари, го придружават до палатката, гдето се намират провизиите.

„Единият – казва той – прояви особена готовност да ми избере най-хубавите плодове. Аз бях оставил шапката си на земята, като смятах, че е на сигурно място; но двамата крадци си знаеха занаята. Застанахият зад мене бе успял да скрие шапката под дрехата си и бе излязъл, без да го забележа; вторият не закъсня да го последва. Никак не подозирах подобна постъпка, защото не допусках, че ще се осмелят да грабнат толкова голяма вещ, която можехме лесно да забележим в помещението, гдето ги бяхме пуснали; освен това една шапка е нещо безполезно за тия хора, защото те ходят обикновено гологлави. Но ловкостта, с която я бяха откраднали, доказваше, че това не им е за пръв път.“

Французите влизат във връзка с един главатар на име Фино, навярно същия Финау, за когото става дума в пътеписа на капитан Кук и който нарича Кук Туте*. Но Финау е един второстепенен главатар. Кралят върховният главатар на Тонга-Табу, Вавао и Ана мука, се нарича Тубо. Той прави посещение на корабите, връща пушката на един часовей, открадната преди няколко дни, подарява на д'Антрекасто две парчета плат от черничевата дървесина, толкова големи, че всяко би могло да покрие целия кораб подарява му освен това рогозки и свине, срещу които получава прекрасна секира и червена генералска униформа, която веднага облича.

[* Двамата нямат звука „К“. – Б.пр.]

След два дни на борда пристига една необикновено дебела петдесетгодишна жена, към която туземците се държат с особена почит. Това е кралица Тине. Тя опитва всички ястия, които ѝ предлагат, но предпочита сладкото от банани. Дежурният прислужник стои зад нея, за да прибере свободните прибори; тя обаче му спестява този труд, като си присвоява и чинията, и салфетката.

Крал Тубо пожелава да устрой празненство в чест на д'Антрекасто. Двама главатари – Финоу и Омалай – посрещат адмирала на сушата и го отвеждат до една просторна площадка. Тубо пристига с двете си дъщери; те са намазали обилно косите си с кокосово масло и имат огърлица от красивите зърна на едно тропическо дърво.

„Островитяните – се казва в доклада – пристигнаха отвед; пресметнахме, че бяха най-малко четири хиляди души.

Почетното място беше, както изглежда, вляво от краля, защото той покани генерала да седне именно там. Генералът заповяда веднага да донесат подаръците за Тубо, който ги прие с голяма благодарност. Но нито един подарък не възхити множеството така, както парчето тъмночервен дамаск, пред което отвед се развикаха „Ехо! Ехо!“ и дълго се чудиха и ахкаха. Със същите викове посрещнаха и няколко червени панделки. След това генералът подари една козна коза, един козел и един чифт зайци. Кралят обеща да се грижи за тях и да ги развъди в острова си.

Омалай, когото Тубо представи за свой син, както и мнозина други главатари, получиха също подаръци от генерала.

От дясната ни страна, към североизток, под едно отрупано с плодове хлебно

дърво тринадесет души музиканти седяха и пееха в хора, като образуваха няколко партии. Четирима държаха в ръка по един метър и половина дълъг бамбуков прът и отмерваха с него такта, като го удряха в земята. Понякога отмерваха такта на всички партии само с най-дългия прът. Тези пръти издаваха и звуци, напомнящи твърде много звуците на тамбурин и намиращи се в следното съотношение: двата средни бамбука издаваха еднакъв звук; най-дългият беше с тон и половина по-нисък, а най-късият — с два и половина тона по-висок. Този, който пееше първи тенор, викаше повече от всички, при все че гласът му беше малко дрезгав; той си акомпанираше, като удряше с две малки пръчки по един шест метра дълъг бамбук, разцепен по цялата дължина.

Трима музиканти, застанали пред другите, разясняваха съдържанието на песента с ръкомахания, които бяха сигурно грижливо изучени, защото ги повтаряха едновременно и по един и същ начин. От време на време обръщаха твърде грациозно глава към краля; или я навеждаха бързо до гърдите си и няколко пъти я раздрусваха.

Междувременно Тубо поднесе на генерала платове от черничева дървесина, като заповяда доста театрално да ги разгънат, за да покаже ценността на подаръка си.

Седналият от дясната му страна министър заповяда да приготвят _кава_, която бе донесена в овален дървен съд, дълъг цял метър.

Музикантите бяха запазили, както изглежда, най-хубавите си песни за този момент, защото при всяко тяхно замълчаване отвед след започваха да викат: „Мали! Мали!“ — а от непрестанните ръкопляскания на местните жители разбрахме, че тази музика им е много приятна.

След това този, който бе заповядал да приготвят _кава_, я поднесе на всички главатари...

Както виждаме, този концерт е далеко от величествените празненства, устроени в чест на Кук.

Кралица Тине дава от своя страна голям бал, предшествуван от концерт, на който се стича голямо множество туземци, между които — уместно е да се отбележи — се промъкват немалък брой крадци, стигнали в безочието си дотам, че грабват насила един нож. Подгонени от ковача на _Ла Решерш_, те се връщат, щом съзират, че е останал сам, нападат го и му разцепват главата с боздуган. За щастие от борда на _Л'Есперанс_ забелязват това сбиване и един оръдеен изстрел разпръсва убийците. По този повод неколцина туземци биват убити от офицери и моряци, които не знаят какво точно се е случило и виждат неприятел в лицето на всеки срещнат островитянин.

Обаче добрите отношения скоро се възстановяват при заминаването са така сърдечни, че мнозина туземци искат да отплават за Франция.

„От сведенията, които най-интелигентните островитяни ни дадоха за корабите, пуснали котва в този архипелаг — гласи докладът, — разбрахме, че ла Перуз не е спирал в нито един от тия острови... Те си спомняха много добре отделните идвания на капитан Кук и за да ни покажат промеждутъците между тях, определяха всяка година чрез две реколти индийски картофи.“

Това сведение за ла Перуз е в пълно противоречие с даденото след тридесет и пет години на Дюмон-Дюрвил от царуващата по това време Тамаха.

„Исках да узная — казва той — дали между Кук и д'Антрекасто в Тонга не са идвали други европейци. След като поразмисли, тя ми обясни съвсем положително, че няколко години преди идването на д'Антрекасто два големи кораба, подобни на неговите, с оръдия и много европейци, пуснали котва в Анамука, гдето останали десет дни. Знамето им било съвършено бяло и не приличало на английското. Чужденците били в много добри отношения с туземците, които им дали на сушата една къща, гдето се вършела размяната. Един туземец, продал срещу нож една дървена възглавничка на офицера на кораба, бил застрелян от офицера, когато се опитал да си вземе скришом стоката, след като прибрал стойността ѝ. Но това не нарушило мирните отношения, защото туземецът бил виновен в случая.“

Тъй като почтеността на Дюмон-Дюрвил го поставя над всяко подозрение в измама, не може да не признаем, че много части от това подробно описание са твърде правдоподобни. Особено убедително е казаното за цвета на знамето, различен от този на английското знаме. Трябва ли да заключим, че изследванията на д'Антрекасто са били съвсем повърхностни? Би било много сериозно обвинение. Но ще предадем по-долу две обстоятелства, които могат да дадат повод за подобен

укор.

На 21 жерминал* туземците изпращат с голямо съжаление френските фрегати. След шест дни „Л'Есперанс“ дава сигнал, че е забелязал Еронан, най-източния от островите Еспирито Санто, открит в 1606 годна от Кирос; следват Анейтом, Танна, с непрекъснато действащ вулкан, и островите Ботан-Бопре. Отнесени скоро от морските течения, фрегатите се озовават пред планините на нова Каледония и пускат котва в залива Балабио, гдето капитан Кук е спирал през 1774 година.

[* 11 април. – Б.пр.]

Диваците тук познават желязото, но не го ценят така, както го ценят други народи, навярно защото камъните, с които си служат, са извънредно твърди и поради това липсата на желязо не се чувства много. Първите им думи, когато се качват на корабите, е да поискат да ядат; това се разбира съвсем ясно, защото показват празните си корemi. Пирогите им не са така художествено изработени, както ония от Островите на приятелите, и те не умеят да маневрират добре с тях – нещо, което е забелязал вече и капитан Кук. Повечето островитяни, с гъста къдрава коса, черни почти като туземците от Ван Диймен, са въоръжени с африкански копия и боздугани; освен това на кръста си носят торбичка с яйцевидни камъчета, които хвърлят с прашка.

След една разходка на сушата, при която посещават кошерообразните колиби на туземците, офицерите и естествениците решават да се върнат на корабите.

„На връщане към мястото, гдето бяхме дебаркирали – се казва в доклада, – намерихме повече от седемстотин души туземци, които се бяха стекли отвред. Поискаха ни платове и желязо срещу това, което ни предлагаша. И някои доказаха твърде скоро, че са най-безочливи крадци.

Между различните номера ще посоча тоя, който ми бе изигран от двама такива измамници. Единият предложи да ми продаде торбичката с овални, изгладени камъчета, която носеше на кръста си. Развърза я веднага и уж протегна ръка да ми я подаде, докато с другата вземаше уговорената цена. Но в същия миг друг дивак, застанал зад мене, изкрещя, за да ме накара да се обърна, и първият веднага избяга с торбичката и с това, което му бях дал, като се опита да се скрие в множеството. Не пожелахме да го накажем, макар че повечето от нас бяха с пушки. Имаше опасност обаче тази отстъпчивост да бъде сметната от диваците за проява на слабост и да ги направи още по-нахални. Последвалите случки потвърдиха това предположение.

Неколцина се осмелиха да хвърлят камъни по един офицер, който се намираше само на двеста стъпки от тях. Пак не пожелахме да ги накажем, защото разказите на Форстер ни бяха внушили много добри чувства към това население, та трябваше още много подобни постъпки, за да се разруши доброто ни мнение за техния характер; но скоро получихме безспорни доказателства за свирепостта им.

{img:velikite_moreplavатели_ov_buton.jpg|#Остров Бутон}

Един от тях, зает да яде месото, останалото по току-що изпечен кокал, се приближи към гражданина Пирон и му предложи да опита яденето му; като смяташе, че дивакът му предлага месо от някое четириногло, Пирон взе кокала, по който бяха останали само сухожилията, но когато ми го показа, аз разбрах, че това е кост от таза на четиринадесет-петнадесетгодишно дете. Наобиколилите ни туземци показаха върху тялото на едно дете точното местоположение на костта; те признаха без много извъртания, че месото по нея е било изядено от някой островитянин, и дори ни осведомиха, че за тях това е особено лакомство...

Повечето членове на нашата експедиция не искаха да повярват на разказа ни за дивашките вкусове на тия островитяни и не можахме да ги убедим, че това население, за което капитан Кук и Форстер са оставили такова благоприятно описание, може да изпадне до такъв отвратителен порок; но не беше много мъчно да убедим и най-недоверчивите. Аз занесох на кораба оглозганата кост и нашият главен хирург призна, че това е кост на дете; предложих я на двамата туземци, които бяха на борда; единият от двамата човекоядци я грабна лакомо и веднага изгриза останалите по нея сухожилия и хрущали; после я дадох на другаря му, който също намери да огризе нещо.“

Дошлите на борда туземци крадат толкова много и така безочливо, че се виждат принудени да ги изгонят на следния ден, когато слизат на сушата, французите заварват туземците на обед.

Поканват ги да хапнат от току-що изпеченото месо, но французите познават веднага, че то е човешко.

Някои диваци дори се приближават и „опипаха по няколко пъти мишците на ръцете и нозете ни, като повтаряха с възхищение и дори с желание думата _карапек_, която не беше много успокоителна за нас“.

Неколцина офицери са най-безочливо нападнати и ограбени. Не може да има никакво съмнение в намеренията на туземците; твърде скоро те се опитват дори да заграбят секирите на моряците, слезли да насека дърва; за да се отърват от тях, става нужда да открият стрелба.

Нападенията се подновяват няколко пъти и приключват винаги с бягството на туземците, от които неколцина са убити или ранени. Неуспехът на тези опити не пречи на дивациите да ги повтарят при всеки удобен случай.

Ла Бийардиер е свидетел на един факт, наблюдаван неведнъж след това, но дълго време смятан за невероятен. Той вижда туземците да ядат шивашка креда. Тази пръст „притъпява глада, като запълва стомаха им, поддържа органите свързани с диафрагмата и макар че няма никаква хранителна стойност, това вещество е много полезно за населението, често изложено на продължително гладуване, защото много малко се занимава с обработване на земята, която е и твърде неплодородна... Човек никога не би допуснал, че канибали могат да прибягват до подобно средство, когато ги притисне глад“.

При престоя си в Нова Каледония мореплавателите не успяват да съберат никакви сведения за ла Перуз. Но според преданието, което Жул Гарние е чул, наскоро след идването на Кук два големи кораба се приближили до северния край на Боровия остров и дори пратили лодки на него.

„След като уплахата им попреминала – казва Жул Гарние в съобщение, обнародвано в ноемврийския брой 1869 година от _Бюлетина на географското дружество_, – туземците се приближили и се сприятелили с чужденците; отначало били смаяни от богатствата им; след това от алчност се противопоставили със сила на заминаването на моряците, принудени да ги вразумят със стрелба, която повалила неколцина от нападателите. Не особено доволни от този дивашки прием, двата кораба се отправили към по-голямата суша, след като дали един оръдеен изстрел, сметнат от туземците за гръмотевица.“

Чудно е как д'Антрекасто, който е влязъл във връзка с туземците от Боровия остров, не узнава нищо за тези събития. Островът не е много голям, населението му не е било никога многобройно. Трябва да се предположи следователно, че туземците са пожелали да запазят в тайна срещата с ла Перуз.

Ако при плаването покрай кораловия риф, отбиващ пристъпите на океана срещу западния бряг на Нова Каледония, д'Антрекасто беше успял да открие един от многобройните заливи по него, сигурно би намерил там някаква следа от минаването на ла Перуз – този гризлив и смел мореплавател, достоен съперник на Кук, дебаркирал може би на много места по това крайбрежие. Риенци ни е оставил разказа на един китоловец, който твърди, че е виждал у новокаледонци медали и кръста на ордена „Свети Людовик“, останали от френската експедиция.

При едно пътуване от Нумеа за канала през март 1865 година Жул Гарние вижда в ръцете на един от придружаващите го туземци стара, ръждясала сабя, заострена като сабите от миналия век, с лилии на темляка. „Единственото нещо, което можахме да научим от собственика ѝ, беше, че я притежава много отдавна.“

Не е възможно някой член от експедицията да е подарил сабя на тия диваци, а още по-малко кръста на ордена „Свети Людовик“. Сигурно някой офицер е бил убит при сбиване и по този начин сабята и кръстът са попаднали в ръцете на туземците.

Това предположение отговаря и на обяснението, дадено от Гарние, за явните противоречия между оценките на Кук и д'Антрекасто за нравите на населението в Нова Каледония. За първия местните жители имат всички добродетели; те са добри, откровени, миролюбиви; за втория – всички недостатъци: крадливи, вероломни, човекоядци.

Дали – пита се Гарние – някои необичайни събития не са изменили в промеждутъка между двете посещения държането на туземците? Дали не е имало някаква свада и европейците са били принудени да си послужат с оръжията си? Дали не са унищожили стопанствата и изгорили колибите им? И дали не трябва да се отдаде на събитие от този род враждебното посрещане, което са оказали на д'Антрекасто?

Като описва един излет из планината, вододел в северния край на Нова Каледония, отгдето се вижда и от двете страни море, ла Бийардиер казва:

„Придружаваха ни вече само трима туземци, _които сигурно ни бяха виждали

преди една година_, когато плавахме покрай западния бряг на острова им, защото преди да се разделят с нас, ни споменаха за два кораба, забелязани от тях откъм тая страна.“

Ла Бийардиер е направил грешка, като не ги е разпитвал по-подробно по този въпрос. Какво са забелязали тези диваци – корабите на ла Перуз ли или на д'Антрекасто? И дали наистина е било „преди една година?“

От тези подробности виждаме колко много трябва да се съжалева, загдето д'Антрекасто не е продължил по-старателно издирванията си. Сигурно би успял да намери следите на своите сънародници. Скоро ще видим, че при малко по-добра случайност би намерил живи, ако не всички, то поне част от тях.

През този престой капитан Юон де Кермадек умира от злокачествена треска, която го измъчва от няколко месеца. Командуването на _Л'Есперанс_ се поема от господин д'Есмиви д'Орибо.

Заминал от Нова Каледония на 21 флореал*, д'Антрекасто оглежда последователно островите Мулен, Юон и Мендановия остров Санта Крус, отделен от остров Ню Джерси с канал, гдето са били нападнати френските кораби.

[* 11 май. – Б.пр.]

На югоизток съзират един остров, наречен от д'Антрекасто остров Ла Решерш (Търсене), който би могъл да нарече Откриване, ако би се приближил към него. Това е Ваникоро, малко островче, заобиколено с коралови рифове, гдето са се разбили корабите на ла Перуз и гдето по всяка вероятност още не са се намирали някои от нещастните мореплаватели. Невероятно зла съдба! Да стигне толкова близо до целта и да я отмине! Булото, спуснато върху участта на другарите на ла Перуз, ще бъде разкъсано много по-късно.

След като изследва подробно южния край на Санта Крус, без да открие каквито и да е данни за това, което търси, д'Антрекасто се насочва към Сюрвиловата земя на Аршакидите и изследва южния ѝ край; след това стига до бреговете на Луизиада (която ла Перуз е смятал да посети, когато е напуснал Соломоновите острови) и на 7 прериал* отбелязва местоположението на носа Освобождение. Този нос не принадлежи към Нова Гвинея, както си е представял Бугенвил, а е крайна точка на един остров, наречен Росел, по името на офицера, който става главният описател на експедицията.

[* 27 май. – Б.пр.]

След като плават покрай цяла редица ниски скалисти островчета и плитчини, наречени с имената на първите офицери, двете фрегати стигат до бреговете на Нова Гвинея на едно равнище с носа Крал Вилхелм; след това се насочват към протока Демпиър. Плават покрай северните брегове на Нова Британия, откриват северно от нея няколко непознати дотогава планински островчета и на 17 юли стигат пред един малък остров, съседен с Острова на отшелниците.

Отдавна болен от дизентерия и скорбут, д'Антрекасто е вече към края на силите си. Отстъпвайки пред настояванията на своите офицери, той решава да се раздели с _Л'Есперанс_, за да стигне по-скоро до Уайгиу. Но на следния ден, 20 юли, умира след дълги и мъчителни страдания.

След престой в Уайгиу и Буру, гдето управителят обсипва французите с любезности, а някои жители още помнят Бугенвил, експедицията, командувана отначало от д'Орибо, който наскоро се разболява, след това от Росел, минава протока Бутон, после Салаяр и на 19 октомври пристига пред Сурабая.

Тежки новини изненадват тук членовете на експедицията. Людовик XVI е обезглавен, Франция е във война с Холандия и с всички европейски държави. При все че _Ла Решерш_ и _Л'Есперанс_ имат нужда от много поправки, а здравето на екипажите им изисква дълга почивка, д'Орибо решава да замине за Ил де Франс; но холандският губернатор го задържа. Разногласията, избухнали между членовете на екипажа поради различните им политически убеждения, вдъхват на губернатора опасения да не би в колонията му да настанат безредици и той решава да постави „плениците“ си в твърде унижителни условия, които те са принудени да приемат. Раздразнението и омразата избухват особено силно, когато д'Орибо решава да вдигне бялото знаме. Но повечето офицери и учени, между които и ла Бийардиер, се противопоставят упорито; холандските власти ги задържат и разпращат из различните пристанища на колонията.

След смъртта на д'Орибо, на 21 август 1794 година, шеф на експедицията става Росел. Той се заема да пренесе във Франция разнообразните документи, събрани през време на похода; но една английска фрегата го пленява и ограбва,

противно на международното право; когато Франция си възвръща образците, събрани от естествениците и откраднати от англичаните (изразът не е много силен, като си припомним инструкциите, дадени от френското правителство при експедицията на капитан Кук), те са в толкова лошо състояние, че не могат да дадат очакваните резултати.

Така завършва този злополучен поход. Макар и не достигнал главната си цел, той постига поне няколко географски открития, допълва или уточнява направените от други мореплаватели и донася богата жътва от факти, наблюдения и открития в областта на естествените науки, дължими до голяма степен на усърдието на естественика ла Бийардиер.

III

Пътуване на капитан Маршан. – Маркизките острови. – Откриване на Нука-Хива. – Нрави и обичаи на жителите. – Островите на революцията. – Американският бряг и пристанище Чинкитане. – Каналът Кокс. – Престой на Сендуичевите острови. – Макао. – Разочарование. – Връщане във Франция. – Открития на Бас и де Флиндърс. – По австралийското крайбрежие. – Експедиция на капитан Боден. – Земята Ендрахт и Земята Уит. – Престой в Тимор. – Проучване Земята ван Диймен. – Раздяла между Жеограф и Натуралист. – Престой в Порт Джексън. – Каторжниците. – Богатите пасбища на Ню Саут Уелс. – Натуралис се връща във Франция. – Крейсеруване на Жеограф и на Казуарина покрай Земята Нютс, Еделс, Ендрахт, Уит. – Второ спиране в Тимор. – Завръщане във Франция.

На връщане от Бемгал през 1788 година капитанът от търговската флота Етиен Маршан среща в залива на остров Света Елена английския капитан Портлок. Заговорват естествено за търговия, за стоките за размяна, за тези, които носят най-голяма печалба. Хитрият Маршан оставя събеседника си да разказва, отговаря му само колкото да поддържа разговора и измъква от Портлок ценното сведение, че кожите, особено лутърът*, се продават на съвсем нищожна цена по западното американско крайбрежие, а в Китай имат баснословна стойност; в същото време в Небесната империя човек можел лесно да натовари кожи за Европа.

[* Кожа от видра. – Б.пр.]

Щом се връща във Франция, Маршан съобщава на своите корабоприетатели, господа Бо от Марсилия, полученото ценно сведение и те решават веднага да се възползват от него. Мореплаването в Тихия океан изисква необикновено мощен плавателен съд, притежаващ специални качества. Фирмата Бо поръчва следователно кораб от триста тона с медни нитове и обковка, снабдява го с всичко необходимо за отбрана в случай на нападение и за поправки при авария, за улесняване търговските сделки и поддържане здравето на екипажа при един поход, който ще трае три-четири години.

Към капитан Маршан, който командува „Ле Солид“, придават капитаните Мас и Проспер Шанал, трима лейтенанти, двама хирурзи и трима доброволци. Заедно с тридесет и деветте моряка стават общо петдесет души. Четири оръдия, две мортири, четири каменохвъргачки с необходимите припаси и съоръжения довършват въоръжението.

При все че към кап Хорн трябва да пристигнат в началото на зимата, „Ле Солид“ заминава от Марсилия едва на 14 декември 1790 година. След кратък престой в Ла Прайа, на островите на Зеления нос, Маршан се отправя към остров Естадос, който съзира на април 1791 година, заобикаля Огнена земя и навлиза във Великия океан. Намерението на капитан Маршан е да стигне без спиране до западните американски брегове; но още в началото на май сладката вода в буретата толкова се разваля, че се налага да я сменят.

Капитан Маршан решава да се насочи към „Маркизките острови на Мендоса, разположени по десетия южен паралел и 141-ия меридиан западно от Париж“. „Местоположението на тези острови – казва Фльорио, обнародвал много интересен пътепис за това пътуване – е особено удобно, защото с оглед да избегне затишията, в които корабите попадат, ако се отклонят много на изток, капитанът възнамеряваше да мине екватора при 142 градуса западна дължина.“

Този архипелаг, открит в 1595 година от Мендоса, е бил посетен през 1774 от Кук.

{img:velikite_moreplavateli_pirogi_ot_markizkite_ovi.jpg|#Пирог на туземци от Маркизките острови}

На 12 юни забелязват остров Магдалена (Фату-Хива), най-южен от цялата група. Изчисленията на Маршан и на капитан Шанал са толкова точни, че Ле Солид пуска котва на островите Мендоса „седемдесет и три дни, след като са забелязали нос Сан Хуан на остров Естадос, без да зърнат никаква друга суша и като се насочват само по астрономически наблюдения в едно море, гдето насочката и влиянието на теченията могат само да ви объркат и да направят безполезни всички помощни средства, всички изчисления, всички обичайни методи на пилотиране“.

Маршан се насочва към Сан Педро, който му остава отдалечено. Скоро минава покрай Доминика, Санта Кристина и остров Хууд, най-северния от цялата група, и пуска котва в залива Мадре де Диос, гдето туземците го посрещат възторжено, с непрестанни викове: „Тайо! Тайо!“

Понеже не успява да си достави толкова свине, колкото му са необходими, капитан Маршан е принуден да посети още няколко залива на остров Санта Кристина, по-плодородни, по-населени и по-живописни от Ла Мадре де Диос.

Останали много малко време на Маркизките острови, англичаните не са могли да съберат точни и подробни сведения за страната и населението ѝ. Затова ние ще заимствуваме някои данни от описанието на Етиен Маршан.

Жителите са високи, яки и извънредно подвижни; кожата им е светлокафява, но мнозина почти не се различават от европейското простолюдие. Единствената им дреха е татуировката, защото климатът не изисква друга. Рисунокът е извънредно правилен: рисунките по едната ръка съответствуват на тия по другата, рисунките на единия крак съответствуват на тия по другия и симетрията на тия шарки не дразни окото. Всеки носи косата си, както намери за добре; в Маркизките острови модата царува така, както и навред. Някои носят огърлици от червени мъниста, други – нещо като нагръдници от леко дърво. При все че и мъже, и жени са с пробити уши, обикновено не носят обици. Пътешествениците виждат обаче как „една млада мендосанка се перчи с ръждясалото тенекиено легенче за бръснене, което е откраднала от Ле Солид, и го носи вместо нагръдник, а един мъж се разхожда безочливо със закачения като обица на ухото му шомпол от пушката на капитан Маршан.“

Кук твърди, че на тия хора е позната таитянската „кава“. Едно е сигурно – с това име те наричат ракията, с която ги черпят на Ле Солид. Трябва да се предположи, че не злоупотребяват с нея, защото французите не виждат нито един пиян.

Англичаните говорят за една учтивост на жителите от Ла Мадре де Диос, която капитан Шанал се смята длъжен да спомене: тя се състои в това да предложиш на приятеля си сдъвана хапка, която той трябва да си даде труд само да глътне. Може да предположим, че колкото и да са били трогнати от тази проява на благосклонност и приятелство от страна на туземците, французите не са злоупотребявали чак дотам с услужливостта им.

Друго твърде любопитно наблюдение, което дължим на Маршан, е, че колибите им, издигнати върху каменни площадки, както и кокилите, употребявани от жителите са указание за наводненията, на които е изложена Санта Кристина. Едни от тези кокили, много добре изработени и украсени с резба, са били представени на изложбата в Трокадеро; а на господин Ами, добре известен със своята осведоменост по всичко, което се отнася до Океания, дължим много интересна дисертация за тази интересна вещ.

„Главното занимание на туземците от Санта Кристина, след риболова и изработването от време на време на оръжия, пирог и домашни вещи, е да пеят, да танцуват, да се забавляват. Баналният израз „убиване на времето“, изглежда, е създаден именно за да изтъкне безполезността на това, което те вършат през живота си.“

През първите дни от престоя си в залива Ла Мадре де Диос Маршал забелязва нещо, което му дава повод да открие група острови, неизвестни на старите мореплаватели, както и на самия Кук. При залез в съвсем ясна вечер той забелязва на хоризонта едно неподвижно петно, което прилича на висок връх. Явлението се повтаря няколко дни. Няма съмнение, че това е суша, а тъй като картите не сочат никаква суша в тази посока, явно е, че се касае за някой неизвестен остров.

Когато напуска на 20 юни Санта Кристина, Маршан решава да се увери дали е така. И за голямо свое удоволствие открива към северозапад, на седем градуса

южна ширина група островчета, от които най-голямото получава неговото име. Жителите принадлежат явно към расата, която населява Маркизите. Наскоро откриват няколко други острова – Бо (който е чисто и просто остров Нука-Хива), Ле дьо фрер, Мас и Шанал; целият архипелаг, причислен от географите към Маркизките острови, получава името Острови на революцията.

Щом напускат тия места, вземат курс към американския бряг. Сезонът е много напреднал, така че не могат да стигнат до шестнадесетия паралел, в залива Уилямс Саунд и до река Кук. Затова Маршан решава да отиде до нос Дел Еганьо и да закупи стока в Диксъновия залив Норфлок, наричан от испанците Гуадалупа.

На 7 август забелязват земята и носа Дел Еганьо и след петдневно затишие пускат котва в залива Гуадалупа. Никой от екипажа не се е разболял до този момент от скорбут, а след двеста четиридесет и два дни плаване, от които само десет са били престой в Прайа и Ла Мадре де Диос, след изминатите пет хиляди и осемстотин мили това е един великолепен резултат, който се дължи само на корабопритежателите, не пропуснали нищо, за да осигурят здравето на своя екипаж, и на капитаните, съумели да приложат всички мерки, налагани от опита.

По време на престоя си в този залив, наричан от туземците Чинкитане, капитан Маршан закупва голямо количество видрови кожи, стотина от които са първокачествени.

Дребни, сгушени, макар и съразмерно развити, със сплеснато кръгло лице, туземците са твърде некрасиви. Малките, хлътнали, гуреливи очи и изпъкналите скули не допринасят за разхубавяването им. Колкото до цвета на кожата им, човек мъчно може да го открие под пласта кир и черна и червена боя. Косата – твърда, гъста, щръкнала, посипана с охра, птичи пух и всички мръсотии, натрупани от нехайството и времето – прави външността им още по-противна.

Макар и не така черни, както мъжете, жените са още по-грозни; дебели, ниски, кривокраки, невъобразимо мръсни, те са наистина отвратителни. Вроденото женско кокетство им е подсказало да допълнят естествената си красота с една украса на устните, колкото чудновата, толкова и неудобна; споменахме я вече, когато говорихме за престоя на Кук из тия места.

„На около шест черти под долната устна правят разрез, успореден на устата; най-напред вмъкват в него желязно или дървено шише, като увеличават постепенно от време на време големината на това чуждо тяло заедно с израстването на пациентката. Най-после успяват да вмъкнат съответно изработено дървено парче, голямо колкото супена лъжица без дръжката ѝ. Целта на тази украса е да издърпа с тежестта си долната устна към брадичката, да засили чара на голямата зяпнала уста, която заприличва на пещ, и да разкрие редицата мръсни, жълти зъби. Тъй като тази лъжица се сваля и поставя по желание, разрезът представлява втора уста, която по нищо не отстъпва на първата и у някои жени е цели три пръста дълга.“

На 21 август „Ле Солид“ напуска залива Чинкитане и се насочва към югоизток, за да проучи островите Кралица Шарлота, забелязани в 1786 година от ла Перуз. Те се простират почти на седемдесет мили дължина. На 23 август Етиен Маршан съзира Залива на плащовите (Диксъновия Клоок бей), който капитан Шанал проучва най-старателно.

На другия ден ветроходките навлизат в канала Кокс и закупват кожи от индианците. Мореплавателите виждат тук с безкрайна изненада две огромни картини, рисувани много отдавна, както и исполински статуи, които – макар и твърде далече от гръцките шедьоври – доказват все пак художествен вкус, какъвто не са очаквали да срещнат у това окаяно население.

Сушата около залива и протока Кокс е ниска и покрита с борове. Почвата, съставена от растителни останки и скали, не изглежда дълбока, произведенията ѝ са същите, каквито има в Чинкитане.

Жителите са към четиристотин души. На ръст не се различават много от европейците. Не са така грозни както чинкитанейците.

Като не намира в Клоок бей такова количество кожи, на каквото е разчитал, Маршан изпраща с една лодка капитан Шанал да посети островите, разположени по на юг. Така определят местоположението на повечето от тия острови, които не са били посещавани досега. Само корабът на Диксън е минавал насам, но никой от екипажа не е слизал на сушата. Затова не трябва да се учудваме, че много от неговите твърдения са опровергани или поправени при това по-щателно изследване.

След като оглеждат тесния проток Нутка отиват пред Беркли; но тъкмо когато

Ле Солид се готви да навлезе там, се задава един тримачтов кораб; от посоката му личи, че отива към южното крайбрежие, гдето смята да спре и капитан Маршан. Това заставя френския мореплавател да побърза към бреговете на Китай, за да се отърве от стоката си, докато забелязаният кораб не го е изпреварил.

Най-краткият път за Китай е край Сендуичевите острови и на 5 октомври французите вече съзират върховете Мауна-лоа и Мауна-коа без нито следа от сняг – в пълно противоречие с твърденията на капитан Кинг.

Щом забелязва остров О-Хуайхи, Маршан взема благоразумното решение да направи покупките си, без да сваля платната. От този остров вземат свине, птици, кокосови орехи, банани и други плодове, между които с радост виждат тикви и дини, завъдени навярно от семената, оставени от капитан Кук.

Четири дни минават в доставяне на тия пресни храни; след това продължават към Китай, като оглеждат Тиниан, един от Марианските острови.

Припомняме си с какви вълшебни багри капитан-лейтенант Ансън бе нарисувал този остров. Байрън намира с изненада съвсем друга картина. Защото преди петдесетина години Тиниан е процъфтявал и е имал тридесет хиляди жители. Но някаква епидемия, донесена от испанските завоеватели, унищожава населението и малцина останали живи биват пренесени в Гуахам.

Маршан не дебаркира в Тиниан, съвършено запусътал – според всички пътешественици, спирали там след Байрън – и се насочва към най-южния нос на Формоза.

{img:velikite_moreplavатели_koliby_endrart.jpg|#Колиби на туземци от земята Ендрахт}

В Макао, гдето стига на 28 ноември, Маршан узнава новини, които го разтревожават. Китайското правителство току-що е забранило под страх от най-строги наказания внасянето на кожи в южните пристанища на империята. Дали тази забрана е последица на някоя неизвестна клауза от таен договор с Русия? Или се дължи на алчността и скъперничеството на някои мандарини? Не се знае; но едно е сигурно: абсолютно невъзможно е тя да бъде нарушена.

Маршан пише до представителите на фирмата Бо в Кантон. Забраната се отнася и до този град; а немислимо е да отплават за Хуампоа, гдето корабът ще трябва да плаща такси, достигащи най-малко шест хиляди пиастри.

На Етиен Маршан не остава друго, освен да замине за Ил де Франс и оттам за изходното си пристанище Марсилия. Така и постъпва. Няма защо да се спираме на това завръщане, което представя само обичайните произшествия при подобни пътувания.

Какви са научните постижения на пътуването му? Незначителни от географско гледище, те се разпределят, както следва: откриване на онази част от Маркизките острови, която не е била забелязана от Кук и предшествениците му; по-основно проучване на страната, нравите и обичаите на жителите от Санта Кристина в същия архипелаг, на заливите Чинкитане и Клоок бей, на архипелага Кралица Шарлота и на американското крайбрежие. Това би било твърде малко за държавна експедиция, но е много за кораб, съоръжен от частни лица. В същото време капитаните Маршан, Шанал и Мас съумяват да използват така добре новите методи, проучват така ползотворно пътеписите на предшествениците си, че успяват да насочват курсовете си с точност, каквато малцина мореплаватели са постигали. А с точността на своите карти и изчисления те допринасят за подготовката на по-късните изследователи.

Обстоятелствата не са благоприятствували и научната експедиция, изпратена след няколко години от френското правителство да изследва австралийските брегове. При все че постиженията от похода на капитан Никола Боден са необикновено многобройни, злата съдба преследва сякаш и до днес тази експедиция: всички биографични речници и пътеписи, изглежда, са се наговорили да я споменават колкото е възможно по-малко.

От деня, когато Тасман изследва западния бряг на Нова Холандия, голям напредък е постигнат при проучването на този огромен тайнствен материк. Кук е нанесъл на картата цялото източно крайбрежие, посочил е протока Индевър и горещо е препоръчал на своето правителство изгодите от установяване колония в Ботани бей. През 1788 година Филип поставя със своите осъдени на изгнание престъпници първите основи на Порт Джексън и на английското могъщество в този пети материк.

През 1795 и 1796 година мичман Флиндърс и хирургът Бас изследват с мизерната платноходка _Том-Пус_ реката Джордж по протежение на двадесет мили и проучват подробно дълга поредица от брегове. През 1797 година Бас установява

съществуването на едно просторно пристанище, което поради местоположението му нарича Уестърн*.

[* Западно (англ.). – Б.пр.]

„Провизиите му бяха по това време изчерпани – казва Десбъръ Кули – и въпреки горещото си желание да изчисли точно и подробно местоположението на новото си откритие, той се видя принуден да се върне назад. Взел бе провизии само за шест седмици, но благодарение на рибата и морските птици, които срещаше в изобилие, успя да удължи пътуването си с още пет седмици, при все че бе взел на борда и двама намерени от него каторжници. Това пътуване от шестстотин мили с платноходка без палуба е едно от най-забележителните досега. То не е било предприето по необходимост, а с определеното намерение да се изследват непознати и опасни брегове.“

Придружен от Флиндърс, Бас открива през 1798 година протока, който носи днес неговото име, и отделя Тасмания от Нова Холандия, после заобикаля с една двадесет и пет тонна шхуна Земята ван Диймен. Сведенията, донесени от двамата смели изследователи за реките и пристанищата на тази страна, са много важни за бъдещето ѝ заселване. Затова Бас и Флиндърс са възторжено посрещнати в Порт Джексън.

След завръщането си в Англия Флиндърс получава чин капитан-лейтенант и командуването на Инвестигейтър, специално съоръжен за изследователско пътешествие по австралийските брегове. Южните и северозападни брегове, заливът Карпънтейриа и протоктът Торес – това трябва да бъдат етапите на новия поход.

Под влияние на разказите на Кук и д'Антрекасто общественото мнение във Франция се е насочило от известно време към Нова Холандия. Особена страна, с редки животински видове, на места покрити с гори от исполински евкалипти, на места съвършено пуста, обрасла само с малко тръни, този материк още дълго ще се изплъзва от любопитните погледи и ще изпречва пред изследователите почти непреодолими препятствия.

Изразител на общественото мнение става Институтът, който настоява пред правителството за една експедиция в южното полукуълбо. По негово предложение двадесет и четири души учени са определени да вземат участие в пътешествието.

„Никога досега тази част от състава на едно изследователско пътешествие не е била така добре застъпена, никога не са били осигурявани повече възможности за успех. Астрономи, географи, минералози, ботаници, гравьори, градинари, всички са този път двойно, тройно, дори петорно повече.“

В този научен щаб се намират Лешено де Латур, Франсоа Перон и Бори де Сен Венсан. Офицерите и моряците са най-строго подбрани. От офицерите трябва да споменем Франсоа-Андре Боден, Пьорьо де Меле. Иасент де Бугенвил, Шарл Боден, Еманюел Амлен, Пиер Милиус, Манжен, Дювал д'Айи, Анри де Фресине, всички стигнали до чин адмирал или контраадмирал, ле Ба Сент Кроа, Пиер-Гийом Жикел, Жак-Филип Монжери, Жак де Сен Крик, Луи де Фресине, бъдещи капитани първи ранг.

„Ползотворните резултати – се казва в доклада, – обещаващи от състава и от целта на тази експедиция, изглеждаха осигурени от оперативния ѝ план. За основа на този важен труд бе послужило всичко, научено от опита на другите мореплаватели, и всичко, което теорията и разсъжденията можеха да извлекат и да добавят към него. Нередовните ветрове, мусоните, морските течения бяха пресметнати така точно, че единственият източник на несгодите, които изпитахме впоследствие, беше няколкократно ни отклоняване от тези ценни инструкции.“

След като екипират на Ил де Франс трети кораб с малка водоизместимост, мореплавателите трябва да проучат цялата Земя ван Диймен, протоците д'Антрекасто, Бас и Банкс и щом уточнят местоположението на островите Хънтър, да навлязат зад островите Сент Питър и Сент Френсис, да посетят частта от материка зад тях и да потърсят протока, който се предполага да стига до залива Карпънтейриа, като разделя на две Нова Холандия.

След като привършат тази първа част на похода, ще трябва да изследват земите Люин, Еделс, Ендрахт, да стигнат колкото е възможно по-навътре по Лебедовата река, да изработят карта на остров Ротнест и на съседното крайбрежие, да допълнят проучването на Залива на акулите, да уточнят някои точки от Земята Вит и след като напуснат крайбрежието от Северозападния нос, да отидат в Тимор, на Молукските острови, за една заслужена почивка.

Щом екипажите си отпочинат, ще трябва да обикалят бреговете на Нова Гвинея, за да открият дали някои протоци не я разделят на отделни острови, да

прегледат след това основно залива Карпънтейриа, да проучат някои области от Земята Арнхайм и накрай да отидат в Ил де Франс, отгдето ще се завърнат в Европа.

Великолепна програма, в която се усеща ръката, начертала инструкциите на ла Перуз и д'Антрекасто. Ако тази експедиция бъде проведена умело, резултатите ѝ трябва да бъдат значителни.

Една корвета с тридесет оръдия, „Ле Жеограф“, и една голяма мауна – „Ле Натуралист“ – са съоръжени в Хавър за тази експедиция. Нищо не се пропуска, за да се осигурят изобилни и доброкачествени запаси: физически и астрономически уреди, изработени от най-добрите фабриканти, на всеки кораб отделна библиотека с най-ценни съчинения, най-ласкави препоръки, подписани от всички европейски правителства, неограничени кредити, открити по всички азиатски и африкански пристанища. С една дума, взети са всички мерки, за да се осигури успехът на тази важна изследователска експедиция.

На 19 октомври 1800 година двата кораба напускат Хавър, изпратени от огромно множество. Мореплавателите остават за известно време в пристанището Санта Крус, на Тенериф, а оттам опират чак на Ил де Франс, гдето на 25 април 1801 година оставят няколко тежко болни офицери, които не са в състояние да продължат пътуването.

Това начало не е насърчително. Недоволството още повече се увеличава при вестта, че ще имат само по половин фунт пресен хляб, дажбата вино ще бъде заменена с три шестнадесети от бутилка тафия*, приготвяно в Ил де Франс, а обичайната храна занапред ще бъде сухар и солени меса. Тези предвременни ограничения стават причина за заболяване на екипажа и за недоволство сред щаба от научни работници.

[* Ракия от захарна тръстика. – Б.пр.]

Поради продължителното плаване от Европа до Ил де Франс и бавенето на този остров загубват част от благоприятното време. Като се страхува да тръгне към Земята ван Диймен, Боден решава да започне изследванията си от северозападното крайбрежие на Нова Холандия. Но не съобразява, че постъпвайки така, ще се спусне към южните области, а напредването му в тази посока ще съвпадне и с напредването на сезона.

На 27 май откриват брега на Нова Холандия. Той е нисък, безплоден, песъчлив. Последователно забелязват и наименуват залива Жеограф, носа Натуралист, малкия залив Депюк и носа Пике. Тук естествениците слизат на сушата, гдето правят богата сбирка от растения и раковини. Но бурното море отдалечава през това време двата кораба и двадесет и пет души от екипажа трябва да прекарат няколко дни на брега, гдето пият само възсолена вода, не могат да убият никакъв дивеч или птица и имат за храна само тревата каменоломка, която съдържа голямо количество натриев карбонат и има лютив сок.

Виждат се принудени да изоставят една ветроходка, изхвърлена от вълните на сушата, заедно с пушки, саби, патрони, въжета, скрипци и много други вещи.

„Но най-важното при това нещастие – се казва в доклада – беше загубата на един от най-добрите моряци от „Натуралист“ по име Вас, от Диеп. Отвлечан три пъти от вълните, докато се мъчеше да се качи в лодката, той изчезна, без да успее да му се притекат на помощ, нито да се уверят дали е загинал – толкова бурно беше морето и такъв дълбок мрак цареше наоколо.“

{img:velikite_moreplavатели_10_svaleni.jpg|#Десет човека, тежко заболели, бяха свалени на брега}

Лошото време трае дълго. Духа силен вятър, непрестанно ръми ситен дъжд и в гъстата мъгла скоро изгубват от погледа си „Натуралист“, с който се срещат отново едва в Тимор.

Щом забелязва остров Ротнест, гдето са си определили среща с капитан Амлен, в случай че се изгубят, Боден дава – за обща изненада – заповед да вземат курс към Залива на акулите, в Земята Ендрахт.

Тази част от Нова Холандия е поредица от ниски и почти равни брегове, песъчливи, безплодни, прорязани на много места от плитки урви, повечето стръмни, често защищавани от недостъпни рифове и заслужаващи напълно прозвището „Железни брегове“, което им е дал инженерът-хидрограф Буланже.

От остров Дирк-Хатикс, отгдето започва Земята Ендрахт, проучват последователно островите Доор и Берние, гдето срещат кенгуру на пъстри ивици, залива Демпийр, както и Залива на акулите, който изследват най-основно.

След Земята Ендрахт, която не обещава нищо, идва Земята Уит; тя се простира от Северозападния нос до Земята Арнхайм, включва около десет градуса ширина на петнадесет дължина и е най-подробно проучена. Посрещнати и тук от същите произшествия и опасности, изследователите дават последователно имена на островите Лермит, Форестие, вулканичния Дюпюк, плитчините Жеограф, от които с голяма мъка успяват да се отклонят, островите Шампини, д'Аркол, Фресине, Люка и други.

„Нищо из тия многобройни острови – гласи докладът – не радва въображението; почвата е гола; горещото небе е винаги безоблачно и чисто; морето се вълнува само от нощни бури; човекът като че е избягал от тия неприветни брегове; или поне никъде не се срещат следи от престоя или присъствието му.

Почти уплашен от тази грозна самота, заобиколен от непрекъснато връхлитащи опасности, мореплавателят отвърща смаяно и уморено поглед от жалките брегове, а когато се досети, че тези негостоприемни острови са почти съседни с големия азиатски архипелаг, гдето природата е изсипала съкровища и благодат, мъчно може да разбере как такова пълно безплодие може да се срещне редом с толкова голямо плодородие.“

Изследването на този пустинен бряг приключва с откриването на архипелага Бонапарт, на 13° 15' южна ширина и 123°30' дължина по парижкия меридиан.

„Отвратителната храна, с която трябваше да се задоволяваме, след като напуснахме Ил де Франс, бе изтощила и най-яките организми; скорбутът вече върлуваше, мнозина моряци бяха тежко болни от него. Запасите ни от сладка вода бяха към своя край, а бяхме се уверили, че е невъзможно да ги възстановим по тия тъжни места. Наближаваше време мусонът да се смени, а ураганите, които той влече подир себе си, не биваше да ни заварят по тия брегове; накрая трябваше да се сдобием с ветроходка и да се съберем с Натуралист.“

Всички тези съображения накараха командувачия да се насочи към остров Тимор, гдето пуснахме котва на 22 август в залива Купанг.“

Няма да навлизаме в подробности по приема, оказан на мореплавателите. Сърцето всякога се радва, разбира се, на любезни обноски; но ако споменът за тях е винаги скъп за този, към когото са били проявени, разказването им няма същия чар за безразличния читател. Това, което ни е потребно да знаем, е, че екипажът има най-голяма нужда от почивка и десет души тежко болни от скорбут биват свалени на сушата. А у колцина други подпухналите и разранени венци доказват едно жалко здравословно състояние!

Макар че скорбутът скоро минава след прилагането на използваните в такъв случай средства, след него идва дизентерия, която само за няколко дни хвърля на легло осемнадесет души.

Най-после на 21 септември се появява и Натуралист. Той е чакал най-нетърпеливо Жеограф в Залива на акулите, гдето Боден му е определил среща, на която сам той не се явява. Офицерите са се възползвали от дългата почивка там, за да определят най-подробно плана на крайбрежието и островите Ротнест, на Лебедовата река и на островите Абралос.

На остров Дирк-Хатикс капитан Амлен открива два холандски надписа, издълбани върху стоманени чинии.

Едната посочва минаването – на 25 октомври 1616 година – на кораба Ендрахт от Амстердам; другата – престоя през 1697 година на кораба Геелвинк под командата на капитан Фламинг.

От данните на Натуралист се заключава, „че така нареченият Залив на акулите представлява една огромна вдаина в сушата, дълбока около петдесет мили, измерени от нос Кювие към север до края на малкия залив Анри Фресине; че целият източен бряг е образуван изключително от материка; а западният – от островчето Кокс, островите Берние, Доор, Дирк-Хатикс и част от континенталната суша. В центъра на тази обширна вдаина се издава полуостров Перон, а източно и западно от него се намират речните устия Амлен и Анри Фресине“.

Болестите, на които са жертва нещастните мореплаватели, налагат временно помирение между Боден и щаба му. Сам той е болен от толкова силна злокачествена треска, че в продължение на няколко часа го смятат за умрял. Но това не му попречва само осем дни след като е оздравял да даде заповед за арестуването на един от офицерите, мичман Пике, комуто щабовете и на двата кораба не престават да оказват най-голямо уважение и приятелство. Щом се завръщат във Франция, Пике е произведен веднага капитан-лейтенант – достатъчно доказателство, че не е бил

виновен!

Капитан Боден променя оперативния план, предаден му от Института. Би трябвало да вземе курс към Земята ван Диймен. Но французите напускат Тимор на 13 ноември 1801 година и точно след два месеца съзират южните брегове на същия остров. Болестта върлува все така безпощадно и броят на болелите е сравнително голям.

Двата кораба навлизат в протока д'Антрекасто, който не е бил забелязан от Тасман, Фюрно, Кук, Марион, Хънтър и Блай и е открит поради грешка, която би могла да се окаже опасна.

Спират тук, за да подновят запасите от сладка вода.

„В девет и половина — казва Перон — бяхме пред входа на Лебедовия залив. От всички места, които имах възможност да видя при продължителното ни пътешествие, това ми се стори най-живописно и приятно. Седем реда планини, които се издигат постепенно едни над други към вътрешността на сушата, образуват перспективата в дъното на пристанището. Високи хълмове го заграждат отдясно и отляво и образуват множество закръглени полуостровчета и романтични заливчета. Навред се вижда богата растителност с най-разнообразни произведения; край брега растат огромни дървета, така близко едно до друго, че е почти невъзможно да се проникне в тези гори. Из върховете им прелитат безбройни ята папагали и какаду в разкошни цветове, а в сянката им се гонят прелестни задморски синигери със сини шийки. Морето тук е извънредно спокойно, водите му едва се къдрят от легионите черни лебеди.“

{img:velikite_moreplavатели_kraliat_na_timor.jpg|#Кралят на остров Тимор}

Но не всички отреди, изпратени да търсят прясна вода, са доволни като Перон от срещата си с острова. Капитан Амлен, придружен от господата Лешено и Пти и неколцина офицери и моряци, среща няколко души туземци, на които дава много подаръци. Но щом се качват в лодките си, французите са нападнати от градушка камъни, един от които удря твърде тежко капитан Амлен. Диваците напразно размахват своите копия и се държат все по-заплашително — французите не дават нито един изстрел срещу тях. Рядък пример за умереност и човечност!

„Географските проучвания, извършени от адмирал д'Антрекасто в Земята ван Диймен — се казва в доклада, — са толкова съвършени, че навярно не би било възможно да се намерят по-добри и авторът им, господин Ботан-Бопре, си е създал чрез тях безспорно право за уважението на своите сънародници и за признателността на мореплавателите от всички страни. Навред, гдето обстоятелствата позволяват на този способен инженер да прави сериозни проучвания, той не оставя на наследниците си нито една празнина за попълване. В това число влизат главно каналът д'Антрекасто и многобройните заливи и пристанища, свързани с него. За съжаление същото не може да се каже и за Земята ван Диймен, която се намира на североизток от канала и е била много набързо посетена от лодките на френския адмирал.“

{img:velikite_moreplavатели_swan_river.jpg|#Реката на лебедите}

Тази именно част от крайбрежието хидрографите се заемат да проучат подробно, за да свържат наблюденията си с тези на своите съвременници и да създадат по този начин едно завършено дело. Задачата да поправят и допълнят проучванията на д'Антрекасто задържа корабите до 5 февруари. След това пристъпват към изучаване югоизточното крайбрежие на Земята ван Диймен. Подробностите от това пътешествие са все същите. В произшествията няма никакво разнообразие, те представляват интерес само за географа. Затова, при все че тези уточнявания са много важни и старателно извършени, ще се спрем на тях само когато можем да изберем някоя забавна случка.

След това Жеограф и Натуралист изследват източното крайбрежие на Тасмания и протоците Банкс и Бас.

„На 6 март сутринта минахме на доста голямо разстояние покрай островчето Тайфер и остров Схаутен. Към обед, когато се намирахме пред кап Форестие, нашият инженер-географ господин Буланже замина с голяма лодка, командувана от господин Моруар, да проучи по-отблизо и по-подробно брега. Корабът трябваше да се движи успоредно с лодката и да не я изгубва от поглед; но не мина и четвърт час, откакто господин Буланже бе слязъл, и нашият капитан се отдалечи ненадейно, без никаква видима причина, в открито море; лодката се загуби скоро от погледа ни. Едва на мръкване се върнахме към сушата. Задухал бе силен вятър, който всеки миг захладяваше; ние маневрирахме неуверено, стъмни се и загубихме от очи бреговете,

гдето бяхме изоставили нещастните си другари.“

Следващите три дни минават в безуспешното им търсене.

Не прозира ли в тези съдържани редове от доклада едно явно възмущение към постъпката на командувачия Боден? Каква е могла да бъде неговата цел? Каква полза би имал от изоставянето на моряците и двама от офицерите си? Тайна, която и след старателно прочитане доклада на Перон не можахме да си изясним.

Да се проникне в протоците Банкс и Бас означава да се движат по следите на Бас и Флиндърс, които са превърнали тия места в своя предпочитана област и арена на открития. Но когато на 29 март 1802 година Ле Жеограф започва да плава покрай югозападния бряг на Нова Холандия, тук е проучена само частта от кап Люин до островите Сент Питър и Сент Френсис; което значи, че в пространството между източната граница на Земята Нюйтс и пристанището Уестърн не е стъпвал досега европейски крак. Цялото значение на това пътешествие ще може да се разбере напълно, когато кажем, че в случая се касае да се определи дали Нова Холандия е един-единствен остров и дали от тази страна не се вливат в морето големи реки.

Остров Латрей, нос Тавор, нос Фолар, заливът Декарт, нос Буфлер, заливите Естен и Риволи, кап Монж са последователно проучени и наименувани. Току-що са прибрали невероятен улов от делфини, когато на хоризонта се появява кораб. Отначало смятат, че е Натуралист, с който са се загубили при силните бури през нощта на 7 срещу 8 март. Корабът се носи срещу тях и скоро се озовава пред Жеограф, като вдига английско знаме. Това е Инвестигейтър, заминал преди осем месеца от Европа по командата на Флиндърс, за да довърши проучването на Нова Холандия. От три месеца вече Флиндърс изследва брега; страдал е като французите от урагани и бури; при една от последните е загубил в канала Бас лодка с осем души моряци и първия си офицер.

Жеограф посещава последователно нос Крете, полуостров Флорио, дълъг около двадесет мили, залива Сент Винсент, получил името си от Флиндърс, остров Кенгуру, архипелага Олторп, залива Спенсър, на чието западно крайбрежие се намира Порт Линкълн, едно от най-красивите и сигурни пристанища в Нова Холандия, островите Сент Питър и Сент Френсис. За да се завършат тези хидрографски проучвания, би трябвало, разбира се, да проникнат – както гласят инструкциите, дадени на капитан Боден – зад островите Сент Питър и Сент Френсис; но бурите не позволяват и това остава задача за нова експедиция.

Освен това и скорбутът продължава да прави големи опустошения сред изследователите. Повече от половината моряци са негодни да изпълняват службата си. На крак са само двама рулеви. Как би могло да бъде иначе, когато нямат нито вино, нито ракия и утоляват жаждата си само с недостатъчна и замърсена вода, а се хранят с червясали сухари, загнили солени меса, разнасящи воня, от която на всички се повдига?

В южните области настъпва вече зима. Екипажът има наложителна нужда от почивка. Най-близката спирка може да бъде Порт Джексън, най-краткият път дотам – протоктът Бас. Но Боден, който не обича, както изглежда, да върви по познати пътища, взема друго решение и дава заповед да заобиколят южния край на Земята ван Диймен.

На 20 май пускат котва в залива Адвенчър. Свалят на сушата болните, които могат да ходят, и без особени мъчности вземат необходимата вода. Но не е възможно да се бавят повече из тия бурни морета, обгърнати в гъста мъгла, гдето само страхотният рев на огромните вълни, които се разбиват в скалите, предупреждава за близостта на сушата. Броят на болните се увеличава. Океанът поглъща всеки ден по една жертва. На 4 юни на палубата остават само шестима моряци, а бурята не е била никога по-страхотна. Но Жеограф успява и този път да се спаси от гибел!

На 17 юни срещат кораб, от който научават, че след като чакал спътника си в Порт Джексън, Натуралист заминал да го търси, а изоставената лодка била спасена от един английски кораб и прибрана от Натуралист. В Порт Джексън очаквали Жеограф с най-голямо нетърпение и приготвени подкрепления.

Жеограф е от три дни пред Порт Джексън, но немощните моряци не могат да го въведат в пристанището; най-после една английска ветроходка отвежда един лоцман и необходимия екипаж, за да го докарат.

„След един вход е не повече от две мили ширина – казва докладът – Порт Джексън се разширява и се превръща в просторен басейн, който може да приеме най-големи кораби и да приюти в безопасност всички, които биха пожелали да се

подслонят там; капитан първи ранг Филип заявява, че хиляда кораба биха могли свободно да маневрират в него.

Приблизително към средата на това великолепно пристанище, в един от главните заливи на южния му бряг, се издига град Сидней. Разположен по склоновете на два съседни хълма, пресечен по дължината от малка река, този току-що изникнал град представлява приятна и живописна гледка.

{img:velikite_moreplavатели_tuzemec_ot_nova_holandia.jpg|#Туземец от Нова Холандия}

Това, което привлича най-напред погледа, са батареите, после болницата за двеста-триста души, изцяло пренесена от Англия от капитан втори ранг Филип. След това идват просторните магазини, пред които и най-големите кораби могат да разтоварят товарите си. В корабостроителниците се изработваха двумачтови платноходки, построени изцяло от местен дървен материал.

Станала, така да се каже, светиня поради това, че с нея е бил открит протокт, отделящ Тасмания от Нова Холандия, ветроходката на господин Бас се пази в пристанището с благоговейна почит; няколко табакери, направени от нейния кил, се смятат за реликви; притежателите им се гордеят с тях и ревниво ги пазят; а господин губернаторът сметна, че най-почетният подарък, който може да направи на нашия капитан, е къс дърво от тази ветроходка, поставено в широка сребърна рамка, по която са гравирани главните подробности от откриването на протока Бас.“

Следващата забележителност е затворот за сто и петдесет-двеста души, магазините за вино и други хранителни продукти, главният площад, гдето се намира дворецът на губернатора, казармите, обсерваторията и черквата, на която по това време току-що са поставили основите.

Не по-малко интересна е промяната, станала с осъдените на изгнание.

„Населението на колонията беше за нас нов повод за изненада и размишления. Никога може би пред държавника и философа не се е представял така достоен за проучване въпрос; никога може би щастливото влияние на обществените институции не е било доказано по-очевидно и почтено, отколкото по тия далечни брегове, за които говорим. Тук са събрани онези опасни разбойници, които са били дълго време ужас за правителството в своето отечество; отхвърлени от лоното на европейското общество, изпратени накрай света, поставени още от първия миг на изгнанието пред сигурното наказание и надеждата за по-добра участ, заобиколени непрестанно от неумолим и деен надзор, те се виждат принудени да се откажат от своите антисоциални нрави.

Повечето от тях, след като изкупват престъпленията си с тежко робуване, са се върнали в редовете на почтените граждани. Принудени да се грижат за поддържане на реда и правосъдието, за опазване на собствеността, която са придобили, станали почти едновременно съпрузи и бащи, те държат на сегашното си положение, с което ги свързват скъпи и силни връзки.

Същата промяна, наложена със същите средства, е станала и у жените; жалки уличници, върнати неусетно към по-почтен живот, днес те са разумни и трудолюбиви майки и домакини...”

{img:velikite_moreplavатели_korab_na_horizonta.jpg|#На хоризонта се появява кораб}

Приемът, оказан на френската експедиция в Порт Джексън, е извънредно сърдечен. На учените се дават всички възможни улеснения, за да продължат наблюденията си. А същевременно и военните власти, и обикновените граждани ги обсипват с храни, освежителни напитки и всякакви услуги.

Обиколките из околностите са особено плодотворни. Естествениците имат случай да проучат прочутите лозя в Роз-хил. Тук са пренесени най-добрите разсади от Кап, Канарските острови, Мадейра, Херес и Бордо.

„Никъде другаде по света – казват запитваните лозари – лозата не расте с такава сила и качество както тук. Обикновено в продължение на два-три месеца всички условия ни обещава богата реколта; но ако задуха и най-лек ветрец откъм северозапад, всичко е безвъзвратно загубено: пъпки, цвят, листа – нищо не може да устои на неговия опустошителен зной; всичко повяхва и умира.“

Преместено обаче в по-благоприятна местност, лозарството получава наскоро нов разцвет и австралийските лозя, макар и да не са от най-прочутите, дават приятни и силно алкохолни вина.

На тридесет мили от Сидней се простира веригата на Сините планини, която е

била дълго крайният предел на европейските познания за страната. Лейтенант Дъз, капитан Тюч Патерсън, който отива към изворите на река Хауксбург – този Нил за Нова Холандия, – Хекинг, Бас и Барайе напразно са се опитвали да се изкачат по тия стръмни планини.

Още по това време изсичането на съседните гори и изобилната висококачествена трева дава указание, че Ню Саут Уелс може да даде отлични пасбища. И веднага докарват голямо количество рогат добитък и овце.

„Те така са се размножили, че само в държавните стопанства наскоро след нашия престой в Порт Джексън е имало 1800 броя рогат добитък, от които 514 бици, 121 вола и 1165 крави. Тези животни се размножават толкова бързо, че само за единадесет месеца броят на воловете и кравите се увеличава от 1856 на 2450; което значи годишен прираст от 650 глави, тоест една трета от първоначалния брой.

Ако пресметнем растежа на подобно размножаване за един период от тридесет години примерно, ще се убедим, че дори да го намали наполовина, Нова Холандия ще бъде покрита с безбройни стада добитък.“

Овцете са дали още по-добри резултати; размножаването им по тия далечни брегове става така бързо, че капитан Мак Артър, един от най-богатите земевладелци в Ню Саут Уелс, не се колебае да твърди в изложението, което е обнародвал по този въпрос, че няма да минат и двадесет години и Нова Холандия ще може да доставя сама на Англия всичката вълна, която се внася сега от съседните държави, заплащана годишно с 1 800 000 лири стерлинги (около 43 милиона франка).

Днес вече знаем колко непреувеличени са били тези пресмятания, макар да са изглеждали тогава почти невероятни. Интересно беше все пак да проследим това цъфтящо днес животновъдство още от самото му начало и да предадем учудването на френските мореплаватели от тогавашните му постижения.

Екипажите са възстановили отчасти здравето си; но броят на моряците, годни да продължат пътешествието, е толкова малък, че трябва да се примирят с мисълта да върнат Натуралист във Франция, като оставят на Жеограф най-здравите хора от екипажа му. Заместват го с тридесеттонната мауна Казуарина, която поверяват на Луи де Фресине. Поради малките си размери и водоизместимост този плавателен съд е много удобен за крайбрежно плаване.

Според Перон заедно с доклада за експедицията и разнообразните резултати от наблюденията през двете пътувания Натуралист отнася и „повече от 40 000 животни от най-различни видове, събирани по толкова плажове през изтеклите две години. Тези сбирки са прибрани в тридесет и три грамадни каси – най-многобройна и богата колекция, изпращана досега в Европа от някой пътешественик; изложена в дома, гдето живеех заедно с господин Белфен, тя будеше възхищението на всички английски учени, главно на естественика господин Патерсън.“

Жеограф и Казуарина напускат Порт Джексън на 18 ноември 1802 година. При новото пътуване мореплавателите откриват и проучват последователно остров Кинг, архипелага Хънтър, северозападната част от Земята ван Диймен, довършвайки по този начин географското проучване на крайбрежието на големия остров. След това от 27 декември до 15 февруари 1803 година капитан Боден проучва пред югозападното австралийско крайбрежие остров Кенгуру и двата залива срещу него.

„Много странно явление е – казва Перон – еднообразието и безплодието общо за най-различни части на Нова Холандия и множеството острови, прилежащи към нея; това явление става още по-необяснимо поради контраста между този материк и съседните суши. Така на северозапад плодородните острови на Тиморския архипелаг ни се представиха, със своите високи планини, с реки и множество поточета, с гъсти гори, само четиридесет и осем часа след като бяхме напуснали ниските, без водни и пусти брегове на земята Уит; на юг се възхищавахме от разкошната растителност на Земята ван Диймен и на навъсените планини, които се издигат там; а още по-наскоро се бяхме радвали на прохладата и плодородието в остров Кинг.

Гледката се променя; стигнали сме до бреговете на Нова Холандия и при всеки пункт от нашите наблюдения ще трябва да повтаряме мрачните описания, дотегнали вече толкова пъти на читателя, изненадващи философа и огорчавали мореплавателя.“

Инженерите, заминали с Казуарина да проучат залива Спенсър и полуостров Йорк, който го отделя от залива Сент Винсент, след като нанасят най-подробно изчисленията си и установяват, че никаква голяма река не се влива из тия места в морето, са принудени да съкратят проучването на пристанището Лйнкълн, защото

наближава срокът, определен за завръщане на остров Кенгуру. Убедени, че ще ги изоставят, ако закъснеят, те все пак не стигат навреме; когато пристигат на 1 февруари на този остров, „Жеограф“ е вдигнал вече платната, без да иска и да знае за „Казуарина“, която има при това съвсем малко храна на борда.

{img:velikite_moreplavатели_sydney_view.jpg|#Изглед от Сидней}

Боден продължава сам да изследва брега и да уточнява местоположението на архипелага Сент Френсис – една много важна задача, защото след откриването на тия острови от Петер Нюйте в 1627 година нито един мореплавател не ги е проучвал подробно. Флиндърс ги е проучвал наистина, но Боден не знае това и смята, че е първият европейец, дошъл из тия места, след като са били открити.

Когато на 6 февруари пристига в пристанището Кинг Джордж, „Жеограф“ намира там „Казуарина“ така пострадала, че трябва да я изтеглят на плажа.

Открито в 1791 година от Ванкувър, пристанището Кинг Джордж е особено важно поради факта, че на едно брегово протежение, равно на разстоянието от Париж до Петербург, то е единственият известен пункт от Нова Холандия, гдето е възможно във всяко време да се намери сладка вода.

Въпреки това цялата околност на залива е неплодна. „Вътрешността на страната – казва господин Буланже в дневника си – е наистина ужасна; и птиците дори са рядкост тук; тя е една безгласна пустиня.“

В една впадина в сушата, наречена Устието на стридите, естественикът господин Фор открива река, която нарича Реката на французите; устието ѝ е широко, колкото Сена при Париж. Той решава да навлезе по нея колкото е възможно по-навътре в страната. На около две мили от устието лодката се озовава пред два яза, солидно изградени от камъни и свързани с едно полуостровче по начин да затворят напълно по-нататъшния достъп.

„Тази стена има амбразури, повечето над линията на отлива, обърнати с широката си част към морето, а с другата, много по-тясна, към вътрешността на страната. По този начин рибата, навлязла при прилив в реката, не може да излезе с отлива и остава в един басейн, гдето е много лесно да се улови.“

На по-малко от шестстотин метра господин Фор среща пет такива стени. Странен пример за изобретателността на тия диви племена, толкова близки до зверовете!

Все в пристанището Кинг Джордж господин Рансоне, офицер от „Жеограф“, пощастлив от Ванкувър и д'Антрекасто, успява да се срещне с местни жители.

Той е първият европейец, който е имал възможност да разговаря с туземците.

{img:velikite_moreplavатели_tuzemka_nosi_voda.jpg|#Туземка от остров Тимор носи вода}

„Щом се показахме – казва Рансоне, – осем души туземци, които напразно ни викаха и ръкомахаха още в първия ден на появата ни по тия места, дойдоха отначало заедно; след това трима от тях, вероятно жени, се отдалечиха. Петимата останали захвърлиха копията си, за да ни убедят навярно в своите миролюбиви намерения, и дойдоха да ни помогнат при дебаркирането. Моряците, следвайки моя пример, им подариха разни предмети, които те приеха със задоволство, но без да проявят особено оживление. Кой знае дали от безразличие или от голямо доверие, вземаха подаръците, после ни ги връщаха весело, а когато отново им ги давахме, ги оставяха на земята или по околните скали.“

С тях бяха дошли няколко едри и красиви кучета; направих всичко възможно да ги убедя да ми продадат едно от тях; предложих им всичко, каквото можех да им дам, но те останаха непреклонни. Изглежда, че ги използват за лов на кенгуру, с които се хранят, както и на риба, която видях как убиват с копията си. Нагостихме ги с кафе, сухар и солено говеждо; но отказаха да хапнат предложената сланина и я оставиха на камъните, без да се докоснат до нея.

Те са високи, сухи и много подвижни; имат дълга коса, черни вежди, къс, сплеснат нос, дълбоки очи, големи уста, дебели устни и много хубави бели зъби. Устата им вътре изглеждаше черна като цялата им кожа.

Тримата най-възрастни, навярно четиридесет-петдесетгодишни, имаха дълги, черни бради; зъбите им бяха като изпилени, хрущялът между ноздрите пробит; косите им остригани и естествено къдрави. Другите двама, шестнадесет-осемнадесетгодишни наглед, нямаха никакви татуировки; дългата им коса беше събрана на кок и посипана с червен прах, с какъвто старите бяха намазали цялото си тяло.

Всички бяха голи; единствената им украса беше широк пояс от върви,

изплетени от козината на кенгуру. Не са много приказливи, от време на време пеят монотонно и си акомпанират с еднообразни движения. Въпреки разбирателството, което се установи помежду ни, не се съгласиха да отидем към мястото, гдето другите – навярно жените им – бяха отишли да се скрият.“

След дванадесетдневен престой в пристанището Кинг Джорд мореплавателите си заминават. Те поправят и допълват картите на д'Антрекасто и Ванкувър за Земята Люмн, Еделс и Ендрахт, покрай които минават от 7 до 26 март, за да уточнят местоположението им. Оттам Боден отива към Земята Уит, която е почти съвършено непозната при първото му приближаване към нея. Той се надява да бъде по-щастлив от Уит, Винен, Демпиър и Сент Алуарн, които са били винаги отхвърляни от тази суша; но плаването му е крайно затруднено от плитчините, рифовете и пясъчните пластове.

Към тези опасности скоро се присъединява и една странна измама – миражът. Неговото въздействие е такова, че „_Жеограф_“, който се намираше на повече от една миля от крайбрежните скали, изглеждаше заобиколен от тях и всички на борда на _Казуарина_ го смятаха изложен на неминуема гибел. Магията на тази измама изчезна само поради това, че беше прекалена“.

На 3 март _Жеограф_ , придружен от _Казуарина_ , пуска за втори път котва в пристанището Купанг, в Тимор. Точно след един месец, когато се е снабдил с нови припаси, капитан Боден напуска Тимор и заминава най-напред за Земята Уит, гдето се надява да срещне бриз и откъм сушата, и откъм морето, за да може да продължи към изток, а след това към Ил де Франс, гдето и умира на 16 септември 1803 година. Дали все по-лошото му здравословно състояние не се е отразявало върху характера на този командущ експедицията и дали щабът би имал същото основание да се оплаква от него, ако не е бил така дълбоко разстроен? Имат думата физиолозите.

На 23 март _Ле Жеограф_ влиза в залива Лорнан, а три дни по-късно започват да разтоварват разните естествоисторически сбирки, които носи.

„Независимо от големия брой каси с минерали, изсушени растения, риби, запазени в спирт влечуги и зоофити, препарирани или дисекцирани птици и животни, имаме и седемдесет големи каси, съдържащи повече от двеста полезни вида растения в естествено състояние, около шестстотин вида семена и накрай стотина живи животни.“

Ще допълним тези сведения с някои подробности, извлечени от доклада на Института до правителството. Те се отнасят главно до зоологическата колекция, събрана от господата Перон и Лезюьор.

{img:velikite_moreplavатели_karta_avstralia.jpg|#Карта на Австралия}

„Съставят я повече от сто хиляди образци едри и дребни видове; представени са вече много важни видове, много повече предстои да бъдат представени, а според доклада на професора от Музеума, броят на съвсем неизвестните е две хиляди и петстотин.“

Ако припомним, че второто пътешествие на Кук – най-блестящото, извършено дотогава – е донесло само двеста и петдесет вида, а всички пътувания на Картрет, Уолис, Фюрно, Миърс и самия Ванкувър, взети заедно, не са дали такъв голям брой; ако вземем предвид това, че същото може да се каже и за всички дотогавашни френски експедиции, следва, че господата Перон и Лезюьор са ни представили много повече нови животни, отколкото всички естественици, извършвали пътешествия през последно време.

Географските и хидрографски резултати са също така забележителни. Английското правителство и до днес отказва да ги признае, а в своята _История на пътешествията_ Десбър Кули напълно обуславя откритията на Боден от тия на Флиндърс. Някои дори твърдят, че Флиндърс е бил задържан шест години и половина като пленник на Ил де Франс само за да се даде на френските редактори време да използват неговите карти и да съчинят според тях своя пътепис. Това обвинение е толкова безсмислено, че не заслужава опровержение.

И английският, и френският мореплаватели имат достатъчно ценно участие в откриването на австралийските брегове, та не е необходимо да се възвеличава единият за сметка на другия. Заслугата на всеки от тях е много справедливо и с голямо разбиране подчертана в предговора към второто издание на _Откривателско пътешествие в южното полукуълбо_ от Перон, прегледано и поправено от Луи де Фресине. Препращаме към него читателя, който би се интересувал от въпроса, кои открития са по-ранни.

Глава втора Изследователите на Африка

Шоу в Алжир и Тунис. – Хорнеман във Фезан. – Адамсън в Сенегал. – Хънт в Сенегамбия. – Мунго-Парк и двете му пътешествия по Джолиба, или Нигер. – Сего. – Томбукту. – Спарман и Льовайан в Кап, Натал и във вътрешността. – Ласерда в Мозамбик и Казембе. – Брюс в Абисиния. – Изворите на Синия Нил. – Езерото Цана. – Пътуване на Браун в Дарфур.

Англичанинът Шоу, зачислен като капелан при търговската мисия в Алжир, използва дванадесетгодишния си престой в Берберските държави, за да събере богата колекция от естествоисторически рядкости, медали, надписи и произведения на изкуството. Макар че не е посетил лично южните части на Алжир, той съумява да се заобиколи със сериозни, добре осведомени хора, които му дават точни и ценни сведения за голям брой малко известни заселища. Неговият труд, обнародван в два големи тома ин кварто, с много фигури в текста, засяга цяла някогашна Нумидия.

Тази книга е дело по-скоро на учен, отколкото на пътешественик, но трябва да се признае, че научните данни са често пъти твърде зле смлени. Какъвто и да е обаче, този труд по историческа география не е бил лишен от ценност за времето си и никой не е имал по-големи и по-добри възможности от Шоу да събере огромното количество материали, изложени в неговата книга.

Следната извадка може да даде представа за начина, по който е съставен този труд:

„Главното занятие на кабилите и арабите е да изработват хики (така наричат те своите вълнени покривала) и тъкани от козя вълна, с които покриват шатрите си. С тази работа се занимават само жените, както са се занимавали някога Андромаха и Пенелопа; те не си служат със совалки, а прокарват с ръце всяка нишка на вътъка. Една хика е дълга обикновено шест английски аршина и широка пет-шест стъпки; тя служи на кабилите и арабите за единствено облекло денем и за постелка и завивка нощем. Това е лека, но много неудобна дреха, защото лесно се размества и смъква; така че тези, които я носят, са принудени постоянно да я вдигат и оправят. Лесно е да се разбере колко полезен е в такъв случай поясът при работа, а заедно с това и колко уместен е алегоричният израз, така често повтарян в писанието: да си стегне кръста.

{img:velikite_moreplavатели_priem_bonapart.jpg|#Бонапарт го прие много любезно}

От употребата на тази дреха за наметало и за завивка при спане бихме могли да заключим, че най-хубавите хики, каквито носят жените и по-висшите кабилски слоеве, са нещо като така наречените perlus'u на древните. Много вероятно е и тогата на римляните, с която са се загръщали и са мятали само на раменете си, да е от същия вид; защото, ако се съди по дранировката върху статуите, тогата или плащът са нагласени така, както арабите нагласяват своята хика.“

Излишно е да се спираме повече на този труд, който не представлява почти никакъв интерес за занимаващите ни въпроси. По-добре ще бъде да разгледаме малко по-подробно пътешествието из Фезан на Фридрих: Конрад Хорнеман.

Този млад германец заминава за експедицията си под покровителството на Лондонското дружество за изследване на Африка. След като е научил арабски и малко медицина, Африканското дружество го приема, снабдява го с препоръчителни писма и паспорти и му открива неограничени кредити.

През юли 1797 година той пристига от Лондон в Париж. Лаланд го представя в Института, предава му своето Изследване върху Африка, а Брусоне го запознава с един турчин, който му дава препоръчителни писма до някои търговци в Кайро, поддържащи връзка с вътрешността на материка.

Хорнеман използва престоя си в Кайро, за да усъвършенствува познанията си по арабски и да проучи нравите и обичаите на местното население. Ще побързае да добавим, че Монж и Бертоле представят пътешественика на египетския главнокомандуващ. Бонапарт му оказва много любезен прием и оставя на негово разположение всички източници на страната.

За Хорнеман най-сигурният начин да пътува е да се предреши като мохамедански търговец. Той побързва да научи няколко молитви и да придобие някои

навици, достатъчни според него да заблудят тези, които не го познават. Освен това той заминава заедно със своя сънародник Йозеф Фройденбург, който е приел от дванадесет години мохамеданството, посещавал е три пъти Мека и говори свободно различни турски и арабски диалекти. Той ще бъде преводчикът на Хорнеман.

На 5 септември 1798 година пътешественикът напуска с един търговски керван Кайро и посещава най-наред прочутия оазис Юпитер Амонски, или Сива, разположен в пустинята източно от Египет. Тази независима държавица признава властта на султана, но не му плаща данък. На една-две мили разстояние от град Сива се намират няколко села. Градът е застроен върху скала, в която жителите са издълбали жилищата си. Улиците са толкова тесни и криви, че никой чужденец не може да се оправи из тях.

Оазисът е доста просторен. Най-плодородната му част е една добре напоявана долина с петдесетина мили окръжност, гдето растат жито и хранителни растения. Най-много печелят от фурмите, прочути между арабите в Сахара с прекрасния си вкус.

Хорнеман забелязва най-напред развалините и решава да ги посети, защото от разказите на жителите не научава нещо особено. Но когато влиза в квартала на паметниците, винаги го следят хора, които му пречат да разглежда подробно. Един от арабите дори му казва: „Сигурно сте си останали християнин в душата, щом идвате толкова често да гледате строежите на неверниците“.

Лесно е да разберем, че Хорнеман е трябвало да се откаже от всякакви по-нататъшни проучвания. Доколкото може да се съди от този повърхностен преглед, това е наистина Амоновият оазис и развалините са по всяка вероятност от египетски произход.

Доказателство за някогашната гъстота на населението в този оазис са огромният брой катакомби, срещани на всяка стъпка, особено под хълма, върху който се намира градът. Пътешественикът напразно се опитва да намери из тия гробници една цяла глава; от събраните черепи не може да извлече доказателството, дали са били напълвани със смола. Намира много останки от дрехи, но в такова състояние, че е съвършено невъзможно да определи произхода им по място и време.

Прекарал осем дни на това място, Хорнеман се насочва на 29 септември към Шиаха, като пресича планинската верига, заграждаща Сива. Дотук никакво събитие не е смутило пътуването на изследователя. Но в Шиаха го обвиняват, че обикаля страната като християнски шпионин. Трябва да прояви дързост. Хорнеман не се колебае. Спасява го един коран, който е взел със себе си при задържането и го чете при разпита. През това време от страх, че може да направят обиск на вещите му, преводчикът е хвърлил в огъня късчетата от мумии, ботаническите образци, подробния дневник за пътуването и всичките му книги. Непоправима загуба.

Малко по-нататък керванът стига до Ауджила, добре известен на Херодот, който отбелязва, че този град се намира на десет дни път от оазиса Амон. Това съвпада с твърдението на Хорнеман, който е изминал за девет дни усилен ход разстоянието между двете селища. В Ауджила керванът се увеличава с няколко души търговци от Бенгази, Мерот и Можабра и стига до сто и двадесет души. След продължително пътуване из пясъчна пустиня пристигат в една страна, осяяна с хълмове и долове, гдето тук-там има трева и дървета. Това е пустинята Харуч. Трябва да минат през нея, за да стигнат до Темиса, незначителен град, застроен върху хълм и заграден с висока крепостна стена. В Зюйла навлизат вече в територията на Фезан. При всяко влизане в град се повтарят обичайните джигитовки, нескончаеми приветствия и пожелания за добро здраве. Тези приветствия, толкова често измамни, играят, както изглежда, важна роля в живота на арабите; честото им повторение неведнъж изненадва пътешественика.

На 17 ноември керванът съзира Мурзук, столица на Фезан. Това е и целта на пътуването. Най-голямата дължина на обработваемата част от кралство Фезан е според Хорнеман триста мили от север към юг, най-голямата ѝ ширина – двеста мили от запад към изток; но към нея трябва да се прибави планинската област Харуч на изток и другите пустини на юг и запад. Климатът никога не е приятен; лете е невероятно горещо, а когато задуха южен вятър, става почти непоносимо дори за туземците; зиме северният вятър е толкова студен и силен, че принуждава жителите да палят огън.

На първо място смокините, след тях останалите хранителни растения са почти единствените богатства на страната. Мурзук е главният ѝ пазарен център. Тук се

стичат стоки от Кайро, Бенгази, Триполи, Радамес, Таут и Судан. Стоките са: роби от двата пола, щраусови пера, кожи от диви зверове, злато на прах или на кълчета. От Бурну идва медна руда, от Кайро коприни и памучни платна, вълнени дрехи, имитация корали, гривни, индийски стоки. Търговците от Триполи и Радамес внасят огнестрелни оръжия, саби, ножове и други.

Фезан се управлява от султан, който произхожда от рода на шерифите. Властта му е неограничена, но той плаща на бея в Триполи данък от четири хиляди долара. Населението на страната възлиза вероятно (Хорнеман не ни казва върху каква база е направил изчисленията си) на седемдесет и пет хиляди жители, всички мохамедани.

В описанието на Хорнеман намираме още някои подробности за нравите и обичаите на този народ. Пътешественикът приключва доклада си до Африканското дружество, като казва, че възнамерява да се върне въз Фезан и разчита да изпрати нови подробности.

Узнаваме и това, че в Мурзук е починал верният приятел на Хорнеман, вероотстъпникът Фройденбург. Заболял от много тежка треска, Хорнеман също е принуден да остане в Мурзук много по-продължително, отколкото е възнамерявал. Щом оздравява, Хорнеман пристига в Триполи, за да си почине и освежи в европейско общество. На 1 декември 1799 година отива отново в Мурзук, отгдето на 7 април 1800 година заминава окончателно с един керван. Привлича го Бурну, бездната погълнала толкова жертви, която не пощадява и него.

През целия осемнадесети век Африка е обсаждана като крепост. Изследователи я опипват отвред, опитват се да проникнат в нея. Някои успяват да се доберат до вътрешността, но или биват прогонени, или намират там смъртта си. Този тайнствен материк разкрива тайните си едва в наши дни и за обща изненада показва плодородие, каквото никой не е подозирал.

{img:velikite_moreplavатели_baobab.jpg|#Баобаб}

Що се отнася до Сенегал, трябва да се попълнят сведенията, събрани от Брю. Нашето преобладаващо влияние там не е вече безусловно както някога имаме много сериозни и предприемчиви съперници – англичаните. Те знаят отлично какво значение ще имат за развитието на търговията им сведенията, които биха могли да съберат. Но преди да започнем разказа за пътешествията на майор Хънт и Мунго-Парк, трябва да кажем няколко думи за задачата, която си поставя френският естественик Мишел Адансон.

Увлечен още от детинство в естествената история, Адансон иска да се прослави с откриването на нови видове. Не може да се надява, че ще ги намери в Европа. И най-неочаквано Адансон избира за област на своите изследвания Сенегал.

„Защото – казва той в една ръкописна бележка – от всички европейски колонии тази беше най-мъчнодостъпна, най-гореща, най-нездравословна, най-опасна във всяко отношение и следователно най-малко позната на естествениците.“

Потребна е рядка смелост и честолюбие, нали, за да се реши човек да действа поради подобни подбуди.

Адансон не е, разбира се, първият естественик, който се излага, на подобни опасности; но никой не го е вършил дотогава с такова увлечение, на свои разноски, без никаква надежда за награда; защото той няма дори достатъчно пари, за да обнародва след завръщането си откритията, които отива да прави.

На 3 март 1749 година Адансон заминава с _Шевалие Марен_, командван от д'Апре де Манвийет, спира в Санта Крус на Тенериф и дебаркира при устието на Сенегал, който е според него Нигера на древните географи. В продължение на близо пет години той обикаля надлъж и нашир нашата колония, като отива последователно в Подор, Портудал, Албреда, при устието на Гамбия и събира с нечувана страст и постоянство огромни богатства от трите царства на природата.

На него дължим първите точни сведения за едно исполинско дърво – баобаба, – наречено с името Адансония; за нравите на скакалците, основна храна на някои диви племена; за белите мравки, които си строят същински къщи; за някои видове стриди от устието на Гамбия, които „кацат“ по дърветата.

„За негрите – казва той – не е никак мъчно да ги ловят: чисто и просто отсичат клона, гдето стридите са се залепили. Само на един клон има понякога по двеста, а при разклоненията се образува цял букет от стриди, който сам човек мъчно може да носи.“

Но от тези наблюдения, колкото и да са интересни, географът може да пожъне много малко: някои нови и по-пълни сведения за йолофите и мандингите* и толкова.

Чрез Адансон ние опознаваме по-добре вече посетени страни, но не научаваме нищо ново.

[* Чернокожи племена покрай горния Нигер. – Б.пр.]

Не е така с експедицията, чиято история ще разкажем.

Майор Хънт, капитан от 69 полк и командувач от името на английското правителство крепостта Гореа*, още на младини, когато е служил в английската легация в Мароко, е имал възможност да се запознае с обичаите и нравите на маврите и негрите от Сенегамбия. В 1790 година той предлага на Африканското дружество да стигне до Нигер, да проучи течението му, да посети градовете Томбукту и Хауса и да се върне през Сахара. Този чудесен план пострадва само в една точка, но тя стига, за да го провали напълно.

[* Островче южно от Дакар. – Б.пр.]

Хънт заминава от Англия на 16 октомври 1790 година и на 10 ноември пуска котва в Джилфри, при устието на Гамбия. Добре посрещнат от краля на Бара, той плава от Гамбия на едно протежение от триста мили, пътува по суша през останалата част на Сенегамбия и стига Гонка-Конда в Бани.

Там – както съобщава Ванклер в своята История на пътешествията – той купува от един негр, кон и пет магарета и се готви да стигне със стоките, които трябва да му доставят средства за пътуването, до Медина, столица на малкото кралство Уули. За щастие от няколко думи на мандингски, който, Хънт донегде разбира, изплъзнали се от устата на една негрка, узнава, че има заговор да го убият. Търговците, които търгуват по реката, смятат, че единствената цел на майора е да търгува, а с конкуренцията си ще им отнеме печалбите, и решават да го убият.

„За да избегне опасността, която го заплашва, той намира за уместно да изостави обичайния път. Преплава реката с магаретата си и се озовава на южния ъбряг, в кралството Кантор.“

{img:velikite_moreplavатели_mungo_park.jpg|#Мунго-Парк}

Оттам преплава повторно реката и пристига в кралство Уули. Там изпраща веднага до краля пратеник, подаръци и молба за покровителство. Кралят приема благосклонно и любезно пътешественика в столицата си. Според Хънт, Медина е доста голям град сред плодородно поле, из което пасат многобройни стада.

Майор Хънт може да очаква, че пътешествието му ще завърши добре; така поне изглежда. Но едно произшествие нанася първия удар на тия надежди. Някаква колиба, съседна с неговата, се подпалва и пожарът скоро обхваща целия град. Преводчикът му, направил вече няколко опита да го ограби, използва случая и избягва с коня и трите магарета.

Кралят обаче продължава да покровителствува пътешественика и да го обсипва с подаръци, ценни не по стойност, а като израз на добрите му чувства. Този покровител на европейците се нарича Джата; добър, човечен, интелигентен, той желае англичаните да установят търговско представителство във владенията му.

„Капитан Литлтън – пише Хънт на съпругата си – е натрупал доста голямо богатство от четиригодишния си престой тук; притежава вече няколко кораба, с които търгува по реката. По всяко време и срещу съвсем незначителни дребни украшения човек може да си достави злато, слонова кост, пчелен восък, роби. Капиталът се увеличава много лесно с осем към едно. Домашни птици, овце, яйца, масло, мляко, мед и риба се намират в голямо изобилие; едно голямо семейство може да живее охолно с десет лири стерлинги. Почвата е суха, въздухът здравословен и кралят на Уули ми каза, че във Фататенда не е умрял досега нито един бял.“

След това Хънт стига по Фалеме до Какуло, а в Бамбук получава сведения за Джолиба, голяма река, която протича във вътрешността на Судан. Тя тече отначало от юг към север до Джене, след това от запад към изток до Томбукту; тези сведения ще бъдат потвърдени скоро и от Мунго-Парк. Кралят на Бамбук посреща сърдечно пътешественика, дава му водач за Томбукту и каури* за пътни разноски.

[* Дребни раковини, които са замествали монетите в Африка. – Б.пр.]

Могат да се надяват, че майорът ще пристигне щастливо до Нигер; но д-р Ледли получава скоро една полузаличена бележка, написана с молив, в Симбинг, която съобщава, че пътешественикът е бил ограбен, обаче продължава към Томбукту. Други сведения, пристигнали наскоро след това от различни източници, дават указания, че Хънт е бил убит в Бамбара. Едва Мунго-Парк узнава определено каква е била участта на майора.

„Симбинг — казва Валкнер, — гдето майор Хънт е надраскал последните думи, получени от него, е малък град до границата с кралство Лудамар и е ограден със стени. Тук майор Хънт бил изоставен от своите прислужници негри, които не искали да го придружат в земята на маврите. Въпреки това той продължил пътя си и след много препятствия тръгнал на север, като се опитал да мине през кралство Лудамар. Сигнал най-после до Джара, гдето се запознал с няколко мавритански търговци, които отивали да купят сол в Тишит (един град, разположен близо до солените езера в голямата пустиня, на десет дни път северно от Джара). Срещу една пушка и малко тютюн майорът уговорил търговците да го заведат до Тишит. За да вземе такова решение, сигурно е бил излъган от маврите било по отношение на пътя, по който е трябвало да мине, било за състоянието на страната, която се намира между Джара и Томбукту.“

Като забелязва след двудневен ход, че са го измамили, Хънт иска да се върне в Джара; но маврите го ограбват и избягват. Той се вижда принуден да се върне в Джара пеша. От глад ли е умрял? Убит ли е бил от маврите? Не се знае точно; но на Мунго-Парк посочват мястото, гдето е загинал.

Тъй като дневниците и наблюденията на Хънт са били загубени, умората и усърдието му са останали без полза за науката. Подробности за неговите изследвания трябва да се търсят в Дневниците на Африканското дружество. По това време младият шотландски хирург Мунго-Парк, току-що завърнал се от Източна Индия с Уустър, научава, че Африканското дружество търси пътешественик, който би желал да проникне във вътрешността на материка по Гамбия. Мунго-Парк отдавна желае да се запознае с произведенията на страната, с нравите и характера на населението и се съгласява да изпълни тази задача въпреки основателното предположение, че предшественикът му майор Хънт е загинал при своя опит.

Дружеството веднага приема предложението, Мунго-Парк се приготвя и на 22 май 1795 година заминава от Портсмут с препоръки до д-р Ледли и кредит от двеста лири стерлинги.

След като слиза в Джилифри, три устието на Гамбия в кралство Бара, пътешественикът отива по реката до Лизания, английската търговска къща на д-р Ледли. Първата му грижа е да научи най-разпространеният език — мандинго; след това събира необходимите данни за изпълняването на своя план.

Този начален престой му позволява да събере поточни и подробни сведения от тия на пътешествениците му за племената фелупи, йолофи, фулахи и мандинги. Първите са мрачни, свадливи и отмъстителни, но смели и верни; вторите са могъщ и войнствен народ от чернокожи. Като се изключи цветът на кожата и езикът им, те приличат много на мандингите, които са кротки и общителни. Мъжете са високи, добре сложени, жените — сравнително хубави. Фулахите, които са най-светлокожи, изглеждат много привързани към пастирството и земеделието. Повечето племена са мохамедански и практикуват многоженството.

На 2 декември с двама преводчици негри и малък багаж Мунго-Парк навлиза във вътрешността. Пристига най-напред в Уули, чиято столица Медина има около хиляда къщи. След това посещава Колор, значително по-голям град, минава в двудневен преход една пустиня и пристига в кралство Бонду. Жителите на това кралство са фулахи, мохамедани и ако не се занимават с пастирство и земеделие, заботят се от търговия със слонова кост.

Пътешественикът стига скоро до Фалеме, която извира от планината Далаба и мие при извора си значителни златни залежи. Във Фатеконда, столица на Бонду, Мунго-Парк е приет от краля, който не желае да разбере, че някой може да пътува от любознателност. Срещата на пътешественика с жените на владетеля е доста забавна:

„Щом влязох в техния двор — казва Мунго-Парк, — бях заобиколен от целия сарай. Едни от жените ми искаха лекарства, други амбър*, всички искаха да опитат пускането на кръв — чудотворно лечение за африканците. Жените бяха десетина, повечето млади и хубави, със златни украшения и кехлибарени зърна в косата.

[* Ароматична смола. — Б.пр.]

Шегуваха се весело на различни теми. Най-много се смееха на бялата кожа и дългия ми нос и настояваха, че и кожата, и носът са изкуствени. Смятаха, че кожата ми е била избелена, защото са ме потапяли още като дете в мляко, а носът ми е бил удължен с всекидневно дърпане, за да получи тази грозна и неестествена форма.“

Мунго-Парк напуска Бонду откъм север и навлиза в Каджаага, наричан от

французите Галам. Климатът на тази живописна страна, напоявана от водите на Сенегал, е много по-здравословен от този на крайбрежните земи. Жителите се наричат сами сераули, а французите ги наричат, сераколет. Кожата им е черна като смола; в това отношение човек не може да ги различи от йолофите.

„Сераулитите – казва Мунго-Парк – се занимават обикновено с търговия. На времето са търгували много с французите, на които са продавали злато на прах и роби. Днес доставят роби на английските търговски кантори по бреговете на Гамбия. Прочути са с почтеността си при уговаряне на търговските сделки.“

В Джоаг пратениците на краля вземат на Мунго-Парк половината багаж под предлог, че трябва да плати входна такса. За щастие племенникът на хасонския крал Джемба-Джего-Джала се връща в същото време в родината си и го взема под свое покровителство. Стигат заедно до Гонгади, гдето се намират най-хубавите плантации с фурми, а след това в Сами, на брега на Сенегал и на границата с Хасон.

Първият срещнат град на тази територия е Тизи, гдето Мунго-Парк стига на 31 декември. Населението го посреща добре. Продава му евтино провизиите, от които той има нужда; но братът и племенникът на краля му създават всички възможни неприятности.

Мунго-Парк напуска града на 10 януари 1796 година, за да отиде в Коня-кари, столица на плодородната, богатата и гъсто населена страна Хасон, която може да събере войска от четиридесет хиляди души. Много благосклонен към пътешественика, кралят го кани да остане в държавата му, докато трае войната между кралствата Хасон и Каджаага. Към тази война непременно ще се присъединят Каарта и Бамбара, които Мунго-Парк иска да посети. Съветът на краля е разумен и Мунго-Парк неведнъж съжалява, че не го е послушал.

Но той бърза да навлезе във вътрешността на материка, затова не иска да чуе нищо и отива в Каарта – с нейните пясъчни равнини. По пътя си среща тъпи, които бягат към Хасон, за да се спасят от ужасите на войната. Тази гледка не го спира и той продължава до столицата на Каарта, разположена в открита плодородна равнина.

Крал Дейзи-Курабари посреща пътешественика любезно, иска да го отклони от отиването в Бамбара и като вижда, че усилията му са безполезни, го съветва, за да не мине между воюващите, да отиде в кралство Лудамар, населено от маври. Оттам ще може да влезе в Бамбара.

При това пътешествие Мунго-Парк вижда, че негрите ядат някакъв хляб, който има вкус на медена питка и е приготвен от плода на лотоса. Това растение – *rharnus lotus* – расте самородно в Сенегам-бия, Нигрития* и Тунис.

[* Старото име на Судан. – Б.пр.]

„Това е навярно – казва Мунго-Парк – същият лотосов плод, с който според Плиний са се хранели лотосоядите от Либия. Ядох от него и мисля, че една войска може наистина да се изхрани с такъв хляб, както Плиний твърди за либийците. Той е дори толкова сладък и приятен на вкус, че войниците едва ли са се оплаквали от него.“

На 22 февруари Мунго-Парк пристига в Джара, доста голям град с каменни къщи, населен от негри, дошли от южните области да търсят закрилата на маврите, на които плащат значителен данък. От лудамарския крал Али пътешественикът получава право да мине безпрепятствено през владенията му. Въпреки това уверение фанатичните маври от Деена ограбват почти всичкия му багаж. В сравнително големите градове Самбака и Дали, в Самея, селце с чудесно местоположение, пътешественикът е приет така добре, щото смята, че ще стигне безпрепятствено до сърцето на Африка; но един отряд войници на Али пристига ненадейно, за да го отведе в Беноум, столица на владетеля.

{img:velikite_moreplavатели_tuzemci_senegal.jpg|#Туземци от Сенегал}

„Седнал на възглавница от черен марокин* – разказва Мунго-Парк, – Али подстригваше мустаците си пред огледало, което една робиня държеше пред него. Той беше старец от арабска раса. Имаше дълга, бяла брада, беше мрачен и изглеждаше в лошо настроение. Изглежда ме втренчено, после запита тези, които ме бяха довели, дали говоря арабски. Отговориха му, че не говоря. Той се изненада и замълча. Но хората около него, особено жените, не мълчаха. Те ме обсипваха с въпроси, разглеждаха дрехите, претърсваха джобовете и ме караха да разкопча жилетката си, за да видят бялата ми кожа. Преброиха дори пръстите на ръцете и краката ми, като че се съмняваха дали наистина принадлежа към човешкия род.“

[* Скъпо обработена кожа. – Б.пр.]

Чужденец, беззащитен, християнин, подозиран в шпионаж, Мунго-Парк давана маврите случай да проявят на воля нахалството, свирепостта и фанатизма, с които се отличават. Оскърбления, обиди, бой – трябва да опита всичко. Искат да го направят бръснар; но несръчността, с която порязва сина на Али, го спасява от тази не особено почетна длъжност. През време на това пленничество Мунго-Парк събира някои сведения за Томбукту, този така недостъпен за европейците град, desideratum* за всички пътешественици в Африка.

[* Желана цел (лат.). – Б.пр.]

„Хуса – му казва един шериф – е най-големият град, който съм виждал. Уалет е по-голям от Томбукту; но понеже е далеко от Нигер и търгува главно със сол, там има много по-малко чужденци. От Беноум до Уалет има десет дни път. От едното до другото селище няма нито един голям град и човек е принуден да се храни с мляко, купувано от арабите, които пасат стадата си около кладенци или блата. Два дни се пътува през една песъчлива земя, където няма никаква вода.

След това трябва още единадесет дни, за да се стигне от Уалет до Томбукту. Но по тоя път се среща по-често вода и обикновено се пътува с волове. В Томбукту има много евреи, които говорят арабски и се молят като маврите.“

През това време военните действия принуждават Али да отиде в Джара. Мунго-Парк, който е успял да намери съюзница в лицето на султанската любимка Фатима, получава правото да придружи краля. Приближавайки се по този начин към театъра на военните действия, пътешественикът се надява, че ще намери възможност да избяга. И наистина кралят на Каарта, Дейзи Курабари, скоро напредва към град Джара. Повечето жители избягват, Мунго-Парк – заедно с тях.

И намира скоро начин да се прехвърли на другата страна; но тъй като преводчикът му отказва да го придружи, той се вижда принуден да замине за Бамбара сам, без никакви средства.

Първият град, до който стига, е Уавра; той се намира в Каарта, която по това време е васал на бамбарския крал Мансонг.

„На 7 юли сутринта, когато се готвех вече да тръгна – казва Мунго-Парк, – стопанинът, у когото бях отседнал, ме помоли твърде стеснително да му дам малко от косата си. Казали му – добави той, – че косата на бял е сафи (талисман), чрез който човек придобива науката на белите. Не бях чувал досега за такъв лесен начин на образование, но веднага удовлетворих искането му. Горкият човек беше толкова ученолюбив, че кое със стригане, кое със скубане, ми оголи почти половината глава; по същия начин би постъпил и с втората половина, ако не бях проявил недоволство и не му бях обяснил, че искам да запазя и за друг случай част от тази толкова ценна стока.“

След това пътешественикът минава с безброй приключения, умора и лишения през Галу и Мурджа (прочут с търговията със сол). Едва когато приближава Сего, Мунго-Парк съзира най-сетне Джолиба.

„С безкрайна радост видях пред себе си – казва той – най-важната цел на моята задача – величествения Нигер, който така отдавна търсех. Широк като Темза при Уестминстър, той искреше на слънцето и течеше бавно към изток. Изтичах до брега, напих се с вода и вдигнах ръце към небето, за да благодаря горещо на този, който реди всичко, за пълния успех, увенчал усилията ми.

Наклонът на Нигер към изток никак не ме изненада, защото, макар че при тръгването от Европа се съмнявах твърде много по този пункт, толкова често бях разпитвал по време на пътешествието си и така положително бях получавал уверения от негри, принадлежащи към различни племена, че реката тече към изгрева, щото почти не се съмнявах вече по този въпрос, още повече като знаех, че майор Хънт е събрал по същия начин съвършено същите сведения.

Сего, столицата на Бамбара, гдето бях пристигнал, се състои всъщност от четири отделни града: двата са разположени по северния бряг на реката и се наричат Сего-Коро и Сего-Бу. Другите два се намират на южния, бряг и се наричат Сего-Су-Коро и Сего-Сее-Коро. И четирите са заградени с високи зидове от кирпичи. Къщите са от глина, четвъртити, с плоски покриви; някои са на два етажа; доста много са варосани.

Освен тези сгради из всички квартали се виждат джамии, построени от маврите. Макар и тесни, улиците са достатъчно широки за движението в една страна, гдето коли с колела са нещо съвършено непознато. Според данните, които можах да събера, имам основание да смятам, че Сего наброява общо към тридесет

хиляди жители.

Кралят на Бамбара живее постоянно в Сего-Сее-Коро; той използва голям брой роби за пренасяне на жителите от единия на другия бряг. Парите, които те получават за труда си, макар че са само по десет каури на човек, дават значителен годишен доход на краля.“

Под влияние на маврите кралят отказва да приеме пътешественика и му забранява да остане в столицата, гдето впрочем и не би могъл да го запази от злобата на населението. Но за да не изглежда, че проявява лоши чувства, той изпраща на Мунго-Парк една кесия с пет хиляди каури – около двадесет и пет француски франка – да си купи храни. Освен това пратеникът на краля ще придружава пътешественика, за да му служи за водач до Сансандинг. Никакви възражения и недоволство не са възможни; трябва просто да изпълни нареждането му; така и постъпва Мунго-Парк.

Преди да пристигне в Сансандинг, той присъства на събиране растителното масло от дървото ши.

„Това дърво – се казва в доклада – се среща в голямо изобилие из тази част на Бамбара. Не е садено от жителите, а расте самородно из горите. Много прилича на американския дъб; плодът, чиито костилки сушат на слънце и варят във вода, за да получат растителното масло, прилича донякъде на испанските маслини. Костилката е покрита със сладко месо с тънка, зеленикава кора. Полученото масло не само се запазва цяла година неосолено, но е по-бяло, по-твърдо и по мой вкус по-приятно от всяко краве масло, каквото съм ял досега. То е една от главните търговски стоки из тия страни.“

Сансандинг, осем-десет хиляден град, е пазар, гдето маврите носят от Средиземноморието стъклени украшения, които разменят срещу злато на прах и памучни платна. На Мунго-Парк не разрешават да остане и тук; неприятностите, които му създават жителите, и лукавите подстрекателства на фанатизирани маври го принуждават да продължи пътя си. Тъй като конят му е изтощен от умора и гладуване, трябва да отплава по Нигер, или – както го наричат местните жители – Джолиба.

В Мурзан, рибарско селце, разположено по северния бряг на реката, Мунго-Парк трябва да се откаже от по-нататъшно проникване във вътрешността. Колкото по на изток навлиза по течението на реката, толкова повече се излага да попадне напълно в ръцете на маврите. Започнал е сезонът на дъждовете и скоро ще може да се пътува само с лодка. А пълното безпаричие не му позволява да наеме плавателен съд и го принуждава да живее от подаяния. Да продължава по-нататък в същата посока означава не само да върви към смъртта, но да погребее заедно със себе си и плодовете на своя труд и умора. Връщането в Гамбия не е лесно, разбира се; трябва да измине пеша няколкостотин мили през непознати земи; но надеждата, че ще се върне, го крепи!

„Преди да напусна Сегу – казва пътешественикът, – сметнах за уместно да събера от мавритански и негърски търговци всички възможни сведения както за по-нататъшното течение на Нигер към изток, така и за състоянието и големината на съседните кралства.“

На два дни път от Сегу се намира град Джене, разположен на малък остров в реката; той бил, както разправят, по-голям от Сегу и дори от кой да е град в Бамбара. На два, дни път от него реката се разширява и образува доста голямо езеро, наречено Дибби – Тъмното езеро. За големината му можах да узная само това, че когато плават по него от запад към изток, в продължение на цял ден лодките не виждат никакъв бряг. От това езеро водата изтича в няколко ръкава, които накрая образуват две реки; едната тече към североизток, другата към изток. Но се сливат в Кабра, която е на един ден път южно от Томбукту и служи за пристанище на този град. Мястото, заградено от двата ръкава, се нарича Джимбала и е населено с негри. По суша от Джене до Томбукту се пътува дванадесет дни.

„На север от Масина е кралство Томбукту, главната цел на европейските изследвания. Столицата на това кралство е един от главните пазари на голямата търговия между маври и негри. Надеждата да забогатееят чрез тази търговия и религиозното усърдие на маврите са населили този град с маври и с негри, приели мохамеданството. Самият крал и първите държавни сановници са много по-строги и неверотърпими от които и да са мавритански племена в тази част на Африка.“

Мунго-Парк трябва следователно да се върне обратно и по пътища, разкаляни

от дъждове и наводнение, да мине през Мурзан, Кеа, Модибу, гдето намира коня си, Нуара, Сансандинг, Самея, Саи, заобиколен с дълбоки ровове и високи стени с четвъртити кули, Джаба, доста голям град, отгдето се виждат високи планини, и накрай Тафара, гдето го приемат твърде нелюбезно.

В селцето Суха Мунго-Парк се опитва да получи по милост няколко зърна от местния „дути“, който отговаря, че няма нищо излишно.

„Докато разглеждах лицето на този негостоприемен мъж казва Мунго-Парк – и се стараех да открия причината за лошото настроение и недоволството, изписани по лицето му, той повика един роб, който работеше в съседна нива, като му заповядва да вземе и лопатата си; след това посочи едно не особено отдалечено място и му каза да изкопае трап. Робът започна да копае, а дути, който изглеждаше нетърпелив човек, почна да мърмори почти през цялото време, докато другият изкопа трапа. После повтори два пъти едно подир друго _данкрату_ (негодник), _джанкра лемен_ (цяла чума) – изрази, които сметнах, че могат да се отнасят само за мене.

{img:velikite_moreplavатели_pytuvaneto_na_mungo_park.jpg|#Карта за пътуването на Мунго-Парк}

Тъй като трапът приличаше много на гроб, намерих за благоразумно да се кача на коня си и се готвех вече да офейкам, когато робът, който бе отишъл до селото, се върна, влачейки едно свършено голо десетинагодишно момче. Довлякъл го бе, като го държеше за едната ръка и единия крак, и го хвърли в трапа с такова дивашко безразличие, каквото не бях виждал дотогава. Докато той го заравяше, _дути_ повтаряше _нафула атиниата_ (загубени пари), от което разбрах, че детето трябва да е било негов роб.“

На 21 август Мунго-Парк напуска Куликоро, гдето успява да се сдобие с храна, като пише _сафи_ за някои жители, и стига в Бамаку, център на търговия със сол. От едно близко възвишение пътешественикът съзира голяма планинска верига, която се намира в страната Конг, чийто владетел може да вдигне на крак по-голяма войска от тази на бомбарския крал.

Ограбен от разбойници сред необятна пустиня в дъждовен сезон на 500 мили от най-близкото европейско заселище, нещастният Мунго-Парк чувства по едно време, че няма вече сили и надежда. Но това е краткотрайна криза. Той се съвзема, стига до града Сибидулу, чийто „манза“, или главатар, успява да му върне коня и дрехите, откраднати от фулахски разбойници, след това до Камалия, гдето Карфа Тора му предлага да отиде до Гамбия след дъждовния сезон заедно с един керван роби. Изтощен, без средства, болен от треска, която в продължение на пет седмици не му позволява да излезе, Мунго-Парк се вижда принуден да приеме това предложение.

Заминаването на кервана за крайбрежието е определено за 19 април. Можем да си представим с каква радост Мунго-Парк посреща този ден! Като минава през пустинята Джалонка и през главния ръкав на Сенегал, после през Фалеме, керванът стига най-сетне до бреговете на Гамбия и влиза в Пизания, гдето Мунго-Парк се хвърля на 12 юни 1797 година в обятията на д-р Ледли, който не се е надявал вече да го види.

На 22 септември Мунго-Парк пристига в Англия. Възторгът при съобщението за откритието му е такъв, с такова нетърпение очакват доклада за пътуването му – безспорно най-важното, извършено в тази част на Африка, – че Африканското дружество му позволява да обнародва за своя сметка кратък разказ за приключенията си.

По отношение на географията, нравите и обичаите на страната му дължим повече важни данни, отколкото са били събрани от всички по-раншни пътешественици. Той именно определя точното местоположение на изворите на Сенегал и Гамбия и начертава течението на Нигер, или Джолиба, към изток, докато Гамбия се спуска към запад.

Така се туря край с положителни данни на един спор, разделял дотогава географите. В същото време не е възможно вече да се объркат трите реки, както е постъпил в 1707 г. френският географ Делил, който ни представя, че от Борну Нигер започва да тече на изток и завършва на запад с река Сенегал. (Макар че сам е забелязал своята грешка и я е поправил в картите си от 1722 до 1727 година, вероятно по сведенията, събрани от Андре Брю, управител на Компанията в Сенегал.)

Хътн е получил също доста точни сведения от туземците за изворите на Нигер

в Земята Мандинг, за приблизителното местоположение на Сего, Джене и Томбукту; но на Мунго-Парк се пада да уточни окончателно, *de visu**, местоположението на последните два града и да ни даде за природата на страната и различните племена, които я населяват, много по-подробни сведения от притежаваните дотогава.

[* Лично (лат.). – Б.пр.]

И, както вече казахме, общественото мнение не се е заблудило за значението на това пътешествие, нито за умението, смелостта и добросъвестността на този, който го е извършил.

Малко по-късно английското правителство пожелава да повери на Мунго-Парк командването на една експедиция във вътрешността на Австралия, но той отказва.

Няколко години по-късно, през 1804, Африканското дружество решава да довърши проучването на Нигер и предлага на Мунго-Парк нова изследователска експедиция. Този път той счита, че не може да откаже, и на 30 януари 1805 година заминава от Англия. След два месеца слиза в Горей.

Придружават го зет му, хирургът Андерсън, художникът Джордж Скот и петима артилеристи. Освен това той има право да вземе колкото войници намери за необходимо и му се открива кредит от сто хиляди франка.

„Тези средства – казва Валкнер в своята *История на пътешественика*, – много по-големи от събраните чрез частната подписка на Африканското дружество, донегде спомагат според нас за гибелта му. Алчните искания на африканските владетели се увеличават поради това, че всички смятат пътешественика за много богат, а понеже той не може да задоволи тези огромни искания, се стига до катастрофата, която туря край на експедицията.“

Четирима дърводелци, един офицер, тридесет и пет души артилеристи и един мандингски търговец по име Исаак, който трябва да служи за водач, съставят заедно със споменатите вече шефове на експедицията един внушителен керван. На 27 април 1805 година Мунго-Парк напуска Каес, пристига на следния ден в Пизания, отгдето е тръгнал преди десет години за първото си пътешествие, и се насочва към изток, по пътя, който е пропътувал някога до Бамбук, на брега на Нигер. Когато пристигат там, от всички европейци са останали само шестима войника и един дърводелец. Всички останали са измрели от умора, треска, заболявания, предизвикани от наводненията. Грабителствата на малките властелини, през чиито държави е минала експедицията, намаляват значително запаса от стоки за размяна.

Мунго-Парк извършва скоро голямо неблагоприятие. Той забелязва, че в Сансандинг, град с единадесет хиляди жители, пазарът е доста оживен и се продават мънистени огърлици, индиго, антимон, пръстени, гривни и хиляди други предмети, разграбвани веднага от купувачите.

„Той отвори – казва Валкнер – същински магазин и изложи отбран асортимент от европейски стоки, които започна да продава на едро и на дребно. Мунго-Парк смята, че голямата търговия, която е вършил, е предизвикала завист у колегите му търговци. Жителите от Джене, маври, търговци от Сансандинг се присъединяват към тия от Сего и предлагат в присъствие на Модибин (съобщил лично факта на Мунго-Парк) да дадат на Мансонг стоки за много по-голяма стойност от всички подаръци, които е получил от нашия пътешественик, за да го накарат да заграби багажа му, а след това да го убие или да го изгони от Бамбара. Но Мунго-Парк въпреки това продължава да отваря всеки ден магазина си и само в един пазарен ден получава двадесет и пет хиляди седемстотин петдесет и шест монети – така наречените каури.“

{img:velikite_moreplavатели_hotentotka.jpg|#Хотентотка}

На 28 октомври Андерсън умира след четиримесечно боледуване и Мунго-Парк остава отново сам в центъра на Африка. Получил е от крал Мансонг позволение да си построи в Сансандинг плавателен съд, за да отплава по Нигер; нарекъл го е *Джолиба* и е определил вече заминаването си за 16 ноември.

Дотук свършва дневникът му с подробни данни за населението по бреговете на реката и за географията на страните, които пръв открива. Макар и незавършен, този дневник е обнародван веднага щом го отнасят в Европа, след като се потвърждава тъжният факт, че авторът му е загинал във водите на Джолиба.

Дневникът не съдържа всъщност нито едно ново откритие, но се знае, че все пак ще бъде от полза за географията. По-образован от предшествениците си, Мунго-Парк е определил наистина чрез астрономически изчисления положението на най-важните градове, а това дава сериозна основа за една карта на Сенегамбия. Изработването на картата се възлага на Ароу-Смит, който се задоволява да заяви в кратко

предупреждение, че е открил големи различия в местоположенията на градовете, както са дадени чрез продължителността на пътуването и чрез астрономическите наблюдения, и като не е могъл да ги съгласува, се е ръководил само от астрономическите наблюдения, което го е принудило да измести по на север пътя, следван от Мунго-Парк при първото му пътешествие.

Този странен факт ще бъде изяснен от французина Валкнер, енциклопедист, последователно или едновременно префект, географ и литератор. Той открива в дневника на Мунго-Парк една странна грешка, която нито английският издател, нито френският преводач, допуснал най-груби неточности, не е забелязал. В този дневник се разказва какво е правил Мунго-Парк „на 31 април“. А всеизвестно е, че месец април има тридесет дни. Оттук следва, че през цялото си пътуване Мунго-Парк е грешил с едно денонощие и при изчисленията е използвал деклинациите от предния ден, смятайки, че те са от деня, в който ги записва. Така че в картата на Ароу-Смит е трябвало да се правят значителни промени; но все пак трябва да се признае, че след като са били установени неточностите, допуснати от него, Мунго-Парк дава първата сериозна база за карта на Сенегамбия.

Макар докладите до английското правителство да не оставят място за никакво съмнение, достигат слухове, че във вътрешността на Африка са били срещани бели; и губернаторът на Сенегал изпраща експедиция, като поверява ръководенето ѝ на търговеца-негър Исаак, бивш водач на Мунго-Парк, предал добросъвестно дневника му в ръцете на английските власти. Няма да се спираме върху подробностите на това пътуване, не съдържащо никакъв нов факт, и ще отбележим само она част от него, която се отнася до последните дни на Мунго-Парк.

В Сансандинг Исаак намира Амади Фатума, негъра, придружавал по Джолиба Мунго-Парк при загиването му, и получава от него следните показания:

„Заминахме от Сансандинг и за два дни стигнахме до Сила, гдето Мунго-Парк завършил някога първото си пътуване.

След още два дни плаване стигнахме до Джене. Като навлязохме в Диби, ни последваха три лодки с негри, въоръжени с пики, копия и лъкове, но без огнестрелни оръжия. Минахме последователно покрай Ракбара и Томбукту, гдето пак ни сподиреха три лодки, които трябваше да прогоним със сила, и убихме няколко туземци. В Гурумо се опитаха да ни нападнат седем лодки, но прогонихме и тях. Имахме още няколко схватки, с големи загуби за негрите, докато стигнахме до Кафо, гдето стояхме един ден. След това се спуснахме по реката до Кармус и пуснахме котва в Гурмон. На другия ден видяхме цял отряд маври, които ни пуснаха да минем спокойно с лодката.

После навлязохме в земята на хаусите. На следния ден стигнахме в Яур. Амади Фатума беше изпратен в града да занесе подаръци на главатаря и да купи храни. Преди да приеме подаръците, негърът попита дали белият ще дойде пак да посети страната му. Мунго-Парк, на когото предадоха въпроса, намери за уместно да отговори, че няма вече никога да дойде. Предполага се, че тия думи го погубиха. Сигурен, че няма вече да види Мунго-Парк, негърският главатар веднага е решил да заграби подаръците, отредени за краля.

Но Амади Фатума отиде в жилището на краля, което се намиреше на няколкостотин стъпки от реката. Предупреден за минаването на белите пътешественици, владетелят изпрати войници в селцето Буса, на самата река. Когато лодката се появи, те я нападнаха с градушка от камъни и стрели. Мунго-Парк изхвърли багажа си в реката и се хвърли в нея заедно с другарите си; всички се удавиха.“

Така безславно загива първият европейец, плавал по течението на Джолиба и посетил Томбукту. Мнозина се опитват да проникнат из тия места. Но всички опити пропадат.

В края на XVIII век двама от най-добрите ученици на Линея пътуват из Южна Африка като естественици. Те са зоологът Спарман и ботаникът Тунберг. Описанието за изследванията на Спарман, прекъснати, както вече казахме, от пътешествието му в Океания заедно с Кук, излиза преди това на ботаника и е преведено на френски от ле Турньор. В своя предговор ле Турньор съжالياва за загубата на учения пътешественик, загинал по време на пътешествие в Златния бряг. Но тъкмо когато книгата излиза от печат, Спарман се явява да успокои за участието си добрия ле Турньор, който остава малко смутен от своето недоглеждане.

{img:velikite_moreplavатели_degustator.jpg|#Той прие почетната длъжност дегустатор}

На 30 април 1772 година Спарман стъпва на африканска земя, като слиза на нос Добра надежда. По това време Кейптаун е малък и няма повече от две хиляди крачки дължина на толкова ширина, като се включат дори овощните и зеленчукови градини в единия му край. Улиците са широки, засенчени от дъбове, а къщите от двете им страни са или варосани, или боядисани в зелено, което учудва Спарман. Пристигнал в Кап, за да учи децата на господин Керст, той го намира в зимното му местожителство във Фолсбей. Щом настъпва пролетта, Спарман придружава Керст в Алфен – имението му до Констанс. Естественикът се ползува от случая да направи няколко екскурзии в околностите и да се изкачи на Столовата планина, което не е никак безопасно. Тези разходки му дават възможност да види как живеят бурите и какви са отношенията им с робите. Настроението на последните е такова, че всеки жител е принуден да заключва нощем стаята си и да има винаги под ръка готово оръжие. Що се отнася до заселниците, те са, общо взето, грубо добродушни и също така грубо гостоприемни, както Спарман установява с няколко интересни примера:

„Пристигнах – казва той – в дома на един фермер по име Ван дер Спуи, вдовец, роден в Африка и баща на другия, когото познавате като собственик на лозята в Червения, или Стария, Констанс.

Без да си даде вид, че ме е забелязал, той застана неподвижен на пътеката, която водеше към къщата му. Когато се приближих, не направи нито крачка да ме посрещне, само ми подаде ръка с думите: „Добър ден, добре дошли! Как сте? Кой сте? Чашка вино? Лула? Искате ли да хапнете нещо?“. Отговорях на въпросите му също така лаконично и приемах поканите. Дъщеря му, млада, стройна, любезна, тринадесет-четиринадесетгодишна, сложи на масата великолепно агнешко задушено с картофи; след обета ми поднесе така мило чай, че просто не знаех кое е по-хубаво – обедът ли или младата домакиня. По лицето и в държането и на бащата, и на дъщерята бяха изписани скромност и добросърдечие. Няколко пъти заговорвах на бащата, за да го подканя да наруши мълчанието; отговорите му, бяха кратки и сдържани; забелязах главно това, че никога не заговорваше пръв освен когато настояваше да остана да пренощувам у тях. Въпреки това аз си тръгнах, дълбоко трогнат от такова рядко добродушие.“

След това Спарман прави още няколко екскурзии, именно в Хаут бей и в Паарл, при които има случай да установи преувеличенията в разказите на Колбе, негов предшественик из тия места.

Той възнамерява да увеличи броя на разходките си през зимата и проектира да посети през хубавото време вътрешността, но в Кап пристигат фрегатите Ризолушън и Адвенчър, командувани от капитан Кук. Форстер уговаря младия шведски естественик да тръгне с тях и това позволява на Спарман да посети последователно Нова Зеландия, Земята ван Диймен, Нова Холандия, Таити, Огнена земя, полярните области на Антарктика и Нова Джорджия, преди да се завърне в Кан на 22 март 1775 година.

Първата грижа на Спарман е да подготви пътуването си из вътрешността; и за да увеличи паричните си средства, през зимата практикува медицина и хирургия. Събира цял товар със семена, лекарства, ножове, огнива, кутии с прахан, спирт за запазване на живи организми и го натоварва на огромна кола, теглена от пет чифта волове.

„Коларят трябва да е не само много сръчен и да познава добре животните – казва Спарман, – но и да умее да си служи умело с камшика на африканските колари. Тези камшици са дълги петнадесет стъпки, накрая с още по-дълъг ремък и три стъпки дълъг кичур от кожени ивички. Водачът на колата държи това страшно оръжие с две ръце, седнал на капрата, отдето може да достигне и най-далечния чифт волове. Той трябва да шибя непрестанно, да умее да удрия и то така, че „космите на животното да не се разрошват от кичура“.“

Спарман ще придружава колата на кон; взел си е и помощник – един млад заселник на име Имелман, който е ходил вече за свое удоволствие из вътрешността. Тръгват на 25 юли 1775 година. Пресичат най-напред Рент-Ривър, изкачват се на Хотентот-Холандкълф, минават през Палмит и навлизат в необработена земя, пресечена от равнини, планини и долини, безводна, но въпреки това населена от всякакъв вид антилопи, зебри и щрауси.

Скоро стигат до много посещаваните по това време железни топли извори, разположени в подножието на Цвартберт, гдето Компанията е построила дом, прилепен до самата планина.

Там именно към него се присъединява младият Имелман и двамата заминават за

Цвелендам, гдето пристигат на 2 септември. Тук събират ценни сведения за жителите. С удоволствие ще ги предадем накратко.

Хотентотите са на ръст колкото европейците. Крайниците им са малки, кожата кафявожълтеникава. Нямаат дебелите устни на кафрите или жителите на Мозамбик. Косата им е черна, къдрава, но не много гъста. Повечето се мажат от глава до пети с мазнина и сажди. Хотентот, който се боядисва, не изглежда толкова гол и е, така да се каже, по-съвършен от този, който се чисти. Затова се казва обикновено, че „кожата на хотентот без мазнина е като нелъсната обувка.“

Тези туземци носят обикновено едно наметало от овча кожа, с козината навътре, наричано „крос“. Към нея жените прикачват нещо като качулка, в която носят децата си, които кърмят през рамо. И мъжете, и жените обикновено носят на ръцете и нозете си кожени халки; оттам произлиза баснята, че хотентотите навивали около краката си суджуци, за да ги изяждат, когато потрябва. Носят и железни или медни халки, които са много скъпи.

Хотентотското село, наричано „краал“, се състои от наредени в кръг колиби, съвършено еднакви и напomniaщи пчелен кошер. Входът е навътре, към кръга и е толкова нисък, че в колибата човек може да влезе само на колене. Огницето е в средата, а на покрива няма отвор за дима.

Не трябва да смесваме хотентотите с бушмените. Последните живеят само от лов и грабежи. Те са много опасни, защото са необикновено сръчни в хвърляне отровни стрели и са извънредно смели и диви.

В Цвелендам Спарман вижда „куага“ – особен вид кон, който по ръст прилича много на зебра, до е с по-къси уши.

Пътешественикът отива след това в Мосел бей, едно малко посещавано пристанище, защото е прекалено открито за западните ветрове, и в земята на хутникасите (антиникасите от картата на Бърчел).

Тя е гориста, изглежда плодородна и заселниците, които са се установили тук, сигурно преуспяват. В тази област Спарман има възможност да види и да изучи повечето африкански четириноги – слонове, лъвове, леопарди, гатопарди, хиени, маймуни, зайци, антилопи и газели.

Не можем да следим Спарман из всички малки селища, които посещава. Читателите няма да научат нищо от едно изброяване на реките или селата, които той е посетил. Предпочитаме да заемем от доклада му някои доста интересни и нови данни за два вида животни, които е имал случай да наблюдава – капщатската овца и пчелната кукувица.

„Когато иска да убие някоя овца – казва пътешественикът, – човек избира винаги най-мършавата от стадото. Другите не могат да се ядат. Опашките им са триъгълни, дълги са стъпка до стъпка и половина, и понякога са повече от шест пръста дебели в основата си. Една такава опашка тежи обикновено от осем до дванадесет фунта; състои се главно от вкусна тлъстина, която някои хора ядат с хляб вместо масло; употребяват я за готвене на месо, понякога правят и свещи от нея.“

След като ни описва неизвестен дотогава вид на двурог носорог – гну, нещо средно между кон и вол, – африканската мишка, павиана, речния кон с почти непознати навици, Спарман посочва една чудновата птица, много полезна за жителите; нарича я пчелна кукувица.

„Тази птица – казва той – не е забележителна нито по големина, нито по цвят. На пръв поглед човек ще я вземе за обикновено врабче, само че малко по-голямо, с по-светла перушина, с жълто петънце на всяко крило и бели капки по перата на опашката.

Тя открива пчелните гнезда за своя полза, защото много обича меда, а главно яйцата на пчелите; и знае, че при всяко разтурване на пчелното гнездо все ще протече малко мед и за нея; понякога хората нарочно й оставят медец като награда за услугата.

Тя огладнява, както изглежда, сутрин и вечер; тогава във всеки случай излиза и започва да вика с остри крясъци хотентотите и заселниците. Нарядко може да се случи те да не отидат към мястото, отгдето идва този глас; птицата, която продължава да пищи, започва да лети бавно към мястото, гдето се е настанил пчелният рояк... Щом стигне до гнездото, все едно дали то е в някоя скална пукнатина, в хралупа или някъде под земята, тя започва да кръжи над него (лично съм я виждал на два пъти), после кацва безшумно и обикновено стои скрита, като чака разрушаването на гнездото с надежда да получи дял от плячката.“

На 12 април 1776 година, на връщане към Кап, Спарман научава, че неотдавна е било открито едно голямо езеро на север от кантона Снееувберг, единствено в цялата колония. Не след много пътешественикът пристига в Кап и заминава за Европа с многобройните естествоисторически материали, които е събрал.

По същото време, от 1772 до 1775 година, шведът Тунберг, когото Спарман е срещнал в Кап, прави три последователни пътувания из вътрешността на Африка. И те, както и пътуванията на Спарман, не са откривателски пътешествия и на Тунберг не дължим откриването на никакъв географски факт. Той събира само удивителен брой крайно любопитни наблюдения за птиците в Кап, както и интересни сведения за различните населения, които заемат тия обширни земи, много по-плодородни, отколкото човек би могъл да допусне.

Почти веднага след Тунберг по същите места пристига един английски офицер, поручик Уилям Патерсън, чиято главна цел е да събира растения и естествоисторически предмети. Той прониква на север отвъд река Оранж, а на изток до земята на кафрите, много по-далеко от Рибната река. На него дължим първото описание за жирафа; в пътеписа му има важни наблюдения по естествена история, както и данни за самата страна и за жителите ѝ.

Любопитно е да отбележим, че броят на европейците, привлечени от Южна Африка от желание за географски открития, е много по-малък от този на пътешествениците, дошли за естествоисторически проучвания. Споменахме вече Спарман, Патерсън, Тунберг; към този списък трябва да добавим името на орнитолога ле Вайан.

Роден в Парамарибо, Холандска Гвиана, от родители французи, които се занимават с търговия на птици, ле Вайн се връща заедно с тях във Франция и още в най-ранно детство обикаля Холандия, Германия, Лотарингия, Вогезите, преди да пристигне в Париж. Лесно е да се разбере, че този космополитен живот е породил у него вкус към пътешествията. Страстта му към птиците, подсилена от виждането на национални или частни колекции, събужда у него желание да обогати науката, като опише и достави непознати екземпляри.

Коя страна му предлага в това отношение най-богатата реколта? Съседните на Кап области са вече изследвани от ботаници и от един учен, чиято главна цел са били четириногите. Но никой още не ги е обикалял, за да търси птици.

{img:velikite_moreplavатели_bushmen.jpg|#Бушмен}

Пристигнал в Кап на 29 март 1781 година, след катастрофа, от която корабът му е бил вдигнат във въздуха, ле Вайн остава само с дрехите на гърба си, десет дуката и една пушка.

Друг би се смутил. Ле Вайн не губи надежда да се измъкне от това неприятно положение. Уверен в сръчността си да стреля с пушка и лък, в силата и ловкостта си, както и в умението да запазва животински кожи и да препарира птици, като запази обичайния им вид, ле Вайн скоро влиза във връзка с най-богатите колекционери в Кап.

Един от тях, данъчният чиновник Буре, му дава всички възможни улеснения, за да може да пътува с успех – коли, волове, провизии, предмети за размяна, коне, дори прислужници и водачи да го придружават. Изследванията, на които ле Вайн възнамерява да се отдаде, оказват влияние върху начина на пътуването му. Вместо да търси много посещаваните места и селища, той се стреми винаги да се движи извън прокараните пътища, в изоставените от европейците участъци, защото смята, че само там ще срещне нови видове птици, неизвестни на учените. По този начин е винаги в пряка връзка с природата и туземците, чиито нрави не са били изменени от допира с белите. Затова сведенията, които му дължим, представят истинския живот на диваците много по-добре, отколкото са го представили неговите предшественици или наследници. Единствената грешка на ле Вайн е тази, че е поверил написването на своите пътни бележки на един младеж, който ги променя, за да ги нагоди към собствените си разбирания. Лишен от добросъвестното уважение на днешните издатели, този пътеписец преувеличава събитията, изтъква прекалено много умението на пътешественика и придава на целия разказ за това изследователско пътуване една окраска на самохвалство, която се оказва крайно вредна.

След тримесечен престой в Кап и околностите му ле Вайн заминава на 18 декември 1781 година за своето първо пътуване на изток и в Земята на кафрите. Обозът му се състои от тридесет вола, именно – двадесет вола за двете коли и десет за смяна, три коня, девет кучета и петима хотентоти.

Ле Вайан пътува най-напред през хотентотска Холандия, добре известна от изследванията на Спарман; тук среща огромни стада от зебри, антилопи и щрауси и стига най-после в Цвелендам, гдето купува волове, една ръчна количка и един петел, който изпълнява през целия поход службата на будилник. От голяма полза му е и друго животно: една опитомена маймуна, която е издигнал до полезната и приятна длъжност на дегустатор*. Щом срещнат плод или корен, непознат на хотентотиге, никой не бива да го вкусва, докато не се е произнесъл „майстор Кеес“.

[* Опитвач на храни. — Б.пр.]

Кеес служи същевременно за часови; сетивата му изострени от навика и нуждите на борбата за живот, са несравнено по-тънки от тези на най-изтънчения червенокож. Той именно предупреждава кучетата за приближаването на опасност. Има ли наблизно змия, боричкат ли се из околните храсти банда маймуни, уплахата на Кеес, жалните му викове веднага дават възможност да се разбере какво нарушава спокойствието.

На 12 януари 1782 година ле Вайан напуска Цвелендам и продължава да пътува на изток, не много далеко от морския бряг. Ле Вайан разполага своя стан по бреговете на река Гълъбарник (Дюйвен-хек) и ловува с голям успех из тоя участък, богат на дивеч. След това отива в Мосел бей, гдето воловете му се изплашват от воя на хиените.

По-нататък стига до Земята на хутникасите (което на хотентотски значи „медоносци“). В тази страна на всяка крачка се срещат пчелни рояци. Цветята просто никнат под стъпките на пътника; въздухът е изпълнен с уханията им; разнообразните им багри превръщат това място във вълшебен кът. Тъй като някои от прислужниците му биха могли да се изкусят и да останат, ле Вайан ускорява заминаването. Цялата страна, до морския бряг е заета от заселници, които се занимават с животновъдство, масларство, сечене на дърва за строеж и събиране на мед, който носят в Кап.

Малко по-нататък от последния пост на Компанията ле Вайан намира един участък, гдето ловят с хиляди „турако“ и други редки птици, и установява ловен стан; но внезапно завалелите непрекъснати поройни дъждове пречат твърде много на намеренията му и почти поставят пътешествениците пред опасността да умрат от глад.

След различни перипетии и многобройни ловни приключения, които са твърде забавни, обаче не влизат в обсега на нашата книга, ле Вайан стига до Мосел бей. Там именно намира — можем да си представим с каква радост! — писма от Франция. Излети и ловувания продължават в различни посоки, докато експедицията стига до Земята на кафрите. Доста мъчно е да влязат във връзка с тях, защото те отбягват старателно белите. Заселниците им са нанесли големи щети в хора и добитък, а тамбуките, възползувани от това тежко положение, нападат Земята на кафрите и вършат хиляди грабежи; освен това и бушмените ги гонят безпощадно. Без огнестрелно оръжие, притиснати от няколко страни едновременно, кафрите се изплъзват и бягат към север.

Според тези сведения изглежда безполезно да навлизат по-навътре в една страна, която става все по-планинска, и ле Вайан се връща назад. Той посещава Снежните планини, най-безводните в равнината Кару, бреговете на Бюфлс-ривър и на 2 април 1783 година се прибира в Кап.

Постиженията на този дълъг поход са значителни. Ле Вайан донася точни сведения за гонакасите, многобройно племе, което не трябва да се смесва със същинските хотентоти, и, както изглежда, е последица от кръстосването на кафри и хотентоти. Що се отнася до самите хотентоти, подробностите, събрани от ле Вайан, се съгласуват почти напълно с тия на Спарман.

„Кафрите, които ле Вайан е имал случай да види — казва Валкнер, — са, общо взето, по-високи от хотентотите и дори от гонаките. Лицето им не е стеснено в долната част, нито е с изпъкнали скули, толкова неприятни у хотентотите, но вече не така подчертани у гонаките. Не е сплеснато и широко, няма дебелите устни на съседните негърски племена в Мозамбик; гонаките имат, напротив, кръгло лице, прав, не много чип нос и прекрасни зъби... Кожата им е с красив тъмнокафяв цвят и ако не е тази разлика — казва ле Вайан, — има кафърки, които могат да минат за много хубави дори редом с някоя европейка.“

{img:velikite_moreplavатели_kafyrka.jpg|#Кафърка}

Шестнадесет месеца престой във вътрешността на материка са достатъчни ле

Вайан да не може да познае жителите на Кап. При заминаването си той се е възхищавал от холандската сдържаност на жените; когато Кафъркл се връща, те мислят само за развлечения и моди. Щраусовите пера са толкова на мода, че трябва да ги докарват от Европа и Азия. Донесените от нашия пътешественик много бързо се изчерпват. Що се отнася до птиците, които е изпращал с всички възможни средства, те наброяват хиляда и осемдесет екземпляра и къщата на господин Бурс, гдето ги складира, се е превърнала в истински естествоисторически музей.

Пътешествието на ле Вайан е толкова плодотворно, че той желае да го повтори. При все че другарят му Буре се е прибрал в Европа, той успява благодарение на много приятели, които е съумял да си създаде, да събере средства за нова експедиция. И на 15 юни 1783 година заминава с керван от деветнадесет души. Води със себе си тринадесет кучета, един козел и десет кози, три коня, три дойни крави, тридесет и шест впрегатни вола, четиринадесет за смяна и два за багажа на прислужниците хотентоти.

Няма да придружаваме, разбира се, пътешественика в неговите ловувания. За нас е важно да кажем, че ле Вайан успява да събере чудесна колекция от птици, докарва първия жираф в Европа и пропътува огромно пространство от Тропика на козиорога на запад до четиринадесетия меридиан на изток. През 1784 година той се прибира в Кап, заминава оттам за Европа и пристига в Париж още в първите дни на 1785 година.

Първото дивашко племе, което ле Вайан среща при това второ пътешествие, са малките намаки, малобройно племе, осъдено поради това наскоро да изчезне, още повече, защото живее в безплодна страна и е изложено постоянно на нападения от страна на бушмените.

Макар че са доста добре сложени, малките намаки са по-дребни от кафрите и бушмените, а нравите им не се различават много от тях на двата народа.

Каменуките (или комейнаки), за които ле Вайан ни дава по-нататък някои подробности, са значително по-високи.

„Изглеждат дори по-високи от конаките – казва той, – макар че всъщност може би не са; но по-дребните им кости, по-тънката и стройна снага, слабите, крехки нозе, с една дума, всичко, до дългите тънки наметала, които се спускат до земята, оставя това впечатление. През тия стройни като фиданки тела човек би казал, че са ги изтегляли, за да станат по-дълги. Не така тъмнокожи като кафрите, те имат по-приятни лица от останалите хотентоти, защото носят им не е толкова сплеснат и скулите не са така изпъкнали.“

Но от всички народи, посетени от ле Вайан при това продължително пътешествие, най-интересен и най-стар е хузуанският. Това племе не е било намерено от никой съвременен пътешественик, но се предполага, че се касае за днешните бечуанци, макар мястото, на което ги поставя пътешественикът, да не съответствува по никакъв начин на това, което последните заемат от доста години насам.

„Хузуанът – се казва в доклада – е много нисък; най-високите достигат едва до пет стъпки. Тези дребни, съразмерно развити хора обладават удивителна сила и пъргавина, и самоуверено, смело държание, което вдъхва почит и ги прави приятни. От всички дивашки племена, които ле Вайан е срещал, нито едно не му се сторило по-работливо и неуморно. Главата им, макар че в общи черти прилича на хотентотска, има по-закръглена брадичка. Те не са толкова черни, а косите им; много по-къдрави, са толкова къси, че ле Вайан ги смята отначало за стригани... Отличително за хузуаните е огромният естествен задник на жените, който много особено се люшка и клати при всяко тяхно движение. Ле Вайан видял една хузуанка да тича с тригодишно дете, стъпило на задника ѝ и изправено зад нея като лакей отзад на кабриолет.“

Пътешественикът дава още много подробности, които сме принудени да пропуснем, засягащи телосложението и обичаите на различните племена, днес вече напълно изчезнали или погълнати от други по-силни. Макар и невинаги отговаряща на фактите, тази част от съчинението му е най-интересна, но именно поради преувеличенията ѝ няма да се спрем на нея.

Един португалски пътешественик – Франсиско Хозе де Ласерда е Алмеида – тръгва през 1797 година от бреговете на Мозамбик по източното крайбрежие на Африка и навлиза във вътрешността. Разказът за тази експедиция из места, посетени отново едва в наши дни, би бил извънредно интересен. За нещастие дневникът на Ласерда не е обнародван, поне доколкото ни е известно. Името на

Ласерда се споменава твърде често от географите; знае се из кои страни е пътешествувал; но не е възможно, поне във Франция, да се намери съчинение, което да се занимава малко по-подробно с този изследовател и да предава особеностите на неговото пътешествие. Всичко, което се знае за Ласерда, вече казахме в няколко реда с дълбоко съжаление, че не можем да се спрем по-надълго на историята на човека, направил много важни открития, към когото поколението е проявило върховна несправедливост, като е оставило в забрава името му.

Ласерда, на когото: не се знае нито датата, нито мястото на раждането, е бил инженер. В това свое качество е натоварен да извърши разграничаването между испанските и португалските владения в Южна Америка, гдето прави множество интересни наблюдения за провинцията Мато-Гросо, подробно обнародвани в *Revista trimensal do Brasil*. Какви обстоятелства го отвеждат след тази така добре проведена експедиция в африканските португалски владения? Каква цел е преследвал, като е решил да прекоси Южна Африка от източното й крайбрежие до кралство Лоанда? Не знаем. Известно ни е само, че през 1797 година той заминава с внушителен керван от добре познатия град Тете, за да стигне до държавата Казембе.

Владетелят на тази страна е прочут със своята благосклонност и човечност, както и с подвизите си. Той живее в столицата Лунда, почти две мили дълга, по източното крайбрежие на езерото Мофо. Интересно би било следователно да уточним тези места с днешните ни познания за същата област; но липсата на по-точни данни ни задължава да бъдем особено съдържани, макар че името Лунда е твърде известно благодарение на португалските пътешественици; що се отнася до Казембе местоположението му е отдавна безспорно.

Много добре посрещнат от краля, Ласерда прекарва при него десетина дни, след това заявява, че желае да продължи пътуването си. За жалост на ден-два път от Лунда умира от умора и от нездравословния климат.

Негърският крал прибира тетрадките и бележките на португалския пътешественик и заповядва да ги пренесат заедно с останките му на Мозамбикското крайбрежие. Но при пътуването керванът с ценните останки е нападнат и тялото на Ласерда остава на африканска земя. А записките му пристигат в Европа заедно с един негов племенник, който участвувал в експедицията.

Трябва вече да приключим обиколката из африканския материк и да разкажем за изследванията, започнати през XVIII век откъм изток. Едно от най-важните по своите постижения е това на Джеймс Брюс.

Роден в Шотландия, като мнозина изследователи на Африка, Джеймс Брюс е определен от семейството си да следва право и да стане адвокат. Но тази професия, при която се води твърде уседнал живот, не отговаря на вкусовете му. Затова той използва с удоволствие първия удобен случай да стане търговец. Тъй като жена му е умряла само няколко години след женитбата им, Брюс заминава за Испания, гдето се увлича в изучаване на арабските паметници. Той иска да опише всички, които се намират в Ескуриал, но испанското правителство не разрешава.

След като се завръща в Англия, Брюс се заема да изучи арабските езици, главно етиопски, известен по това време само по непълните трудове на Лудолф.

В един разговор с лорд Халифакс последният му предлага, без да отдава особено значение на думите си, да направи опит за откриване изворите на Нил. Брюс веднага се въодушевява, възприема пламененно предложението и се отдава на осъществяването му. Упоритостта на пътешественика преодолява възраженията и препятствията и през юни 1768 година Брюс напуска мъгливото английско небе за слънчевите средиземноморски гледки.

За да свикне със задачата си, Брюс посещава набързо и последователно някои острови от Архипелага, Сирия и Египет. Тръгнал от Джеда, английският пътешественик посещава Мох, Лохия и на 19 септември 1769 година дебаркира в Масау. Погрижил се е да се снабди с ферман от султана, с писма от каирския бей и от шерифа на Мека. И много добре е постъпил, защото „наибът“, или губернаторът на този остров, прави всичко възможно да не го пусне в Абисиния и да му изтръгне големи подаръци.

{img:velikite_moreplavатели_pyteshenstviето_na_horneman.jpg|#Пътешествието на Хорнеман}

Абисиния е била изследвана някога от португалски мисионери. Благодарение на тяхното усърдие съществуват вече известни данни за тази страна, но съвсем не така точни като тия, които ще събере Брюс. При все че неведнъж са се усъмнявали

в неговата добросъвестност, пътешествениците, посетили след него същите страни, потвърждават истинността на сведенията му.

От Масауа до Адуа пътят постепенно се изкачва и стига до планините, отделящи кралство Тигре от бреговете на Червено море.

Адуа не е по това време столица на Тигре. Тук се намира голямата работилница за дебели памучни платна, които се разнасят из цяла Абисиния и служат за разменна монета. Почвата в околността е достатъчно дълбока, за да може да се отглежда жито.

„В тези земи – казва Брюс – има по три реколти годишно. Първото засяване става през юли и август. Тогава ваят обилни дъждове; но въпреки това сеят пшеница, токусо, тефа* и ечемик. Към 20 ноември започват да прибират ечемика, след това пшеницата и накрай токуса. На мястото на тия зърнени храни засяват веднага и без никаква подготовка ечемик, който прибират през февруари; след това засяват трети път, сега пък теф, а още по-често нещо като грах, наричан шимбра, който прибират преди априлските дъждове. Но въпреки тройната реколта, която не изисква нито наторяване, нито прекопаване, нито оставяне почвата на угар, абисинските земеделци са много бедни.“

[* Зърнени растения. – Б.пр.]

Във Фремона, недалеко от Адуа, се намират развалините на един йезуитски манастир, който прилича много повече на крепост, отколкото на дом на миролюбие. На два дни път по-нататък са развалините на Аксум, старата абисинска столица.

„На един голям площад, който трябва да е бил център на града – казва Брюс, – се виждат четиридесет обелиска, нито един от които не е украсен с йероглифи. Двата най-красиви са съборени; третият, малко по-малък от двата, но по-голям от всички останали, е още прав. Всички са гранитни монолити, а на върха на изправения има ваза, великолепно изваяна в гръцки стил.

След като отминахме манастира Абба-Панталеон, наричан в Абисиния Мантилас, и малкия обелиск върху скалата на този манастир, поехме по една пътека на юг, издълбана в планина от яркочервен мрамор, гдето отляво ни оставаше мраморна стена, образуваща пет стъпки висока ограда. На известни разстояния по тази стена се виждат солидни пиедестали, по които от много белези личи, че е имало огромни статуи на _Сириус_, лаещия Анупис, или на Горещника*. Все още са останали сто тридесет и три пиедестала с такива белези. Но върху пиедесталите има само две кучешки фигури, които – макар и много пострадали – явно са били изваяни в египетски стил...

[* Горещник – име на звездата _Сириус_. – Б.пр.]

Анупис – египетско божество на погребенията, с човешко тяло и глава на чакал. – Б.пр.]

Има и пиедестали на сфинкове. Две великолепни крила от прекрасно изработени и още непокътнати гранитни стъпала, с няколкостотин стъпки обща дължина, са единствените останки от един разкошен храм. В един ъгъл на високата площадка, гдето се е издигал този храм, се вижда днес малка аксумска църква. Мъничка, жалка, много зле поддържана, тя е пълна с курешки от гълъби.“

Недалеко от Аксум Брюс вижда как трима войници режат от жива крава месо, за да си приготвят обед.

„Те оставиха цяла – разказва съвсем сериозно той – кожата на това място, отгдето бяха отрязали месото, и я прикрепиха с няколко тресчици, които им служеха за карфици. Не зная дали поставиха нещо между кожата и месото, но замазаха хубаво цялата рана с кал; след това накараха животното да стане и го подкараха пред себе си, навярно за да могат и да се навечерят, когато отидат при другарите си.“

От Тигре Брюс минава в провинцията Сире, получила името от столицата си; този град е по-голям от Аксум, но в него непрекъснато върлува злокачествена треска. Наблизо тече богатата с риби Таказе, някогашната Сирус, с брегове, засенчени от величествени дървета; после стига в провинцията Самен, гдето среща лъвовете и хиени, а едри черни мравки изгризват част от багажа му. В планините Валдуба, гореща, нездравословна местност, гдето много монаси са се оттеглили на молитви и покаяние, Брюс спира само за да даде почивка на своите впрегатни животни. Той бърза да стигне до Гондар, защото в Самен има междуособици и положението на европейците никак не е сигурно.

{img:velikite_moreplavатели_dжеймс_brius.jpg|#Портрет на Джеймс Брюс}

Когато Брюс пристига в града, злокачествената треска прави големи опустошения и успехите му като лекар са от извънредно голяма полза за него. Те му създават скоро едно твърде изгодно положение, както и длъжност, при която има възможност да обиколи страната по всички направления, придружаван от войскови части. По този начин събира многобройни и интересни наблюдения за страната, управлението, нравите на жителите и събитията от историята ѝ, поради което неговият труд е най-интересното съчинение, издадено до тава време за Абисиния.

Именно при едно от тия пътувания Брюс открива изворите на Синия Нил, които взема за извори на истинския. Стигнал до църквата „Свети Михаил Гееш“, гдето реката е само четири крачки широка и четири пръста дълбока, Брюс разбира, че изворите трябва да бъдат някъде наблизо; но водачът го уверява, че трябва да се изкачат по планина, за да стигнат до тях. Пътешественикът не се оставя, разбира се, да го измамат.

„Хайде, хайде! – казва Брюс. – Стига приказки! Късно е вече, заведи ни в Гееш при изворите на Нил, а после ни покажи планината, която ни дели от тях. – Тогава той ме заведе на юг от църквата и като излязохме от кедровата горичка, която я заобикаля: – Ето – каза, като ме погледна лукаво, – ей там е планината, която беше между вас и изворите на Нил, когато бяхте от другата страна на църквата. Няма друга планина. Вижте оная зелена височина сред влажната земя. Там са двата извора на Нил. Гееш се намира на скалата горе, гдето се виждат зелените дървета. Ако отидете до изворите, събуйте си обувката, както направихте завчера, защото тукашните жители са езичници; от вашата вяра признават само Нил, на който се молят всеки ден като на божество, както сигурно му се молите и вие.

Събух се, спуснах се тичешком по хълма към зеленото островче на около двеста крачки от нас. Целият склон беше покрит с цветя, чиито големи корени стърчаха извън пръстта. И понеже, докато тичах, разглеждах кората на тия корени или луковици, на два пъти паднах много лошо, преди да стигна до брега на барата; успях все пак да се добера до тревистия остров. Той приличаше на олтар – сигурно изкуствено му бяха придали тази форма; и аз се спрях да се възхищавам като омагьосан на главния извор, който бликаше от този олтар.

Много по-лесно е, разбира се, човек да си представи, отколкото да опише това, което изпитах в този миг. Стоях пред изворите, които отпреди три хиляди години човешкият гений и смелост напразно са се стремели да достигнат.“

Пътеписът на Брюс съдържа още много любопитни наблюдения; но ние трябва да се ограничим. Ще предадем само това, което казва за езерото Цана.

„Езерото Цана – гласи докладът – е безспорно най-големият воден басейн из тия места. Но размерът му е бил все пак силно преувеличен. Най-голямата му широчина е между Динглебер и Ламге, т.е. от изток към запад, и има по права линия тридесет и пет мили; но в краищата си е много по-тясно. На някои места няма дори повече от десет мили. Най-голямата му дължина е четиридесет и девет мили от север към юг и започва от Баб-баха, малко югозападно от мястото, гдето Нил, след като минава през езерото с едно видимо течение, завива към Дара в територията на Алата. В сухия сезон, от октомври до март, водата на езерото много намалява; но когато дъждовете напълнят коритата на всички реки, които се насочват към него, както спиците на колелото се насочват към центъра му, то се увеличава и залива част от равнината.

Ако вярваме на абисинците, които винаги много лъжат, езерото Цана има четиридесет и пет обитавани Острова. Но аз мисля, че броят им може да се намали на единадесет. Главният е Дек, Дака или Дага; най-значителни след него са Халимон, откъм Гондар, Бригида – откъм Горгора, и Галила, който е отвъд Бригида. Всички тези острови са били в миналото затвори, гдето са изпращали видните абисински сановници или пък те сами са се оттегляли там, когато са били недоволни от царския двор или когато в смутни времена са искали да приберат на сигурно място най-ценните си вещи.“

След като посетихме с Брюс Абисиния, да се върнем на север.

Древната египетска цивилизация започва постепенно да се разкрива. Обнародвани са последователно археологическите проучвания на Покок, Нордън, Нийбур, Волней, Савари, а комисията за Египет работи върху своя голям и великолепен доклад. Пътешествениците стават все по-многобройни; по примера на толкова други и У. Дж. Браун пожелава да проучи земята на фараоните.

Неговият труд ни представя едновременно картина и на паметниците, и на развалините, с които тази страна е така интересна, а заедно с това ни рисува и

нравите на жителите ѝ. Съвършено нова е частта, която се отнася до Дарфур, една област, гдето никой европейец не е проникнал дотогава. Но това, което осигурява на Браун почетното място между толкова много пътешественици, е откритието му, че Бар-ел-Абиад е същинският Нил и се заема не да открие изворите му, – на което не може да се надява, – но да се доближи поне дотолкова до тях, та да може да определи посоката и точното им географско местоположение.

Щом пристига в Египет на 10 януари 1792 година, Браун отива най-напред в Сива, гдето забелязва, както по-късно ще го забележи и Хорнеман, оазиса Юпитер Амонски. И той, като своя по-късно дошъл колега, няма възможност да изследва развалините и катакомбите, гдето вижда множество човешки черепи и кости.

„Развалините в Сива – казва Браун – приличат толкова много на тия из горния Египет, та не може да има съмнение, че сградите са били строени от една и съща човешка раса. Между статуите лесно се различават тия на Изиди и Анубис, а архитектурните размери, макар и по-малки, са същите, каквито и в египетските храмове.

Скалите, които видях близо до развалините в Сива, бяха пясъчници и нямаха нищо общо с камъните от развалините; затова смятам, че материалите за строежа на сградите не са били местни. Жителите на Сива не са запазили никакво предание за тия неща; само си въобразяват, че в тях има скрити съкровища и ги обитават зли духове.“

След като напуска Сива, Браун прави няколко обиколки из Египет и накрай се установява в Кайро, гдето изучава арабски. На 10 септември 1792 година напуска града и посещава последователно Кау, Ахимн, Джирдже, Дендера, Кус, Тива, Асуан, Косейр, Мемфис, Суец, Синай; после в желанието си да проникне в Абисиния и уверен, че не ще може да го стори през Масауа, през май 1793 година заминава със суданския керван от Асиут за Дарфур. Айне, Дизе, Шардже, Булак, Шеб, Селине, Легеа, Бир-ел-Малха – това са преходите на кервана до Дарфур.

Принуден да остане в Суейни, защото се разболял, Браун стига Ел-Фашер след дълго закъснение. В този град започват отново неприятностите и изнудванията и Браун не успява да получи аудиенция от султана. Трябва да прекара зимата в Кобе с надежда да си възстанови здравето; а това става едва през лятото на 1794 година. Но принудителното бездействие не е пропиляно за пътешественика; той се запознава с нравите и езика на дарфурците.

{img:velikite_moreplavатели_sultan.jpg|#Видях султана}

През лятото Браун се завръща в Ел-Фашер и подновява постъпките си с все същия отрицателен резултат; но една нова неправда, по-очевидна от другите, осигурява най-после на Браун отдавна исканата аудиенция от султана.

„Владетелят (Абд-ел-Рахман) беше на престола си, под висок дървен балдахин, с безразборно смесени и драпирани сирийски и индийски платове. Мястото пред трона беше постлана с малки турски килими. Дворцовите офицери, наричани мелек, бяха насядали отляво и отдясно, но на доста голямо разстояние от престола. Зад тях имаше една редица телохранители с кепета, които имаха отпред по една медна плочка и черно щраусово перо. В дясната си ръка държаха копие, в лявата – щит от хипопотамова кожа. Облечени бяха само в една дълга рубашка от местно платно. Зад престола се виждаха четиринадесет-петнадесет евнуха в разноцветни дрехи от различни скъпи материи. Молителите и зрителите, заели мястото пред престола, бяха повече от 1500 души.

Един платен ласкател стоеше отляво на владетеля и непрекъснато викаше:

– Вижте бивола! Синът на бивола! Първият бик! Най-силният слон! Могъщият султан Абд-ел-Рахман-ел-Рашид! Бог да пази живота ти, господарю! Бог да ти помага и да ни дарува победа!“

Султанът обещава на Браун да уреди справедливо въпроса му и предава делото на един мелек. Въпреки това му връщат само една шеста от ограбеното.

Пътешественикът е влязъл в Дарфур с намерение да не се бави много. Но вижда, че не ще бъде лесно да излезе и във всеки случай ще трябва да се откаже от намерението да продължи изследванията си.

„На 11 декември 1795 година, т.е. след тримесечен престой – казва Браун, – придружих хатиба (един от първите имперски сановници) на аудиенцията му при султана. Повторих накратко искането си; хатибът подкрепи молбата ми, но не така усърдно, както бих желал. Султанът не отговори нищо на искането ми да продължа пътуването си. Този несправедлив владетел, получил от мене стоки за повече от седемстотин и петдесет гроша, се съгласи да ми отпусне само двадесет мършапи

вола, които оцени за сто и двадесет гроша! Жалкото финансово състояние не ми позволи да се откажа от несправедливото заплащане. Приех го и се сбогувах с Ел-Фашер с надежда да не се върна вече в него.“

Браун успява да напусне Дарфур едва през пролетта на 1796 година, като се присъединява към кервана за Египет.

При все че не е търговски център, град Кобе може да се сметне за столица на Дарфур. Той е повече от две мили дълъг, но много тесен. Около всяка къща има поле, заградено с ниска дъсчена ограда, а между къщите има необработена земя.

Равнината, гдето е разположен градът, се простира на около двадесет мили към запад и югозапад. Почти всички жители са търговци и търгуват с Египет. Броят на жителите е към шест хиляди, повечето роби. Общото население на Дарфур едва ли надминава двеста хиляди души; но Браун извлича това число само по броя на новобранците, повикани за войната против Кордофан.

„Жителите на Дарфур – се казва в пътеписа – са от различен произход. Едни са от бреговете на Нил, други идват от западните области; те са или фуккари (жреци), или търговци. Има и много араби, от които някои са се установили окончателно в страната. Те са от различни племена. Повечето водят чергарски живот покрай границите на Дарфур, гдето пасат камилите, конете и воловете си, и не са толкова подчинени на султана, че да му помагат във време на война или да му плащат данък в мирно време... След арабите идват жителите от Зегава, страна, която е била в миналото независима държава, а владетелят ѝ е могъл, както разправят, да вдигне на бойна нога хиляда конника от собствените си поданици. Езикът на зегавите се различава от тоя на дарфурците.“

Могат да се посочат още и жителите на Бего или Дажу, понастоящем дарфурски поданици, потомци на племе, което някога е владеело страната.“

Дарфурците са много издръжливи на жажда и гладно ужасно много пият едно ферментирало питие, наричано „буза“, или „мерисе“. Кражба, лъжа, измама при търговски сделки и всички придружаващи ги пороци са присъщи на дарфурците.

„При продажба и покупка бащата се хвали, че е излъгал сина си, а синът – баща си. Най-противните измами и най-безсрамните лъжи се вършат в името на бога и пророка.“

Многоженството, както е известно, се допуска от мохамеданската религия и жителите на Дарфур го практикуват повече отколкото трябва. Когато тръгнал на война в Кордофан, султан Терауб взел със себе си петстотин жени, а още толкова оставил в двореца. Това може да се стори на пръв поглед смешно, но трябва да се има предвид, че тези жени са били натоварени да мелят брашно, да носят вода, да готвят и да вършат цялата домакинска работа за твърде много хора.“

Пътеписът на Браун съдържа много интересни медицински наблюдения, съвети за най-добрия начин за пътуване из Африка и подробности за животните, рибите, металите и растенията в Дарфур. Няма да се спираме на тях, защото не намерихме нищо, което би могло по-специално да привлече вниманието на читателя.

Глава трета

Азия и нейните народи

Татарската земя според Вицен. – Китай според йезуитите и отец дю Алд. – Макартни в Китай. – Престой в Чу-Санг. – Пристигане в Нанкин. – Преговори. – Приемане на посолството от страна на императора. – Празненства и тържества в Дзехол. – Завръщане в Пекин и в Европа. – Волней. – Шоазьол-Гуфие. – Ле Шевалие в Троя. – Оливие в Персия. – Една полуазиатска страна. – Русия според Палас.

В края на XVII век пътешественикът Никола Вицен пътува из Източна и Северна Татария*, отгдето донася много интересен пътепис, обнародван в 1692 година. Тази книга, написана на холандски и непреведена на нито един европейски език, не създава за автора си известността, която той заслужава. Илюстрирана с множество не особено художествени, но простодушни и поради това навярно точни гравюри, тази книга е била преиздадена през 1705 година, а последните екземпляри от второто издание са подмладени в 1785 година с ново заглавие. Но от нея не се чувства вече нужда, защото по това време има много по-интересни и по-пълни пътеписи.

[* Днешният Сибир. – Б.пр.]

Още щом успяват да стъпят в Небесната империя, йезуитите започват с всички средства да събират данни за тази необятна страна, известна преди тяхното отиване само по чудните разкази на Марко Поло. При все че Китай е родина на застоя и нравите там не се променят, премного събития са се случили оттогава и е желателно да се получат по-точни сведения за тази държава, с която Европа би могла да поддържа изгодни търговски отношения.

Резултатите от изследванията на отците от Исусовото братство, обнародвани вече в ценния сборник Поучителни писма, са събрани, предлагани и допълнени от един от най-усърдните представители на братството – отец дю Алд. Читателят не очаква естествено да му разкажем дори накратко този огромен труд: за целта не би ни стигнал цял том, а освен това сведенията, които притежаваме днес, са много по-пълни от тия, които дължим на търпението и просветената критичност на отец дю Алд, съставил първия действително сериозен труд върху Небесната империя.

Докато се занимават с тези наистина достойни трудове, йезуитите се отдават и на астрономически наблюдения, събират за хербариите си образци от растения и издават карти, които до неотдавна са били използвани за някои отдалечени области на империята.

В края на XVIII век един каноник от Свети Людових Лувърски – абат Грозие – обнародва също ново кратко описание на Китай и Татария. Той използва трудовете на своя предшественик, отец дю Алд, като ги поправя и допълва. След като описва петнадесет провинции от Китай и китайската част на Татария, както и подвластните държави – Корея, Тонкин, Кохинхина и Тибет, – отец Грозие посвещава много страници от своя обемист труд на населението и природата на Китай. После дава данни за управлението, религията, нравите, литературата, науката и изкуството на китайците.

През последните години на XVIII век в желанието си да установи търговски връзки с Китай английското правителство изпраща Джордж Макартни като извънреден пратеник в тази държава. Този дипломат е обиколил вече Европа, Русия, бил е губернатор в английските Антили и Мадрас, след това генерал-губернатор в Индия и при това продължително общуване с хора от различни географски ширини и климати е успял да изучи основно подбудите, които ръководят действията им. Затова неговият пътепис съдържа множество факти и наблюдения, които позволяват на европейците да си съставят много по-точна представа за китайците.

Читателят се интересува много повече от разказване на лични приключения или наблюдения, отколкото от един безличен труд. Личното аз е омразно, казва една известна поговорка; но това не е съвсем точно, когато се касае за пътешествия; и този, който може да каже: „Там бях, това се случи“ – ще бъде изслушан винаги внимателно и благосклонно.

{img:velikite_moreplavатели_kitajskata_stena.jpg|#Великата китайска стена}

Една ескадра, съставена от трите кораба Лайън, Индустан и Джекъл, заминава с Макартни и свитата му от Портсмут на 26 декември 1792 година: след спирания в Рио де Жанейро, островите Сан Паоло и Амстердам, гдето виждат ловци на тюлени, в Батания и Бантам (на остров Ява), в Пуло-Кондор, корабите пускат котва в Тюрон (Хан-Сан), Кохинхина, един просторен залив, за който съществува твърде лоша карта. Пристигането на английските кораби вдъхва отначало известна тревога у кохинханците; но щом научава причините, принудили ескадрата да спре, губернаторът изпраща веднага при Макартни един висш сановник с подаръци и го поканва на вечеря, последвана от театрално представление. Тези подробности се допълват от някои наблюдения, събрани много набързо и поради това може би неточни, върху нравите на различните племена в Кохинхина.

Щом болните възстановяват здравето си и щом се попълват запасите, корабите си тръгват. След престой в Острова на крадците ескадрата навлиза в протока Формоза*1, гдето я връхлита лошо време и тя се прибира в пристанището Чузан. Използват това спиране, за да поправят картата на този архипелаг и да посетят града Тинг-Хай*2, гдето англичаните предизвикват такъв интерес, какъвто и те сами изпитват при вида на толкова нови за тях неща.

[*1 Тайван. – Б.пр.]

[*2 Шанхай. – Б.пр.]

Къщите, пазарищата, облеклото на китайците, малките нозе на жените им, всичко, което сега ни е така добре познато, буди тогава най-голям интерес у пътешествениците. Тук ще се спрем само върху изкуството на китайците да отглеждат растения-джуджета.

„Тази умалена растителност – казва Макартни – изглежда много ценена от любителите на рядкости в Китай, защото може да се срещне в почти всички по-богати жилища. Част от дарбата на градинаря е да владее чисто китайското изкуство да отглежда такива растения. Независимо от заслугата, че се справя с една трудност, то има предимството да внася в обикновени жилища растения, които не биха могли да виреят там при естествените си размери.

Методът, прилаган в Китай за получаване на растения-джуджета, е следният: След като се избере дървото, което ще искат да превърнат в джудже, слагат около стъблото му, колкото е възможно по-близо до мястото, гдето започва разклоняването, глина или чернозем, пристегнати с конопена или памучна превръзка, която много често поливат, за да я поддържат влажна. Тази пръст остава така понякога цяла година; през това време дървото, което ще поникне, пуска тънки жилчици, прилични на корени. След това частта на стъблото, отгдето са се подали тия жилки, както и клонът непосредствено над него биват много внимателно отделени от дървото и засадени в нова почва, гдето жилките се превръщат скоро в истински корени, а клонът образува стъблото на новото, преобразено дърво. Тази операция не унищожава, нито видоизменя способността на отделния клон да се развива по-нататък. Ако е от дърво, което цъфти и дава плод, той ще цъфне и ще завърже, макар че не се намира на първоначалното си стъбло. Крайните пъпки по клоните на дръвчетата-джуджета трябва винаги да се откъсват, за да не се допусне да растат и да пускат странични клонки. Оставените клонки биват завързани с тънки медни жички, за да получат формата, която градинарят иска да им придаде.

Когато искат дървото да изглежда старо и изтощено, намазват го няколко пъти подред с териак или меласа, които привличат хиляди мравки; като изядат тия вещества, мравките нападат кората на дървото и го изгризват така, че то получава скоро желанния вид.“

След като напуска Чужан, ескадрата навлиза в Жълто море, гдето досега не е плавал нито един европейски кораб. В това море именно се влива реката Хоанг-Хо, която довлича от дългия си лъкатушен път огромно количество жълтеникава тиня и дава името на морето. Английските кораби пускат котва в залива Тен-Чуфу, навлизат наскоро след това в Пекиния залив и се спират пред яза Пей-хо. Тъй като при отлива пред този яз има само три-четири стъпки вода, корабите не успяват да минат през него.

Мандарините, определени от правителството да посрещнат английския пратеник, пристигат веднага с многобройни подаръци. Подаръците, предназначени за императора, се прехвърлят на джонки, а самият пратеник минава на приготвената за него яхта.

Първият град, гдето шествието спира, е Таку; тук Макартни приема вицекраля на областта и първия мандарин. Те са благородни, почтени мъже, много учтиви, но без раболепието или предубеждението, присъщо на по-низшите класи.

„Съвсем правилно се казва – забелязва Макартни, – че народът е такъв, какъвто го създават; англичаните имаха непрекъснати доказателства за това, като виждаха как влияе, на обикновените китайци страхът от тежката ръка на властта. Когато не изпитваха този страх, те изглеждаха весели и доверчиви; но пред управниците бяха крайно плахи и стеснителни.“

Плават невероятно бавно към горното течение на Пей-Хо и към Пекин, защото реката има безброй завои. Земята, извънредно добре обработена, разположените по бреговете или по-навътре къщи, сега, гробища, пирамиди от торби със сол се изнизват във вълшебна и разнообразна картина; а щом се стъмни, разноцветните лампиони, окачени по мачтите на джонките и яхтите, хвърлят върху гледката странни отблясъци, които ѝ придават приказен вид.

Тиен-Цинг значи „Небесно място“; градът дължи името си на своя приятен климат, ясно небе и плодородни околности. Пратеникът е посрещнат тук от вицекраля и изпратения от императора представител. Те съобщават на Макартни, че императорът е в лятната си резиденция в Татария, гдето иска да отпразнува рождения си ден, 13 септември. Пратеничеството ще трябва следователно да стигне по реката до Тонг-Шу, на дванадесет мили от Пекин, а оттам по суша до Дзехол, гдето се намира императорът. Подаръците ще пътуват след пратеника. Първата част от това съобщение е приятна на Макартни, но втората му е особено неприятна, защото подаръците, които носи, са много фини инструменти, разглобени при заминаването и опаковани на части. Пратеникът не се съгласява тези инструменти

да бъдат изоставени някъде, отгдето може вече и да не излязат. Само намесата на вицекраля спасява тези „паметници на европейския гений и познания.“

Флотилията, с която пътуват Макартни и свитата му, минава покрай Тиен-Цин. Според пратеника градът е дълъг почти като Лондон и има не по-малко от седемстотин хиляди жители. Голямо множество очаква по брега минаването на пратеничеството, а по самата река обитателите на джонките са се струпали така, че има опасност да се издавят.

{img:velikite_moreplavатели_k_sanovnik.jpg|#Китайски сановник}

Къщите са построени от сини тухли; съвсем малко са червени, някои са двуетажни, противно на общата мода. Пратеничеството вижда прочутите „речни колички“ с платна, чието съществуване се е смятало дълго време за чиста фантазия. Това са двойни колички от тръстика, с голямо колело помежду.

„Когато няма достатъчно вятър, за да движи количката – казва докладът, – един мъж се впряга и започва да я тегли, а друг я поддържа в равновесие и я, бута отзад. Когато вятърът е благоприятен, платното замества първия мъж. „Платното“ е рогозка, прикрепена за два пръта, забучени от двете страни на количката.“

Бреговете на Пей-Хо имат на места гранитни парапети против наводненията; тук-там се срещат и гранитни бентове с шлюзове, които напояват по-ниските места.

Макар че цялата област изглежда извънредно добре обработена, тя страда често от глад поради наводнения или опустошения от скакалци.

Пратеничеството е плавало до този момент през огромната наносна равнина Пе-Че-Ли. Едва на четвъртия ден след тръгването от Тиен-Цин съзират на кръгозора сините очертания на планините. Наближават вече Пекин. На 6 август 1793 година яхтите пускат котва на две мили от столицата и на половин миля от Тонг-Шу-Фу.

Трябва да дебаркират, за да оставят в двореца _Вечнозелената градина_ подаръците, които не могат да бъдат пренесени безопасно до Дзе-хол. Любопитството на жителите от Тонг-Шу-Фу, вече твърде силно възбудено от появата на англичаните, стига своя връх, когато виждат един прислужник негр.

„Катраненочерната му кожа, рунтавата глава, присъщите на расата му черти, бяха нещо съвсем ново за тази китайска област. Никой не си припомняше да е виждал нещо подобно. Някои дори се съмняваха дали е човешко същество, а децата свикаха, че е черен дявол, _фанке_. Но добродушното му изражение ги примири скоро с физиономията му и те започнаха да го гледат без страх и неудоволствие.“

Англичаните се изненадват твърде много, когато виждат нарисувано на една стена лунното затъмнение, което се очаква след няколко дни. Установяват също, че за китайците парите са стока; те нямат сечени пари, а си служат с пръчки сребро, по които има само знак за теглото им. На англичаните не убягва поразителната прилика между култовите обреди на Фо и тези на християнската религия. Макартни припомня, че според някои автори апостол Тома бил ходил в Китай; обаче мисионерът Премор твърди, че чисто и просто сатаната се е опитал да измами с този слух йезуитите.

За да се пренесат подаръците, изпратени от британското правителство, са били потребни девет-десет малки коли, четиридесет и четири ръчни колички, повече от двеста коня и над три хиляди души. Пратеникът и още трима англичани придружават това шествие в паланкини*; останалите членове на пратеничеството и мандарините пътуват на коне от двете страни на пратеника. Огромна тълпа се трупа при минаването на шествието. Пред стените на Пекин Макартни е посрещнат с артилерийски салюти; щом минава през вратите на крепостта, той се озовава на широка, непавирана улица с едноетажни и двуетажни къщи от двете страни. Улицата е преградена от красива, трикрила дървена арка с разкошно украсени покриви.

[* Разкошна носилка, носена от роби. – Б.пр.]

„Пратеничеството е дало – както разправят – повод за доста приказки, които пленяват в този момент въображението на народа. Разправяха, че сме донесли на императора най-скъпи и редки подаръци от нашата страна, непознати в Китай. Съвсем сериозно твърдяха, че между редките животни, включени в подаръците, имало един слон, голям колкото маймуна, но свиреп като лъв, и петел, който ядял въглища. Всичко английско се смяташе за съвършено различно от това, което се среща в Пекин, и му се приписваха качества, направо противоположни на тия, които има в действителност.“

Пристигат пред стените на императорския дворец, който личи отдалеко с жълтия си цвят. През вратата се виждат изкуствени планини, езера, реки с

островчета и чудни сгради, пръснати между дърветата.

В края на една улица, която свършва на север до градските стени, англичаните съзират просторна, доста висока сграда с невероятно голяма камбана; след това продължават пътуването от единия към другия край на града. Общото им впечатление не е благоприятно. Те остават с убеждението, че ако някой китаец мине през Лондон и види неговите мостове, площади, безброй кораби, градски градини и паметници, ще отнесе по-добра представа за Лондон от тази, която те получават от Пекин.

Когато пристигат в двореца, гдето трябва да бъдат изложени подаръците на английския крал, губернаторът се споразумява с лорд Макартни как да наредят и подредят различните предмети. Нареджат ги в една просторна, добре украсена стая, гдето освен тях са само престолът и няколко старинни порцеланови вази.

Няма да разказваме подробно безкрайните преговори, предизвикани от желанието на китайците английският пратеник да падне ничком пред императора, уничително искане, вече предостатъчно изтъкнато от надписа по знамената на яхтите и колите на пратеничеството: _пратеник, който носи данъка от английската земя_.

В китайския град Пекин се намира полето, което според един старинен обичай императорът засява всяка година. Там се намира и _храмът на земята_, гдето владетелят отива в деня на лятното слънцестоене, за да признае властта на небесното тяло, което осветлява света, и да му благодари за благодатта.

Пекин е само седалище на имперското правителство; там няма нито заводи, нито пристанище, нито търговия.

Според Макартни Пекин има три милиона жители. Едноетажните къщи на града не биха могли сякаш да поберат такова население; но трябва да имаме предвид, че една къща е достатъчна за семейство, което обхваща три поколения. Гъстотата на населението се обяснява и с ранните бракове. А те се налагат на китайците от предвидливост, защото децата, особено синовете, са длъжни тук да се грижат за родителите си.

На 2 септември 1793 година пратеничеството напуска Пекин. Макартни пътува с пощенска кола; много вероятно е това превозно средство да се движи за пръв път из татарските пътища.

{img:velikite_moreplavатели_karta_na_aziatski_bregove.jpg|#Карта на азиатските брегове}

С отдалечаването от Пекин пътят върви все по-нагоре, почвата е по-песъчлива, с по-малко глина и чернозем. Скоро стигат до огромни пространства, засадени с тютюн; според Макартни това растение не е пренесено от Америка и навикът да се пуши се е появил направо на азиатска почва.

С промяната на почвата намалява и населението. Твърде скоро забелязват това. В същото време броят на татарите се увеличава, а разликата между нравите на китайците и на завоевателите им става все по-неуловима.

В първия ден от пътуването англичаните виждат легендарната велика китайска стена.

„Това — казва Макартни, — което погледът може да обгърне наведнъж, — от крепостната стена, която се простира из планински вериги, върви по високи върхове, спуска се в дълбоки долини, пресича реки върху сводове, които я поддържат, някъде двойна, някъде дори тройна, за да може още по-мъчно да бъде превзета с кули или яки укрепления, почти на всеки сто крачки, всичко това, повтарям, оставя впечатление за едно изумително, величествено дело...

Най-голяма изненада и възхищение предизвиква мъчнотията да си представим как е било възможно да се пренесат материали и да се строят зидове из места, които изглеждат недостъпни. Една от най-високите планини, по която се простира великата стена, има, според най-точни изчисления, пет хиляди двеста двадесет и пет стъпки.

Тази крепостна стена (защото само името стена не дава точна представа за строежа ѝ) е, както казват, хиляда и петстотин мили дълга; но всъщност не е навсякъде еднакво свършена. Дължината хиляда и петстотин мили отговаря на дължината на границите между цивилизованите китайци и разните скитнически татарски племена. Днес обаче съдбата на воюващите народи не зависи от такъв вид крепостни стени.

Доста много от по-незначителните строежи в грамадните стени са пострадали от времето и започват да се рушат; някои са поправени; но главната стена

изглежда навсякъде строена с такава грижа и умение, че е могла да се запази без поправки почти две хиляди години и днес е почти толкова податлива на разрушение, колкото скалните прегради, издигнати от самата природа между Китай и Татария.“

И природата дори сякаш възвестява отвъд стената, че се навлиза в друга страна. Температурата е по-ниска, пътищата по-неравни, планините с по-слаба растителност. Броят на гушавите в тази част на Татария е доста голям и според д-р Джилан, лекар на пратеничеството, обхваща една шеста от населението. Тази област от Татария, гдето болестта е всеобщо явление, прилича твърде много на някои швейцарски и савойски кантони.

Съзират най-после долината Дзе-Хол, гдето императорът има летен дворец и градина. Резиденцията се нарича жилище на приятната прохлада, а паркът – градината с безброй дървета. Пратеничеството е посрещнато тук с военни почести от огромно множество, сред което твърде много мъже в жълто облекло. Това са по-низшите лами, или монаси от сектата Фо, към която принадлежи императорът.

Преговорите, които са се водили в Пекин по въпроса за падането нишком пред императора, се подновяват и тук. Най-после Чиен-Лунг се задоволява с поклона, който англичаните правят пред своя владетел. Приемът преминава при невъобразим разкош и церемониал. Напливът на царедворци и чиновници е невероятен.

„Почти веднага след разсъмване – се казва в доклада – звукът на различни инструменти и далечни човешки гласове възвести приближаването на императора. Не след много той се появи зад подвижното възвишение с дървета, сякаш идваше от свещена планина, предшествуван от вестители, които прогласяваха гръмко достойнствата и мощта му. Беше седнал на открит тържествен престол, носен от шестнадесет души. Придружаваха го телохранители, офицери от свитата му, знаменосци и носители на слънчобрани. Облечен беше в тъмна копринена мантия с кадифено кепе, наподобяващо доста много кепетата на шотландските селяни. На челото му имаше голям бисер, единствената скъпоценност, която се забелязваше по него.“

{img:velikite_moreplavатели_k_imperator.jpg|#Китайски император}

След като влиза в палатката, императорът се качва на престола си по предните стъпала, по които никой друг няма право да мине. Великият колао (първ министър) Хо-Чу-Тонг и двама висши офицери от свитата застават край императора, комуто говорят винаги коленичили. След като князете от императорския дом, васалите и висшите държавни сановници се нареждат според чина си, председателят на Съда по обичаите отвежда Макартни до лявото подножие на престола, което се смята за почтено място според китайските обичаи. Пратеникът се придружава от своя адютант и от преводчика си. Придружава го и пълномощният министър.

По указание от председателя на обичаите Макартни взема с две ръце и издига над главата си голямата, великолепно изработена четвъртита златна кутия, украсена с диаманти, в която е писмото на английския крал до императора. След това пристъпва по няколкото стъпала до престола, прегъва коляно за реверанс, изказва едно съвсем кратко приветствие и поднася кутията на негово императорско величество: Владетелят я поема изискано от ръцете му, оставя я до себе си и казва, че „изпитва особено, задоволство от доказателството за почит и благоволение, което негово британско величество му оказва, като му изпраща това пратеничество с писмо и редки подаръци; и той от своя страна има същите чувства към владетеля на Великобритания и се надява, че между поданиците на двете страни ще съществува винаги съгласие.“

След няколкоминутен частен разговор с посланика императорът дава подаръци и на него, и на пълномощния министър. След това ги отвеждат да седнат на възглавници пред маси, отрупани с пирамида от дълбоки чинии, пълни с меса и плодове. Императорът се храни заедно с тях и обсипва през цялото време гостите с прояви на почит и внимание, които трябва да засилят пред общественото мнение значението на английското приятелство. Нещо повече, Макартни и свитата му са поканени да посетят градините в Дзе-Хол. По време на тази разходка англичаните срещат императора, който спира да приеме поздравленията им и нарежда да бъдат придружавани от първия министър, когото всички смятат за заместник-император, както и от мнозина други висши сановници.

Тези китайци си дават труда да разведат посланика и свитата му из просторните площи, засадени за удоволствия и съставлящи само една малка част от огромните градини. Други части са запазени за жените от императорския дам; входът там е така строго забранен за китайските министри, както и за английското

пратеничество.

След това Макартни посещава една раззеленена долина с много дървета, главно с невероятно дебели върби. Между тях расте разкошна трева, необезпокоявана от добитък и косачи. Като стигат до просторно езеро с неправилна форма, китайските министри и англичаните отплават с яhti до един мост, който пресича езерото в най-тясната му част; зад този мост то се губи в мрачна далечина.

След няколко дни, на 17 септември, Макартни и свитата му присъствуват на тържеството по случай рождения ден на императора. На другия ден, както и в следващите се състоят величествени празненства, на които Чиен-Лунг присъствува с целия си двор. Въжеиграчи, еквилибристи, фокусници, чиято сръчност е била толкова време без съперник, борци – всички следват един подир друг; жители от различните области на империята дефилират в национални костюми с образци от произведенията на страната им. После идва ред на танцуващите и музикантите и накрай на фойерверките, които – макар и посред бял ден – са много ефектни.

„Някои изобретения – се казва в пътеписа – бяха нови за английските зрители. Ще споменем едно от тях. От една голяма хвърчаща кутия, на която дъното уж случайно се отвори, започнаха да падат безброй книжни лампиони. При излизането от кутията те бяха сгънати и плоски; но постепенно се разгънаха и отдалечиха един от друг. Всеки лампион прие правилна форма и изведнъж се озари от великолепна цветна светлина... Китайците като че притежават изкуството да си служат с огъня, както им хрумне: от двете страни на голямата кутия имаше по-малки от същия вид, които се отвориха по същия начин и съставиха една огнена мрежа в най-различни форми, която блестеше като потъмняла мед и пламваше като светкавица при всяко подухване на вятъра. Всичко това завърши с изригването на изкуствен вулкан.“

{img:velikite_moreplavатели_mag_fener.jpg|#Показвач на магически фенер}

Обикновено след тържествата по случай рождения му ден императорът отива на лов за дивни зверове из горите на Татария; но тъй като напредналата възраст не позволява на Чиен-Лунг да се отдаде на подобно развлечение, той решава да се прибере в Пекин, гдето английското пратеничество се връща преди него.

Лорд Макартни чувства, че е време да завърши гостуването си. От една страна, не е прието при китайския двор да има постоянни посланици; от друга страна, големите разходи, които гостуването на пратеничеството създава на императора, карат Макартни да съкрати престоя си. Не след много той получава отговора на Чиен-Лунг до английския крал заедно с подаръците, които трябва да отнесе на краля, както и определените лично за него и за членовете от свитата му. Това е един вид подкана за заминаване.

Макартни стига до Тонг-Шу-Фу по императорския канал. При завръщането англичаните имат случай да видят как птицата „леу-це“ лови риба за господаря си. Тази птица е от рода на рибарите, или морските гарвани. Тя толкова добре се опитомява, че не е потребно да ѝ турят нито връв, нито халка на шията, за да не изгълта част от улова.

„На всяка лодка или сал има по десет-дванадесет такива птици, които се гмурват веднага щом господарят им даде знак. Човек се смайва, като види какви огромни риби улавят и донасят в човката си.“

Макартни разказва много интересен начин за лов на дивни патици и водни птици. В продължение на няколко дни оставят по водата празни делви и кратуни, за да могат птиците да свикнат с тях. След това в реката влиза човек, нахлузва на главата си една от тия делви или кратуни, пристъпва полека, дръпва за краката патицата, до която е успял да се доближи, удушава я под водата и продължава безшумно лова, докато напълни торбата си.

Пратеникът стига в Кантон, оттам в Макао и отплава за Англия. Не е необходимо да се спираме върху перипетиите на това завръщане.

Трябва да се пренесем сега в онази част на материка, която бихме могли да наречем вътрешна Азия. Първият пътешественик, за когото ще трябва да поговорим малко повече, е Волней.

Надали има човек да не познава поне по име книгата му Развалините. Много по-хубаво от нея е описанието за пътуванията му из Египет и Сирия. Тук няма никакво декламаторство или външен блясък: стилът е строг, точен, положителен, то е едно от най-хубавите и поучителни съчинения, които човек може да прочете. Разправя се, че участниците в египетската експедиция намерили в нея много ценни

указания: точна оценка на климата, произведенията на земята и нравите на жителите.

Волней се е подготвил впрочем сериозно за това пътешествие. За него то е важно начинание и той оставя колкото е възможно по-малко място за случайностите. Така още щом пристига в Сирия, той разбира, че не ще може да проникне в живота на народа и да го изучи подробно, ако не е научил езика му и не събира лично всичките си данни. Затова се усамотява в манастира Мар-Хана в Ливан и започва да учи арабски.

По-късно, за да си изясни какъв живот водят чергарските племена в арабската пустиня, се сприятелява с един шейх, научава се да носи копие, „да препуска“ кон и свиква да придружава племената при пътуванията им из пустинята. Благодарение покровителството на тези племена той успява да види развалините на Палмира и Балбек, мъртви градове, които в онова време са известни само по име.

„Изразите му – казва Сент-Бьов, – без фразеология, със строга колоритност, се отличават с необикновена и съвършена точност. Когато ни описва качеството на египетската почва или разликата между нея и африканската пустиня, „този тлъст и лек чернозем“, довлечен и оставен от Нил; когато ни говори за естеството на горещите ветрове откъм пустинята, за сухия им зной, който може да се сравни с „усещането, изпитвано пред вратата на отворена пещ, когато вадят хляб от нея“; обезпокоителният вид на въздуха, щом тия ветрове задухат, един въздух, който „не е мъгляв, а сив и прашен, действително изпълнен с много ситни пращинки, които не се утайват и проникват навред“; слънцето, „което е вече само един пурпурен диск“; във всички тези описания, чийто цялостен обект и отделни подробности трябва да се видят на самото място, Волней достига истинска красота – ако този израз може да се приложи при подобна строгост на линиите, – една физическа, донегде медицинска красота, напояща стила на Хипократ в неговото „Ръководство за въздуха, земята и водата“.

Макар да не е направил никакво географско откритие, с което да прослави името си, на Волней трябва да признаем поне това, че е първият пътешественик, който съзнава важността на своята задача. Той се стреми да възпроизведе „истинския“ вид на селищата, които посещава, а това не е малка заслуга в една епоха, когато никой изследовател не се стеснява да разкраси разказите си, без да му мине и през ум на каква отговорност се излага.

Със своите връзки в обществото и с положението си на учен абат Бартелеми, който обнародва в 1788 година своето „Пътуване на младия Анахарзис“, започва да упражнява известно влияние и да изважда на мода Гърция и съседните страни. От неговите лекции сигурно господин де Шоазьол е получил вкус към историята и археологията.

Назначен за посланик в Цариград, той решава да използва свободното, си време, за да обиколи като археолог и артист Омирова и Херодотова Гърция. Това пътуване трябва да допълни образованието на двадесет и четири годишния посланик, който дори ако познава себе си, никак не познава хората.

Трябва да се предположи впрочем, че господин де Шоазьол съзнава своята неподготвеност, защото се заобикаля от сериозни учени и хора на изкуството – абат Бартелеми, елиниста д'Анс де Вилоазан, поета Делил, скулптора Фовел и художника Каса. Единствената роля, която той играе в обнародването на „Живописно пътуване из Гърция“, е ролята на меценат.

Господин де Шоазьол-Гуфие взема за частен секретар един професор, абат Жан-Батист ле Шевалие, който говори свободно езика на Омир. След едно пътуване в Лондон, гдето личните интереси на господин де Шоазьол заставят абата да остане достатъчно дълго, за да научи английски, той заминава за Италия, остава поради тежко заболяване седем месеца във Венеция и едва след това отива в Цариград при господин де Шоазьол-Гуфие.

Проучванията на ле Шевалие се насочват главно към местата, гдето се е издигала Троя. Основно запознат с „Илиадата“, ле Шевалие издирва и смята, че е намерил всички селища, споменати в поемата на Омир. Това умело историко-географско изследване и възстановяване повдига почти веднага след обнародването си многобройни спорове. Едни, като Брайант, наричат откритията на ле Шевалие илюзорни по простата причина, че Троя, а следователно и десетгодишната война, са съществували само във въображението на този, който ги е възпял. Мнозина други, почти всички англичани, възприемат заключенията на френския археолог. Въпросът се смята отдавна за приключен, но откритията на господин Шлиман го правят отново

актуален.

Гийом-Антоан Оливие, пропътувал голяма част от Ориента в края на миналия век, има необикновена съдба. Натоварен от Бертие де Совиньж да състави статистика на парижката данъчна област, той загубва и покровителя, и заплащането на труда си още при първите пристъпи на революцията. Като се опитва да използва по-далеко от Париж познанията си по естествена история, Оливие получава от министър Ролан поръчение да проучи далечните и малко известни области на Отоманската империя. За придружник му дават един естественик на име Брюгиер.

Двамата приятели заминават от Париж в края на 1792 година, чакат четири месеца в Марсилия да им намерят подходящ кораб и в края на май следната година пристигат в Цариград с препоръчителни писма до господин де Семонвил. Но този посланик е бил междувременно отзован. Заместникът му, господин де Сент-Кроа, не е дори чувал за такова пътешествие. Какво да се прави, докато чакат отговор на писмото, с което господин де Семонвил иска инструкции от Париж?

Двамата учени не могат да стоят в безделие, затова решават да обиколят бреговете на Мала Азия, някои острови от Архипелага и Египет. Тъй като френският министър е имал основателни причини да им остави на разположение съвсем малко пари, а те имат съвсем ограничени средства, пътешествениците минават просто бегом през тия толкова интересни страни.

Когато се завръщат в Цариград, Оливие и Брюгиер намират нов посланик, Вернинак, който е натоварен да ги изпрати в Персия, гдето те ще трябва да се постараят да спечелят симпатиите на персийското правителство за Франция и да го убедят, ако е възможно, да обяви война на Русия.

Персия се намира по онова време в страшна анархия, узурпаторите се сменят непрестанно за най-голямо нещастие на народа. По това време, на престола е Мехмед хан. Когато пристигат Оливие и Брюгиер, той воюва из Хорасан. Предлагат им да отидат при шаха в тази страна, непосещавана досега от нито един пътешественик. Но здравето на Брюгиер не им позволява такова пътуване и ги задържа в продължение на четири месеца в едно забутано планинско селце.

През септември 1796 година Мехмед се връща в Техеран. Първата му работа е да заповяда да избият стотина руски моряци, заловени по бреговете на Каспийско море, и да заковат все още треперещите им крайници по вратите на двореца. Отвратителна фирма, подходяща за жилището на такъв палач!

Мехмед е убит през следната година; племенникът му Фехтах-Али шах заема мястото му със сила.

При тези непрестанни смени на владетели за Оливие е трудно да изпълни задачата, с която го е натоварило френското правителство. Преговорите трябва да се подновяват с всеки нов владетел. Двамата дипломати-естественици-пътешественици разбират, че не ще получат нищо при такова нестабилно управление, когато властта не може да се задържи в ръцете на един шах, и си заминават за Европа, като оставят за по-добри времена или за по-ловки дипломати грижата да сключат съюз между Франция и Персия. Багдад, Испахан, Алеп, Кипър, Цариград – това са етапите по обратния им път.

Какви са резултатите от този дълъг престой? Ако дипломатическата цел не е постигната, ако от географско гледище няма никакво откритие, Кювие ни уверява във възхвалата си за Оливие, че що се отнася до естествената история, са получени ценни данни. Трябва да приемем, че е така, защото само три месеца след завръщането си Оливие е избран в Института на мястото на Добантон.

Що се отнася до пътеписа му, обнародван в три тома ин кварто, Кювие заявява със своя академичен стил, че той е получил отличен прием от обществото.

„Казват – продължава той, – че този труд би бил много по-интересен, ако цензурата не го бе окастрила; но в ония времена във всичко се съзираха намеци и невинаги беше позволено да се казва каквото се мисли, дори за Тамас-Кули хан.

Господин Оливие не държи на намеците, както и на богатството; той премахва спокойна всичко, каквото му поискат, и се ограничава най-покорно чисто и просто да ни разкаже това, което е видял.“

Прехвърлянето от Персия в Русия не изглежда един много рязък преход. В XVIII век – още по-малко, отколкото днес. Защото в действителност Русия става европейска държава едва от времето на Петър Велики. Дотогава по своята история, отношения, нрави на населението тази страна е чисто азиатска. При Петър Велики и Екатерина II се прокарват пътища, значението на търговията се засилва, създава се флота, руските племена се обединяват в една нация. Империята на царете се

превръща в огромна държава. Владетелите ѝ я разширяват със своите завоевания. Нещо повече. Петър Велики съставя карти, изпраща навред експедиции, за да се осведоми за климата, произведенията, расите във всяка област; изпраща най-после Беринг да открие протока, който носи името на този изследовател.

Екатерина II следва пътя на великия император, на този несравним новатор. Тя привлича в Русия учени, поддържа връзка с литератори от целия свят. Съумява да създаде мощно настроение в полза на своя народ. Пробужда се интерес и любопитство към него. Западна Европа насочва поглед към Русия. Чувствува се, че се създава една велика нация и хората се запитват с тревога какви последици ще настъпят неизбежно от нейната намеса в европейските дела. Току-що се е появила вече Прусия и нейната сабя, хвърлена от Фридрих II на везните, е променила напълно условията на европейското равновесие. Русия има много по-големи запаси от хора, пари и най-различни неизвестни и неизползувани досега богатства.

{img:velikite_moreplavатели_lov_na_riba.jpg|#Лов на риба с птицата леу-це}

Затова всички съчинения за тази страна се прочитат веднага и с голям интерес от държавници, от хората, които се интересуват за съдбините на своята родина, и от любознателните читатели, които обичат описанията на различни от нашите и разнообразни нрави.

Нито едно от досега обнародваните съчинения не надминава това на естественика Палас Пътуване из някои области на руската империя, преведено на френски от 1788 до 1793 година. Нито едно не е имало толкова голям и, трябва да признаем, толкова заслужен успех.

Петер Симон-Палас е германски естественик, повикан в 1687 година от Екатерина II в Санкт-Петербург, гдето тя го назначава веднага за кандидат-член на Академията на науките и успява да го задържи с благоволенieto си. В знак на признателност Палас обнародва един доклад върху вкаменелостите в Сибир. Англия и Франция са изпратили експедиции, за да наблюдават минаването на Венера пред слънцето. Русия не желае да остане назад и изпраща в Сибир цял отряд учени, в който участва и Палас.

Седем души астрономи и геометри, петима естественици и голям брой студенти трябва да обходят по всички посоки тази необятна територия. Цели шест години Палас работи неуморно, като изследва последователно Оренбург, на река Яик, свърталище на чергарските племена, които скитат покрай солените брегове на Каспийско море; Гуриев, разположен край това море, или по-точно край това огромно езеро, което непрекъснато се изпарява; Уралските планини и огромните им залежи от желязо; столицата на Сибир – Тоболск; губернията Коливан по северните Алтайски склонове; Красноярск на Енисей; голямото езеро Вайкал; и Даурия, до самите граници на Китай. След това идва Астрахан, Кавказ, с толкова различни и интересни народи; и накрай Дон, който той проучва, преди да се прибере в Петербург на 30 юли 1774 година.

Не трябва да смятаме Палас за обикновен пътешественик. Той не пътува само като естественик. Той е човек и нищо, което засяга човечеството, не му е безразлично. География, история, политика, търговия, религия, изкуство, наука – той се интересува от всичко; затова човек не може да прочете пътеписа му, без да се възхити от разнообразните му познания, без да отдаде почит на просветеното му родолюбие, без да признае прозорливостта на владетелката, съумяла да привърже към себе си един толкова ценен човек.

{img:velikite_moreplavатели_portret_na_aleksandyr_humbold.jpg|#Портрет на Александър Хумболд}

След като уточнява, написва и обнародва пътеписа си, Палас не смята да почива върху своите лаври, нито да се опияни от дима на прозиращата слава. Трудът е за него отмора и той взема участие в необходимата подготовка за изработване карта на Русия.

Не след много неговият винаги възторжен дух го кара да се отдаде по-специално на изучаване ботаниката и съчиненията му осигуряват едно от първите места между естествениците на руската империя.

Един от последните му трудове е описанието на Южна Русия, Физическа и топографска карта на Таврическа губерния, което Палас обнародва на френски, а след това то е било преведено на немски и руски. Пристрастен към тази област, която е посетил в 1793 и 1794 година, той изявява желание да се засели там. Императрицата му подарява веднага няколко имения, които принадлежат на царската корона, и ученият пътешественик се премества заедно със семейството си в

Симферопол.

Палас се ползува от този случай, за да обиколи отново южните области на империята. Поволжието и земите около Каспийско море до Кавказ; най-последно пътувал по всички направления Крим. Видял е вече част от тази страна преди двадесетина години; и може да установи дълбоките промени, настъпили в нея. Макар и да осъжда прекаленото изсичане на горите, Палас е принуден да признае, че на много места земеделието се е подобрило, създадени са промишлени и производствени центрове, с една дума, страната е тръгнала по пътя на напредъка. Що се отнася до Крим, той е завладян много отскоро, но и тук се забелязват вече чувствителни подобрения. Докъде ли ще стигнат те след няколко години?

Така възторжен към тази област, добрият Палас ще понесе в новото си местожителство най-различни неприятности от страна на татарите. Жена му умира в Крим и накрай, отвратен от страната и жителите ѝ, той се връща в Берлин, гдето завършва живота си на 8 септември 1811 година.

Оставил ни е две съчинения с огромно значение, от които географът, държавникът, естественикът и търговецът могат да черпят изобилни, достоверни и точни сведения за твърде малко познати дотогава земи, чиито богатства и нужди ще видоизменят дълбоко условията на европейския пазар.

Глава четвърта Двете Америки

Западните брегове на Америка. — Хуан де Фука и де Фонте. — Трите пътувания на Беринг и Ванкувър. — Изследване на канала Фука. — Проучване на архипелага Нова Джорджия и на част от американското крайбрежие. Изследване вътрешността на Америка. — Сеймюел Хърн. — Откриване на Медната река. — Макензи и реката с неговото име. — Реката Фрейзър. — Южна Америка. — Проучване на Амазонка от ла Кондамин. — Пътуване на Александър Хумболд и Бонплан. — Тенериф. — Пещерата Гуачаро. — Лианосите. — Електрическите змиорки. — Амазонка, Рио Негро и Ориноко. — Хората, които ядат пръст. — Постигания от пътуването. — Второ пътуване на Хумболд. — Волканитосите. — Водопадът Текендама. — Мостовите при Икононсо. — Минаване Киундиу на гръб. — Кито и Пичинча. — Изкачване на Чимборасо. — Андите. — Лима. — Минаването на Меркурий. — Изследване на Мексико. — Мехако. — Пуебла и Кофре де Пероте. — Завръщане в Европа.

На няколко пъти имаме случай да разкажем за експедиции, които са имали задачата да изследват американските брегове. Говорихме за Фернандо Кортес, за набезите и изследванията на Дрейк, за Кук, ла Перуз и Маршан. Добре е да се върнем малко назад и да прегледаме заедно с Флорио продължението на пътешествията по западното крайбрежие на Америка до края на XVIII век.

През 1537 година Кортес и Франсиско де Улоа проучват големия полуостров Калифорния и посещават по-голямата част от дългия и тесен Калифорнийски залив.

След него Васкес Коронадо по суша и Франсиско Аларкон по море се втурват да търсят прочутия проток, който — както се предполага — свързва Атлантическия и Тихия океан; но не отиват по-нататък от 36-ия паралел.

Две години по-късно, в 1542 година, португалецът Родригес де Кабрильо достига до 44° ширина. Студът, болестите, недостигът на провизии и лошото състояние на кораба го принуждават да се върне назад. Той не е направил наистина никакво откритие, но е установил, че от пристанище Нативидад на 19°45' до точката, гдето е стигнал, се простира непрекъснат бряг. Протокът като че бяга от изследователите.

Трябва да се предположи, че незначителните успехи на тези опити обезсърчават испанците, защото по това време те вече изчезват от списъка на изследователите. До четиридесет и осмия градус стига англичанинът Дрейк, който плава покрай западните брегове, като се започне от Магелановия проток, опустошава испанските владения и на връщане изследва цялото крайбрежие по протежение на десет градуса, като дава на тази безкрайна ивица названието Нови Албион.

В 1592 година следва почти баснословното пътуване на Хуан де Фука, който твърди, че е намерил отдавна търсения пророк Аниан; всъщност е намерил само пролива, който отделя от материка остров Ванкувър.

В 1602 година Вискайно поставя основите на пристанището Монтре в Калифорния, а след четиридесет години се осъществява толкова оспорваната експедиция, на адмирал де Фуенте, или де Фонте – според това, дали го вземат за испанец или за португалец, – която дава повод за безброй учени дисертации и интересни спорове. На нея се дължи откриването на архипелага Сан Ласаро, северно от остров Ванкувър; но трябва да отхвърлим в областта на фантазията приказките на де Фонте за езерата и големите градове, които ни уверява, че е посетил, както и твърдението му за проток, открит от него между двата океана.

В XVIII век не приемат сляпо разказите на пътешествениците. Подлагат ги на проучване, на проверка и приемат само това, което е в съгласие с вече известни пътеписи. Бюаш, Делил и Фльорио откриват първи път на така плодотворната историческа критика, за което трябва да им бъдем безкрайно признателни.

Както вече видяхме, русите разширяват твърде много обсега на своите познания и съвсем уместно е да смятаме, че е близо денят, когато техните бързоходци и казаци ще стигнат до Америка, особено ако – както се предполага в ония времена – двата материка са съединени на север. Но това не би било все пак една сериозна експедиция, нито би могло да даде достоверни научни сведения.

{img:velikite_moreplavатели_misia_san_karlo.jpg|#Мисията Сан Карло в Монтре}

Няколко години преди смъртта си Петър I е начертал саморъчно плана и написал указанията за отдавна замислено пътешествие: да се установи съединени ли са Азия и Америка, или са разделени с проток. Но в арсеналите и пристанищата на Камчатка не могат да се намерят необходимите средства. Капитани, моряци, съоръжения и храни трябва да се доставят от Европа.

Датчанинът Витус Беринг и русинът Алексей Чириков, и двамата дали достатъчно доказателства за знание и умение, са натоварени да ръководят експедицията. Тя се състои от два кораба, построени в Камчатка. Те са готови да отплават едва на 20 юли 1720 година. Като взема курс североизток, покрай азиатския бряг, от който нито за момент не се отделя, Беринг стига на 15 август до 67°18' северна ширина, пред един нос, зад който брегът завива на запад.

При това първо пътуване Беринг не само не съзира американския бряг, но минава, без да подозира, през протока, на който потомството ще даде неговото име. Баснословният проток Аниан се превръща в проток Беринг.

Второто пътуване на същите пътешественици през следната година не дава никакви резултати.

Едва на 4 юни 1741 година Беринг и Чириков могат отново да заминат. Този път те възнамеряват, щом стигнат до 50° северна ширина, да свият на изток, докато наближат до американските брегове. Но двата кораба, разделени от силен вятър още на 20 юни, не успяват да се намерят и до края на пътуването. На 18 юли Беринг открива американския материк на 58°28' северна ширина. Следните дни той посвещава на уточняване местоположението на голям залив, включен между двата носа Свети Илия и Свети Ермоген.

През целия август Беринг плава между островите покрай полуостров Аляска. Нарича този архипелаг Шумагин, бори се до 24 септември с насрещни ветрове, забелязва края на полуострова и открива част от Алеутските острови.

Но отдавна вече болен, мореплавателят не е в състояние да следи пътя на кораба и не успява да отбегне засядането на едно островче, което наричат Беринг. Там и загива на 8 декември 1741 година този доблестен мъж и способен мореплавател.

Останалият екипаж, много намалял поради умората и лишенията при зимуването на това пустинно място, успява някак си да построи една ветроходна от останките на кораба и да се прибере в Камчатка.

След като чака своя шеф до 25 юни, Чириков слиза на американския бряг между 55-ия и 56-ия паралел. Там загубва две лодки с целия им състав, без да открие какво е станало с тях. И понеже вече няма възможност да се съобщава със сушата, и той се завръща в Камчатка.

Пътят е открит. Авантюристи, търговци, офицери тръгват решително по него. Откритията им се насочват главно към Алеутските острови и полуостров Аляска.

Обаче експедициите, изпратени от англичани по американското крайбрежие, и руските открития събуждат завист и безпокойство у испанците. Те се страхуват, че съперниците им могат да се настанят в страни, които са номинално испански, а нямат никакво испанско заселище.

Маркиз де Кроа, мексикански вицецрал, си припомня тогава, че Вискайно е открил едно отлично пристанище, и решава да установи там гарнизон. Две едновременно експедиции, едната по суша, под ръководството на дон Гаспар де Портола, другата по море, състояща се от два пътнически кораба Сан Карлос и Сан Антонио, напускат на 10 януари 1769 година ла Пас, стигат до пристанището Сан Диего и след едногодишно търсене намират пристанището Монтре, за което говори Вискайно.

След тази експедиция испанците продължават да изследват Калифорнийското крайбрежие. Най-прочути са пътешествията на дон Хуан де Айала и на де ла Родега през 1775 година, при които откриват кап дел Еганьо и залива Гвадалупа; следват експедициите на Артеага и Морел.

Тъй като разказахме вече откритията на Кук, ла Перуз и Маршан, редно е да се спрем сега по-подробно върху пътешествието на Ванкувър. Този офицер, който е придружавал Кук при второто и третото му пътешествие, е най-подходящ да поеме командването на експедицията, изпратена от английското правителство по американското крайбрежие, за да тури край на споровете с испанското правителство за залива Нутка.

{img:velikite_moreplavатели_karta_na_pytuvane_na_hyrn_i_makenzi.jpg|#Карта на пътуването на Хърн и Макензи}

Джордж Ванкувър заминава със заповед да получи от испанските власти официално предаване на това пристанище, извънредно важно за търговията с кожи. След това трябва да изработи карта на цялото северозападно крайбрежие от тридесет градуса ширина до реката Кук под шестдесет и първия градус. Накрай му обръщат по-специално внимание върху протока. Фука и върху залива, изследван през 1789 година от кораба Уашингтън.

Двата кораба – Дисковъри от 340 тона и Чатам, 135 тона, последният командван от капитан Брътн – заминават от Фалмут на 1 април 1791 година.

След спиране на Тенериф и в залива Саймън, както и на нос Добра надежда, Ванкувър се спуска на юг, забелязва остров Сан Паоло и завива към Нова Холандия между пътищата, следвани от Демпиър и Марион, из още неизследвани места. На 27 септември съзират част от брега на Нова Холандия, завършваща с нос от високи канари, който наричат Чатам. Понеже част от моряците му са се разболели от дизентерия, Ванкувър решава да спре в първото срещнато пристанище, за да си набави вода, дърва и главно липсващите пресни храни. Спира в пристанището Кинг Джордж III. Там намира патици, курлици, лебеди, много риба и стриди; но не успява да влезе във връзка с никого от жителите, макар че са забелязали село с двадесетина току-що напуснати колиби.

Няма да проследим крейсеруването на Ванкувър по югозападните брегове на Нова Холандия; няма да научим нищо ново от него. На 26 октомври заобикалят Земята ван Диймен, а на 2 ноември забелязват брега на Нова Зеландия, гдето двата английски кораба пускат котва в залива Дъски. Тук Ванкувър довършва измерванията, недовършени от Кук. Един ураган разделя наскоро Дисковъри от Чатам, който намират по-късно в залива Матаваи в Таити. При пътуването към този остров Ванкувър забелязва няколко скалисти острова, които нарича Засади, както и един по-голям остров, наречен Опара. Капитан Брътн открива от своя страна остров Чатам, източно от Нова Зеландия. Произшествията при престоя в Таити напомним толкова много тия от престоя на Кук, че е излишно да ги предаваме.

На 24 януари 1792 година двата кораба заминават за Сендуичевите острови*, като спират за кратко на Оухайхи, Уаохоо и Атоуей. Много промени са настъпили в този архипелаг след убийството на Кук. Започнали са да го посещават английски и американски кораби, тръгнали на лов за китове или за търговия с кожи. Техните капитали са научили туземците да пият ракия и да се стремят към огнестрелно оръжие. Сватите между дребните главатари са зачестили, навред владее пълна анархия, броят на жителите е вече необикновено много намален. На 17 март 1792 година Ванкувър напуска Сендуичевите острови и взема курс към Америка, като стига не след много до онази част от крайбрежието, която Дрейк е нарекъл Нов Албион. Там почти веднага среща капитан Грей, за когото разправят, че е проникнал с Уашингтън в протока Фука и е открил просторно море. Грей бърза да отрече откритията, които така щедро му приписват. Той е пропътувал само петдесет мили от протока, който върви от запад към изток до мястото, гдето – както го уверявали туземците – протокът се насочвал право на север.

[* Хавайските. – Б.пр.]

Ванкувър също навлиза в протока Фука, отбелязва пристанището „Дисковъри“, Адмиралтейския пролив, Залива на брезите. Пустинната земя, протока Джонсън и архипелага Брътн. Преди да стигне до този дълъг морски ръкав, той среща два малки испански плавателни съда под командата на Куадра. Двамата капитани се осведомяват за взаимните си постижения и дават имената си на главния остров от този голям архипелаг, познат под името Нова Джорджия.

След това Ванкувър посещава Нутка, река Колумбия и спира в Сан Франциско. Не можем да предадем, разбира се, всички подробности от тази старателно проведена експедиция, която продължава в три последователни похода. Цялото огромно протежение на бреговата линия, включена между нос Мендосино и пристанището Конклюджън, на 56° 14' северна ширина и 225° 37' източна дължина, е било проучено от английските кораби.

„Сега – казва пътешественикът, – щом постигнахме главната цел, която кралят е имал предвид при заповядването на това пътуване, аз се надявам, че нашето точно проучване на северозападното американско крайбрежие ще разсее всички съмнения и ще отстрани всички неверни мнения, що се отнася до някакъв пролив на северозапад; и не ще вярват вече в съществуването на някакъв проток между Северния Тихи океан и вътрешността на американския материк в онази нейна част, която обходихме.“

Заминал от Нутка, за да проучи южните американски брегове, преди да се върне в Европа, Ванкувър спира на малкия Кокосов остров, който заслужава твърде малко името си, както вече имахме случай да споменем, после във Валпарайзо, заобикаля кап Хорн, взема вода от Света Елена и на 12 септември 1795 година се прибира в устието на Темза.

Но умората от този продължителен поход дотолкова е похабила здравето на способния мореплавател, че той умира през май 1798 година, преди да напише своя пътепис, който е бил довършен от брат му.

През четирите години, посветени на тежката задача да проучат девет хиляди мили непознати брегове, „Дисковъри“ и „Чатам“ са загубили само двама души. Способният ученик на капитан Кук е използвал, както: виждаме, поуците от своя учител и човек не знае на кое повече да се възхити у Ванкувър – на грижите му към моряците, на човечността към туземците или на невероятното умение, което проявява през това опасно плаване.

Докато изследователите се редуват по западното крайбрежие на Америка, заселниците също не бездействуват. Настанени отначало по бреговете на Атлантика, гдето са основали редица държави чак до Канада, те не закъсняват да навлязат и във вътрешността. Траперите и дърварите откриват огромни целинни земи и английските заселници постепенно ги завземат. Това не става без непрестанни борби с индианците, първите собственици на тая земя, които новите владетели се стремят постоянно да изтласкват във вътрешността. Привлечени от плодородието на земята и от по-либералните конституции на отделните държави, заселниците започват все повече и повече да нахлуват.

Броят им вече е такъв, че в края на XVII век наследниците на лорд Балтимор оценяват на три хиляди лири дохода от продажбата на земите си, а към средата на следния век, в 1750 година, наследниците на Уилиам Пен получават по същия начин десеторно по-голяма сума. А при това заселничеството не се смята още за особено значително, затова започват да пращат там осъдените на изгнание – в Мериленд има през 1750 година 1981 депортирани, – а най-вече започват да набират заселници по договор, което дава повод за възмутителни злоупотреби.

{img:velikite_moreplavатели_tova_e_more.jpg|#Няма съмнение – това е море}

Макар че не всички купени или заграбени Индиански земи са заети, английските заселници продължават да напредват във вътрешността, без да искат и да знаят за разправията със законните собственици на земята.

На север Компанията в залива Хъдзън, която има монопол за търговия с кожи, продължава да търси нови ловни пространства, защото тия, които експлоатира, твърде скоро се изчерпват. Тя изпраща все по-навътре своите трапери, събира ценни сведения от индианците, които използва и учи на пиянство. По този начин узнават за съществуването на река, вливаща се на север близо до богати медни залежи, от които някои туземци донасят разкошни образци в крепостта Уелски принц. Компанията веднага взема решение и в 1769 година поверява на Сеймюел Хърн командването на откривателска експедиция.

За пътешествие из тия полярни области, гдето мъчно се набавят храни, а студът е извънредно суров, трябва да калени мъже, малко на брой, но годни да понасят изпитанията на тежки походи из снега и да устояват срещу пристъпите на глада. Хърн взема само двама бели и няколко индианци, в които е напълно сигурен.

Въпреки необикновената ловкост на тия водачи, които познават страната и привычките на дивеча, храните скоро се свършват. На 200 мили от крепостта Уелски принц индианците изоставят Хърн и двамата му другари, които се виждат принудени да се върнат.

Но ръководителят на начинанието е суров моряк, свикнал да понася всякакви несгоди. И не се отказва.

Ако не успее първия път, не е ли възможно човек да сполучи при втори опит?

През февруари 1770 година Хърн се втурва отново из тия непознати земи.

Този път е тръгнал сам с петима индианци, защото е разбрал, че неспособността на белите да понасят несгоди предизвиква презрение у диваците. Отдалечил се е вече на петстотин мили, но студът го заставя да спре и да чака по-меко време. Тежки мигове. Ту с изобилен дивеч, който не могат да изконсумират, ту – и по-често – без никаква храна, принудени дори в продължение на седем дни да дъвчат стари ремъци, да оглозгват захвърлени кокали или да търсят по дърветата някакъв плод, какъвто невинаги се намира, и то при непоносим студ – такъв е животът на откривателя из тия полярни области!

Хърн потегля отново през април, продължава да скита из горите до август и се готви да зимува при някакво индианско племе, гдето е намерил гостоприемство, но една злополука го лишава от ъгломера му и го принуждава да продължи пътуването.

Лишенията, мъките, разочарованията не разколебават непоклатимата смелост на Сеймюел Хърн. На 7 декември той заминава отново и когато достига на запад до шестдесет градуса ширина, среща една река, построява си лодка и се спуска по течението на реката, която се влива в нескончаема редица от малки и големи езера. Най-после, на 13 юли 1771 година, той стига до Медната река. Индианците, които са го придружавали, се намират от няколко седмици в области, посещавани от ескимоси, и са се зарекли: ако срещнат хора от това племе, да ги избият до един.

Случаят не закъснява.

„Като видяха – казва Хърн, че ескимосите си почиват в шатрите, индианците излязоха от мястото, гдето се бяха скрили, и се нахвърлиха изневиделица върху нещастниците; наблюдавах клането, принуден от обстоятелствата да бездействувам.“

Нито един от двадесетте души на племето не се спасява от кръвожадния бяс на индианците. С ужасни мъчения убиват дори една старица, успяла отначало да се спаси.

„След това страхотно клане – продължава Хърн – седнахме на тревата и се наобядвахме чудесно с прясна съомга.“

На това място реката се разширява необикновено много. До устието ли е стигнал пътешественикът? Водата ѝ обаче е съвсем сладка. Но по брега сякаш личат следи от прилив. Из водата си играят множество тюлени. В шатрите на ескимосите намират голямо количество китови кости. Всичко това навява мисълта, че се намират край море. Хърн грабвателескопа си. Пред него се разстила, догдето поглед стига, необятна водна шир, пресичана тук-там от острови. Никакво съмнение – това е море.

На 30 юни 1792 година Хърн се връща в английските заселища след отсъствие, траяло година и пет месеца.

Компанията признава огромната заслуга, която Хърн ѝ е направил, и го назначава управител на крепостта Уелски принц. При експедицията си до залива Хъдзън ла Перуз завзема това селище и намира дневника на Сеймюел Хърн. Френският мореплавател му го връща при условие, че Хърн ще го издаде. Не знаем какви обстоятелства забавят до 1795 година изпълнението на обещанието, което английският пътешественик е дал на френския моряк.

Тази огромна поредица от езера, реки и плитчини, която започва от Горното езеро, събира всички води от Скалните планини и ги отнася в Северния Ледовити океан, става известна едва в последната четвърт на XVIII век. Откриването ѝ се дължи отчасти на търговците на кожи братя Фробишър и на господин Пон, който стига до Атабаска.

Благодарение на тези проучвания пътуването вече не е така трудно; пътешествениците следват едни след други, заселищата се умножават, страната е

опозната. Наскоро дори започва да се говори за голяма река, която тече към северозапад.

Името ѝ е било дадено от Александър Макензи. Заминал на 3 юни 1789 година от крепостта Чипуайан по южния бряг на езерото Атабаска, той води със себе си неколцина канадци и доста индианци, един от които е придружавал Сеймюел Хърн. След като достига до 67°45' северна ширина, Макензи научава, че откъм изток морето не е далеко, но е още по-близо откъм запад. Явно е, че е наближил северозападния край на Америка.

На 12 юли Макензи стига до голяма водна площ, която – макар че до края на хоризонта не се вижда никаква суша – не може да бъде сметната за море, защото е много плитка и покрита с ледове. И все пак Макензи е стигнал именно до Северния Ледовити океан. Той се убеждава в това, когато вижда водите да се качват, при все че вятърът е съвсем слаб: очевиден прилив. Пътешественикът стига скоро до остров, не много далеко от брега. От острова вижда китове, които си играят във водата. Затова този остров, разположен на 69° 14' северна ширина, е наречен от пътешественика Остров на китове. На 12 септември експедицията се прибира щастливо в крепостта Чипуайан.

След три години, незадоволил още жаждата си за открития, Макензи тръгва към горното течение на река Пийс, която извира от Скалните планини. В 1793 година, след като успява да си проправи път из тази мъчно проходима планинска верига, той открива от другата ѝ страна реката Такуче-Тесе, която тече към югоизток. Сред опасности и лишения, които човек по-лесно може да си представи, отколкото да опише, Макензи стига до устието на тази река, малко по на юг от островите Уелски принц. Там със смес от мас и цинобър написва върху една скала следния лаконичен и красноречив надпис: „Александър Макензи, дошъл от Канада по суша на 22 юли 1793 година.“

В Южна Америка няма нито едно научно пътешествие през първата половина на XVIII век. Остава ни да споменем само ла Кондамин. Говорихме вече за проучванията му в Америка и казахме, че след приключване на измерванията той оставя Буге да се върне в Европа, Жусио да продължи престоя, който ще обогати естествената история с множество неизвестни дотогава растения и животни, а сам се спуска по Амазонка до самото ѝ устие.

{img:velikite_moreplavатели_portret_na_la_kondamin.jpg|#Портрет на ла Кондамин}

„Ла Кондамин – казва Мори в своята История на Академията на науките – може да бъде наречен Александър Хумболд на XVIII век. Едновременно умен, духовит и учен по професия, той доказва в тази паметна експедиция героична преданост към науката. Тъй като средствата, отпуснати от краля за пътешествието, не стигат, той дава сто хиляди франка от собствения си джоб; от умора и заболявания загубва краката и слуха си. Жертва на своето увлечение по науката, когато се завръща в родината си, той среща от страна на обществото, неспособно да разбере един мъченик, който не се стреми към рая, само подигравки и злоба. В лицето на ла Кондамин никой не вижда неуморния изследовател, изложил без страх живота си на толкова опасности, а само един разсеян, глух досадник със слухова тръбичка в ръка. Благодарен за почитта на своите колеги, на които Бюфон става един ден красноречив изразител (с отговора на речта на ла Кондамин при приемането му във Френската академия), ла Кондамин се утешава, като пише песни, и продължава до края на живота си – съкратен от боледуванията – да наблюдава пламенно всичко, дори мъката и страданието, за които отива да разпитва палача след екзекуцията на Дамиен*.“

[* Дамиен (Робер) – автор на покушение срещу Людовик XV; осъден на смърт чрез разчекване на колело (1715-1757). – Б.пр.]

Малцина пътешественици преди ла Кондамин са имали случай да проникнат в обширните територии на Бразилия. Затова ученият-изследовател смята да оползотвори пътешествието си, за да изработи карта за посоката на река Амазонка и да събере сведения – доколкото би му се удало да го направи в една така малко посещавана страна – за странните обичаи на индианците.

След Орелана, чието пълно с приключения пътуване имаме вече случай да разкажем, вицекралят на Перу изпраща в 1559 година Педро де Урсуа да търси езерото Парима и страната Ел Дорадо. Урсуа загива, убит от един разбунтувал се войник, който върши безброй безчинства, докато пътува по течението на реката, и накрая бива екзекутиран в остров Тринидад.

Подобни опити не са били в състояние да хвърлят особена светлина за посоката на реката. Португалците са по-щастливи. През 1636 и 1637 година Педро Тесейра с четиридесет и седем лодки и многоброен отряд от испанци и индианци слиза по Амазонка до притока й Напо. След това тръгва към горното му течение, поема по Кока и пристига на 30 мили от Кито, гдето остава само с няколко души. Следната година се връща по същия път в Пара, придружен от йезуитите Акуня и Артиеда, които обнародват за това пътуване един труд, преведен на френски през 1682 година.

Картата, съставена от Сансон въз основа на този пътепис и възприета естествено от всички географи, е пълна с грешки; но до 1717 година няма друга. По това време в Поучителни писма – ценен сборник с множество интересни исторически и географски сведения – е обнародвано копие от една карта, изработена още в 1690 година от немския мисионер отец Фриц. На нея се вижда, че Напо не е истинският извор на Амазонка, която под името Мараньо извира от езерото Гуануко, на 30 мили източно от Лима. Долното течение на реката е доста зле обозначено, защото, когато се спуска към него, отец Фриц е толкова болен, че не може да го изследва точно.

Тръгнал на 11 май 1743 година от Таркви, на пет мили от Куенка, ла Кондамин минава през град Сарума, прочут някога със своите златни мини, после през няколко реки по мостове от лиани, прилични на огромна люлка, прехвърлена от бряг до бряг, и стига до Лоха, разположена на четири градуса от екватора. Този град е на четиристотин тоаза южно от Кито, Затова тук се забелязва значителна разлика в температурата, а гористите планини изглеждат просто хълмове в сравнение с тия около Кито.

От Лоха до Хаен де Бракаморос се върви по последните предпланиния на Андите. В тази област вали всеки ден; затова човек не трябва да се бави тук. Цялата страна е загубила някогашното си благоденствие. Лойола, Валадолид, Хаен и повечето перуански градове, отдалечени от морето и от главния път от Картахена за Лима, са по това време само жалки села. А при това цялата околност на Хаен е покрита с диви кабаови дървета, на които впрочем индианците обръщат толкова внимание, колкото и на златния пясък, влачен от реките им.

{img:velikite_moreplavateli_pongo.jpg|#Понго де Марсериче, брегът на Амазонка}

Ла Кондамин тръгва по Чинчипе, по-широка на това място от Сена при Париж, и слиза по нея до сливането ѝ с Мараньон. Оттук Мараньон става вече плавателна, макар че се пресича от много падове и бързеи, а често се стеснява до двадесет тоаза. Най-прочута от тия теснини е Понго* Мансериче – русло, което Мараньон си е издълбала в Корделиерите, пресечени почти отвесно – широко не повече от 25 тоаза. Останал сам на сала си с един негър, ла Кондамин преживява тук едно почти безпримерно приключение.

[* Врата (исп.) – Б.пр.]

„Водите на реката – спаднали цели двадесет и пет стъпки в разстояние на тридесет и шест часа – продължаваха да спадат. Посред нощ един скрит под водата пречупен клон се закачи между дъските на моя сал, прониквайки все по-навътре между тях, колкото повече водата спадаше, така че – ако не бях буден – можех да остана увиснал със сала си на дървото. Най-малкото, което можеше да ме сполети, беше да загубя дневниците и тетрадките с наблюденията, резултат на осемгодишен труд. За щастие успях да освободя сала и да отплавам.“

Близо до разрушения град Сантьяго, гдето ла Кондамин пристига на 10 юли, живее в горите индианското племе хивари, което се бори от столетия насам срещу испанците, за да се отърве от работа в златните мини.

Отвъд Понго Мансериче се открива нов свят – дял океан от сладка вода, лабиринт от езера, реки и канали сред непроходими гори. Макар че е свикнал от седем години вече да живее сред природата, ла Кондамин не може да се насити на тази разнообразна гледка – вода, зеленина и нищо друго. След като напуска на 4 юли Борха, пътешественикът отминава твърде скоро притока Морона, който се спуска от вулкана Санге, чиято пепел лети понякога отвъд Гуаякил. След това минава през трите устия на Ла Пастаса, която е толкова придошла по това време, че не е възможно да се измери нито едно устие. На 19 същия месец ла Кондамин стига до Лагуна, гдето го чака от шест седмици дон Педро Малдонадо, управител на провинцията Есмералдас, дошъл по Ла Пастаса. Лагуна е по това време доста голямо градче от хиляда души индианци, годни да носят оръжие, обединени под властта на

мисионери от различни племена.

„Като се заех да изработя карта за течението на Амазонка – казва ла Кондамин, – аз взех мерки срещу безделието при едно спокойно плаване, когато и новото дори е така еднообразно, че ще ме накара да скучая. Реших да бдя непрекъснато с компас и часовник в ръка за всяка промяна в посоката на течението и за времето, изминало от завой до завой, за да определям ширината на руслото и устията на притоците, ъгъла, под който те се вливат, дължината на срещаните острови, а главно да измервам скоростта на течението и на лодката ту от сушата, ту от самата лодка, по различни начини, които е излишно да разказвам тук. Нямах нито миг свободен. Често измервах дълбочината и изчислявах тригонометрически ширината на реката и на притоците ѝ, измервах всеки ден обедната височина на слънцето и навсякъде, гдето спирах, отбелязвах диаметъра му при изгрев и при залез.“

На 25 юли, след като минава река Тигре, ла Кондамин стига при нова мисия от диваци _ямео_, които отците са измъкнали неотдавна от горите. Езикът им е труден, произношението – още по-особено. Някои думи имат девет-десет срички, а индианците могат да броят само до три. Те си служат много ловко със сарбакан*, за да изхвърлят малки стрели, напоени с отрова, която убива моментално.

[* Тръба за издухване на стрели. – Б.пр.]

На другия ден стига до устието на Укайал, една от най-буйните реки, които увеличават Марион, а може би и неин извор. След вливането на този приток широчината на реката чувствително се увеличава.

На 27 се приближава до мисията на омагуите, един някога могъщ народ, населявал бреговете на Амазонка по протежение на двеста мили под Напо. Чужди за тая страна, те са слезли, както се предполага, по някоя река, която извира в кралство Гренада (Никарагуа), за да се спасят от испанско иго. Думата „омагуа“ значи на перуански „плоска глава“; и този народ има наистина чудноватия обичай да притиска между две дъски главата на новородените, за да заприличали на пълнолуние. Употребяват и две необикновени растения – _флорипондио и урупа_, които и опиват за цяло денонощие и им създават много странни сънища. Опиумът и хашишът имат свои подобия в Перу!

По бреговете на Мараньон се срещат навсякъде хининово дърво, ипекакуана, симаруба*1, скрипец, гайак*2, какао и ванилия. Расте и каучуково дърво, от което индианците правят бутилки, ботуши и „клистири, които не се нуждаят от гумена тръба – казва ла Кондамин. – Те имат формата на кухи круши, с малък отвор на края, гдето се закрепя тръбичката. Тази вещь се употребява много от омагуите. Щом се съберат за някакъв празник, домакинът не пропуска да поднесе по един клистир на гостите си, които винаги го използват преди тържествени обеда“.

[*1 Дърво, чиято кора се употребява против треска. – Б.пр.]

[*2 „Желязно дърво“ – от смолата му се добива лекарството гаякол. – Б.пр.]

След като сменя екипажа си в Сан Хоакин, ла Кондамин стига навреме при устието на Напо, за да може да наблюдава през нощта на 31 юли срещу 1 август едно минаване на първия. Юпитеров сателит пред планетата, а това му позволява да определи точната дължина и ширина на мястото, ценно наблюдение, на което ще се базираят всички по-нататъшни изчисления при това пътуване.

Певас, гдето стигат на следния ден, е последната испанска мисия по бреговете на Мараньон. Събраните тук индианци принадлежат на различни племена и не всички са християни. Някои все още носят прокарани през ноздрите и устните кости от животни и риби, а по надупчените им бузи са набодени разноцветни птичи пера.

Сан Паоло е първата португалска мисия. Тук реката има не по-малко от деветстотин тоаза и по нея често бушуват страшни бури. Пътешественикът е приятно изненадан, когато вижда, че индианките са облечени с ризи от платно и имат сандъци, заключени с железни ключове, а освен това имат игли, огледала, самари за пренасяне товар на гръб и други европейски вещи, които вземат в Пара, когато носят там събраното какао. Лодките им са много по-удобни от тези на индианците от испанските владения. Това са същински двумачтови корабчета, шестдесет стъпки дълги и седем широки, с четиридесет гребци.

{img:velikite_moreplavатели_omatuanci.jpg|#Индианци от племето омагуа}

От Сан Паоло до Коари в Амазонка се вливат големи и красиви реки: Жутай, Журуа, Тефе, Коари по южния бряг, Путумайо и Япура по северния. По бреговете на последната река живеят и до днес човекоядци. Там именно на 26 август 1693 година

Тесейра е забил крайпътен камък, който е трябвало да служи за граница. Дотук за връзка с индианците е служил перуанският език; но от сега нататък трябва да си служат с бразилски, който се говори във всички португалски мисии.

Последователно са проучени Пурус и Рио Негро, която свързва Ориноко с Амазонка; по нейните брегове има португалски мисии, ръководени от кармелити. Първите сериозни осветления по този важен географски въпрос дължим на трудовете на ла Кондамин и на прозорливата му критика за пътешествията на мисионерите, негови предшественици. Предполагало се е, че из тия места се намират златното езеро Париме и въображаемият град Маноа-дел-Дорадо. Тук е родината на индианците манао, които дълго са се съпротивлявали на португалското оръжие.

Последователно минават покрай устието на Рио дела Мадейра – наречена така поради голямото количество дървета, които влачи, – укреплението Паушис, зад което река Мараньон се нарича Амазонка, и започва вече да се чувства приливът, макар морето да е още на двеста мили, крепостта Топайос – при устието на река, която се спуска от бразилските мини и по бреговете на която живее племето тупинамба.

Едва през септември забелязват на север планини – нова гледка, защото от два месеца насам ла Кондамин не е видял дори хълмче. Това са първите предпланиния на Гвианската верига.

На 6 септември, стигнали срещу укреплението Пару, напускат Амазонка и навлизат по един естествен ръкав в река Шингу, която отец Акуня нарича Парамарибо. Пристигат след това до укреплението Курупа и накрая до Пара, голям град с прави улици и къщи от камък и варовик. Ла Кондамин държи да посети устието на Амазонка, за да привърши картата си; за това заминава за Канен, гдето пристига на 26 февруари 1744 година.

Това безкрайно пътуване има значителни постижения. За пръв път се определя действително научно учението на Амазонка; предполага се, че Ориноко е свързано с тази река; освен това ла Кондамин донася множество интересни наблюдения, свързани с естествената история, физиката, астрономията и една нова наука, която се стреми да се утвърди – антропологията.

Остава ни да разкажем за пътешествията на един от учените, разбрали най-добре връзката между географията и останалите физически науки – Александър Хумболд. Нему се пада славата да поведе пътешествениците по този плодотворен път.

Роден в Берлин през 1769 година, Хумболд има за пръв учител Камп, добре известен издател на доста много пътеписи. Надарен с голяма любов към ботаниката, Хумболд се сприятелява в Гьотингенския университет с Форстер-син, който току-що е приключил едно околосветско пътешествие с капитан Кук. Това приятелство, а главно възторжените разкази на Форстер спомагат вероятно за събуждането у Хумболд на страст към пътешествия. Той изучава едновременно геология, ботаника, химия, биоелектричество и за да се усъвършенствува в тези науки, пътува в Англия, Холандия, Италия и Швейцария. В 1797 година, след смъртта на майка си, която се е противопоставяла на пътуванията му от Европа, той отива в Париж, гдето се запознава с младия ботаник Еме Бон план, с когото веднага замисля няколко изследователски проекта.

Уговорено е, че Хумболд ще придружи капитан Боден; но закъсненията, на които е подложено заминаването на експедицията, изчерпват търпението му и Хумболд пристига в Марсилия с намерение да се присъедини към френската армия в Египет. Цели два месеца той чака заминаването на една фрегата, която трябва да отведе в Алжир шведския консул; най-после, отегчен от тези отлагания, заминава с приятеля си Бонплан за Испания с надежда да получи разрешение да посети испанските владения в Америка.

Това не е лесно; но Хумболд е надарен с рядко постоянство, има много връзки, получава отлични препоръки и е вече доста добре известен. Макар и с явно неудоволствие, правителството му разрешава да изследва тези колонии и да направи всички астрономически и геодезични проучвания, каквито намери за добре.

Двамата приятели заминават от Коруня на 5 юни 1799 година и след тринадесет дни стигат до Канарските острови. За естественици да слязат в Тенериф и да не се изкачат на прочутия връх би означавало да не изпълнят един свещен дълг.

„Почти всички естественици – казва Хумболд в писмо до ла Метри, – които (като мене) са пътували за Индия, са имали време да отидат само до подножието на

този вулканичен гигант и да се възхитят от прелестните градини на пристанището Оротави. Аз имах щастието нашата фрегата „Писаро“ да остане тук шест дни. Изследвах подробно пластовете, съставлящи върха Тейде... Спахме в лунна нощ на хиляда и двеста тоаза височина. В два часа през нощта тръгнахме към върха, където въпреки силния вятър и горещата пръст, която изгаряше ботушите ни, и въпреки пронизващия студ стигнахме в осем часа. Няма да ви описвам величествената гледка, нито вулканичните острови Лансероте, Канария, Гомер, които се виждат в подножието на върха; пустинята от двадесет квадратни мили, покрита с пемза и лава, без никакви насекоми и птици, която ни отделяше от гъстите горички от лаврови дръвчета и изравнини; лозята, изпъстрени с палми, банани и „драцени“*, в чиито корени се плискат вълните... Слязохме в самия кратер, който няма повече от четиридесет до шестдесет стъпки дълбочина. Върхът е висок хиляда деветстотин и четири тоаза над морското равнище, както Борда го е определил по много точно тригонометрично изчисление... Кратерът на върха от векове насам не изхвърля лава (тя изтича само от склоновете). Но дава огромно количество сяра и железен сулфат.“

[* Драцена – вечнозелен южен храст; някои видове се отглеждат като декоративни растения. – Б.пр.]

През юли Хумболд и Бонплан пристигат в Кумана, в тази част на Южна Америка, която е позната под името Венесуела. Няколко седмици проучват следите от голямото земетресение през 1797 година. След това определят точното местоположение на Кумана, отбелязана по всички карти с половин градус по на юг – което трябва да се отдаде на обстоятелството, че течението северно от Тринидад е заблудило всички пътешественици. През декември 1799 година Хумболд пише от Каракас на астронома Лаланд:

{img:velikite_moreplavатели_karta_na_pyteshestviето_na_humbold.jpg|#Карта за пътешествието на Хумболд}

„Току-що приключих едно безкрайно интересно пътуване из вътрешността на Пара, в Кордилиерите; имах две-три мулета, натоварени с инструменти, изсушени растения и други неща. Стигнахме до капуцински мисии, непосетени досега от нито един естественик. Открихме нови растения, особено нови видове палми, и се готвехме да заминем за Ориноко, за да проникнем оттам, ако е възможно, до Сан Карлос на Рио Негро, отвъд екватора... Изсушихме повече от хиляда и шестстотин растения и описахме повече от шестстотин вида птици, събрахме раковини и насекоми; аз направих петдесетина рисунки. Като имате предвид непоносимата горещина из тия места, ще се съгласите, предполагам, че сме свършили много работа за четири месеца.“

При това първо пътуване Хумболд посещава индианските мисии Чаймас и Гуара-Унос. Изкачил се е на върха Тумирикири, влязъл е в пещерата Гуачаро – „огромна пещера, свърталище на хиляди нощни птици, чиято мас дава гуачарското масло. Входът ѝ е наистина величествен, украсен и покрит с разкошна растителност. От нея извира доста голяма река, а вътре я огласят зловещи птичи песни. Това е реката Ахерон на индианското племе чаймаси, защото според митологията на тия племена и на индианците от Ориноко душите на умрелите се прибирали в тази пещера. Да влезеш в Гуачаро, на техен език значи да умреш.“

Индианците влизат по веднъж на годината, някъде посред лятото, в лакуеа де Гуачаро, въоръжени с пръти, с които разрушават голяма част от гнездата. Хиляди птици загиват по това време от насилствена смърт, а старите гуачаро, за да бранят сякаш малките си, се реят със страшни писъци над главите на индианците. Изпадалите на земята малки биват веднага изкормени. Коремната им ципа е покрита с дебел слой мас, от стомаха до самия анус, и образува нещо като възглавничка между краката на птицата. По времето, което в Карибе наричат маслена жътва, индианците строят пред входа и дори в предверието на самата пещера колиби от палмови листа, запалват огън от клонки и разтопяват в глинени тенджери маса на убитите пилета. Тази мас, известна с името гуачарско масло, е полутечна, прозрачна, без никаква миризма и толкова чиста, че може да трае цяла година, без да граняса.“

Хумболд продължава: „Прекарахме петнадесетина дни в долината Карибе, която се намира на височина деветстотин петдесет и две кастилански вари* над морското равнище и е населена от съвсем голи индианци. Видяхме там черни маймуни с червеникави бради; бяхме извънредно любезно приети от капуцинските монаси в манастира и от мисионерите, които живеят заедно с малко по-цивилизованите

индианци.“

[* Испанска мярка за дължина, равна на 0,85 метра. – Б.пр.]

От долината Карибе двамата пътешественици се връщат в Кумана през планините Санта Мария и мисията Катуаро, а на 21 ноември се прибират по море в Каракас, град с европейски климат, разположен в плодородна долина, гдето расте какао, памук и кафе.

Хумболд се ползува от престоя си в Каракас, за да проучи светлината на южните звезди, защото е забелязал, че много от тях, по-специално в съзвездията Жерав, Олтар, Тукан и Нозете на кентавъра, като че са се променили от времето на ла Кай.

В същото време подрежда сбирките си, изпраща част от тях в Европа и започва основно изследване на скалите, за да проучи строежа на земното кълбо в тази негова част.

След като изследват околностите на Каракас и се изкачват на Сила или Седлото, гдето нито един местен жител не се е изкачвал досега, при все че то е съвсем близо до града, Хумболд и Бонплан отиват във Валенсия край бреговете на едно езеро, наричано от индианците Такаригуа, по-голямо от Нюшателското в Швейцария. Човек не може да си представи богатата и разнообразна растителност из тия места. Но това езеро е интересно не само със своята живописна и романтична красота. Постепенното намаляване на водите му не може да не привлече вниманието на Хумболд, който го отдава на неразумното изсичане на горите и последвалото от това пресъхване на изворите.

Тук именно Хумболд се уверява в съществуването на някакво особено растение, за което са му разказвали – el palo de la vasa (дървото на кравата), – което изпуска една много хранителна течност, ако направят разрез в стъблото му.

Мъчната част на пътуването започва от Порто Кабело с появата на така наречените „лианоси“, съвършено еднообразни равнини, които се простират от крайбрежните хълмове до долината на река Ориноко.

„Не зная – казва Хумболд – дали първата поява на „лианосите“ смайва по-малко от появата на Андите.“

Нищо наистина не е така поразително, както това море от трева, по което непрестанно се носят вихрушки от прах, без да се чувства и най-слаб полъх. В Калабосо, посред тази необятна равнина, Хумболд опитва за пръв път силата на електрическите змиорки, които се срещат на всяка стъпка из притоците на Ориноко. Индианците, които се страхуват да се изложат на електрическия шок, предлагат да пуснат няколко коня в блатото със змиорките.

„Необикновеният шум от конски копита – казва Хумболд – кара змиорките да излязат от тинята и да се приготвят за борба. Те са жълтозеленикави, приличат на змии, плуват по повърхността на водата и се впиват в корема на четириногите, които смущават покоя им. Борбата между животни с толкова различно устройство е поразително зрелище. Въоръжени с харпуни и дълги тояги, индианците заобикалят отвред блатото и дори се покатерват по дърветата, ако клоните се простират хоризонтално над водата. Дивите им викове и дългите тояги не позволяват на конете да избягат на брега. Замаяни от шума, змиорките се отбраняват с постоянно изпускане на електрически ток. Те изглеждат доста време победителки; някои коне падат от силните шокове, които засягат отвред най-важните им органи, изгубват съзнание и изчезват под водата.

Други, задъхани, с настръхнала грива, с блуждаещ, измъчен поглед, се стараят да избягат от бойното поле; но индианците ги тласкат безмилостно назад. Тези – съвсем малко на брой, – които успяват да се изплъзнат от неуморната бдителност на ловците и да се върнат на брега, падат веднага на пясъка, изтощени от умора, с изтръпнали крайници от електрическите шокове, получени от змиорките...

Не помня да съм усетил някога при изпразване на Лейденска стъкленица по-ужасно сътресение от това, което изпитах, когато стъпих по невнимание върху една излязла от водата змиорка.“

{img:velikite_moreplavатели_isp_dyrveta.jpg|#Сред тия исполински дървета}

Щом определят астрономическото положение на Калабосо, Хумболд и Бонплан продължават към Ориноко. Пресичат или се спускат по Уритуку с многобройните свирепи крокодили и по Апуре, приток на Ориноко, с брегове, покрити с изобилната и разкошна растителност, каквато се среща само из тропиците. Бреговете на тази река са оградени с гъста гора, гдето има изсечени малки пътеки, по които дивите свине, тигрите и други диви зверове слизат да пият вода. Щом се спусне нощ над

гората, изглеждала досега необитавана, отвед вед започва да се чува рев на диви зверове или песен на птици, които сякаш се надвигват.

Ако в Уритуку има крокодили, в Апуре пък освен тях има и едни малки рибки, наречени „карабито“, които нападнат така яростно къпещите се, че понякога им отхапват доста големичък къс месо. Дълги не повече от четири-пет пръста, те са по-страшни от най-голям крокодил. Затова нито един индианец не смее да влезе във вода, гдето знае, че се среща тази риба, въпреки удоволствието от къпането, което е и необходимо за освежаване на кожата при постоянните ухапвания от комари и мравки.

След това пътешествениците се спускат по Ориноко до Теми, отделено с мъничък провлак от Кано Пимичин приток на Рио Негро.

Теми наводнява често крайбрежните гори. Затова индианците са прокопали между дърветата по един-два метра широки канали. Няма нищо по-интересно и внушително от това плаване между исполински дървета под сводове от зеленина. Тук, на триста-четирисотин мили във вътрешността на сушата, се срещат цели стада сладководни делфини, които изхвърлят струи вода и сгъстен въздух и поради това са получили името духала.

За да пренесат лодките от Теми до Кано-Пимичин, са необходими четири дни, като си проправят път с дърварски секири. Пимичин се влива в Рио Негро, която е приток на Амазонка.

Хумболд и Бонплан се спускат по Рио Негро до Сан Карлос и поемат към горното течение на Касикиаре, голям ръкав на Ориноко, който го свързва с Рио Негро. Бреговете на Касикиаре са населени от идапаминорите, които се хранят само с пушени мравки.

Най-после пътешествениците стигат почти до изворите на Ориноко в подножието на вулкана Дуида, гдето са принудени да спрат поради свирепостта на гуахарибите и на индианците гуаики, много опитни стрелци с лък. Тук именно намират прочутата лагуна Ел Дорадо, в която се оглеждат няколко островчета от талк.

По този начин е решен окончателно въпросът за свързването на Ориноко и Мараньон, което става на границата между испанските и португалски владения, на два градуса над екватора.

Двамата пътешественици се спускат по течението на Ориноко, което за по-малко от двадесет и шест дни ги отнася на повече от петстотин мили, изчакват три седмици в Ангостура да преминат големите горещини и сезона на треските и накрай, през октомври 1800 година, се връщат в Кумана.

„Моето здраве — казва Хумболд — устоя на умората от това пътуване по протежение на повече от хиляда и триста мили, но горкият ми колега Бонплан се разболя още щом се върнахме от треска с повръщания, от която едва оздравя. Само един изключително здрав организъм може да устои на умората, лишенията и разнородните грижи, които се струпват върху пътешествениците в тези смъртоносни страни. Да си заобиколен непрекъснато от свирепи тигри и крокодили, да те хапят постоянно огромни комари или мравки, да се храниш цели три месеца само с вода, банани, риба и маниока*, да пропътуваш Земята на отомаките, които ядат пръст, да се спуснеш до под екватора по бреговете на Касикиаре, гдето в продължение на сто и тридесет мили няма да срещнеш жив човек — малцина могат да преодолеят тези трудности и опасности, а още по-малко са тези, които, след като са излезли победители от борбата, имат достатъчно смелост и сила, за да я подемат отново.“

[* Южноамерикански храст, от корените на който се получава тапиока. — Б.пр.]

Видяхме вече какво важно географско откритие е награда за постоянството на изследователите, обходили цялата страна северно от Амазонка, между Попайан и Френска Гвиана. Постиженията в областта на всички останали науки са също така многобройни и нови.

Хумболд е установил, че сред индианците по Горно Ориноко и Рио Негро има извънредно бели племена, свършено различни от тези по крайбрежието, а в същото време наблюдава и крайно интересното племе отомаки.

„Тези хора — казва той, — отвратителни по татуировките, с които обезобразяват тялото си, се хранят само с пръст през трите месеца, когато Ориноко приижда и е невъзможно да се ловят костенурки. Има отомаки, които изяждат до фунт и половина пръст на ден. Някои монаси твърдяха, че омесвали пръстта с мас от опашката на крокодил; но това не е вярно. Намерихме запаси от

чиста пръст, която те ядяха, като я препичаха леко и я овлажняваха, за да омекне.“

Едно от най-интересните открития на Хумболд е „кураре“, много силна отрова, приготвяна от племената катарापени и макиритари, от която той изпраща образец на института, както и „дапиши“ – неизвестни дотогава видове на каучуковото дърво. От корените на тия два вида дървета – _хасио_ и _кукурма_ – изтича естествен сок, който изсъхва в пръстта.

Това първо пътешествие на Хумболд завършва с изследване южните провинции на Сан Доминго и Ямайка и с престой в Куба, гдето двамата пътешественици правят различни опити за подобряване производството на захарта, съставят карта за бреговете на острова и правят астрономически наблюдения.

Работата им се прекъсва от вестта за заминаването на капитан Боден, който щял да заобиколи кап Хорн и да изследва бреговете на Чили и Перу. Хумболд, обещал предварително да се присъедини към тази експедиция, заминава веднага от Куба, за да пресече Южна Америка и да се намери по бреговете на Перу при пристигането на френския мореплавател. Но в Кито Хумболд научава, че Боден ще навлезе в Тихия океан, като заобиколи нос Добра надежда. Всички движения на Хумболд обаче са се ръководили от желанието му да се намери на определеното време из ония места, гдето е смятал, че ще може да се срещне с Боден.

През януари 1801 година, придружен от верния Бонплан, Хумболд дебаркира в Картахена, откъдето възнамерява да стигне до Санта Фе-де-Богота, след това до високите равнини на Кито. За да избягнат горещините, двамата пътешественици прекарват отначало известно време в красивото село Турбако, в крайбрежните възвишения, и се заемат да подготвят пътуването си. При една обиколка из вътрешността те посещават извънредно интересна област, за която често са им говорили водачите индианци, наричана _Волканитос_.

Това е един блатист участък, разположен сред гора от палми и дървета „толу“, на около две мили източно от Турбако. Според едно предание, запазено из тия места, цялата страна някога пламнала; по един светец угасил огъня само като го напръскал с няколко капки светена веда.

Сред една просторна равнина Хумболд намира двадесетина конуса от възсива глина, високи около двадесет и пет стъпки, на върха с отвори, пълни с вода. Когато се доближи до тях, човек чува през неправилни промеждутъци кух звук, а след няколко минути от отвора излиза голямо количество газове. Според думите на индианците тези конуси от много години са все в това състояние.

Хумболд установява, че този газ, излитащ от малките вулканчета, е много по-чист азот от азота, който до това време се е получавал в химическите лаборатории.

Санта Фе е разположен на осем хиляди и шестстотин стъпки над морското равнище, затворен откъдето с високи планини, и, изглежда, някога е бил доста голямо езеро. Рио Богата, която събира всички води от долината, си е проправила път на югоизток от Санта Фе, недалече от фермата Текендама; след това напуска равнината през един тесен пролом и навлиза в басейна на Ла Магдалена. От това следва, че ако проломът бъде някак затворен, цялата Боготска равнина ще се наводни и голямото някогашно езеро ще се възстанови. Както в Пиренеите съществува предание за Роландовия пролом, така индианците разказват, че един техен герой на име Башика разцепил скалите, които затваряли пролома, и изсушил Боготската долина. След това, доволен от делото си, се оттеглил в свещения град Ерака, гдето живял две хиляди години в покаяние, подвизи и пост.

Водопадът Текендама, макар и не най-големият на земното кълбо, е все пак величествен. Приела всички води от долината, реката и до самия пад е все още сто и седемдесет стъпки широка; но при влитането в пукнатината, която навярно е последица от земетресение, няма повече от четиридесет стъпки. Пропастта, в която се влива Рио Богота, е най-малко шестстотин стъпки дълбока. Над този невъобразим пад се издига непрестанно гъст облак пара, който почти незабавно се излива в околността и осигурява плодородието на тази долина.

Надали има нещо по-поразително от контраста между долината на Рио Богота и тази на Ла Магдалена. По-горната долина има европейски климат и произведения – жито, дъбове, дървета от нашите страни; долу растат палми, захарна тръстика и всички тропически растения.

Една от най-интересните природни забележителности, които пътешествениците срещат при пътуването си, е мостът Икононсо, по който господа Хумболд и Бонплан

минават през септември 1801 година. В дъното на една от дълбоките клисури, или така наречените „каньони“, каквито се срещат само в Андите, една малка рекичка, Рио Сума-пас, си е проправила път през тясна пукнатина. Би било почти невъзможно човек да я премине, ако природата не се бе погрижила да разположи един над друг два моста, смятани с право за едно от чудесата в тази страна.

Три скални отломки, отделени от планината при земетресението, предизвикало исполинската пукнатина, са паднали по такъв начин, че взаимно се поддържат и образуват естествен свод, до който се стига по тясна пътека по ръба на пропастта. По средата на моста има широк отвор, отгдето се съзира непостижимата дълбочина на тази бездна, гдето бучи страхотен порой, на който пригласят хиляди птички. На шестдесет стъпки от този мост има втори, петдесет стъпки дълъг и четиридесет широк, дебел най-много осем стъпки по средата. Туземците са поставили отстрани лек тръстиков парапет и край него пътешественикът може да види великолепната гледка, която се разстила в нозете му.

Поради дъждовете и мъжния път пътуването до Кито е много тежко. Въпреки това Хумболд и Бонплан спират там само за да си поотпочинат; веднага след това се връщат към долината на Ла Магдалена и великолепните гори по склоновете на Киндиу, в централните Анди.

Пресичането на тази планина се смята за едно от най-трудните из цялата верига. През най-благоприятното годишно време са необходими не по-малко от дванадесет дни, за да се пропътуват нейните гори, гдето не се среща жив човек и не се намира никаква храна. Най-високият връх се издига на дванадесет хиляди стъпки над морското равнище, а пътеката, по която трябва да се движат, е понякога само една стъпка широка. Това място пътешествениците минават обикновено седнали и вързани на стол, който индианците носят на гръб като самар.

„Ние предпочетохме да вървим – казва Хумболд в писмо до брат си – и понеже времето не беше много хубаво, прекарахме само седемнадесет дни из тая пустош, гдето няма никакви следи от обитатели. Тук се спи в колиби от листа на хеликония, които човек трябва да си носи. Отвъд западните склонове на Андите има тресавища, гдето човек затъва до колене. Времето се бе променило, през последните дни валиха поройни дъждове; ботушите загниха на краката ни и ние пристигнахме в Картахена боси, с изранени нозе, но обогатени с прекрасна сбирка от нови растения.

От Картахена отидохме през Буга в Попайан, като минахме по хубавата долина на река Каука, все покрай планината Чока и платиновите мини в нея.

Ноември 1808 година прекарахме в Попайан, посетихме базалтовите планини Хулусуито, кратерите на Пурасе, из който излитат със страхотен шум сероводородни пари, както и порфирните гранити на Писке...

Оставаше ни да преодолеем най-голямата мъчнотия – да отидем от Попайан в Кито. Трябваше да минем през Парамос де Пасто, и то през дъждовния сезон, който междувременно бе започнал. „Парамо“ наричат в Андите всяко място, гдето на хиляда и седемстотин-две хиляди тоаза височина изчезва всякаква растителност и студът е такъв, че пронизва костите. За да избегнем горещината на долината Патиа, гдето човек се разболява в една нощ от треска, която трае три-четири месеца и е известна под името _калентурас де Патиа_, минахме по върха на Кордилиерите покрай ужасни пропасти, за да стигнем от Попайан в Алмагер, а оттам в Пасто, в подножието на страхотен вулкан...”

Цялата провинция Пасто е ледовито плато, почти над равнището, до което може да има растителност, заобиколено с вулкани и серни извори, от които непрестанно се издигат вихрушки от дим. Жителите имат за храна само патати, а когато липсват и те, им остава да се хранят само с дръвцето „ачупала“, за което трябва да се борят с мечките от Андите. Денонощно измокрени в продължение на два месеца, едва успели да се спасят от удавяне край град Ибара поради внезапно прииждане на реката, придружено от земетресение, Хумболд и Бонплан пристигат на 6 януари 1802 година в Кито, гдето маркиз де Селва Алегре им оказва сърдечно и великолепно гостоприемство.

Град Кито е красив; но поради силния студ и близостта на голите околни планини престоят в него е много тъжен. След голямото земетресение от 4 февруари 1797 година температурата е станала значително по-ниска и Буге, който е измервал в Кито постоянна температура от 15-16°, би бил много изненадан да види сегашните 4-10° Реомюр. Котопахи, Пичинча, Антисана и Илинаса, различни устия на едно и също вулканично огнище, са подробно изследвани от двамата пътешественици, които

остават по петнадесет дни при всеки от тях.

Хумболд стига на два пъти до ръба на кратера Пичинча, който никога освен ла Кондамин не е виждал досега.

„Първия път – казва той – отидох само с един индианец. Тъй като ла Кондамин се беше приближил до кратера откъм ниския му край, покрит със сняг, оттам по неговите следи се опитах да мина и аз. Но едва не загинахме. Индианецът затъна до гърди в една пукнатина и ние видяхме с ужас, че сме се движили върху лавина, гдето на няколко стъпки от нас просветваха дупки. Намирахме се следователно, без да знаем, върху сводове, свързани със самия кратер. Уплашен, но не обезсърчен, промених намерението си. От кратера се подават и, така да се каже, изникват над пропастта три върха, три скали, гдето няма сняг, защото непрекъснатите пари от устието на вулкана веднага го стопяват. Качих се на една от тях и на върха ѝ намерих камък, който се крепеше само на едната си стена и се издаваше като балкон над бездната, но този камък беше само около дванадесет стъпки дълъг и шест широк и силно се люлееше от честите земни трусове, каквито наброихме осемнадесет за по-малко от половин час. За да разгледаме добре дъното на кратера, легнахме по корем; не предполагам въображението да може да си представи нещо по-тъжно, по-мрачно, по-страхотно от това, което видяхме. Устието на вулкана е кръгъл отвор с около една миля окръжност, чиито отвесни стени горе са покрити със сняг. Вътрешността е съвсем черна; но бездната е толкова огромна, че в нея се различават върхове на няколко по-ниски планини; върховете изглеждаха на триста тоаза под нас; пресметнете къде трябва да е началото им!“

При вулкана Антисана Хумболд се изкачва на две хиляди седемстотин шестдесет и три тоаза; но устните, ечите и венците на пътешествениците започват да кървят и това им попречва да се изкачат по-нагоре. Колкото до Котопахи, не успяват да стигнат до този кратер.

На 9 юни 1802 година, придружаван както винаги от Бонплан, Хумболд заминава от Кито, за да изследва Чимбурасо и Тунгурагуа. Успяват да стигнат на 250 тоаза от върха на първия вулкан. Но същите страдания, които са ги спрели при Антисана, ги заставят да се върнат и сега.

Що се отнася до Тунгурагуа, върхът се е срутил при земетресението през 1797 година и височината му, измерена от ла Кондамин на 2620 тоаза, е според Хумболд само две хиляди петстотин тридесет и един.

От Кито пътешествениците отиват до Амазонка, като минават през Лактакунга, Амбато и Рио-Бамба, област, опустошена от земетресението през 1797 година; повече от четиридесет хиляди души са потънали под водата и тинята. На слизане от Андите Хумболд и другарите му имат възможност да се възхитят от развалините на шосето Йега, което отива от Куско до Асуан и се нарича Пътят на инките. То е било изцяло павирано с дялани камъни и много правилно начертано. Човек би казал, че вижда един от най-красивите римски пътища. Из същата област се намират развалините от двореца на Инка Тулайупинги, описани от ла Кондамин в „Дневниците на Берлинската академия“.

След десетдневен престой в Куенса Хумболд стига до областта Хаен, рисува карта на Мараньон до Рио Напо и попълва благодарение на астрономическите наблюдения, които успява да направи, пропуските в картата на ла Кондамин. На 23 октомври 1802 година влиза в Лима, гдето наблюдава успешно минаването на Меркурий пред слънцето.

{img:velikite_moreplavатели_karta_otkr_i_neotkr.jpg|#Карта на откритите и неоткрити земи}

{img:velikite_moreplavатели_v_kraia_na_18_v.jpg|#в края на XVIII век}

След едномесечен престой в тази столица той заминава за Гуаякил, отгдето отива по море в Акапулко, столица на Нова Испания*.

[* Мексико. – Б.пр.]

Огромното количество бележки, събрани от Хумболд през едногодишния му престой в тази страна, които му дават възможност да обнародва своето „Есе върху Нова Испания“, са достатъчни да докажат – ако би имало нужда след всичко казано дотук за по-раншните му пътувания – каква пламенна любознателност, неуморна енергия и невероятна работоспособност е имал този човек.

Той се занимава едновременно с древната история и с историята на Мексико; изучава характера, нравите и езика на жителите; прави в същото време наблюдения, свързани с естествената история, физиката, химията, астрономията и географията. Тази всеобхватност е наистина невероятна.

Вниманието на Хумболд, изучавал най-напред геология, е привлечено от мините Таксо, Морелия и Гуанахуато, които дават десетки милиони пиастри годишен доход. След това той наблюдава вулкана Хорульо, който на 29 септември 1759 година е изригнал сред огромна равнина, на тридесет и шест мили от морето и на четиридесет мили от всякакво вулканично огнище, като е образувал цяла планина от пепел и лава, висока хиляда и седемстотин стъпки.

В Мексико двамата пътешественици намират всички необходими удобства, за да подредят огромните донесени сбирки, да класират и съгласуват наблюденията си, да изготвят геоложкия атлас, който ще издадат.

Най-после през януари 1804 година напускат този град, за да изследват източните склонове на Кордилиерите и да измерят двата гигантски вулкана Пуебла.

След това изследване Хумболд слиза до Вера-Крус, има щастието да не се разболее от жълтата треска, която върлува по това време из страната, стига до Хавана, гдето е оставил през 1800 година най-ценната част от сбирките си, посвещава във Филадельфия няколко седмици на едно по неволя съкратено изучаване на политическото устройство на Съединените щати и през август 1804 година се връща в Европа.

Постиженията от пътешествията на Хумболд са такива, че той с право може да бъде наречен истински откривател на Екваториална Америка. Преди него тази страна е била използвана, но не е била изследвана и голям брой от огромните ѝ природни богатства са били съвършено неизвестни. Трябва ярко да се подчертае, че никой пътешественик не е допринесъл толкова много за напредъка на физическата география и всички сродни ней науки. Хумболд е съвършен образец на пътешественик.